

Perheiden muuttuvat elinolot

Artikkeleita lapsiperheiden elämänmuutoksista

Henna Isoniemi ja Irmeli Penttilä (toim.)

Perheiden muuttuvat elinolot

Artikkeleita lapsiperheiden elämänmuutoksista

Henna Isoniemi ja Irmeli Penttilä (toim.)

Alkusanat

Käsillä oleva julkaisu koostuu artikkeleista, jotka kuvaavat suomalaisten lapsiperheiden elinoloja elämän tärkeissä muutosvaiheissa. Useimmat artikkelit sisältävät myös kansainvälistä vertailutietoa. Artikkeleiden empiirisen pohjan muodostaa Eurooppalainen elinolututkimus, kansainväliseltä nimeltään European Community Household Panel, ECHP, joka toteutettiin vuosina 1994–2001. Suomessa aineistonkeruu aloitettiin Euroopan unioniin liittymisen jälkeen vuonna 1996.

ECHP on nimensä mukaisesti paneelitutkimus eli siinä seurataan alkuperäiseen otokseen kuuluneita kotitalouden jäseniä koko paneelin keston ajan. Tämä mahdollistaa samojen henkilöiden seuraamisen pitkän ajan kuluessa. Osa henkilöistä voi poistua tutkimuksesta, mutta samanaikaisesti otoskotitalouksiin voi syntyä tai muuttua uusia jäseniä. Aineisto on suunniteltu siten, että sitä voidaan käyttää pitkittäistarkastelun lisäksi myös tavanomaiseen poikkileikkaustarkasteluun. Tämän julkaisun artikkeleissa käytetään aineistoa sekä paneeli- (pitkittäin) että poikkileikkausasetelmana.

Julkaisu jakaantuu aihepiiriltään kolmeen osaan: Asuminen ja perheen muodostaminen, Työ ja toimeentulo sekä Paneelitutkimus tietopohjana. Artikkeleiden aiheet määräytyivät pitkälti sen mukaan, mikä oli kunkin kirjoittajan ominta aluetta. Kaikki kirjoittajat ovat ECHP-aineiston aktiivisia käyttäjiä omissa tehtävissään.

Artikkeleiden kirjoittajat edustavat useita yhteiskunnan alueita kuten yliopistomaailmaa ja hallintoa. Neljä kirjoittajista tulee Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitokselta. Muiden kirjoittajien edustamat tahot ovat Arbetslivsinstitutet Tukholma, Harvardin yliopisto USA, Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes, Tilastokeskus, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus ja Åbo Akademi.

Hyvällä yhteistyöllä on saatu aikaan perhe-elämän muutoksia luotaava koelma eurooppalaiseen tutkimusaineistoon perustuvia tutkimustuloksia. Julkaisun toimittajat kiittävät kirjoittajakollegoja inspiroivasta yhteistyöstä ja saamastaan tuesta. Kaikkien kirjoittajien työpanos on ollut merkittävä, siitä heille suurkiitos.

Tilastokeskuksessa ja Turun yliopistossa syyskuussa 2005

Toimittajat

Henna Isoniemi
Tutkija, Turun yliopisto
Sosiaalipolitiikan laitos

Irmeli Penttilä
Erikoistutkija, Tilastokeskus
Elinolot-yksikkö

Sisällys

Esipuhe	3
Alkusanat	4
Kirjoittajat	6
Yhteenveto	7
Sammandrag	13
Summary	19
ECHP-tutkimuksen tausta	25

ASUMINEN JA PERHEEN MUODOSTAMINEN

<i>Katja Forssén & Veli-Matti Ritakallio</i>	Ensimmäisen lapsen hankinta. Vertaileva tutkimus Euroopassa vanhemmuuteen siirtymisen muodoista. . . 31
<i>Irmeli Penttilä</i>	Lapsen syntymä muuttaa asumista. 43
<i>Henna Isoniemi</i>	Nuorten aikuisten muutto pois lapsuudenkodista. . . . 63

TYÖ JA TOIMEENTULO

<i>Milla Salin</i>	Äitien työssäkäynti lapsen saannin jälkeen. 87
<i>Juho Härkönen</i>	Lapset työttömissä kotitalouksissa. 109
<i>Anita Haataja & Anita Nyberg</i>	Vahvistuiko vai heikkenikö kahden ansaitsijan malli Suomessa ja Ruotsissa 1990-luvulla?. 123
<i>Pasi Moisio</i>	Lapsiväestön tulo- ja köyhyysliikkuvuus Suomessa. . . 145

PANEELITUTKIMUS TIETOPOHJANA

<i>Leif Nordberg</i>	Paneeliasetelma tutkimusaineistona. 159
----------------------	---

Julkaisussa käytetyt maalyhenteet

AT	Itävalta
BE	Belgia
DK	Tanska
DE	Saksa
ES	Espanja
FI	Suomi
FR	Ranska
GB	Iso-Britannia
GR	Kreikka
IE	Irlanti
IT	Italia
LU	Luxemburg
NL	Alankomaat
PT	Portugali
SE	Ruotsi

Kirjoittajat

Katja Forssén, professori
katja.forssen@utu.fi
Turun yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos

Anita Haataja, erikoistutkija, dosentti
anita.haataja@vatt.fi
Valtion taloudellinen tutkimuskeskus

Juho Härkönen, vieraileva tutkija
juho_harkonen@ksg.harvard.edu
Harvardin yliopisto, The Malcolm Wiener Center for
Social Policy, USA

Henna Isoniemi, tutkija
henna.isoniemi@utu.fi
Turun yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos

Leif Nordberg, professori
leif.nordberg@abo.fi
Åbo Akademi, Taloustieteen ja tilastotieteen laitos

Anita Nyberg, professori
anita.nyberg@arbetslivsinstitutet.se
Arbetslivsinstitutet, Tukholma

Pasi Moisio, erikoistutkija
pasi.moisio@stakes.fi
Sosiaali- ja terveystieteen tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES

Irmeli Penttilä, erikoistutkija
irmeli.penttila@stat.fi
Tilastokeskus, Elinolot-yksikkö

Veli-Matti Ritakallio, professori, laitoksen johtaja
veli-matti.ritakallio@utu.fi
Turun yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos

Milla Salin, tutkija
milla.salin@utu.fi
Turun yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos

Yhteenveto

Asuminen ja perheen perustaminen

Katja Forssén ja *Veli-Matti Ritakallio* tarkastelevat artikkelissaan naisten sosio-ekonomisia olosuhteita ennen ensimmäisen lapsen syntymää. Vertailua tehdään 12 EU-maan välillä. ECHP-aineiston vuodet 1997–2001 on yhdistetty aineiston koon kasvattamiseksi.

Syntyvyys on nykyään useissa hyvinvointivaltioissa selvästi alle väestön uusiutumisrajan. Mielipidetutkimukset ovat osoittaneet, että monet vanhemmat, sosiaalisesta asemasta riippumatta, toivoisivat enemmän lapsia kuin mitä he todellisuudessa hankkivat. Ensimmäisen lapsen hankkimisen siirtymistä yhä myöhäisempään ajankohtaan selitetään artikkelissa naisten pidentyneillä koulutusaajoilla, naisten lisääntyneellä osallistumisella työmarkkinoille ja siitä johdetuiksi vaikeuksiksi yhdistää työ- ja perhe-elämä. Sosioekonomiset olosuhteet vaikuttavat siten siihen, että lasten hankintaa siirretään. Tämä puolestaan rajoittaa lasten lopullista lukumäärää perheissä.

Forssén ja Ritakallio kuitenkin osoittavat, että maiden välillä ilmenee selkeitä eroja. Esimerkiksi yleinen käsitys työntekijä- ja äitiroolin yhteensovittamisen ongelmista ei pidä paikkaansa Pohjoismaissa. Myöskään lasten hankinnan siirtäminen myöhäisempään ajankohtaan ei tarkoita automaattisesti sitä, että perheiden keskimääräinen lapsiluku pieneneisi.

Artikkelissa todetaan, että myös valtioiden harjoittama perhepolitiikka liittyy keskeisesti syntyvyyteen. Perhepoliittisella lainsäädännöllä pystytään vaikuttamaan lasten hyvinvointiin, mutta sillä on myös laajempi sosiaalinen merkitys väestöpolitiikan ja sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta katsottuna. Forssén ja Ritakallio esittävätkin, että valtioissa tulisi panostaa perhepolitiikkaan, sillä siten pystyttäisiin tukemaan sekä perheiden hyvinvointia että edistämään syntyvyyden kasvua. Kirjoittajien tulokset viittaavat lisäksi siihen, että suotuisat elinolot lisäävät vanhemmuuteen siirtymisen todennäköisyyttä. Vertaillessaan ensisynnyttäjiä lapsettomiin naisiin Forssén ja Ritakallio huomaavat, että ensisynnyttäjät elävät yleisemmin esimerkiksi köyhyysrajan yläpuolella ja asuvat omistusasunnossa. Nuoria aikuisia tulisi siten tukea taloudellisesti sekä turvata heille vakinaiset työsuhteet ja parantaa heidän asuinolojaan.

Irmeli Penttilän artikkelissa tarkastellaan suomalaisten perheiden asumista silloin kuin perheeseen syntyy lapsia. Suomen tietoja verrataan Tanskan, Ranskan, Irlannin, Italian ja Portugalin lapsiperheiden asumiseen. Näiden perheiden asumisen muutoksia tarkastellaan vielä toistamiseen viiden vuoden kuluttua lapsen syntymästä. Artikkelissa käytetään ECHP-aineistoa sekä pitkäaikain että poikkileikkausasetelmana.

Kirjoittaja selvittää vauvaperheiden asumisen ominaisuuksia niistä muodostetun summamuuttujan avulla sekä faktorianalyysia käyttäen. Tulokset osoittavat, että Suomessa vauvaperheiden asumisen ominaisuudet paranivat selvästi paneelivuosien 1996–2001 aikana. Asumiseen panostaminen liittyy nuorten elinvaiheeseen: kun perustetaan perhe ja elämä vakiintuu, vaaditaan myös asu-

miselta entistä enemmän. Asuntolainan saannin helpottuminen useiden lama-vuosien jälkeen paransi monen lapsiperheen asumisen laatua. Yleinen talouden kehitys ja valtion takausten lisääntyminen rohkaisivat osaltaan asuntolainojen ottoon. Alentuneet korot olivat varmasti myös yhtenä houkuttimena asumisen tason parantamisessa.

Artikkelissa verrataan vauvaperheiden tilannetta myös kahteen muuhun lasten kotitaloustyyppiin eli yksinhuoltajien ja kahden lapsen ja kahden aikuisen talouksiin vuosina 1996 ja 2001. Viimeksi mainituissa perheissä asuttiin yleensä parhaiten. Tämä on ymmärrettävää: kun perheen koko kasvaa ja lapset kasvavat, hankitaan yleensä paremmin perheen tarpeita vastaava asunto, mikä käy helpommin kahden huoltajan taloudessa. Yksinhuoltajien asumistilanne ei sen sijaan parantunut tarkasteluajanjakson aikana. Kun kaikkia lapsiperheitä verrattiin koko väestöön, olivat Suomen, Tanskan ja Italian lapsiperheet kaikkein lähimpänä koko muun väestön asumisen ominaisuuksia. Suurimmat erot olivat Ranskassa ja Irlannissa, jossa lapsiperheet asuivat heikommin kuin väestö keskimäärin.

Myös hyvinvointivaltiotypeille ominaiset piirteet tulivat esiin vauvaperheiden asumisessa: pohjoisessa (Suomi, Tanska) korostui tuettu asuminen tai omistaminen velalla, keskisessä Euroopassa (Ranska) velalla omistaminen ja etelässä (Italia, Portugali), jota myös liberaali Irlanti lähinnä muistutti, puutteellisesti varustetuissa tai huonokuntoisissa asunnoissa asuminen.

Henna Isoniemen artikkelissa tarkastellaan suomalaisten, brittiläisten, ranskalaisien ja italialaisten 18–34-vuotiaiden nuorten aikuisten lapsuudenkodista muuttamisen ajankohtaa ja siihen vaikuttavia tekijöitä vuosina 1996 ja 2001.

Nuorten muutto pois lapsuudenkodista on siirtynyt kaikissa artikkeleihin valituissa maissa yhä myöhäisempään ajankohtaan. Suomessa, Ranskassa ja Italiassa kotona asuvien nuorten osuudet kasvoivat tarkasteltujen kuuden vuoden aikana merkittävästi, Isossa-Britanniassa jonkin verran. Syinä muuton myöhentymiseen pidetään yleisesti pidentyneitä koulutusaikoja, työmarkkinoiden epävarmuutta ja kulttuurisia tekijöitä.

Nuorten heikko taloudellinen tilanne on lisäksi yksi keskeinen syy siihen, että nuoret asuvat aikaisempaa pidempään vanhempiensa kanssa. Taloudelliset mahdollisuudet muuttaa pois lapsuudenkodista poikkeavat suuresti eri maiden nuorten välillä. Pohjoismaissa hyvinvointivaltio tukimuotoineen antaa nuorelle aikuiselle ehkä muita järjestelmiä paremman mahdollisuuden oman kotitalouden perustamiseen. Liberaalissa Isossa-Britanniassa taloudelliset markkinat ovat tärkeä hyvinvoinnin lähde ja nuori on siten enemmän itse vastuussa itsestään. Keski-Euroopassa hyvinvointipalvelut taataan kansalaisille lähinnä vakuutusjärjestelmien välityksellä etuuksien määräytyessä yksilön suoritusten ja saavutusten kautta. Etelä-Euroopassa perheen antama taloudellinen tuki toimii pääasiallisina elämisen rahoittajana.

Isoniemi osoittaa artikkelissaan, että suomalaiset nuoret aikuiset asuivat suurimmalla todennäköisyydellä omassa kotitaloudessa italialaisten nuorten asuessa tavallisimmin vanhempiensa kanssa. Kun kotoa muuttamisen ajankohtaa tarkasteltiin eri ikäluokkien välillä, olivat tulokset selkeitä ja erot ikäluokkien välillä merkittäviä kaikissa valtioissa: todennäköisyydet sille, että vanhimmat ikäluokat asuivat omassa kotitaloudessa, olivat moninkertaiset verrattuna nuorimpaan ikäluokkaan.

Työssäkäyvät nuoret olivat tyypillisimmin muuttaneet omaan kotitalouteen; säännölliset ansiotulot takasivat sen, että nuorilla oli taloudelliset mahdollisuudet asua itsenäisesti. Isossa-Britanniassa tilanne oli tosin toinen: opiskelijat asuivat selkeästi työssäkäyviä tai työttömiä nuoria aikuisia useammin omassa kotitaloudessa. Sukupuolten välisessä tarkastelussa puolestaan osoitettiin, että naiset muuttivat omaan kotitalouteen kaikissa artikkeleihin valituissa maissa selvästi miehiä aikaisemmin.

Työ ja toimeentulo

Milla Salin tarkastelee artikkelissaan äitien työssäkäyntiä lapsen saannin jälkeen Suomessa, Ranskassa, Isossa-Britanniassa ja Italiassa. Kiinnostuksen kohteena on, onko näiden maiden välillä eroja äitien työssäkäynnissä siinä vaiheessa, kun lapsen syntymästä on kulunut kolme vuotta. ECHP-aineiston eri vuosia on yhdistetty, jotta tutkimukseen mukaan otettavien äitien lukumäärää saatiin kasvatetuksi.

Eri eurooppalaiset hyvinvointivaltiot ovat harjoittamallaan politiikallaan joko tukeneet tai vähentäneet naisten ja äitien työssäkäyntiä. Erilaisten tukimuotojen olemassaolo tai niiden puuttuminen antavat äideille erilaisia mahdollisuuksia työssäkäyntiin silloin, kun lapsi on pieni. Esimerkiksi erilaiset vanhemmille tarjotut vapaat ja niiden pituus sekä lapsen päivähoidon saatavuus ja sen muoto vaikuttavat keskeisesti äitien työssäkäyntiin. Lisäksi monet yksilölliset tekijät, kuten koulutus ja puolison työmarkkina-asema, vaikuttavat äitien työssäkäynnin mahdollisuuksiin.

Salin osoittaa äitien työssäkäynnin yleisyyden vaihtelevan maiden välillä siten, että Suomessa se oli selvästi yleisintä ja Italiassa vähäisintä. Italiassa jopa yli puolet äideistä oli kotona lapsen ollessa 3-vuotias. Eroja selitetään sekä maissa harjoitettavalla politiikalla että yksilöllisillä tekijöillä. Yksilöllisistä tekijöistä esimerkiksi äidin korkeampi ikä, korkeampi koulutus ja puolison työssäkäynti lisäsivät äitien todennäköisyyttä olla työssä. Artikkelissa verrataan lisäksi saatuja tuloksia tilastoihin naisten työssäkäynnistä. Italiassa äitien työssäkäynti oli lähes samalla tasolla kuin naisten yleensä, Suomessa ja Ranskassa se osoitautui jonkin verran alhaisemmaksi, Isossa-Britanniassa puolestaan selvästi naisten työssäkäyntiä alhaisemmaksi. Suomen ja Ranskan osalta tulokset eivät tue ajatusta, jonka mukaan pitkät useamman vuoden kestävätkin vapaat heikentäisivät äitien sidettä työmarkkinoille.

Juho Härkösen artikkelissa ”Lapset työttömissä kotitalouksissa” tarkastellaan kotitaloustasosta työttömyyttä – eli tilannetta, jossa yksikään kotitalouden jäsen ei käy työssä – erityisesti lapsiperheissä sekä verrataan ilmiön esiintymistä Suomessa, Tanskassa, Saksassa, Isossa-Britanniassa ja Italiassa. ECHP-aineistoa hyödynnetään sekä poikkileikkaus- että pitkittäisaineistona.

Työttömyyden ja työllisyyden on aiemmissa tutkimuksissa osoitettu jakautuvan kotitalouksien välillä hyvin epätasaisesti, ja työttömyyden kasautumisen yhteen kotitalouteen on todettu olevan merkittävä ongelma esimerkiksi Isossa-Britanniassa ja Pohjoismaissa. Hyvin yleistä kotitaloustasoisesta työttömyydestä on ollut yksinhuoltajaperheissä, mutta se on myös ongelmana useissa kahden

aikuisen lapsiperheissä. Työttömien kotitalouksien määrän lisääntyminen on yhteydessä tuloerojen kasvuun ja köyhyiden lisääntymiseen.

Härkösen tulokset osoittavat, että Isossa-Britanniassa kotitaloustasoinen työttömyys oli tarkasteluun valituista maista yleisintä, Italiassa se oli selkeästi harvinaisempaa. Tulos on mielenkiintoinen, sillä Isossa-Britanniassa yleinen työttömyysaste oli tutkimusvuosina matala, kun taas Italiassa se oli suhteellisen korkea. Siten kotitaloustasoinen työttömyys voi olla yleistä alhaisen työttömyysasteen maassa, ja toisinpäin. Tarkasteluissa, joissa pohditaan lasten todennäköisyyttä kokea kotitaloustasoista työttömyyttä kirjoittaja osoittaa, että brittiläisillä se oli selkeästi korkeinta. Lasten kokema kotitalouden työttömyys oli useimmissa tapauksissa kuitenkin varsin lyhytkestoista, mutta eräissä tapauksissa, ja etenkin Isossa-Britanniassa, hyvin pysyvää.

Maiden väliset erot kotitaloustasoisessa työttömyydessä saattavat selittyä yksinhuoltajuuden yleisyydellä, yksihuoltajuuden ja yleisemmin vanhemmuuden sosiaalisella valikoituvuudella sekä erilaisilla työssäkäyntimalleilla ja niitä tukevilla sosiaalisilla instituutioilla.

Anita Haatajan ja *Anita Nybergin* artikkelissa arvioidaan, onko kahden ansaitsijan malli heikentynyt vai vahvistunut suomalaisissa ja ruotsalaisissa lapsiperheissä 1980-luvun lopulta 2000-luvun vaihteeseen tultaessa.

Tutkimus kohdistuu sekä kahden huoltajan perheisiin että yksinhuoltajaäitiin. Jälkimmäisen ryhmän asema on tärkeä, kun halutaan tietää kuinka hyvin äitien tulot riittävät taloudellisesti itsenäisten kotitalouksien muodostamiseen. Artikkelissa kiinnostuksen kohteina ovat ensisijaisesti äitien asema työmarkkinoilla, äitien ansiotulot, kahden ansaitsijan perheiden osuus sekä äitien ansiotulojen merkitys kotitalouden tulonmuodostuksessa ja köyhyiden vähentämisessä. Artikkelissa on valittu tuore lähestymistapa; tulojen tarkastelu alkaa miesten kotitalouteen tuomista ansiotuloista siirtyen seuraavaksi tuloihin, joihin lisättiin äitien ansiotulot, tämän jälkeen perheiden saamat tulonsiirrot lapsista aina kaikkiin käytettävissä oleviin tuloihin asti. Tässä on hylätty perinteinen tulonmuodostuksen ja köyhyysasteiden tarkastelutapa alkaen tuotannontekijätuloista ja edeten asteittain käytettävissä oleviin tuloihin.

Kirjoittajat toteavat, että Suomen ja Ruotsin kahden ansaitsijan mallit osoittivat sekä kasvavia eroja että lisääntyviä yhtäläisyyksiä erilaisesta politiikasta huolimatta. Yksi yhteinen tekijä on ollut se, että molemmat maat kokivat 1990-luvun alussa syvän talouslaman. Laman voidaan olettaa vaikuttaneen kahden ansaitsijan mallin kehitykseen. Työllisyysaste huononi ja työttömyys kasvoi molemmissa maissa. Myös kahden ansaitsijan perheiden ja palkkatuloja saaneiden yksinhuoltajien osuus laski ja köyhyysaste kasvoi. Yksinhuoltajien asema heikkeni eniten. Nämä muutokset ovat koskettaneet voimakkaammin Suomea kuin Ruotsia. Muutokset työmarkkinoilla eivät koskeneet vain naisia, vaan myös miehiä. Kehitys heikensi omalta osaltaan kahden ansaitsijan mallia molemmissa maissa.

Haataja ja Nyberg toteavat, että kahden ansaitsijan perheissä äitien palkkatulot olivat suhteessa isien palkkatuloihin 2000-luvun taitteessa suuremmat kuin 1980-luvun lopulla molemmissa maissa. Tämä kehitys on vahvistanut kahden ansaitsijan mallia ja naisten asemaa näissä perheissä, joissa suomalaiset äidit tuottivat kuitenkin suuremman osan perheen ansiotuloista kuin ruotsalaiset äidit.

Jos tarkastellaan vain alle kouluikäisten lasten perheitä, suomalaisten ja ruotsalaisten äitien ansiot muodostivat vuonna 2000 suunnilleen yhtä suuren osuuden kotitalouden bruttotuloista. Kehityksen suunnissa on kuitenkin ero. Suomalaiset pienten lasten perheet ovat siirtyneet kohti kotiäiti – ansaitsija isä -mallia, eli kahden ansaitsijan malli on niissä heikentynyt. Tämä voi johtua sekä heikentyneestä työllisyydestä että kotihoidon tuen yleisyydestä. Molemmat tekijät pidentävät äitien poissaoloa työmarkkinoilta. Ruotsissa pikkulasten äidit tekivät sen sijaan pidempiä työpäiviä kuin ennen ja vastasivat aikaisempaa suuremmasta osasta perheen tulonmuodostusta. Maiden välisten erojen pysyvyys näissä perheissä nähtäisiin vasta pitkän aikavälin empiiristen tutkimusten avulla.

Pasi Moisio tarkastelee lapsiväestön tulo- ja köyhyysliikkuvuutta 1990-luvun lopun Suomessa, eli ajanjaksona, jolloin köyhyys lisääntyi erityisesti lapsiperheiden keskuudessa. Köyhyyden kasvu voi tapahtua joko siten, että pienituloisuusrajan alapuolelle siirtyy uusia perheitä ja/tai köyhyysjaksojen keskimääräiset pituudet kasvavat. Moisio hakee artikkelissaan vastausta siihen, kummasta syystä lapsiköyhyyden kasvu 1990-luvun lopulla aiheutui. ECHP-aineistoa käytetään kaikilta Suomessa toteutetuilta keruuvuosilta.

Moisio osoittaa, kuinka perheellistymisellä tai perheen lisäyksellä on selkeä yhteys ihmisten toimeentulon kanssa: perheenlisäys hidastaa perheen tulokehitystä yhdestä puoleentoista tulokymmenystä verrattuna samassa elinvaiheessa oleviin lapsettomiin pareihin. Tämä vaikutus näyttää pysyvän ainakin lapsen syntymää seuraavat kolme vuotta. Moisio kuitenkin huomauttaa, että suuri osa tästä laskusta tulonjaossa lapsen syntymän jälkeen selittyy perheen kasvaneella kulutusyksikköluvulla. Tämä tarkoittaa, että perheen tuloja on jakamassa aikaisempaa useampia kuluttajia, jolloin tulotaso laskee.

Pienituloisuus kasvoi 1990-luvun lopulla koko väestössä noin kuudesta yhteentoista prosenttiin ja lapsiväestössä noin neljästä yhdeksään prosenttiin. Moisio osoittaa lapsiköyhyyden lisääntymisen johtuvan siitä, että uusia lapsiperheitä liikkui köyhyysrajan alapuolelle. Köyhyysjaksojen keskimääräiset pituudet säilyivät sen sijaan suunnilleen samana, joten lapsiköyhyyksasteen kasvua ei voida selittää sillä, että köyhyys olisi pitkittynyt lapsiperheissä.

Artikkelissa tarkastellaan myös kuinka suuren tulojen alenemisen köyhyysrajan alapuolelle liikkuneet lapset olivat keskimäärin kokeneet. Suurin osa lapsista, joiden perheet liikkui köyhyysrajan alapuolelle 1990-luvun lopulla, olivat liikkuneet sinne suhteellisen lyhyen matkan tulonjaossa. Noin viidennes alimpaan tulokymmenykseen 1990-luvun lopulla luetuista lapsista koki kuitenkin suoranaisen tulotason romahduksen, sillä he olivat liikkuneet alimpaan tulokymmenykseen keskimmaisista tai ylemmistä tulokymmenyksistä.

Paneelitutkimus tietopohjana

Leif Nordberg toteaa artikkelissaan, että paneeliaineiston käyttö tarjoaa mahdollisuuden tutkia monia sellaisia asioita, joihin ei esimerkiksi toistuvat poikki-leikkaustutkimukset tai aggregaattitason aikasarjan-analyysit anna mahdollisuuksia. Toisaalta paneeliaineiston kerääminen ja analysointi vaatii monia sellaisia uusia taitoja ja analyysitekniikoita, jotka eivät perinteisesti ole kuuluneet

edes tilastotieteilijän työkalupakkiin. Myös menetelmäpuolella on edelleen paljon kehitettävää.

Kirjoittajan mukaan paneeliasetelmalla ymmärretään yleisesti tutkimusasetelmaa, jossa samojen yksiköiden osalta havaitaan samoja muuttujia useampana peräkkäisenä ajankohtana. Tavoitteena on tutkia mahdollisia dynaamisia syy-seuraussuhteita mikrotasolla. Toinen yleinen tapa tutkia ajassa tapahtuvia muutoksia on tehdä useita toisistaan riippumattomia poikkileikkaustutkimuksia. Paneeliasetelmasta tämäntyyppinen tiedonkeruutapa eroaa niin, että jokaista mittauskertaa kohden käytetään omaa erillistä otosta. Virallisessa tilastotuotannossa käytetään myös yleisesti paneeli- ja poikkileikkaustutkimusten eräänlaista sekamuotoa, jossa otos osittain uusitaan ja jossa se osittain pysyy samana mittauskerrasta toiseen. Kolmas tavanomainen tapa tutkia muutosprosessien dynamiikkaa on hyödyntää aikasarja-analyysin tarjoamia mahdollisuuksia.

Leif Nordberg toteaa, että tärkein syy paneeliaineistojen harvalukuisuuteen aikaisemmin on niiden kokoamiseen ja analyysiin liittyvät monet ongelmat. Jo paneelitutkimuksen suunnittelu on varsin vaativa tehtävä. Paneeliaineiston hyödyntämisessä esille tulevista pulmista tärkeimmät ovat kadon ja attrition sekä niihin liittyvien valikoitumistekijöiden tuottamat ongelmat. Myös erityyppiset mittausvirheet ja haastattelijavaikutukset saattavat vaikeuttaa paneeliaineiston käyttöä. Paneelivaikutuksella taas tarkoitetaan, että paneeliin kuuluminen saattaa vaikuttaa henkilöiden käyttäytymiseen ja heidän antamiin tietoihin.

Kirjoittaja huomauttaa, että paneeliaineiston tehokas hyödyntäminen edellyttää monien uusien ja nimenomaan tähän tarkoitukseen kehitettyjen tilastolisten menetelmien syvällistä hallintaa. Erilaisten ongelmien hallintaan on kehitetty useita menetelmiä, jolloin paneeliaineiston laatua voidaan parantaa ja hyväksikäytön mahdollisuuksia lisätä.

Avainsanat

- Asuminen
- Köyhyys
- Naisten työssäkäynti
- Nuorten kotoamuutto
- Paneeliaineistot
- Työttömyys kotitalouksissa
- Vanhemmuuteen siirtyminen

Sammandrag

Denna publikation "Perheiden muuttuvat elinot" om barnfamiljernas förändrade levnadsförhållanden, som utges av Statistikcentralen, består av åtta artiklar. Författarna till artiklarna verkar inom olika områden i det finländska samhället. Den gemensamma nämnaren för dem alla är att de använder den europeiska databasen the European Community Household Panel (ECHP), som baserar sig på en undersökning av EU-medborgarnas levnadsförhållanden. Databasen har använts som huvudkälla för informationen i artiklarna.

Innehållet i publikationen är en kombination av tre huvudsakliga ämnesområden: familjebildning och bostadsförhållanden, arbete och utkomst och panelundersökningar i forskningen. Ett sammandrag av huvudinnehållet i varje artikel presenteras nedan.

Det är lättare att kombinera arbete och familjeliv i Norden än i andra länder

av Katja Forssén och Veli-Matti Ritakallio

I de flesta välfärdsstater ligger nativiteten numera klart under gränsen för befolkningsreproduktion. Opinionsundersökningarna visar att många föräldrar önskar fler barn än de i verklighet skaffar. En förklaring till att man skjuter upp barnafödandet till en allt senare tidpunkt är att utbildningstiden för kvinnorna blivit längre, att kvinnorna allt mer deltar i arbetslivet och att det är svårt att kombinera arbete och familj.

Kvinnornas socioekonomiska förhållanden före det första barnets födelse jämfördes mellan 12 EU-länder. Mellan länderna finns klara skillnader. Till exempel den allmänna uppfattningen om att det är svårt att kombinera arbetstagar- och modersrollen stämmer inte i de nordiska länderna, där man lyckats ganska väl med att i familjepolitiken kombinera dessa roller. Det är inte heller automatiskt att det genomsnittliga antalet barn i en familj minskar om man skjuter upp barnafödandet.

Också den förda familjepolitiken i ett land hänger nära samman med nativiteten. Med den familjepolitiska lagstiftningen är det möjligt att påverka barnens välbefinnande, men lagstiftningen har också en bredare social inverkan sett ur ett befolkningspolitiskt perspektiv och ur jämställdhetssynvinkel. Länderna borde satsa på familjepolitik, eftersom man på så sätt kan stödja både familjernas välbefinnande och befrämja nativitetsökningen.

Boendenivån i småbarnsfamiljer har förbättrats

av Irmeli Penttilä

Småbarnsfamiljernas boendeförhållanden granskades med hjälp av fyra olika dimensioner, som beskriver autonomin i boendet, kvaliteten på bostaden och boendemiljön, belastningen av boendekostnaderna och penningssituationen samt behovet av stöd från samhället. Småbarnsfamiljernas boende granskades då barnet föddes och sedan samma familjer på nytt efter fem år. I Finland bor man rätt så trångt jämfört med andra europeiska länder. Trångboddheten gäller särskilt småbarnsfamiljer.

Resultaten visar en klar förbättring av boendeförhållandena bland småbarnsfamiljerna i Finland under åren 1996–2001. Att satsa på boendet hänger samman med de ungas livsskede: när man bildar familj och stadgar sig, krävs det allt mer av boendet. När det efter flera år av recession blev enklare att få bostadslån förbättrades också många barnfamiljers boendekvalitet. Den allmänna ekonomiska utvecklingen och fler statliga borgensförbindelser sporrade i sin tur till lånetagandet. Den sjunkande räntenivån för bostadslån var säkert också ett lockbete för köp av högklassigare bostäder.

Då man granskade alla barnfamiljer i Finland, var boendekvaliteten vid nämnda tidpunkter i allmänhet störst i hushåll med två barn och två vuxna. Ensambarnfamiljernas boende förbättrades emellertid inte, utan boendenivån var oförändrad under åren 1996 och 2001. När man jämförde alla barnfamiljers boende med hela befolkningens, motsvarade de finländska, danska och italienska barnfamiljernas boende allra mest den nivå som gällde bland hela befolkningen. De största skillnaderna fanns i Frankrike och på Irland, där barnfamiljerna bodde sämre än befolkningen i genomsnitt.

Olika faktorer påverkar tidpunkten när de unga flyttar hemifrån

av Henna Isoniemi

De finländska, brittiska, franska och italienska 18–34-åringarna lämnar allt senare sitt barndomshem i alla jämförelseländer. Andelen unga som bor hemma ökade betydligt i Finland, Frankrike och Italien under de sex år som var föremål för granskning, i Storbritannien kunde man se en viss ökning. Orsaker till att ungdomarna flyttar hemifrån senare anses allmänt vara längre utbildningstider, en osäker arbetsmarknad och kulturella faktorer.

De ungas svaga ekonomiska situation var dessutom en viktig orsak till att de unga bodde längre än tidigare hos sina föräldrar. Skillnader mellan ungdomarnas ekonomiska möjligheter att flytta hemifrån var stora i de olika länderna. De finländska unga vuxna bodde med största sannolikhet i sitt eget hushåll, medan de italienska ungdomarna oftare bodde med sina föräldrar. De ungdomar som arbetade hade oftast bildat ett eget hushåll; regelbundna inkomster gjorde det möjligt för ungdomarna att bo självständigt. I granskningen mellan könen framgick det i sin tur att kvinnorna flyttade till eget hushåll klart tidigare än männen i alla länder som ingick i jämförelsen.

Förvärvsarbete bland mödrar tre år efter barnafödande är vanligast i Finland

av Milla Salin

I Finland är det vanligast att mödrarna arbetar efter barnets tredje födelsedag, om man jämför med Frankrike, Storbritannien och Italien. I Italien är det ovanligast, där var t.o.m. mer än hälften av mödrarna hemma med en treåring. En förklaring till skillnaderna är dels den förda politiken i landet dels individuella faktorer. Av de individuella skillnaderna ökade t.ex. moderns högre ålder och högre utbildning samt makens förvärvsarbete sannolikheten för att modern skulle vara yrkesverksam.

De olika europeiska välfärdsländerna har genom sin politik antingen stött eller minskat kvinnornas och mödrarnas förvärvsarbete. Olika stödformer, såsom föräldraledigheter och ledigheternas längd samt tillgången på och typen av dagvård, påverkar i betydande grad mödrarnas yrkesverksamhet. Också de värderingar som gäller i landet och olika individuella faktorer, såsom utbildning och makens yrkesställning, påverkar också mödrarnas möjligheter att yrkesarbeta.

Finländska barn upplever kortare perioder i arbetslösa hushåll än andra barn

av Juho Härkönen

Med arbetslöshet på hushållsnivå avses en situation, där ingen av hushållets medlemmar yrkesarbetar. I tidigare undersökningar har man kunnat påvisa att arbetslösheten och sysselsättningen fördelas mycket ojämnt mellan hushållen och att det t.ex. i Storbritannien och de nordiska länderna är ett betydande problem att arbetslösheten ackumuleras till ett hushåll. Mycket allmän arbetslösheten på hushållsnivå varit i ensamförsörjarfamiljer, men den har också varit ett problem i många barnfamiljer med två vuxna. Ökningen antalet arbetslösa hushåll är kopplat till ökade inkomstskillnader och mer fattigdom.

Arbetslöshetsperioderna granskas i artikeln under åren 1996–2001. I Finland var arbetslöshetsperioderna i barnhushåll ofta korta, medianvaraktigheten var fem månader och mer än en tredjedel av barnen upplevde perioder på mer än ett år. I de övriga granskade länderna varade arbetslösheten längre än i Finland. I Storbritannien var arbetslösheten på hushållsnivå mest allmän jämfört med alla de länder som var föremål för granskning, i Italien var den klart ovanligare. Resultatet är intressant, då det relativa arbetslöshetstalet i Storbritannien var lågt under undersökningsåren, medan det i Italien var relativt högt. På så sätt kan arbetslöshet på hushållsnivå vara allmän i länder där det relativa arbetslöshetstalet är lågt och omvänt. Sannolikheten för barnen att leva i ett arbetslöst hushåll var klart högre bland de brittiska barnen. I de flesta fall var arbetslösheten i barnhushållen emellertid rätt så kortvarig, men i vissa fall, och särskilt i Storbritannien, mycket permanent.

En modell med manlig förvärvsarbetare – hemmamamma vanligare i småbarnsfamiljer i Finland än i Sverige

av Anita Haataja och Anita Nyberg

I Finland och Sverige visade modellerna med två förvärvsarbetare såväl ökande skillnader som fler likheter trots olikheter i den ländernas politik, när man jämför utvecklingen från år 1987 fram till våra dagar. Båda länderna upplevde i början av 1990-talet en djup ekonomisk kris. Det relativa sysselsättningstalet sjönk och arbetslösheten ökade i båda länderna. Också andelen familjer med två förvärvsarbetare och ensamförsörjare med löneinkomster sjönk och det relativa fattigdomstalet steg. Ensamförsörjarnas situation försvagades mest. Finland berördes dock kraftigare än Sverige av de förändringar som gällde situationen för mödrar i hushåll med två försörjare och för ensamförsörjare. Förändringarna på arbetsmarknaden gällde också männen. Denna utveckling försvagade i sin tur modellen med två försörjare när det gällde båda länderna.

I tvåförsörjarfamiljerna var mödrarnas löneinkomster i förhållande till fädernas löneinkomster större vid ingången av 2000-talet än i slutet av 1980-talet. Denna utveckling har i sin tur befast två försörjarmodellen och kvinnans situation i dessa familjer både i Finland och i Sverige.

När man granskar enbart familjer med barn under skolåldern, hade de finländska och svenska mödrarnas inkomster år 2000 ungefär en lika stor andel av hushållens bruttoinkomster. Det finns dock skillnader i utvecklingsriktningarna. De finländska småbarnsfamiljerna har gått mot modellen hemmamamma–manlig förvärvsarbetare, dvs. modellen med två försörjare har försvagats bland dessa familjer. Det kan bero både på en försvagad sysselsättning och på hemvårdstöd (vårdnadsbidrag) och ledighet. I Sverige har småbarnsmammorna däremot längre arbetsdagar idag och svarar för en större andel av familjens inkomstbildning.

Till skillnad från övriga artiklar baserar sig kalkylerna i denna artikel på det s.k. LIS-materialet.

Barnfattigdomen har ökat, längden på fattigdomsperioden är oförändrad

av Pasi Moisio

Låginkomsttagarna ökade i slutet av 1990-talet bland barnfamiljer från omkring fyra till nio procent och bland hela befolkningen från omkring sex till elva procent. Ökningen av barnfattigdomen berodde på att nya barnfamiljer hamnade under fattigdomsgränsen. Fattigdomsperioderna var däremot i stort sett av samma genomsnittliga längd som tidigare, vilket innebär att ökningen av den relativa fattigdomen bland barn inte kan bero på att fattigdomsperioderna skulle ha blivit längre i barnfamiljer.

Bildandet av familj eller tillökningar i familjen har en klar koppling till människornas utkomst: en tillökning bromsar upp familjens inkomstutveckling

från en till en och en halv inkomstdecil jämfört med barnlösa par i samma livsskede. Denna inverkan ser ut att hålla i sig åtminstone under de följande tre åren efter barnets födsel. Att familjens situation vid inkomstfördelningen försämras beror på att allt fler konsumenter är med och delar på familjens inkomster.

Största delen av de barn vars familjer hamnade under fattigdomsgränsen i slutet av 1990-talet hade rört sig en relativt kort sträcka vid inkomstfördelningen. Omkring en femtedel av de barn som inräknades i den nedersta inkomstdecilen i slutet av 1990-talet drabbades dock av ett direkt inkomstras i och med att de hade rört sig från de mellersta eller högsta decilerna till den nedersta inkomstdecilen.

Användning av paneldata för undersökningar

av Leif Nordberg

Med paneldesign avses allmänt en forskningsdesign där man observerar samma variabler för samma enheter under flera tidpunkter i följd. Avsikten är att undersöka eventuella dynamiska samband mellan orsaker och följder på mikronivå. När man använder panelmaterial är det möjligt att undersöka flera sådana företeelser som t.ex. inte upprepas vid tvärsnittsundersökningar eller som tidsföljdsanalyserna på aggregatnivå inte ger möjligheter till.

Den ringa omfattningen av panelmaterial under tidigare år beror närmast på de problem som är förknippade med insamlingen och analysen av materialet. Redan planeringen av en panelundersökning är synnerligen krävande. Till de centrala problemen, som uppkommer vid utnyttjandet av panelmaterial, hör de problem som hänger samman med bortfall och attrition samt de som gäller urvalsfaktorer. Också olika typer av mätfel och intervjuarverknings kan försvåra användningen av panelmaterial. Att personerna hör till en panel kan i sin tur påverka deras beteende och de uppgifter som de lämnar.

Att effektivt kunna utnyttja panelmaterial förutsätter att man har djupare kunskaper om många nya statistiska metoder som utvecklats enkom för det aktuella ändamålet. Ett flertal metoder har utvecklats för hanteringen av olika problem, vilket innebär att kvaliteten på panelmaterialet kan förbättras och möjligheterna att utnyttja materialet utökas.

Nyckelord

- Boende
- Fattigdom
- Kvinnors förvärvsarbete
- Ungdomars flyttning hemifrån
- Panelforskning
- Arbetslöshet på hushållsnivå
- Familjebildning

Summary

This publication "Changing forms of living conditions in families with children" by Statistics Finland consists of eight articles whose writers are acting in different sectors of Finnish society. It is common to all of them that they are users of a special European database called the European Community Household Panel (ECHP), which is based on a survey on living conditions of EU citizens. The database is used as a main source of information in the articles.

The content of the publication is a combination of three main subject areas: family formation and living arrangements, work and livelihood of households, and panel surveys in research. A summary of the main results of each article is presented here as follows.

Reconciliation of work and family life easier in Nordic countries than elsewhere

by Katja Forssén and Veli-Matti Ritakallio

In many welfare countries the birth rate is nowadays well below the population replacement rate. According to opinion polls, many parents would like to have more children than they actually do. Postponing the acquisition of the first child to an ever later time period is explained by women's longer education periods, increased labour market participation and difficulties in combining work and family life.

Women's socio-economic conditions before the birth of their first child were compared in 12 EU Member States. Clear differences could be seen between the countries. For example, the general idea of problems with the reconciliation of the employee and mother roles is not true for the Nordic countries, but in family policy this reconciliation has worked quite well. Nor does putting off of having children mean that the average number of children in families would fall.

The family policy practised by the countries has a major effect on the birth rate. Family policy legislation can influence children's wellbeing, but it also has a wider social impact from the viewpoint of population policy and gender equality. Countries should put emphasis on family policy, because this would lend support to both families' wellbeing and to the growth of the birth rate.

Housing level of families with babies improved

by Irmeli Penttilä

The characteristics of housing among families with babies was studied by means of four dimensions, which describe the autonomy of housing, the quality of the dwelling and living environment, burdensomeness of housing costs and money situation and the need for social support. Housing of families

with babies was examined first when the baby was born and the same families were studied again five years from the birth. Compared with other European countries, Finns live in quite overcrowded dwellings. This is especially felt by families with babies.

The results show that in Finland the housing quality of families with babies improved clearly over 1996-2001. Investment in housing was connected to young people's life stage: When a family is being formed and life becomes stable, more will be demanded of housing as well. Easier acquisition of housing loans after several years of recession improved the housing conditions of many families with children. The general economic development and increased central government guarantees also encouraged people to take out loans. The falling interest rates of housing loans must also have been an incentive to purchase a more high-quality dwelling.

When examining Finland's all families with children, households of two children and two adults usually had the best living conditions in the period in question. In contrast, single supporters did not improve their housing level but it remained unchanged between 1996 and 2001. When housing of all families with children was compared with the total population, the housing of Finnish, Danish and Italian families with children was closest to the housing level of the total population. The biggest differences appeared in France and Ireland, where families with children were living in poorer conditions than the population on average.

A variety of factors affect the time of leaving one's childhood home

by Henna Isoniemi

Among Finnish, British, French and Italian young people aged 18 to 34 leaving the nest has moved to an ever later time in all the countries selected for the comparison. During the six years under review the shares of young people living at home in Finland, France and Italy grew substantially, in Great Britain to some degree. It is generally thought that the reasons for later moves are the longer time spent in education, insecurity of the labour market and cultural factors.

Young people's weak economic situation is also one of the main reasons for their living longer than before with their parents. Economic possibilities to leave the childhood home varied much between young people from different countries. Finnish young adults were the most likely to live in their own households while Italians lived the most commonly with their parents. Working young people had typically moved to their own households; regular earnings ensured that they could live economically independently. The examination between genders indicated that in all the countries under comparison women moved to their own home clearly earlier than men did.

Work participation of mothers most frequent in Finland after three years from child-birth

by Milla Salin

After-birth employment of mothers after the child's third birthday is the most frequent in Finland compared with France, Great Britain and Italy. In Italy it is the least frequent, since as many as over one half of mothers were at home when the child was three years old. The differences are explained by the policies practised in the countries and individual factors. Of individual factors the mother's higher age, higher education and the spouse's employment increased the mothers' likelihood to be at work.

Different European welfare states have either supported or decreased employment of women and mothers by the policies used in the country. Different support modes, such as leaves of absence offered for parents and their length and the availability of child day-care and its form have a major effect on mothers' work participation. In addition, the country's prevailing set of values and many individual issues, such as education and the spouse's labour market position, have an impact on mothers' possibilities to go to work.

Finnish children shorter spells in jobless households than others

by Juho Härkönen

Household-level unemployment refers to a situation where not one of the household members goes to work. Previous studies have shown that unemployment and employment are divided very unequally between households, and accumulation of unemployment to one household is a significant problem in Great Britain and the Nordic countries, for example. Household-level unemployment has been very common in single-supporter families, but it is also a problem in many two-adult families with children. The increasing number of unemployed households is linked to the growth of income differences and poverty.

In the article spells of unemployment are examined between 1996 and 2001. In Finland the jobless spells experienced by households with children often end rapidly, as the median duration was five months and over one quarter of children had had spells of over one year. In other countries under comparison these spells were longer than in Finland. In Great Britain household-level unemployment was the most common of all the countries selected to the examination and in Italy it was clearly less common. This result is interesting, because in Great Britain the general unemployment rate was low during the reference years, while it was relatively high in Italy. Thus household-level unemployment can be common in countries with low unemployment rate, and vice versa. Children's probability to live in an unemployed household was clearly the highest for British children. Household unemployment experienced by children was in most cases of quite short duration, but in certain cases, and especially in Great Britain, very long-lasting.

The model of male earner – female homemaker more frequent in families with small children in Finland than in Sweden

by Anita Haataja and Anita Nyberg

The dual-earner model of Finland and Sweden exhibited both growing dissimilarities and increasing similarities despite the different policies practised in the two countries, when we compare the development from 1987 to this day. Both countries went through a deep economic recession in the early 1990s. The rate of employment fell and unemployment grew in both countries. The proportion of dual-earner families and single supporters with earnings also declined and the poverty rate grew. The position of single supporters weakened most. Changes in the position of mothers of dual-carer families and single-supporter mothers have had more impact in Finland than in Sweden. Changes in labour market concerned men, too. This development also contributed to the deterioration of the dual-earner model in both countries.

In dual-earner families the earned income of mothers was larger at the turn of the 2000s than at the end of the 1980s in relation to that of fathers. This, in turn, has strengthened the dual-earner model and women's position in these families in both countries.

When examining only families with under school-age children, earnings of Finnish and Swedish mothers formed an approximately equal share of the household's gross income in 2000. The trends are different, however. Finnish families with small children have rather moved towards the model of female homemaker – male earner, which means that the dual-earner model has weakened in these families. This may be due to the worsening employment situation and child home care policy. In Sweden mothers of small children work longer hours today and contribute more to the family's income formation than before.

Differing from the other articles, the calculations presented in this article are based on the so-called LIS data.

Child poverty increased, the length of poverty spells remained unchanged

by Pasi Moisio

At the end of 1990s low income earners increased among the child population from around four to nine per cent and among the whole population from about six to 11 per cent. Growth of child poverty was due to the fact that new families with children moved below the poverty live. The average lengths of poverty spells remained more or less the same, so the growth of child poverty cannot be explained by poverty being prolonged in families with children.

Family formation or family increase has a clear connection to people's livelihood: an addition to the family slows down the family's income development from one to one-and-a-half income deciles compared with couples without children at the same stage in life. This effect appears to be the same at least for three years following the child's birth. Most of the worsening income distribution after child birth is explained by that the family's income has to be divided between more consumers than before.

Most of the children whose families moved below the poverty line in the late 1990s had gone there through a relatively short journey within income distribution. Around one fifth of the children included in the lowest income decile in the late 1990s experienced a real collapse in their income level, because they had moved to the lowest income decile from middle or higher deciles.

Using panel data in research

by Leif Nordberg

A panel design is generally understood to be a survey design where the same variables are observed for the same unit in several successive time periods. The aim is to examine possible dynamic cause-effect relationships on the micro level. Use of panel data makes it possible to study many such issues that are not possible with repeated cross-sectional studies or aggregate level time series analyses.

The scarce volume of panel data in previous years has mainly been caused by that there are problems related to their compilation and analysis. Just planning a panel survey is quite demanding. The main difficulties involved in utilisation of panel data are connected to problems with nonresponse and attrition and the related selection factors. Measurement errors of different types and interviewer effects can also make it harder to use panel data. Belonging to a panel may in turn affect people's behaviour and the information they supply.

Efficient utilisation of panel data requires in-depth knowledge of many statistical methods, especially those developed for this purpose. Several methods have been designed for dealing with different problems, whereby the quality of panel data can be improved and the ways of utilisation extended.

Keywords

- Housing conditions
- Poverty
- Employment of women
- Nest leaving
- Panel surveys
- Jobless households
- Family formation

ECHP-tutkimuksen tausta

Euroopan unionin piirissä on tehty monia päätöksiä kansalaisten asemasta ja oikeuksista. Päätösten valmisteluprosessissa on syntynyt joukko yhteiskuntaa koskevia käsitteitä kuten esimerkiksi sosiaalinen Eurooppa (social Europe), sosiaalinen syrjäytyminen (social exclusion) ja kansalaisten tasavertaiset mahdollisuudet (equal opportunities). Kun asioista keskusteltiin yhteisillä foorumeilla, ilmeni puutetta vertailukelpoisesta tiedosta, joka koski kansalaisten elinoloja ja hyvinvointia. Näistä lähtökohdista alkoi Eurooppalaisen elinolotutkimuksen (European Community Household Panel, ECHP) suunnittelu. Lähdettiin luomaan tiedollisia edellytyksiä hyvinvoinnin rakentamiselle, syrjäytymisen ehkäisylle ja tasavertaisien mahdollisuuksien lisäämiselle Euroopan unionin maissa.

ECHP on osa EU-maiden kotitalouspohjaisia surveytutkimuksia. Se on tähän mennessä laajamittaisin Eurostatin koordinoima ja komission osin rahoittama tiedonkeruuhanke. Se on myös ensimmäinen EU-maissa toteutettu hanke, joka pyrittiin mahdollisimman pitkälle harmonisoimaan tutkimusmenetelmittään ja sisällöltään. Se merkitsi, että tutkimusprosessin kaikki vaiheet otoksen poiminnasta tietojen keruuseen, haastattelukysymysten muotoiluun, tietojen editointiin, väestötasolle painottamiseen ja puuttuvien tietojen käsittelyyn asti pyrittiin tekemään samojen sääntöjen mukaan, osa osallistujamaissa ja osa keskitetysti EU-maiden tilastovirastossa Eurostatissa. Harmonisointitavoitteita ei kuitenkaan käytännössä lopulta toteutettu näin laajana.

ECHP suunniteltiin vastaamaan ennen muuta pitkittäistutkimuksen, mutta samalla myös poikkileikkaustutkimuksen tietotarpeisiin. Pitkittäisasetelma mahdollistaa lähtöotokseen kuuluneiden henkilöiden elämäntapahtumien seurannan koko paneelin keston ajan erotuksena tavanomaisista poikkileikkaustutkimuksista, joissa voidaan mitata eri henkilöiden ja kotitalouksien elämäntapahtumia vain yhtenä ajankohtana tai eri otoksille toistuvissa poikkileikkaustutkimuksissa. ECHP:ssä kaikkia yli 16-vuotiaita otoskotitalouteen kuuluneita jäseniä haastateltiin joka vuosi. Myös jakautuneita kotitalouksia ja niihin kuuluneita henkilöitä jäljitettiin ja haastateltiin paneelin edetessä. Vaikka kotitalouksien ja henkilöiden lukumäärä kadon kautta supistui, niin kotitalouksien jakaantuminen ja sen seurauksena uusien kotitalouksien muodostuminen saattoi lisätä sitä.

ECHP:n avulla hankittiin tietoa hyvin monista elämisen alueista tarkoituksena selvittää niiden yhteyksiä toisiinsa. Tärkeimmät aihealueet koskevat köyhyyttä ja sosiaalista syrjäytymistä, työttömyyttä ja työllistymistä, koulutusta, asumista, toimeentuloa, terveyttä ja sosiaalisia suhteita. ECHP:n laajimmat sisältöalueet koskivat työtä ja toimeentuloa, mutta myös asumiseen liittyvä aihealue oli melko laaja.

Tutkimukseen osallistuivat Euroopan unionin jäsenmaat Ruotsia lukuun ottamatta. Suurin osa aloitti tutkimuksen jo vuonna 1994, Suomi vuonna 1996 liittyttyään Euroopan unioniin ja Itävalta vuonna 1995. Ruotsia koskevat tiedot perustuvat vuodesta 1997 lähtien kansalliseen poikkileikkaustutkimukseen, joka pääosin kattoi samat elinolojen alueet, mutta siis ilman paneelimahdollisuutta. Kaikkiaan EU:n alueella haastateltiin noin 60 000 kotitaloutta ja 120 000 kuusitoista vuotta täyttäneitä kotitalouden jäsentä tutkimuksen alkaessa.

Suomessa haastattelujen alkaessa hyväksytyt haastattelu saatiin yli 4 100 kotitaloudelta ja noin 8 200 yli 16-vuotiailta kotitalouksien jäseniltä.

Euroopan unionin tilastovirasto Eurostat on julkaissut useita ECHP-aineistosta tehtyjä tilastoraportteja. Eurostat on pidättänyt itsellään yksinoikeuden luovuttaa kaikki jäsenmaat sisältävä luvanvarainen tietoaaineisto (User Data Base) tutkijoiden käyttöön, mutta kukin maa saa luovuttaa oman aineistonsa tutkimustarkoituksiin. Eurooppalaisen elinolututkimuksen tiedonkeruuta on koordinoanut EU-maiden tilastovirasto Eurostat ja osaksi rahoittanut Euroopan komissio. ECHP-tutkimuksen pohjalta on suunniteltu uudistettu Eurooppalainen elinolututkimus EU-SILC (Statistics on Income and Living Conditions), joka kattaa osin samat aihealueet kuin ECHP. ECHP:n jälkeen jäsenmaat ja Eurostat julkaisevat aineistoista lähivuosina EU-maiden kansalaisten elinoloja kuvaavia tietoja eri foorumeilla.

Suomen ECHP-tutkimus

Tutkimuksen tiedot kerättiin yleensä kansallisten tilastovirastojen toimesta. Meillä haastatteluista vastasi Tilastokeskuksen haastattelijajärjestö. Suomen haastattelijajärjestöön yhdistettiin tulotiedot rekisterilähteistä. Tutkimuksen alkaessa vuonna 1996 henkilöhaastatteluista noin 80 prosenttia tehtiin käyntihaastatteluina, loput puhelimitse. Tutkimuksen loppuvuosina puhelinhaastattelujen osuus kasvoi. Sijaishaastattelut sallittiin eli joku muu perheenjäsen sai haastateltavan luvalla antaa soveltuvin osin henkilön tiedot. Niitä tehtiin kymmenisen prosenttia vuosittain. Haastattelut tehtiin tietokoneavusteisesti.

Tutkimuksen kohdeperusjoukon muodostavat Suomessa vakinaisesti asuvat yksityiskotitaloudet. Pysyvästi ulkomailla olevat, laitosväestö ja osoitteettomat jäävät kohdeperusjoukon ulkopuolelle.

ECHP:n otanta-asetelma on kaksivaiheinen ositettu otanta. Otanta-asetelma on yhtäläinen Tilastokeskuksen silloisen tulonjakotilaston otannan kanssa. Ensimmäisessä vaiheessa muodostettiin ns. master-otos, joka saatiin väestörekisteristä systemaattisella otannalla. Näin saatiin 31 400 yli 15-vuotiaasta kohdehenkilöä. Otokseen poimittujen henkilöiden kanssa samassa asutokunnassa asuvat yhdistettiin mukaan kohdehenkilöiden kotipaikkatunnuksen avulla. Kunkin rekisterikotitalouden sisällysmetodennäköisyys on suoraan verrannollinen sen 15-vuotta täyttäneiden jäsenten lukumäärään. Tämän jälkeen master-otos yhdistettiin tuoreimpiin verotusrekisteritietoihin ositteiden muodostamista varten. Jokaiselle otoshenkilölle määriteltiin osite sosioekonomisen ryhmän ja tuloluokan mukaan. Lopullinen 13 ositetta käsittävä otos muodostettiin sosioekonomisen ryhmän ja verotettavien tulojen mukaan. (Taulukko 1.)

ECHP-tutkimuksen otoskoko vuonna 1996 oli 5 732 kotitaloutta, joista 5 651 kuului kohdeperusjoukkoon. Tutkimuksen ensimmäisessä aallossa haastateltiin kaikkiaan 4 139 kotitaloutta ja niissä 8 173 henkilöä. Eri vuosina haastatellut käyvät ilmi taulukosta 2.

Lisätietoja tutkimuksen laadusta, kadon vaikutuksista, painotuksesta ja muista tutkimuksen yksityiskohdista saa Tilastokeskuksen julkaisemasta laaturaportista *The ECHP Study in Finland* (Elinolut 2004:1). Sen voi hankkia Tilastotorilta (www.tilastokeskus.fi) tai lainata Tilastokirjastosta, Työpajankatu 13, 00580 Helsinki.

Taulukko 1. ECHP-otoksen muodostuminen.

Osite	Master-otos	Alkuperäinen otos	Lopullinen otos (poistettu ylipeitto)
Sosioekonominen luokka Kohdehenkilön verotettavat tulot vuonna 1994, mk			
Palkansaajat			
0–100 000	6 734	1 000	994
100 001–135 000	3 854	727	724
135 001–206 000	2 947	562	561
206 001 +	996	375	371
Yrittäjät			
0–114 000	788	297	296
114 001 +	363	177	177
Maanviljelijät			
0–95 000	905	329	328
95 001 +	287	214	213
Eläkeläiset			
0–70 000	5 515	622	586
70 001 +	2 220	437	425
Muut			
0–75 000	5 848	620	607
75 001 +	590	229	228
Ei verotustietoja	393	143	141
Yhteensä	31 440	5 732	5 651

Taulukko 2. Saadut haastattelut paneelivuosien aikana vuosina 1996–2001.

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Haastatellut kotitaloudet	4 139	4 106	3 920	3 822	3 104	3 113
Kotitalouksien vastausosuus (%)	73,2	88,1	86,5	85,4	72,5	93,9
Kotitalouksissa haastatellut henkilöt (16+ v.)	8 173	8 067	7 381	7 109	5 614	5 637

Eurostat on puolestaan raportoinut ECHP-tutkimuksen metodologiasta raportissaan *The European Community Household Panel (ECHP): Survey methodology and implementation*, 1996. Eurostatin www-sivuilla on materiaalia kaikista osallistujamaista tutkimuksen laadusta, kadosta, painotuksesta ja muista yksityiskohdista.

Artikkeleiden laskelmissa on käytetty ECHP UDB -versiota, jonka Eurostat on julkaissut huhtikuussa 2004. Kuvioiden ja taulukoiden lähteenä on aina tämä aineisto, ellei muuta mainintaa ole.

Asuminen ja perheen muodostaminen

Katja Forssén & Veli-Matti Ritakallio

Irmeli Penttilä

Henna Isoniemi

Lasten lukumäärään on laskettu vain kotitaloudessa asuvat lapset. Luvut poikkeavat Tilastokeskuksen väestötilaston tilastoista, joissa on mukana naisten kaikki biologiset lapset.

Katja Forssén & Veli-Matti Ritakallio

Ensimmäisen lapsen hankinta

Vertaileva tutkimus vanhemmuuteen siirtymisen muodoista Euroopassa

1. Johdanto

Hedelmällisyys on ollut yksi väestöpolitiikan vanhimmista teemoista kaikkialla maailmassa. Valtiot eivät yleensä ole olleet huolestuneita siitä, montako lasta perheet hankkivat. Huolenaihe on ennemminkin kohdistunut siihen, ettei väestönkasvu olisi niin nopeaa, että siitä olisi uhka kansan hyvinvoinnille tai niin hidasta, että se uhkaisi kansakunnan tulevaisuuden kehitystä. (Castles 1999.) Nämä väestökysymysten ulottuvuudet ovat vaihdelleet ajassa ja valtioiden historiallisissa kehitysvaiheissa. Esimerkiksi 1930-luvulla lähes kaikkialla Euroopassa väestökasvun näkymät olivat hälyttäviä. Syntyvyys oli korkeaa erityisesti taloudellisesti heikossa tilanteessa elävällä väestöryhmällä ja matalaa parempiosaisten keskuudessa. Tuohon aikaan Alva ja Gunnar Myrdal julkaisivat kuuluisan pro-natalistisen teoksensa ”Väestökysymyksen kriisi” (1934). Kirjassaan Myrdalit totesivat, että jokaisella naisella tulisi olla oikeus yhdistää palkkatyö ja lasten kasvatusta. He julkaisivat kannanoton siitä, että *jokaisella lapsella tulisi olla oikeus syntyä toivottuna*. Väestöpolitiikan uudeksi tavoitteeksi tulikin tukea kaikkiin väestöryhmiin kuuluvia perheitä hankkimaan lapsia.

Tällä hetkellä syntyvyys on useissa hyvinvointivaltioissa selvästi alle väestön uusiutumisarajan. Mieliäpidetutkimusten mukaan monet vanhemmat sosiaalisesta asemasta riippumatta toivovat enemmän lapsia kuin mitä he todellisuudessa hankkivat (Hoem & Hoem 1989; Eurobarometer 1990). Sosioekonomiset olosuhteet vaikuttavat siihen, että lasten hankintaa siirretään ja tämä puolestaan rajoittaa lopullista lasten lukumäärää. Tämän päivän versio Myrdalien kannanotosta voisi olla, että *kaikilla toivotuilla lapsilla tulisi olla oikeus syntyä*.

Tutkimusten mukaan yksi keskeinen selitys aleneville syntyvyyslukuille on nimenomaan lapsen hankinnan myöhentäminen, mikä puolestaan lyhentää naisten lastensaantiaikaa ja lisää lapsettomuuden riskiä (Castles 1999). Euroopassa ensisynnyttäjien keski-ikä on nykyisin noin 30 vuotta. Ensisynnyttäjien keski-ään nousua on selitetty pitenevillä koulutusajoilla ja naisten lisääntyneellä osallistumisella työelämään. Onkin todettu, että hedelmällisyyslukujen kääntäminen suotuisaksi edellyttäisi sellaisia perhepoliittisia toimenpiteitä, jotka helpottaisivat työn, koulutuksen ja perhe-elämän yhteensovittamista. (Esping-Andersen 1999.)

Syntyvyyden ja lapsiperheiden hyvinvoinnin kannalta onkin tärkeää saada tietoa niistä olosuhteista, joissa naiset elävät silloin, kun he aloittavat perhe-elämän ja tekevät päätöksen hankkia ensimmäisen lapsen. Lisäksi tietoa tar-

vitaan siitä, miten nämä vanhemmuuteen siirtymisen olosuhteet vaihtelevat eri maissa. Vertailevaa yksilöaineistoa em. tekijöistä ei juurikaan ole.

Tämän artikkelin tavoitteena on vertailla kansainvälisesti naisten sosioekonomisia olosuhteita ennen ensimmäisen lapsen syntymää Euroopassa. Kuvaamme ensin lyhyesti aikaisempia teoreettisia näkemyksiä syntyvyyteen vaikuttavista tekijöistä. Tämän jälkeen esittelemme käyttämämme aineiston ja siihen liittyvät valinnat. Empiirisessä tarkastelussa keskitymme elinolojen ja ensisyntymien väliseen yhteyteen. Tärkeimpänä kiinnostuksen kohteena on tarkastella sitä, eroavatko Pohjoismaat, Keski-Euroopan maat ja Etelä-Euroopan maat vanhemmuuteen siirtymisen muodossa.

2. *Teorettinen tausta*

Syntyvyyteen vaikuttavia tekijöitä on selvitetty usein väestöllisen muuntumisen teorian avulla, joka yhdistää syntyvyyden laskun sosioekonomisen modernisaation prosessiin. Teorian mukaan modernisaatiokehityksen myötä kuolleisuus ja sairastavuus alenivat, mikä mahdollisti syntyvyyden alenemisen vähentämättä perheiden lasten lopullista lukumäärää. Teorian mukaan taloudellinen kehitys, ammattirakenteen muutos ja koulutuksen lisääntyminen vaikuttaa syntyvyyteen. (Coale & Watkins 1986.) Alkuperäisellä väestöllisen muuntumisen teorialla ei pystytä selittämään teollisissa länsimaissa viime vuosikymmeninä tapahtunutta syntyvyyden alenemistä ja ensisyntymysten myöhentymistä. Puhutaankin ns. toisesta väestöllisen muuntumisen teoriasta, jonka mukaan muutokset perhedynamiikassa, asenteissa ja ehkäisymenetelmien käytössä vaikuttavat 1960-luvulta alkaneeseen syntyvyyden alenemiseen (Vikat 2002.) Tuolloin naiset saivat vapauden päättää itse elämänvalinnoistaan kuten perheen perustamisesta, työhön osallistumisesta ja lasten hankinnasta.

Nykyään hyvinvointivaltioissa tapahtuvia sosioekonomisia muutoksia on tarkasteltu mm. uusien sosiaalisten riskien -käsitteen avulla. Mieselättäjäysmallin mureneminen ja työmarkkinoiden muuntuminen aiheuttavat perheen ja työelämän yhteensovittamisen ongelmia, mikä puolestaan saa aikaan uusia sosiaalisia riskejä. (Taylor-Gooby 2004.)

Siirtyä vanhemmuuteen riippuu yksilöllisistä ja kotitalouskohtaisista valinnoista. Työmarkkinoilla menestyminen samoin kuin materiaaliset elinot ovat yhteydessä perheiden valintoihin. Naisten päätökseen hankkia lapsi vaikuttaa heidän mahdollisuutensa yhdistää työ ja hoiva. Jos tämä on vaikeaa, saattaa olla rationaalista olla joko hankkimatta lasta tai siirtää sitä sellaiseen ajankohtaan, jolloin työn ja hoivan yhdistäminen on helpompaa. Aikaisempien tutkimusten mukaan keskeisiä tekijöitä naisten lastenhankintaa koskeviin päätöksiin ovat koulutus, sosioekonominen tilanne, työmarkkinoiden olosuhteet ja perhepoliittinen tukijärjestelmä. (Hoem & Hoem 1989.)

Naisten pidentyneet koulutusajat on nostettu yhdeksi keskeiseksi selitystekijäksi ensisyntymysten myöhentymiselle. Esimerkiksi USA:ssa ensisyntymysten todennäköisyys ikäryhmässä 20–24 on viisi kertaa suurempi niillä naisilla, jotka eivät ole suorittaneet oppivelvollisuuttaan loppuun kuin niillä, joilla on opistotason tutkinto (Rind 1991). Koulutuksen yhteyttä syntyvyyteen on selitetty usealla eri tekijällä. Se siirtää ensimmäisen lapsen hankintaa, koska useat naiset uskovat, ettei äidin ja opiskelijan rooleja voi yhdistää. Naiset saattavat myös

valita koulutuksen perheen perustamisen sijasta ajatellen, että koulutus on sijoitus tulevaisuuteen. Naiset luottavat siten siihen, että koulutukseen sijoittaminen luo paremmat ammatilliset mahdollisuudet. (Edwards 2002.)

Toinen selitystekijä on naisten lisääntynyt osallistuminen työmarkkinoille ja siitä johtuvat vaikeudet yhdistää työ- ja perhe-elämä. Useimmat työhön osallistumista ja syntyvyyttä tarkastelevat tutkimukset pohjautuvat mikrotaloustieteessä yleisesti käytössä olevaan rationaalisen valinnan teoriaan. Tutkimuksissa yhdistetään lastenhankinnan todennäköisyys suoriin ja mahdollisiin lastenhankintakuluihin. Sen mukaan työhön osallistumisen ja äitiyden välillä vallitsee yhteensovittamisen ongelma. Teorian mukaan hyvin toimeentulevilla kotitalouksilla on paremmat edellytykset siirtyä vanhemmuuteen kuin pienituloisilla ja tämä tulisi näkyä tilastoissa. Toisaalta maissa, joissa on universaali perhepoliittinen järjestelmä, ero hyvin toimeentulevien ja pienituloisten perheiden syntyvydessä tulisi olla pienempi kuin maissa joissa perhepolitiikka on vaatimattomampaa.

Kolmas syntyvyyteen liitetty tekijä on siis perhepolitiikka. Perhepoliittisella lainsäädännöllä ei vain vaikuteta lasten hyvinvointiin, vaan sillä on laajempi sosiaalinen merkitys ainakin väestöpolitiikan ja sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. Esping-Andersenin mukaan kehittymätön perhepolitiikka näkyy enemmän tai myöhemmin syntyvydessä ja väestörakenteessa. Hänen mukaansa useat Euroopan maat eivät ole onnistuneet kehittämään perhepolitiikkaansa siten, että järjestelmät pystyisivät vastaamaan lisääntyvään eriarvoisuuteen. Erityisesti naisten aseman huomioiminen olisi tärkeää. Länsimaissa naiset odottavat tasa-arvoista kohtelua miehiin nähden erityisesti työhön osallistumisessa ja perheen elättämisessä. Perhepolitiikalla ja erityisesti päivähoitojärjestelmällä näihin odotuksiin voidaan vastata. (Esping-Andersen 1999.)

3. Tutkimuksen tarkoitus

Artikkelissa vertaillaan vanhemmuuteen siirtymistä 12 Euroopan maassa. Tutkimuksessa sovelletaan sekä taloustieteellisiä että sosiologisia perheen perustamista ja lasten hankintaa selittäviä teorioita. Keskeisenä tavoitteena on tarkastella niitä sosioekonomisia ja demograafisia olosuhteita, joissa naiset tekevät päätöksen ensimmäisen lapsen hankinnasta. Esiintyykö maiden välillä eroa vanhemmuuteen siirtymisen malleissa? Onko syntyvyyden ja perhepoliittisten mallien välillä yhteyttä?

Edellä esitettyjen teorioiden pohjalta voidaan johtaa hypoteeseja siitä, millä tavalla vanhemmuuteen siirtymisen mallit eroavat eri hyvinvointivaltiomallien ja eri sosioekonomisessa asemassa olevien perheiden välillä. Oletamme, että Pohjoismaissa vanhemmuuden siirtymisessä ei ole suuria eroja korkeasti ja vähän koulutettujen naisten välillä ja vastaavasti erot ovat suuremmat perhepolitiikaltaan kehittymättömissä maissa. Toisena oletuksena on, että kaikissa maissa taloudellinen turvattomuus siirtää ensimmäisen lapsen hankintaa. Työtömyys, heikko työmarkkina-aseman ja köyhyys vaikeuttavat vanhemmuuteen siirtymistä.

Tutkimusaineisto on ECHP:n paneeliaineisto vuosilta 1997–2001. Tutkimukseen valitut 12 maata ovat seuraavat: Tanska (DK), Suomi (FI), Ruotsi (SE), Saksa (DE), Alankomaat (NL), Iso-Britannia (GB), Belgia (BE), Ranska

(FR), Irlanti (IE), Kreikka (GR), Italia (IT), Portugali (PT) ja Espanja (ES). Aineistosta on poistettu ne kotitaloudet, joissa ei ole 18–46-vuotiaita naisia, koska tarkastelukohteena on parhaassa hedelmällisyyssiässä olevat naiset.

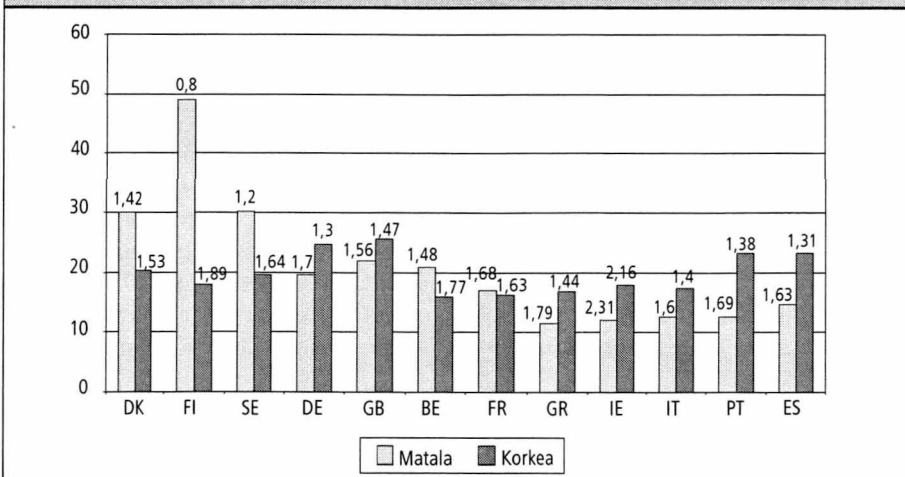
Olemme yhdistäneet vuosien 1997, 1998, 1999, 2000 ja 2001 aineistot yhteen, jotta saamme riittävästi kotitalouksia, joissa on syntynyt ensimmäinen lapsi. Tapauksia on yhteensä 3 161. Tarkastelukohteena on siis vuotta ennen lapsen syntymää olleet olosuhteet. Vertaamme ensisynnyttäneiden ryhmää 18–40-vuotiaisiin lapsettomiin naisten ryhmään (n = 6 262). Joissakin analyseissä keskityimme 36–46-vuotiaisiin naisiin vuonna 2001, koska tavoitteenamme on saada tarkempaa tietoa saavutetusta kokonaishedelmällisyydestä. Paljonko eri maissa on pysyvästi lapsettomiksi jääviä naisia ja kuinka tämä ryhmä eroaa synnyttäneistä naisista? Aineistossa on 2 072 lapsetonta 36–46-vuotiasta naista ja 8 593 naista, joilla on lapsia.

4. Koulutus

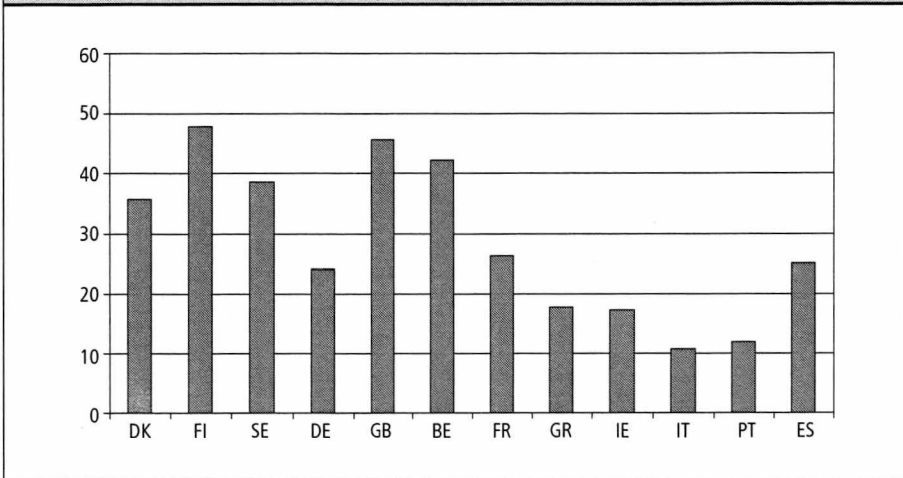
Naisten koulutustaso on noussut kaikissa maissa viimeisten vuosikymmenien aikana. Samaan aikaan syntyvyys on alentunut. Aikaisempien tutkimusten mukaan koulutukseen osallistumiseen käytetty aika myöhentää ensimmäisen lapsen hankintaa ja lyhentää näin naisten hedelmällisyysaikaa ja lisää siten lapsettomuuden riskiä. Tämän perusteella voidaan olettaa, että kaikissa maissa lapsettomuus on yleisempää korkeasti koulutetuilla kuin vähän koulutetuilla naisilla. Testaamme väitettä kuvion 1 avulla.

Lapsettomuus on yleisempää korkeasti kuin vähän koulutetuilla naisilla. Tämä pätee erityisesti Etelä-Euroopan maihin ja Irlantiin, mutta myös Saksaan ja Isoon-Britanniaan. Poikkeuksen muodostavat Pohjoismaat, joissa lapsettomuus yhdistyy teorian vastaisesti matalaan koulutustasoon. Pohjoismaissa korkeasti koulutetuilla 36–46-vuotiailla naisilla on keskimäärin enemmän lapsia.

Kuvio 1. Lapsettomien 36–46-vuotiaiden naisten osuus koulutustason mukaan (matala = ISCED 0-2 / korkea = ISCED 5-7). Pylväiden yläpuolella oleva numero kuvaa keskimääräistä lasten lukumäärää.

Kuvio 2. Korkeasti koulutettujen naisten osuus kaikista 36–46-vuotiaista naisista, %.

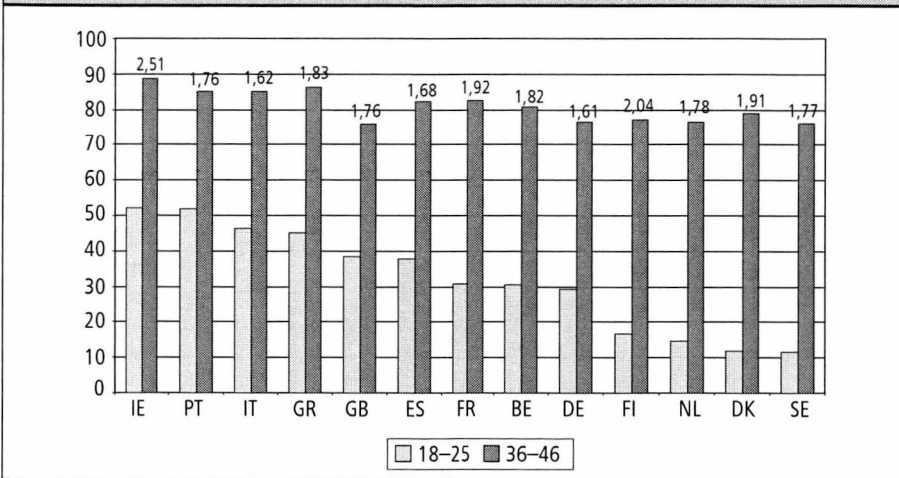
kuin vähän koulutetuilla. Näyttääkin siltä, että korkea syntyvyys ja korkea naisten koulutukseen osallistumisen aste eivät ole vaihtoehtoisia toisilleen, vaan lasten hankinta ja opiskelu voidaan yhdistää. Tärkeäksi väestöpoliittiseksi kysymykseksi nouseekin se, miksi Pohjoismaissa korkea koulutustaso ei muodostu esteeksi äitiydelle niin kuin se näyttää muodostuvan muissa maissa.

Kuinka yleistä naisten korkea kouluttautuminen eri maissa sitten on? Kuvio 2 havainnollistaa tätä. Kuvio osoittaa, että maiden välillä on selkeitä eroja naisten koulutusrakenteessa. Korkeasti koulutettujen naisten hedelmällisyys on tärkeä väestöpoliittinen kysymys erityisesti Pohjoismaissa, Isossa-Britanniasa ja Belgiassa, koska näissä maissa korkeasti koulutettujen naisten osuus on suuri.

Ensimmäisen lapsen hankintaikä vaihtelee selvästi eri Euroopan maissa, mutta erot tasoittuvat, kun tarkastellaan 36–46-vuotiaiden naisten lastensaantia. (Kuvio 3).

Irlannissa yli puolet, Etelä-Euroopan maissa 40–50 prosenttia ja Isossa-Britanniassa yli kolmasosa 18–25-vuotiaista naisista on saanut ensimmäisen lapsen. Pohjoismaissa ja Alankomaissa vanhemmuuteen siirtymisen malli on selvästi erilainen. Näissä maissa vain alle viidenneksellä 18–25-vuotiaista naisista on lapsia. Hedelmällisyyden maittaisia eroja tarkasteltaessa ei riitä, että keskitytään vain ensisynnyttäjien ikään, koulutustaustaa tai lapsettomiksi jäävien naisten osuuksiin. Tarkasteluun on otettava mukaan myös keskimääräinen lasten lukumäärä perheissä. Kuvion 3 mukaan lasten lukumäärä 36–46-vuotiaiden naisten ryhmässä ei korreloi nuorten (alle 25-vuotiaiden) ensisynnyttäjien osuuden kanssa. Irlannissa 18–25-vuotiaiden äitien osuus on korkein, samoin kokonaissyntyvyys. Lapsettomien naisten osuus on Irlannissa pienin. Suomi ja Tanska edustavat toista ääripäätä nuorten naisten hedelmällisyydessä, mutta niissä kuitenkin keskimääräinen lasten lukumäärä perheissä on melko korkea. Lapsettomuus, korkea koulutus tai ensisynnytyksen lykkääntyminen eivät selitä maittaisia eroja perheiden lasten lukumäärässä, vaan syntyvyyteen vaikuttavat myös muut tekijät.

Kuvio 3. 18–25-vuotiaiden ja 36–46-vuotiaiden synnyttäneiden naisten osuus (pylväiden päässä olevat luvut kuvaavat keskimääräistä lasten lukumäärää).

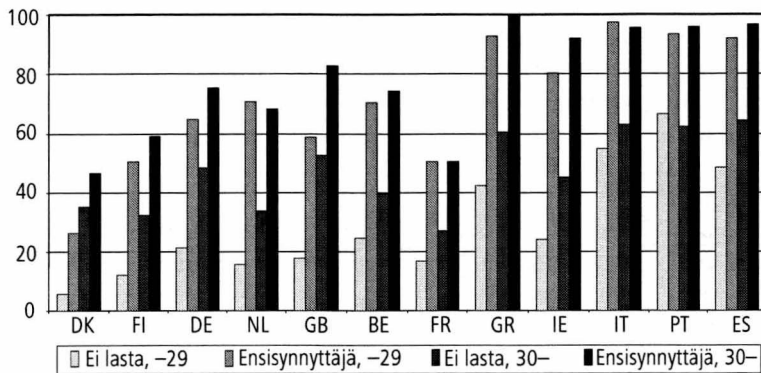
Seuraavaksi tarkastelemme sosioekonomisia tekijöitä ja niiden yhteyksiä ensimmäisen lapsen hankintapäätökseen. Käytämme analyysissä ikävakiointia ja vertaamme ensisynnyttäneitä naisia 18–40-vuotiaisiin lapsettomiin naisiin. Tavoitteenamme on analysoida, eroavatko ensimmäisen lapsen saaneet naiset tiettyjen sosioekonomisten tekijöiden suhteen lapsettomista naisista ja esiintyykö maiden välillä suuria poikkeamia näiden kahden ryhmän suhteen. Onko pysyvällä työsuhteella, asunnon tasolla tai parisuhteella merkitystä vanhemmuuden siirtymiseen? Olettamuksenamme on, että suotuisilla sosioekonomisilla olosuhteilla on merkitystä lapsen hankintapäätökseen. Jos oletuksemme pitää paikkansa, syntyvyyteen voitaisiin vaikuttaa tukemalla nuoria aikuisia taloudellisesti, parantamalla asuinoloja ja edistämällä heidän työhön sijoittumistaan. Aloitamme analyysin parisuhteen tarkastelulla.

5. Parisuhde

Seuraavaksi tarkastelemme parisuhteen perustamisen eri muotojen yhteyttä vanhemmuuteen siirtymiseen. Vielä 1970-luvun alussa lähes kaikissa Euroopan maissa oli normina aloittaa parisuhde avioliitolla. Kuvioista 4 nähdään, että Etelä-Euroopan maissa ensimmäisen lapsen hankinta ja avioliitto liittyvät edelleen voimakkaasti toisiinsa. Vastaavasti Pohjoismaissa tämä yhteys on heikko. Toisaalta myös Pohjoismaissa avioliiton solmiminen lisää huomattavasti ensimmäisen lapsen hankinnan todennäköisyyttä. Tanskassa kuitenkin vain neljännes 18–29-vuotiaista ja noin puolet yli 30-vuotiaista ensisynnyttäjästä eli vuotta ennen lapsen syntymää avioliitossa. Suurin osa lapsista saa siten Tanskassa alkunsa avioliiton ulkopuolella. Ranskassa ja Suomessa perheen perustamisen malli on yhtäläinen: noin puolet ensisynnyttäjästä oli vuotta aikaisemmin avioliitossa.

Parisuhteen erilaisiin muodostamistapoihin vaikuttaa yhteiskunnassa vallitsevat perhe-elämään liittyvät arvot ja asenteet. Valitettavasti ECHP-aineisto ei sisällä perhe-elämään liittyviä asennekysymyksiä. Hyvinvointivaltiovertailuissa

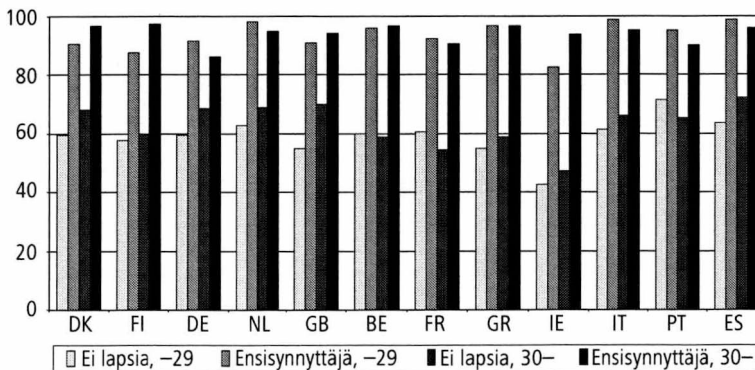
Kuvio 4. Naimisissa olevien lapsettomien ja ensisynnyttäneiden naisten osuudet ikäryhmittäin, %.

katoliset Etelä-Euroopan maat luokitellaan traditionaalisiksi ja perhekeskeisiksi. Kuvio 4 vahvistaa tätä osoittamalla, että näissä maissa vanhemmuuteen siirytään pääsääntöisesti avioliiton kautta.

Nykyisin avioliitto ja avoliitto ovat parisuhteen vaihtoehtoiset muodot. Avoliitossa asuminen on yleistynyt kaikissa Euroopan maissa. Vaikka avoliitolla on Pohjoismaissa selvästi heikompi yhteys lasten hankintaan kuin Etelä-Euroopan maissa, jakavat kaikki maat yhtäläisen mallin, jossa vanhemmuuteen siirytään parisuhteen kautta. Kuvio 5 voidaan todeta, että ensimmäinen lapsi saa pääsääntöisesti alkunsa kaikissa maissa naisen eläessä parisuhteessa. Toisin päin ilmaistuna: ensimmäinen lapsi saa hyvin harvoin alkunsa, mikäli nainen ei asu parisuhteessa. Maiden välisiä eroja ei tämän seikan osalla juuri ilmene.

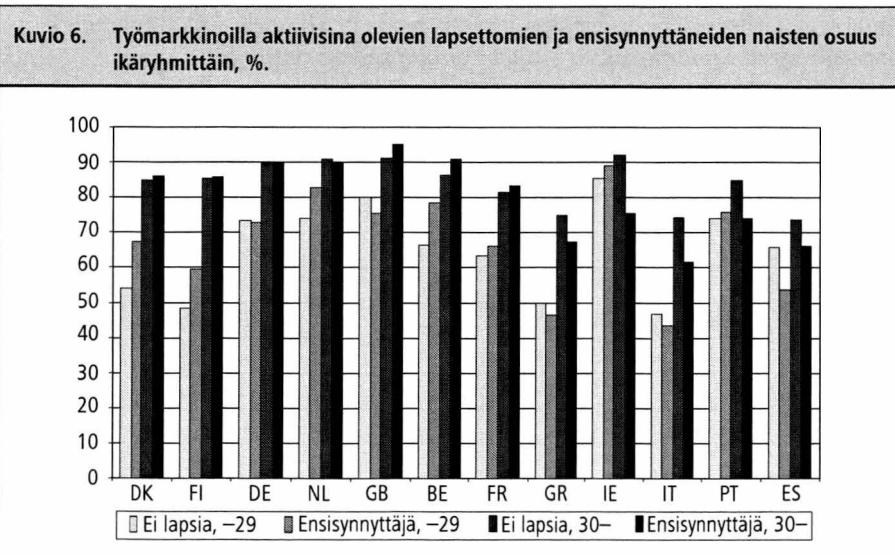
Kuvio 5. Parisuhteessa olevien lapsettomien ja ensisynnyttäneiden naisten osuus ikäryhmittäin, %.

6. Työmarkkina-asema

Suurin osa naisista oli palkkatyössä ensisynnytystä edeltäneen vuoden aikana. Ensisynnytyksen ja työmarkkina-aktiivisuuden välillä vallitsee siten positiivinen yhteys. Tämä yhteys ei kuitenkaan ole voimakas ja maiden välillä esiintyy joitakin poikkeuksia. Erityisesti Etelä-Euroopan maat poikkeavat yleisestä trendistä. Saksassa ja Isossa-Britanniassa nuorten ensisynnyttäjien työhön osallistumisen aste on alhaisempi, mutta tulos ei ole tilastollisesti merkitsevää. Näissä maissa lapsettomiin työhön osallistumisen aste on jonkin verran korkeampi kuin ensisynnyttäneiden.

McDonald (2000) esittää kaksi erilaista syntyvyyskenaariota, jotka toimivat niissä maissa, joissa naisilla on korkea työhön osallistumisaste. Maissa, joissa työssäkäynti ja lastensaanti on mahdollista yhdistää ilman että siitä aiheutuu työmarkkina-aseman heikentymistä tai palkkatason alentumista, suurin osa naisista yhdistää työn ja lasten hankinnan. Maissa, joissa äitiyden yhdistäminen palkkatyöhön on vaikeaa traditionaalisten perhearvojen ja kehittymättömän perhepolitiikan takia, suuri osa naisista luopuu lasten hankinnasta. (Gornick & Meyers 2003). Kuvio 6 tukee McDonaldin väitteitä. Etelä-Euroopan maiden alhaista syntyvyyttä voidaan selittää naisten vaikeudella yhteensovittava hoivaa-ajan ja palkansaajan rooleja. Taylor-Goobyn (2004) mukaan jälkiteollisessa yhteiskunnassa naiset haluavat tasa-arvoisempaa mahdollisuutta kouluttautumiseen ja työhön osallistumiseen. Uudet sosiaaliset riskit kohdentuvat kaikkein voimakkaimmin matalasti koulutettuihin naisiin, joilla työn ja perheen yhteensovittaminen on erityisen vaikeaa. Tämä sosiaalinen riski paikantuu erityisesti Keski- ja Etelä-Euroopan konservatiivisiin maihin.

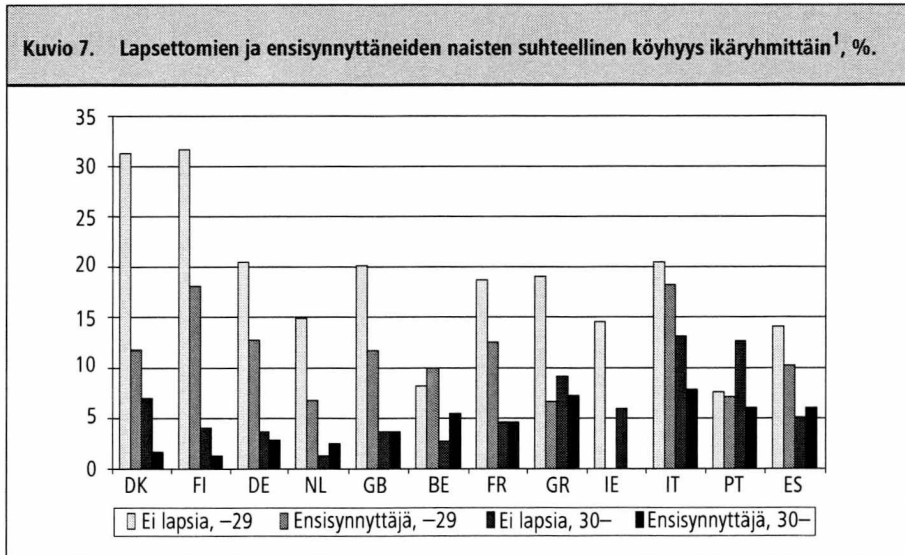
7. Taloudellinen tilanne

Seuraavaksi testaamme oletusta siitä, että taloudellisilla olosuhteilla on vaikutusta vanhemmuuteen siirtymisessä. Olemme valinneet tarkasteluun kolme ulottuvuutta: köyhyyden, asunnon omistussuhteen sekä asuntotyypin. Esiintyykö näiden tekijöiden suhteen lapsettomiin ja ensisynnyttäneiden naisten välillä eroja ja poikkeavatko maat jollakin tavalla keskenään?

Köyhyystarkastelussa käytämme yleisesti käytössä olevaa suhteellista tulometodia. Köyhyysrajana käytämme 60 prosenttia mediaanitulosta ja kulutusyksikkönä perinteistä OECD:n ekvivalenssiskaalaa.

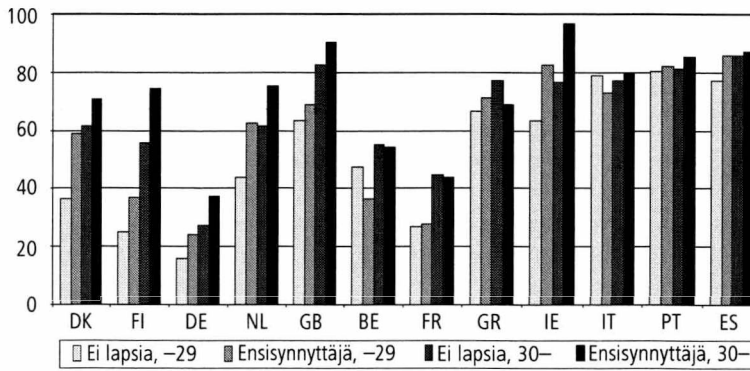
Köyhyys ja lapsettomuus liittyvät selkeästi nuoremman ikäryhmän naisiin. Ainoana poikkeuksena ovat Belgia ja Portugali. Irlannissa vanhemmuuden siirtymisen ehtona on selkeästi köyhyysrajan yläpuolella eläminen. Siellä kaikilla ensisynnyttäneillä naisilla taloudellinen tilanne vuotta ennen lapsen syntymää ylitti köyhyysrajan. 18–29-vuotiaat ensisynnyttäneet olivat useammin köyhiä kuin heitä vanhemmat. Lähes kaikissa maissa hyvä taloudellinen tilanne edistää lasten hankintaa myös yli 30-vuotiaiden naisten ryhmässä, mutta vaikutus ei ole yhtä vahva kuin nuorempien naisten ryhmässä.

Verrattaessa maiden koko väestön köyhyysasteita yli 30-vuotiaiden ensisynnyttäjien köyhyysasteeseen on ensisynnyttäjien köyhyysriski selkeästi alempi. Tämä viittaa siihen, että lasten hankinnan siirtäminen on selvästi henkilökohtainen, looginen kompromissi. Vaikuttaa siltä, että köyhyyden ja lapsen hankinnan ajoittamisen välillä on valintatilanne. Valittavana on joko lasten hankinta nuorena ja niukka toimeentulo tai lasten hankinta vähän vanhempana ja parempi toimeentulo. Väestöpoliittiset toimenpiteet, joilla tähdätään ensisynnytyksen aikaistamiseen, tulisi suunnitella tämä huomioiden.

1 Irlannin aineistossa ei ollut yhtään köyhäksi luokitettunutta ensisynnyttäjää.

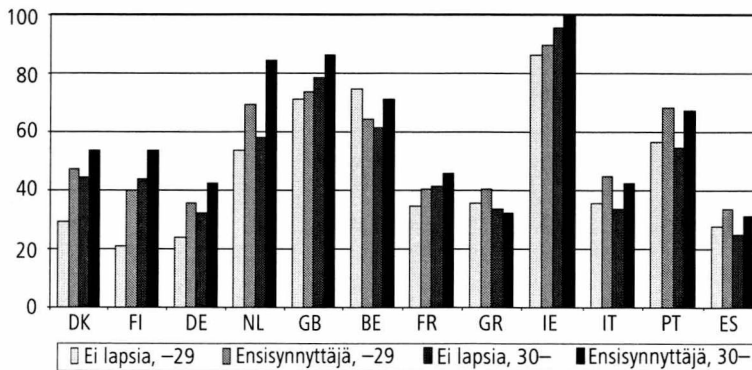
Kuvio 8. Omistusasunnossa asuvien lapsettomien ja ensisynnyttäneiden naisten osuus ikäryhmittäin, %.

Asunnon omistaminen tuottaa tietyn perusturvallisuuden ja siksi voidaan olettaa, että se on yhteydessä vanhemmuuteen siirtymiseen. Kuvio 8 osoittaa, että asunnon omistamisen ja lasten hankinnan välillä on yhteys. Tämä yhteys on erityisen voimakas Tanskassa, Suomessa, Saksassa, Alankomaissa ja Irlannissa, mutta yhteys esiintyy pääsääntöisesti myös muissa maissa. Saksassa, Belgiassa ja Ranskassa vuokra-asuminen on muita maita yleisempää ja siksi myös ensisynnyttäjät asuvat siellä pääsääntöisesti vuokralla. Muissa maissa ensisynnyttäjät ovat yleensä asunnon omistajia.

Kuvio 9 osoittaa, että myös asumismuodolla on positiivinen yhteys vanhemmuuteen siirtymiseen. Belgiaa (18–29-vuotiaiden ryhmässä) ja Kreikkaa (30–40-vuotiaiden ryhmässä) lukuun ottamatta ensisynnyttäjät asuivat lapset-

Kuvio 9. Rivi- ja omakotitaloissa asuvien lapsettomien ja ensisynnyttäneiden naisten osuus ikäryhmittäin, %.

tomia naisia useammin rivitaloissa tai omakotitaloissa. Syytä on myös todeta, että kaikkein korkeimman syntyvyyden omaavassa maassa, Irlannissa, väljä asuminen on yleisempää kuin muissa maissa. Irlantilaisille ensisynnyttäjille on ominaista hyvä toimeentulo ja väljä omistusasuminen.

8. Lopuksi

Tuloksemme osoittavat, että koulutus toimii pääasiallisesti erottelevana tekijänä tarkasteltaessa vanhemmuuteen siirtymistä Euroopassa. Erot jakautuvat perhepoliittisten mallien mukaan. Kaikissa maissa pidentynyt koulutus siirtää ensimmäisen lapsen hankintaa, mutta Pohjoismaissa tämä ei vaikuta korkeasti koulutettujen naisten lopulliseen synnyttävyyteen niin kuin muissa maissa. Pohjoismaissa hyvin koulutetut, yli 30-vuotiaat naiset kompensoivat lapsen hankintaan siirtämänsä ajan myöhemmin.

Yleinen käsitys työntekijä- ja äitiroolin yhteensovittamisen ongelmista ei pidä paikkansa Pohjoismaissa. Pohjoismaissa perhepolitiikan yhtenä tavoitteena on ollut jo pitkään helpottaa työn ja perhe-elämän yhteensovittamista, mikä on onnistunut melko hyvin. Pohjoismaiden ongelmana on edelleen vähän koulutettujen naisten korkeahko lapsettomuuden aste.

Tulostemme mukaan lasten hankinnan siirtäminen ei merkitse automaattisesti sitä, että perheiden keskimääräinen lapsiluku alenisi. Myös tässä Pohjoismaat eroavat muista maista. Pohjoismaissa ensisynnyttäneiden naisten osuus 18–25-vuotiaista naisista on erittäin pieni, mutta äitien osuus ikäryhmässä 36–46 on korkea, samoin kuin keskimääräinen lapsiluku. Kuitenkin kaikkein hedelmällisin maa on Irlanti. Siellä puolet 18–25-vuotiaista naisista on äitejä ja lapsettomien 36–46-vuotiaiden naisten osuus tarkastelluista maista alhaisin. Irlannissa myös perheiden keskimääräinen lapsiluku on Euroopan korkein. Perheiden keskimääräinen lapsiluku on alhaisin Italiassa, Espanjassa ja Saksassa.

Tuloksemme osoittavat myös, että lasten hankinnan ja avioliiton solmimisen välillä on edelleen voimakas yhteys. Etelä-Euroopassa avioliitto ja raskaaksi tuleminen näyttävät olevan normi. Pohjoismaissa avioliitto lisää todennäköisyyttä ensimmäisen lapsen hankintaan, mutta se ei ole normi. Puolet hedelmöityksistä tapahtuu avioliiton ulkopuolella. Kuitenkin kaikissa maissa naisista lähes 90 % eli avo- tai avioliitossa hedelmöitymisen tapahtuessa.

Tuloksemme viittaavat siihen, että suotuisat elinolot yleensä lisäävät vanhemmuuteen siirtymisen todennäköisyyttä. Ensisynnyttäjät elivät lapsettomia naisia useammin köyhyysrajan yläpuolella, omistivat asuntonsa ja asuivat rivitai omakotitalossa. Näissä havainnoissa ei maiden välillä ollut eroja. Voidaan todeta, että syntyvyyteen voidaan vaikuttaa tukemalla nuoria aikuisia taloudellisesti sekä turvaamalla heille vakinaiset työsuhteet ja parantamalla heidän asuinolosuhteitaan. Perhepolitiikkaan panostamalla tuetaan sekä perheiden hyvinvointia että edistetään syntyvyyttä.

Kirjallisuus

- Becker, G. S. 1993: *A Treatise on the Family*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Castles, F. G. 1999: *Comparative public policy. Patterns of Post-war Transformation*. Edward Elgar.
- Coale, A. J. – Watkins, S. C. 1986: (eds.) *The Decline in Fertility in Europe*, Princeton University Press.
- Edwards, M. A. 2002: *Education and Occupations: Re-examining the Conventional Wisdom About Later First Births Among American Mothers*. *Sociological Forum*, Vol 17, No 3, 2002. 423-443.
- Esping-Andersen, G. 1999: *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford University Press, Oxford.
- Esping-Andersen, G. 2002: *A Child-centred Social Investment Strategy*. In Esping-Andersen, G. – Gallie, D. – Hemerijck, A. & Myles, J. (eds.): *Why We Need a New Welfare State*. New York, Oxford University Press.
- Eurobarometer 1990: *The Family and Desire for Children*. Commission of the European Communities. Eurobarometer 12.
- Gornick, J. C. & Meyers, M. K. 2003: *Families that Work. Policies for Reconciling Parenthood and Employment*. Russell Sage Foundation, New York.
- Hoem, B. & Hoem J. M. 1989: *The Impact of Women's Employment on Second and Third Births in Modern Sweden*. *Population Studies* 43 (1), 47-67.
- McDonald, P. 2000: *Gender Equity, Social Institutions, and the Future of Fertility*. *Journal of Population Research* 17 (1), 1-16.
- Myrdal, A. & Myrdal, G. 1934: *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm, Bonniers.
- Rind, P. 1991: *Among women over 30 rate of first births rose strongly with education*. *Family Planning Perspectives* Jul./Aug. 91. Vol. 23, Issue 4.
- Taylor-Gooby, P. 2004: *New Risks and Social Change*. In: Taylor-Gooby, P. (ed.): *New Risks, New Welfare. The Transformation of the European Welfare State*. Oxford University Press, Oxford.
- Vikat, A. 2004: *Women's Labour Force Attachment and Childbearing in Finland*. Max Planck Institute for Demographic Research, Working Paper WP 2004-001.

Irmeli Penttilä

Lapsen syntymä muuttaa asumista

1. Johdanto

Perheiden asumisjärjestelyissä voi tapahtua muutoksia monista syistä. Asuntoa on useimmiten vaihdettava suurten elämänmuutosten yhteydessä. Nuori valmistuu ammattiin, perustaa perheen ja kenties liikkuu työn perässä. Viimeistään perheen koon kasvaessa tarvitaan lisää asuintilaa ja ehkä toisenlainen ympäristö lapsen kannalta. Laadukkaampaan ja suurempaan asuntoon voidaan muuttaa tosin vasta, kun varallisuus on kasvanut tai lainanotto kyky sen sallii. Usein muutkin perherakenteen muutokset tai taloudelliset tai työhön liittyvät syyt saattavat vaikuttaa asumisen mahdollisuuksiin ja tarpeisiin.

Tässä artikkelissa käsitellään pikkulapsiperheiden asumista. Halutaan tietää, millaiset kotitalouksien asuinolot ovat lapsen syntymän aikaan, miten ne muuttuvat lapsen kasvaessa ja millaisia eroja on eri maiden välillä. Laskelmissa käytetään hyväksi tutkimusaineiston paneeliominaisuutta: jakson ensimmäisenä vuotena tarkastellaan 1-vuotiaiden ja sitä nuorempien lasten perheiden asumista ja toistamiseen samoja lasten perheitä viiden vuoden kuluttua vuonna 2001. Tähän asetelmaan perustuvia tuloksia pikkulapsiperheiden asumisesta esitellään kappaleissa 4 ja 5.

Tiedon tiivistämisen ja tulosten esittämisen apuna on käytetty summaamuuttujaa. Tämän lisäksi tehdään faktorianalyysi, jossa tarkastellaan kaikkia tutkimusjakson aikana syntyneitä lapsia ja heidän perheidensä asumista lapsen syntyessä. Jos lapsi syntyy järjestyksessä ensimmäisenä, perheen asumistilanne poikkeaa usein tilanteesta, jossa uudella tulokkaalla on jo ennestään sisaruksia. Ensimmäisen lapsen ja seuraavien lasten syntymän aikaista asumista on siksi syytä tarkastella erillään otoskoon sen salliessa. Vauvaperheiden asumista verrataan myös muiden lapsiperheiden ja muun väestön asumiseen.

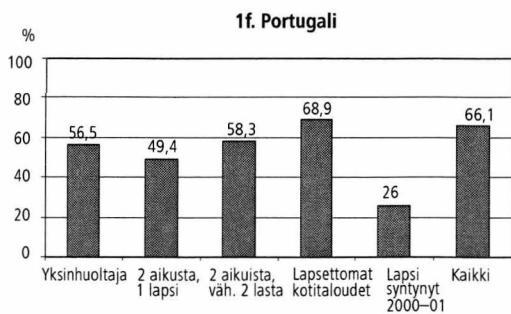
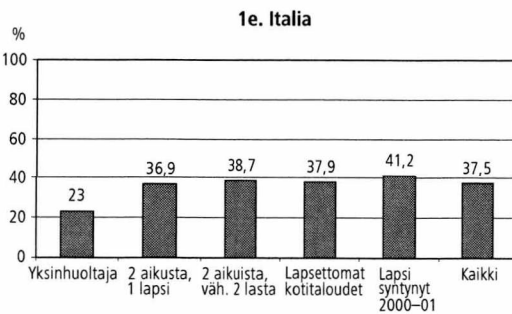
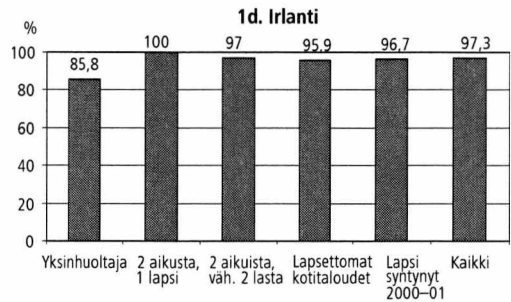
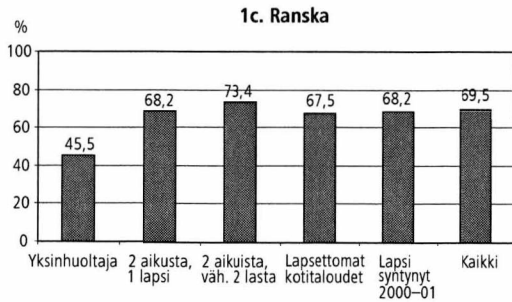
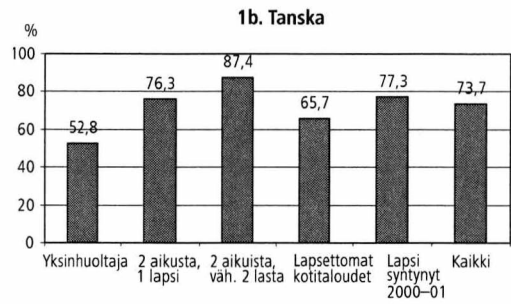
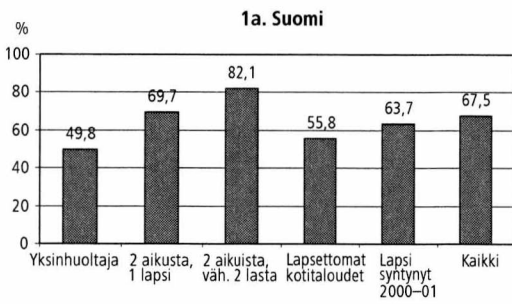
Artikkelissa tarkastellaan ensisijassa Suomen pikkulapsiperheiden asumista, mutta vertailuja esitetään myös viidestä muusta EU-maasta eli Tanskasta, Ranskasta, Irlannista, Italiasta ja Portugalista.¹ Tutkimusaineistona käytetään Eurooppalaista elinolututkimusta vuosilta 1996–2001. Aineistoa käytetään sekä pitkittäin että poikkileikkausasetelmana.

1 Eri tutkimusvuosina otokselle syntyneitä lapsia oli mainituissa kuudessa maassa kaikkiaan 5 403, joista Suomessa 849. Jos tarkastellaan vain ensimmäistä tiedonkeruuvuotta syntyi otos-talouksille 1 407 lasta, joista oli jakson lopussa vielä mukana 932. Tutkimuksen alussa synty-neiden lasten seurannassa on käytetty viimeisen tutkimusvuoden pitkittäispainotusta väestö-tason estimoinnissa.

2. Taustaa

Vertailuun valikoitiin maita, jotka edustavat erityyppisiä sosiaalipoliittisia järjestelmiä, toimintatapoja tai ns. regiimejä: Suomi ja Tanska pohjoismaista sosiaalidemokraattista järjestelmää, Ranska keskieurooppalaista, Irlanti liberaalia sekä Italia ja Portugali eteläeurooppalaista. Maiden valintaa rajoitti se, että joi-takin vertailuun tarvittavia tietoja puuttui osasta maita.

Kuvio 1a-f. Omakoti- tai rivitaloissa asuvat kuudessa maassa vuonna 2001, % henkilöistä.

Lähde: ECHP 2001, Tilastokeskus.

Maiden välisiä sosioekonomisia eroja tutkittaessa hyvinvointivaltiot luokitellaan usein kuuluviksi edellä mainittuihin regiimeihin. Valtio, markkinat tai perhe ovat niissä eri tavoin hyvinvoinnin takaajina, tuottajina ja organisaattoreina (Esping-Andersen 1990, 1999). Pohjoismaisessa sosiaalidemokraattisessa regiimissä valtion rooli on hyvinvoinnin tuottajana keskeisin. Markkinat ovat taas pääroolissa liberaalissa regiimissä, jota Euroopan maista edustaa Irlanti sekä Iso-Britannia. Perheen ohella työperusteinen hyvinvoinnin tuottaminen korostuu konservatiivisessa regiimissä, jota Manner- ja Etelä-Euroopan maat edustavat ja joista tässä on mukana Ranska. Esping-Andersenin laatimaa luokitelua on käytetty varsin paljon, mutta se on aiheuttanut myös kriittistä keskustelua (esim. Ferrera 1996) mm. Etelä-Euroopan maiden virheellisestä luokituksesta konservatiiviseen ryhmittymään. Siksi Italiaa ja Portugalia pidetään käsillä olevassa artikkelissa erillisen eteläeurooppalaisen regiimin edustajina.

Miten lapsiperheet asuvat?

Seuraavassa tarkastellaan eräitä lapsiperheiden asumisen ominaisuuksia eli sitä, millaisissa asunnoissa lapsiperheet yleensä elävät, kuinka yleistä omistusasuminen on, kokevatko lapsiperheet asunnossaan ahtautta ja kuinka tyytyväisiä nämä perheet ylipäättään ovat asumiseensa eri maissa.

Kun tarkastellaan kahden huoltajan lapsiperheissä asuvia, heistä lähes neljä viidestä asuu pientalossa (kuvio 1a-f). Lapsiperheiden välillä on kuitenkin eroja. Monilapsiset asuvat useammin pientalossa, mutta yksinhuoltajat asuvat niissä taas harvemmin. 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa lapsiperheiden muutto kerrostaloista omakotitaloihin on yleistynyt, kun taas rivitaloissa asutaan vain hieman aikaisempaa useammin ja paritaloissa yhtä usein kuin ennenkin (Ahlqvist 2004). Jos tarkastellaan lapsia iän mukaan, asuu kymmenen vuotta täyttäneistä jo neljä viidestä pientalossa ja tämän ikävuoden jälkeen lasten asumismuoto vakiintuu.

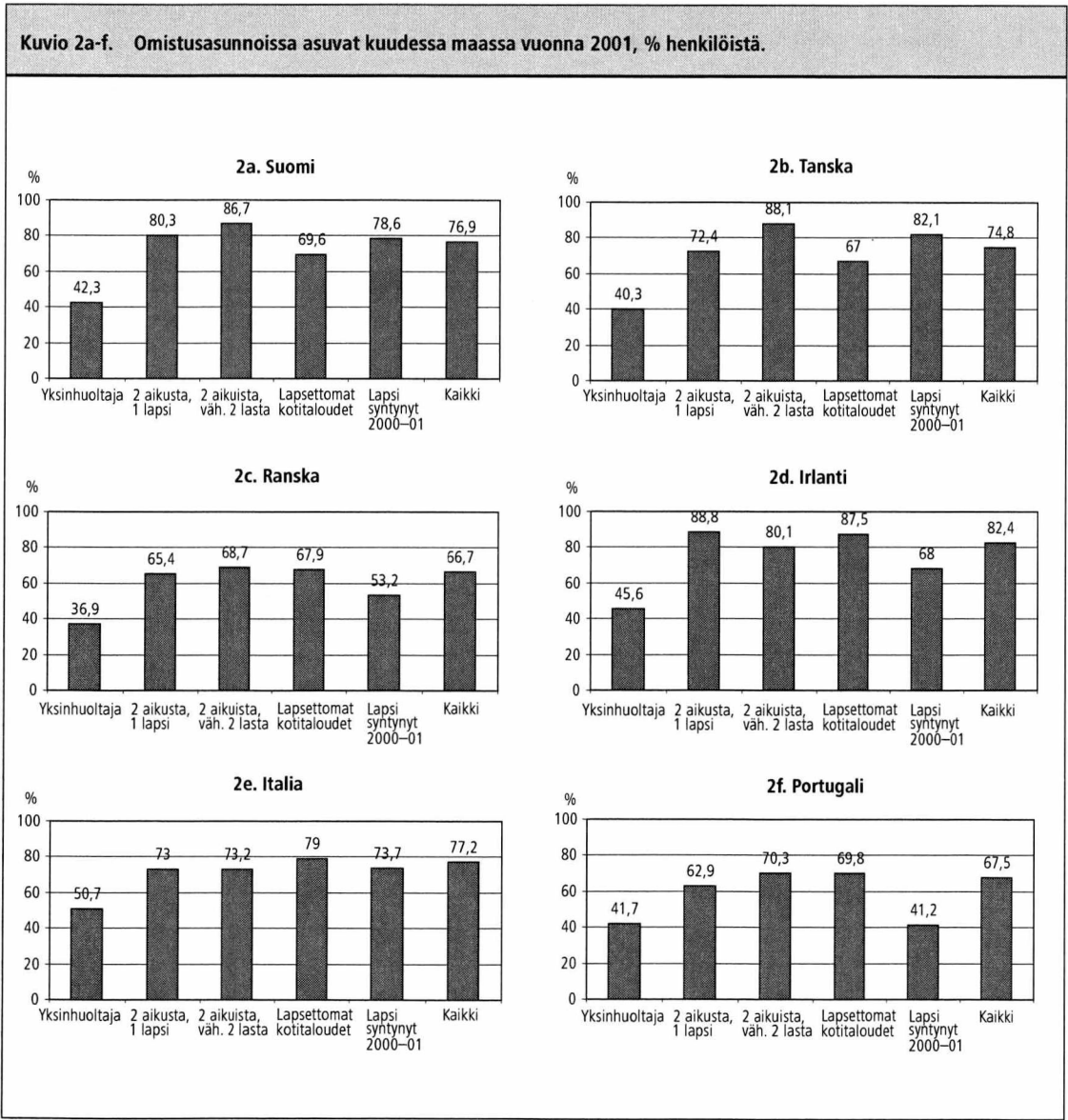
Vertailussa mukana olevista maista Irlanti poikkeaa täysin muista maista, sillä siellä lapsiperheet asuvat omakoti- tai rivitaloissa melkein tyystin. Vain pari prosenttia asuu muunlaisissa asunnoissa. Tanskassa pientaloissa asutaan toiseksi eniten. Italia taas on toista maata. Siellä vain vähän yli kolmannes lapsiperheistä asuu omakoti- tai rivitaloissa. Ranska muistuttaa lähinnä Suomea asumismuodoltaan, joskin meillä monilapsiset perheet ovat valinneet useammin pientaloasumisen kuin Ranskassa.

Omistusasuminen on Irlannissa, Tanskassa ja Suomessa hyvin yleistä. Lapsiperheissä omistusasuminen on Suomea harvinaisempaa Ranskassa, Italiassa ja Portugalissa. Suomessa lapsiperheisiin kuuluvista henkilöistä yli neljä viidestä on omistusasuja (kuvio 2a-f). Lapsen syntymäasunnoista on omistusasuntoja hieman tätä harvempi, mutta omistusasuminen yleistyy tasaisesti lapsen iän karttuessa. Alle kouluikäisinä omistusasunnossa asuu noin kolme neljästä lapsesta ja täysi-ikäisyyden kynnyksellä jo yli neljä viidestä. (Kartovaara ja Sauli 2000.)

Pienten lasten perheistä Suomessa noin puolet asuu ahtaasti yleisesti käytetyn ahtaustunormin mukaan (Junnto 2004). Normi määrittelee asunnon ahtaaksi, jos siinä on huoneita vähemmän kuin henkilöitä, kun keittiötä ei lasketa mukaan. Asuintilaa lasten perheillä on henkeä kohti laskettuna muita vähemmän.

Lasten ollessa pieniä perheet asuvat keskimäärin pienemmissä asunnoissa kuin lasten kasvettua. Asumisura etenee ahtaasta asumisesta tilavampaan, kun varallisuus sallii lisätilan hankinnan. Monet ikääntyneet sen sijaan asuvat jo hyvinkin väljästi, kun lapset ovat muuttaneet omilleen. Tämä kuva tukee jäljempänä esitettyä asumisuran mallia, jossa asumista pyritään kohentamaan elinkaaren edetessä.

Subjekttiivinen, itse koettu ahtaus ei ole Suomessa yhtä yleistä kuin asumisnormilla määritelty ahtaus. Lapsen syntyessä kaksi viidestä kokee meillä asuntonsa ahtaaksi. Ahtauden kokeminen on yleisempää Suomessa kuin vertailun muissa maassa, vaikkakin Tanskassa se on lähes yhtä yleistä (kuvio 3a-f).

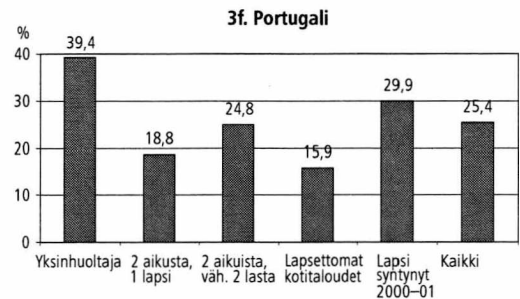
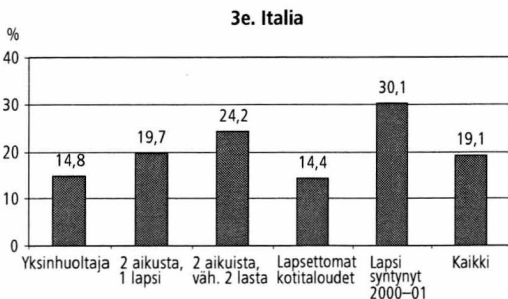
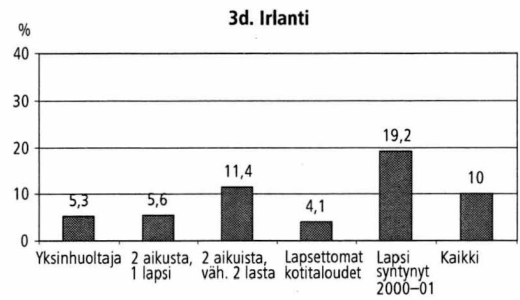
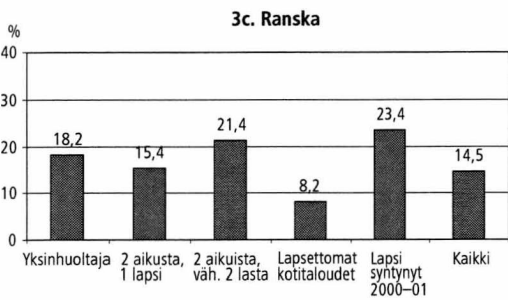
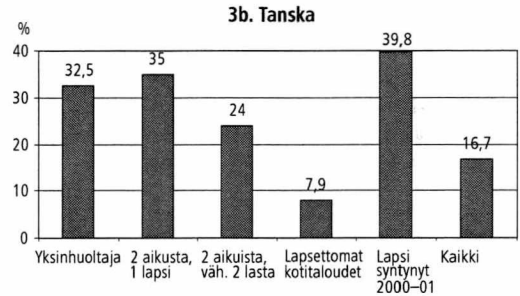
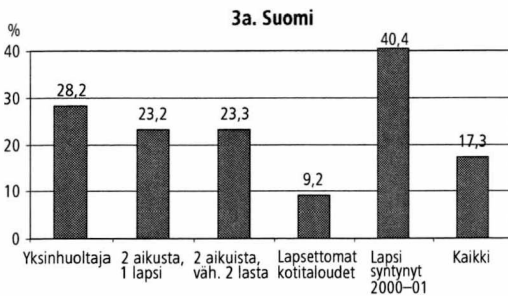

Lähde: ECHP 2001, Tilastokeskus.

Tämä on yllättävää, sillä tanskalaisten asunnot ovat selvästi suurempia kuin esimerkiksi Suomessa (Housing Statistics... 2004). Kyse lienee ahtauden tunteen suhteuttamisesta oman maan keskimääräiseen asuintilaan eikä muiden maiden lapsiperheiden asumiseen.

Suomessa yleinen asumistyytyväisyys on EU-maiden keskitasoa. Vauvaperheissä asumistyytyväisyys on meillä melko samanlaista kuin yleinen asumistyytyväisyys: Suomen vauvaperheistä noin kaksi kolmesta on tyytyväisiä asumiensa ja vain kolmisen prosenttia tyytymättömiä, loput 30 prosenttia ei tyytyväisiä eikä tyytymättömiä (Penttilä 2004). Perheiden kesken on kuitenkin eroa siinä, että ensimmäisen lapsen syntyessä asumiseen ollaan tyytymättömämpiä

Kuvio 3a-f. Koettu asumisen ahtaus kuudessa maassa vuonna 2001, % henkilöistä.

Lähde: ECHP 2001, Tilastokeskus.

verrattuna jo sisaruksia omaaviin perheisiin. Esikoisen syntymäperheistä vain vähän yli puolet, mutta sisarusperheistä jo yli kaksi kolmesta on tyytyväisiä asumiseensa. Tämä osoittanee, että perheet ovat pystyneet hankkimaan itselleen paremmin tarpeita vastaavan asunnon ajan mittaan, kun lapsiluku kasvaa.

3. Asumisen mallit

Kun halutaan tietää vauvaperheiden asuinoloista, voidaan asiaa hahmottaa yleisen asumisura -käsitteen avulla. Asumisura — se miten eri elämänvaiheissa kukin asumisensa järjestää — on yksi tapa kuvata asumisen eroja (esim. Rex ja Moore 1967, Saunders 1986, Juntto 2002). Eroja syntyy, kun kotitalouksilla on käytössään toisistaan poikkeavia resursseja ja erilaisia arvostuksia asumisen järjestämiseen. Asumismuodot ja -mallit ovat saaneet vuosikymmenten kuluessa erilaisia arvostuksia, mihin sekä paikalliset asuntomarkkinat että asumismuotojen edut ja haitat sekä asukkaiden taloudelliset resurssit ovat vaikuttaneet.

Asumisuran muodostuminen voidaan ymmärtää myös arvoarvostelmista erillisenä, ihmisten perustarpeisiin perustuvana käyttäytymisenä elinkaaren aikana. Asumismuotoon vaikuttaa sosiaalisen taustan ohella myös asunnon tarvitsijan kotitalouden elinvaihe. Useimmiten voitaneen sanoa, että nämä molemmat näkökulmat, arvostukset ja tarpeet, sekoittuvat ja vaikuttavat toisiinsa asumiseen liittyviä valintoja tehtäessä.

Rex ja Moore (1967) laativat englantilaisiin oloihin pohjautuvan asumisen hierarkkisen luokituksen (kaavio 1), johon usein viitataan alan kirjallisuudessa. Sen mukaan tavoitteena on omistaa esikaupungissa sijaitseva, velaton pientalo tai sitten päästä hyvätasoiseen kunnan vuokra-asuntoon, jos omistaminen ei tule kysymykseen. Asumisuraluokitukset kuten tämä Rexin ja Mooren esittämä, toimivat luonnollisesti parhaiten siinä ympäristössä ja sinä aikakautena, jona ne ovat syntyneet eikä niiden avulla voi sellaisenaan muokkaamatta kuvata muunlaisia kulttuurisia oloja.

Asumisuralla edetään yleensä etapeittain päämääränä tilavampi, yhä paremmin varusteltu, itse omistettu ja arvostetussa ympäristössä sijaitseva asunto. Suomessa ja useissa Euroopan maissa tällainen asumismalli on ollut vallitseva. Omistusasumisen yleisyys on kuitenkin vaihdellut yleisen talous- ja rahoitusmarkkinatilanteen mukaan. 1990-luvun alkuvuosina lamaa seurasi vuokra-asumisen arvostuksen lisääntyminen, kun vuokra-asuminen yleistyi. Tässä artikkelissa kuvattuna ajanjaksona (1996–2001) omistusasuminen alkoi Suomessa jälleen lisätä suosiotaan muun muassa madaltuneiden lainankorkojen ansioista.

Asunnon omistamishakuisuutta vahvistaa myös se, että omistaja-asujat ovat tyytyväisempiä asumiseensa kuin vuokralla asijat. ECHP-tutkimuksen haastat-

Kaavio 1. Asumisluokat (Rex ja Moore 1967).

1. Velaton pientalo esikaupungissa
2. Velkainen pientalo esikaupungissa
3. Hyvätasoinen kunnan vuokra-asunto
4. Lyhytaikainen ja huono kunnan vuokra-asunto
5. Yksityinen talonvuokraaja keskustassa
6. Yksityinen vuokra-asunto

teluissa asumistyytyväisyydestä kysyttiin kuusiportaisella asteikolla, jossa kuutonen merkitsi erittäin tyytyväistä ja ykkönen erittäin tyytymätöntä. Suomessa omistusasunnossa asujista kaksi kolmesta antoi tyytyväisyysarvosanoiksi 5–6, kun vuokra-asujista tämän arvion antoi vain alle puolet.

Asumisura yleispätevänä mallina on saanut kritiikkiä kaavamaisuudesta, eikä se käsitteenä ole siten saanut tutkijoiden jakamatonta suosiota. Kritiikin mukaan erilaisten kuluttajien preferenssit ja valinnat eivät pääse vaikuttamaan tämän mallin rakenteisiin siten kuin niiden pitäisi (Saunders 1986). Jotkut tutkijat ovat päätyneet käyttämään eri syistä mieluummin asumishistoria- kuin asumisura -käsitettä. Asumisura -käsite on kuitenkin hyvä pohja asumisen erojen kuvaukseen, kun malliin liitetään omia kansallisia piirteitä ja myös subjektiivisia arvioita, joita tässä artikkelissa edustavat esimerkiksi asujan mielipide asunnon ahtaudesta ja asumiskustannusten rasittavuudesta.

Edellä kuvattua mallia on sovittanut Suomen oloihin Anneli Juntto (2004b). Hänen mukaansa suomalaisten asumisura voidaan ideaalitapauksessa jaotella kuuteen luokkaan. Tämä sovellettu malli ottaa paremmin huomioon osakehuoneistoissa asujat omakotiasujien rinnalla, vuokrasuhteen pysyvyyden tai määräaikaaisuuden sekä myös asunnottomuuden.

Myös EU:n piirissä on laadittu eräitä suosituksia asuinolojen seurantaan jäsenmaissa. Tällaisia asumisen seurantaindikaattoreita ovat puutteellisesti varustetuissa ja huonokuntoisissa asunnoissa asuvien henkilöiden osuus ja ahtaasti asuvien henkilöiden osuus. Huonolaatuinen asuinympäristö on kolmas asumisen laadun seurantaan kehitetty indikaattori. (Atkinson, 2002.)

Seuraavassa vauvaperheiden asumista tarkastellaan asumisen tärkeimpien ulottuvuuksien avulla. Kun kysymyksessä on tietty perhetilanne eli lapsen syntymä, voivat kotitalouksien valinnat silloin olla periaatteessa melko samankaltaisia. Vaihtelua tuloksiin voi tuoda maan yleisen taloustilanteen lisäksi se, että parempiosaiset pystyvät hankkimaan toivekotinsa aikaisemmin kuin jotkut vähemmän onnekkait.

4. Vauvaperheiden asumisen seuranta

Aineistosta muodostettiin pitkittäistiedosto siten, että paneelin alussa 1-vuotiaiden ja sitä nuorempien (1995–1996 syntyneet) lasten kotitalouksien asumistiedot poimittiin kahdelta ajankohdalta eli paneelin ensimmäiseltä ja viimeiseltä vuodelta. Tässä käytetyn tutkimusaineiston paneeliluonne mahdollistaa samojen kotitalouksien asumistilanteen seurannan, mikä ei ole mahdollista tavanomaisissa poikkileikkaustutkimuksissa, joissa otokset vaihtuvat. Analyysiin valittujen perheiden asumista kuvataan summamuuttujalla, joka sisältää tiedot 18 asuntoa, asumista ja asuinympäristöstä luonnehtivasta ominaisuudesta (kaavio 2). Suomen ECHP-aineistossa tutkimuksen alussa syntyneistä (haastattelun aikaan 1-vuotiaat ja nuoremmat) 193 lapsesta oli mukana jakson viimeisenä vuonna vielä noin 60 prosenttia.

Jotta lasten syntymäperheiden asuinoloista saataisiin monipuolinen mutta kuitenkin tiivis käsitys, on asumiseen liittyvät ominaisuudet luokiteltu neljään ryhmään. Ryhmien sisällä oletetaan, että toivotut ja ei-toivotut piirteet asumisessa ovat hierarkkisia. Oletuksena on, että asumisuralla edetään: asumisen myönteiset puolet lisääntyvät ja kielteiset vähenevät seurantajakson aikana.

Asumisen autonomisuus

Asunnon hallintasuhde voi perustua omistamiseen tai vuokrasuhteeseen. Asumisen autonomisuus muodostuu asunnon velattomasta omistamisesta. Asunnon omistamista on perinteisesti pidetty Suomessa tavoiteltavana ehkä siksi, että se juuri korostaa asunnonomistajien autonomisuutta ja menestymistä tai että se on maan tapa. Velaton asunnon omistaminen vielä lisää autonomiaa. Asunnon omistamista vaikka pääosin velkarahalla pidetään meillä yleensä vuokralla asumista parempana, vaikka itsenäinen asumisura alkaa silti usein vuokra-asumisella.

Omistajuus on usein ollut sitä sankarillisempaa, mitä nopeammin mahdolliset asuntolainat maksetaan. Tämä on ollut pitkään ominaista Suomen asuntomarkkinoille, mutta viime aikoina asuntolainojen maksuajat ovat pidentyneet jopa useamman kymmenen vuoden mittaiseksi ja näin lähentyneet monien muiden Euroopan maiden käytäntöjä.

Asunnon laatu ja asuinympäristö

Asunnon laatuun vaikuttavat asunnon varusteet, asunnossa havaitut haitat, asunnon koettu ahtaus ja asuinympäristö. Nämä kaikki ovat tärkeitä myös viihtyvyyden kannalta. Aineisto sisältää asunnon varusteista nämä neljä: juokseva lämmin vesi, sisä-wc, keskus- tai sähkölämmitys ja peseytymispaikka eli suihku, kylpy tai sauna. Asunnossa esiintyvistä haitoista tai epäkohdista mukana ovat lämmitysmahdollisuuksien puutteellisuus, asunnon pimeys, vuotava katto, rakenteissa esiintyvä kosteus tai näkyvä home.

Suomalaisen asunnot ovat yleensä melko hyvin varustettuja, mutta asumista haittaavia epäkohtia esiintyy jonkin verran. ECHP-tutkimuksessa asumisen vikoja kartoittava kysymyspatteri ei toisaalta sovellu erityisen hyvin sääoloiltaan kovin erilaisiin maihin, sillä esimerkiksi lämmitysmahdollisuuksien puute ei Etelä-Euroopassa ole samalla tavoin kohtalokasta ja haittaavaa kuin Suomen oloissa.

Asunnon ahtaudesta kysyttiin vastaajan subjektiivista arviota. Ahtautta voitaisiin mitata myös yleisesti asuinolotilastoinnissa käytetyllä normilla, jonka mukaan asunto on ahdas, jos huoneita on vähemmän kuin henkilöitä, kun keittiötä ei lasketa huoneeksi (Rakennukset, asunnot ... 2003, Housing Statistics... 2004).

Ympäristösaasteet, melu ja ilkivalta tai rikollisuus asuinalueella vaikuttavat asumisen terveellisyteen, turvallisuuteen ja viihtyvyyteen. Näistä asuinympäristön ominaisuuksista kysyttiin asukkaiden omia käsityksiä haastatteleamalla. Asuinalueita kuvaavaa muuttujaa ei vertailua varten ollut saatavissa.

Asumisen kustannukset ja rahatilanne

Kotitalouden asumiskustannusten rasittavuudesta ja maksuvalmiudesta kysyttiin vastaajan subjektiivista näkemystä. Kustannusten rasittavuudesta kysyttiin 3-portaisella asteikolla, johon saattoi vastata, että asumiseen liittyvät maksut ovat erittäin rasittavia, jonkin verran rasittavia tai eivät tuota ongelmia. Talouden rahatilannetta arvioitiin kysymällä mahdollisista maksuvaikeuksista. Omistajilta kysyttiin asuntolainojen korkojen, lyhennysten tai asunnon vuokran maksuvaikeuksista, vuokralla asujilta vuokran tai muiden asumiseen liittyvien maksujen maksuvaikeuksista.

Pienituloisten sosiaalinen tuki

Sosiaalinen vuokra-asuminen ja asumistuen maksaminen ovat suomalaisesta näkökulmasta ne tavat, joilla yhteiskunta tukee pienituloisten kansalaisten asumista. Jos asumisessa ei olisi tukijärjestelmiä, voisivat pienituloiset tai muuten yhteiskunnan tuen tarpeessa olevat väestöryhmät kohdata ylipääsemättömiä ongelmia. Asumisessa syrjäytymisvaaraa on muulla tavoin vaikea todeta haastattelututkimuksissa. Kunnalliset vuokra-asunnot tai muu tuettu asuminen ja Kansaneläkelaitoksen myöntämä asumistuki on suunniteltu ehkäisemään mahdolliset asumisongelmat meillä.

Julkisesti tuettu asuminen on hankala arvioinnin kohde pohjoismaisten sosiaalipoliittisten järjestelmien ulkopuolella. Esimerkiksi Irlannissa ja Italiassa julkisesti tuetun asuntokannan osuus koko asuntokannasta on hyvin pieni muihin EU-maihin verrattuna. Irlannissa se on yhdeksän prosenttia ja Italiassa vain kuusi prosenttia (Housing Statistics... 2004). Etenkin Italiassa tuki saadaan tarvittaessa usein perheyhteisön kautta. Yhteiskunnan ja vaihtoehtoisesti perheen kautta saatavaa tukea asumiseen tulisi kenties arvioida toisella tavoin hyvän vertailuasetelman aikaansaamiseksi. Tässä käytetyssä arviointimenetelmässä tuen tarpeessa olevat perheet saattavat jäädä arvioinnissa huomiotta, kun perheyhteisön antamasta tuesta ei ole tietoja. Näin voi käydä erityisesti Italian ja Irlannin kohdalla, mikä oletettavasti vaikuttaa esitettyihin tuloksiin.

Kaavio 2. Asumisen ominaisuuksien pisteytys summamuuttujaa varten.

Autonomisuus

Asuu vuokra-asunnossa	0
Asuu sukulaisten asunnossa, ei tarvitse maksaa vuokraa	1
Asuu omistusasunnossa, on asuntovelkaa	2
Asuu omistusasunnossa, ei asuntovelkaa	4

Asumisen laatu ja ympäristö

Asunnossa haittoja, varusteet puutteelliset ja asunto ahdas tai asuinympäristössä haittoja	0
Asunnossa ei haittoja tai puutteita, mutta asunto ahdas tai ympäristöhaittoja	1
Ei mitään edellä mainituista	3

Asumiskustannukset

Viivästyksiä lainojen/vuokrien maksussa ja asumismenot rasittavat huomattavasti tai jonkin verran	0
Asumismenot ovat rasite, mutta ei maksuvaikeuksia	1
Ei maksuvaikeuksia tai rasitetta asumismenoista	3

Sosiaalisesti tuettu asuminen

Asumistuki ja sosiaalinen vuokra-asunto tai sosiaalinen vuokra-asunto ilman asumistukea	0
Asumistuki ja yksityinen vuokra-asunto tai omistusasunto	1
Ei asumistukea, yksityinen vuokra-asunto tai omistusasunto	3

Seuraavassa käytetään lasten perheiden asumisen ominaisuuksien kuvaamisessa summamuuttujaa, jossa yhdistyy piirteitä sekä Atkinsonin et al. (2002) laatimista asumisindikaattoreista sekä Junton (2004) asumisurapisteytyksestä. Mittari sisältää myös subjektiivisiin arvioihin perustuvia indikaattoreita. Tällä summamuuttujalla jäljitetään asumisessa hyvä- ja huono-osaisuutta, mitä varten edellä määritellyt neljä asumisulottuvuutta pisteytetään erojen esiin saamiseksi. Pisteytys on hierarkkinen. Vähäinen autonomisuus, asumisen huono laatu, rauhaton ja likainen asuinympäristö, taloutta rasittavat asumiskustannukset ja jopa maksuvaikeudet sekä sosiaalisen tuen tarve asumiseen tuottavat vähän pisteitä, kun taas paljon autonomiaa, hyvätasoinen asuminen ilman mainittavaa kustannusrasitusta ja asumisen tukia antavat suuremman pistesaaliin (kaavio 2). Vähäiset pisteet kertovat, että asumisessa on paljon parantamisen varaa, suurehko pistesaalis taas laadukkaasta asumisesta.

Summamuuttujan pistemäärä voi vaihdella 0 ja 13 välillä. Osioiden pisteytys ei ole tasavälinen huonoimmasta parhaimpaan pisteen välein, vaan parhaan ja toiseksi parhaan asumistilanteen ero on jokaisessa osiossa kaksi pistettä. Kun esimerkiksi omistusasunto on velaton, se erottuu selvästi asuntovelkaisen asumisesta.

Tuloksia

Kun lasten perheiden asumispisteiden mediaania verrataan jakson alussa ja lopussa, on mediaaniarvo noussut Suomessa kahdella pisteellä, Tanskassa, Ranskassa ja Italiassa yhdellä, Irlannissa pysynyt ennallaan, mutta Portugalissa laskeutunut yhden pisteen verran (taulukko 1). Pisteiden keskiarvot ovat eniten parantuneet Suomessa ja Ranskassa. Asumispisteet ovat vuosien 1996 ja 2001 välisenä ajanjaksona yleensä olleet näissä perheissä koko ajan nousussa, vaikka tässä on seurattu vain ensimmäisen ja viimeisen vuoden pistearvoja. Portugalin pisteiden huononemista saattaa selittää se, että kuluttajahinnat ja asumiskustannukset ovat kasvaneet siellä huomattavan paljon 1990-luvulla, enemmän kuin missään muussa tässä mukana olevista maista (Housing Statistics...2004). Tämä hintakehitys on varmasti vaikeuttanut erityisesti nuorten asunnon saantia.

Suomessa vauvaperheiden asumisen laatu on parantunut selvästi tarkasteluajanjakson kuluessa. Tähän voi olla useita syitä. Asumiseen panostaminen liittyy nuorten elämänvaiheeseen: Kun perustetaan perhettä ja elämä vakiintuu, vaaditaan myös asumiselta entistä enemmän. Asuntolainansaannin helpottuminen useiden lamavuosien jälkeen mahdollisti monelle lapsiperheelle lisää asumisen laatua. Yleinen talouden kehitys ja valtion takausten lisääntyminen rohkaisivat osaltaan lainan ottoon. Asuntolainojen aleneva korkotaso on varmasti ollut myös yhtenä houkuttimena laadukkaamman asunnon hankinnassa. (Ympäristöministeriö & Valtion asuntorahasto).

Suomessa myös asutaan muihin Euroopan maihin verrattuna melko ahtaasti. Ahtautta ECHP-tietojen mukaan kokevat erityisesti vauvaperheet. Kun laman syvin vaihe oli ohitettu, voitiin patoutuneita asumisen tarpeita ryhtyä purkamaan. Tämä saattoi aiheuttaa sen, että asumispisteiden mediaani nousi meillä enemmän kuin muissa vertailun maissa.

Asumispisteissä on selviä eroja eri tyyppisten lapsiperheiden välillä erityisesti Suomessa, Tanskassa ja Irlannissa (kuvio 4). Erot ovat huomattavia yhden vanhemman ja muiden lapsiperheiden välillä näissä maissa. Yhden vanhemman perheet saavat kaikissa vertailun maissa huonommat pisteet kuin kahdessa

Taulukko 1. Asumisen ominaisuuspisteiden keskiarvot ja mediaanit 1995–1996 syntyneiden lasten perheiden asunnoissa seurantajakson alussa (1996) ja lopussa (2001). Keskiluvut laskettu painotetuista tiedoista.

	Keskiarvo 1996	Keskiarvo 2001	Mediaani 1996	Mediaani 2001	Otos
Suomi	7,4	8,2	7	9	115
Tanska	8,8	9,0	9	10	92
Ranska	6,8	7,5	7	8	225
Irlanti	8,6	8,9	10	10	95
Italia	8,9	8,9	9	10	225
Portugali	7,4	7,3	8	7	180

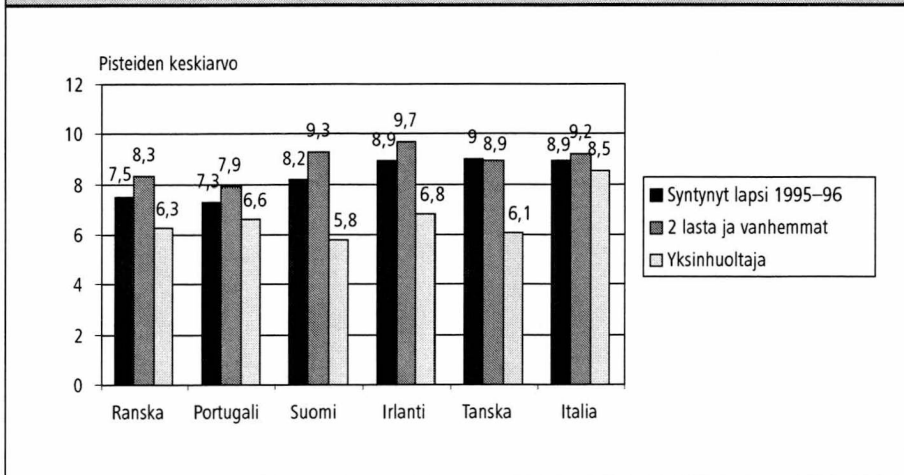
Lähde: ECHP, Tilastokeskus.

muussa perhetyypissä. Tasa-arvoisimpia ovat Italian lapsiperheet, mikä lienee seurausta siitä, että sukuyhteys antaa vahvan suojan lapselle kuin lapselle.

Lapsiperheiden asumispisteiden muuttumista verrataan tässä sellaisten perheiden välillä, joissa perheen rakenne on sama molempina vuosina 1996 ja 2001: yksinhuoltaja yksinhuoltajana ja 2 lapsen ja 2 aikuisen perhe samana. Kuviossa 4 on selvytyden vuoksi esitetty vain jälkimmäisen vuoden tiedot. Pisteiden keskiarvo parani jonkin verran Suomessa ja Ranskassa sekä hieman myös Irlannissa. Muissa vertailun maissa ei juuri ollut muutosta. Suomessa tarkastelujakson alussa perheenisäystä saaneet paransivat eniten asumistaan eli lähes pisteellä (8,2:een) vuonna 2001, mutta yhden vanhemman lapsiperheet pysyivät ennallaan. Kahden vanhemman ja kahden lapsen perheissä pisteluku oli 9,3 vuonna 2001.

Tuloksista voidaan päätellä, että kahden vanhemman lapsiperheissä taloudelliset mahdollisuudet hankkia toiveiden mukainen asunto ovat suuremmat kuin yhden huoltajan taloudessa. Tai ainakin yksinhuoltajaperhe pystyy yleensä toteuttamaan asumistoiveitaan paljon hitaammassa aikataulussa verrattuna muihin lapsiperheisiin.

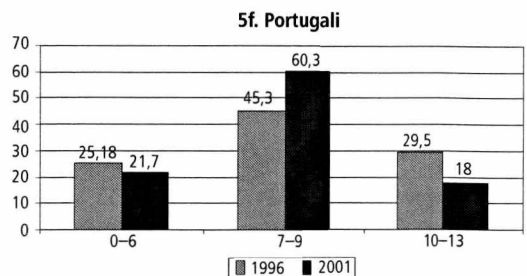
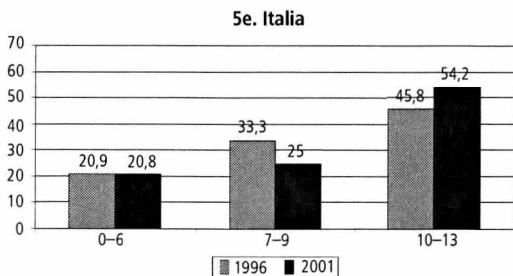
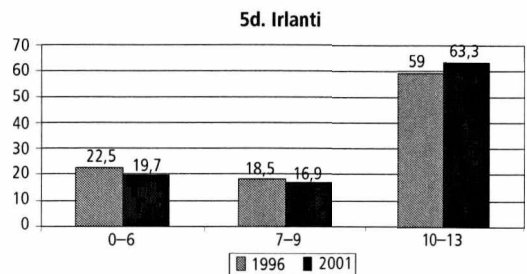
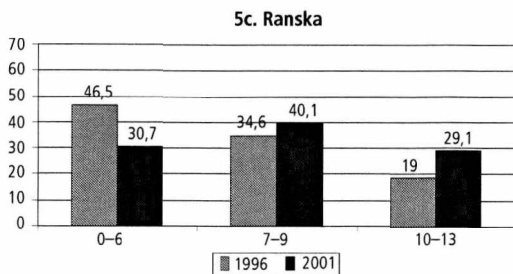
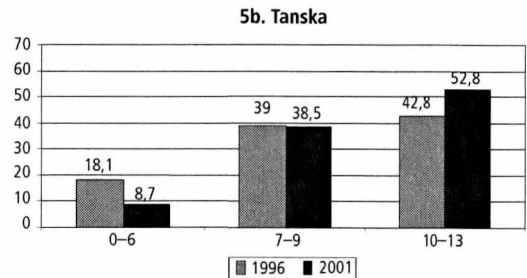
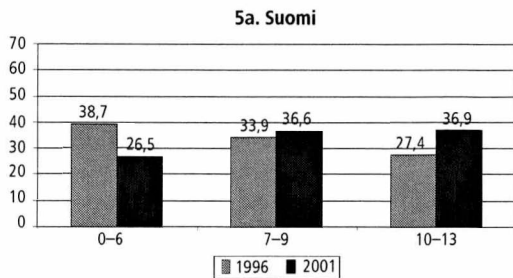
Kuvio 4. Asumispisteet kolmessa lapsiperhetyypissä maittain vuonna 2001.

Lähde: ECHP, Tilastokeskus.

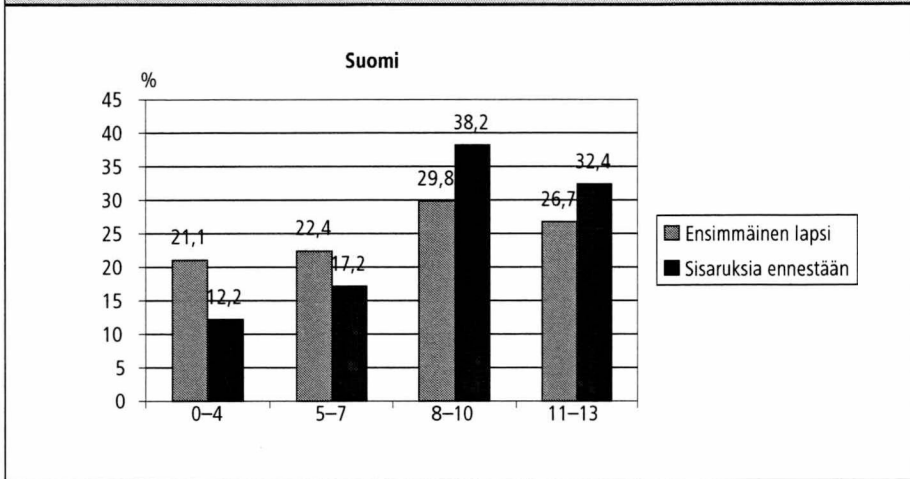
Vauvaperheiden asumispisteiden jakaumat esitetään tarkastelujakson alussa ja lopussa kuviossa 5a–f. Vertailua varten asumispisteistä muodostettiin vain kolme luokkaa, sillä otoskoko ei salli useampia. Lähes kaikissa kuudessa maassa asumispisteiden jakaumat ovat näiden vuosien välillä muuttuneet niin, että ylin luokka on kasvanut. Ainoastaan Irlannin pistejakauma on melko samanlainen molempina ajankohtina ja Portugalissa keskimmäisin luokka on selvästi kasvattanut kokoaan alimman ja ylimmän luokan kustannuksella. Samansuuruisten keskilukujen (vrt. taulukko 1) taustalla voi näin olla hyvin erilaisia jakaumia. Erojen taustalla on maiden yleinen taloudellinen kehitys, asumistasoerot ja joko valtion tai muun yhteisön toimesta annettujen muiden tukimuotojen kohdentaminen lapsiperheille.

Kuviot 5a–f. 1995–1996 syntyneiden seuranta: asumispisteiden jakaumat kuudessa maassa seurantajakson alussa vuonna 1996 ja lopussa vuonna 2001.

Lähde: ECHP, Tilastokeskus.

Kuvio 6. Vauvaperheiden asumispisteiden jakauma lapsen syntymäjärjestyksen mukaan Suomessa. 1995–2001 syntyneet.

Lähde: ECHP, Tilastokeskus.

Esikoislapsen ja seuraavien lasten syntymät

Kaikkia paneelivuosina syntyneitä suomalaislapsia ja heidän perheidensä asumista on kuvattu kuviossa 6. Koko tutkimusjaksolla vuosina 1995-2001 syntyneitä tutkimalla kohdejoukko kasvaa, mikä parantaa tulosten luotettavuutta. Suurempi otoskoko mahdollistaa myös sen, että voidaan erotella esikoislasten ja muiden lasten syntymät.

Lapsiperheiden asumisuran myönteinen kehitys perheeseen kasvaessa näkyy asumispisteiden jakaumassa ja pisteiden keskiarvoissa (kuvio 6). Kun suomalaisissa lapsiperheissä ensimmäisen lapsen ($n = 389$) syntymäaunnoista yksi viidestä sai alle 5 pistettä, oli useampilapsisiin ($n = 460$) perheisiin syntyneiden asunnoista tämä pistemäärä enää noin yhdellä kymmenestä. Jos tarkastellaan pistejakauman ylimpiä arvoja, oli yli 10 pisteen asuntoja esikoislasten kotina noin yksi neljästä ja useampilapsisten jo yksi kolmesta. Myös asumispisteiden keskiarvossa oli eroja: esikoislasten asunnoissa se oli 7,7 ja useampilapsisten 8,5. Tähän kehitykseen on ollut vaikuttamassa aikakauden luonne: laman hellittäessä lainansaanti helpottui, korkotasot laski ja asunnonhankintaa tuettiin julkisin toimin.

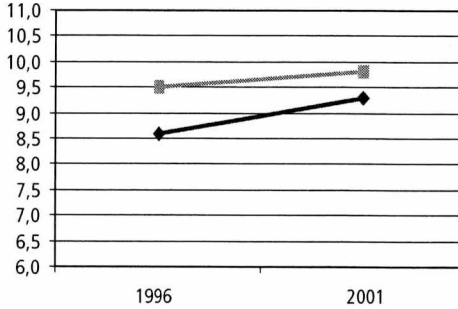
Lapsiperheiden vertailu lapsettomiin perheisiin

Lapsiperheissä elävien asumistilanteen kuva täydennetään vielä lapsiperheissä asuvien vertailulla muuhun väestöön. Perhetyyppi vakioitiin eli vain molempina vuosina lapsiperheissä tai lapsettomissa perheissä elävät otettiin mukaan.

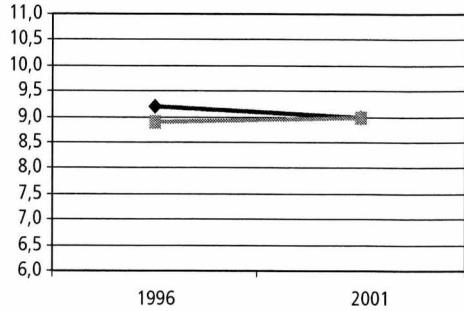
Suhteessa muihin perheisiin tanskalaiset, italialaiset ja suomalaiset lapsiperheet olivat lähimpänä lapsettomien perheiden asumispistemäärien keskiarvoja vuonna 2001 (kuviot 7a-f). Suurimmat erot asumispisteissä lapsiperheiden ja muiden välillä oli Ranskassa ja Irlannissa, mutta niissäkin erot kaventuvat vuodesta 1996.

Kuviot 7a-f. Asumispisteiden keskiarvo lapsitalouksissa ja muissa talouksissa seurantajakson ensimmäisenä (1996) ja viimeisenä (2001) vuonna. Kotitaloudet, joiden perhetyyppi oli sama molempina ajankohtina.

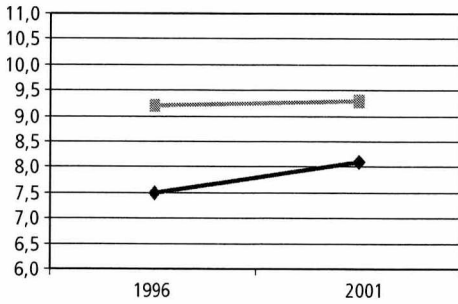
Pisteiden keskiarvo **7a. Suomi**

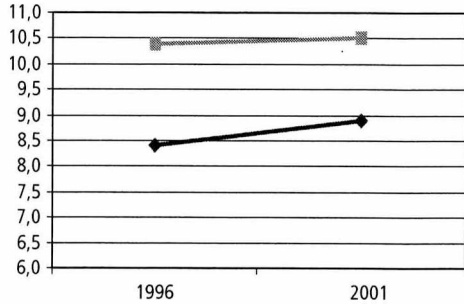
Pisteiden keskiarvo **7b. Tanska**

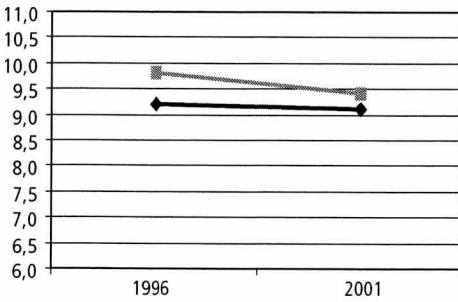
Pisteiden keskiarvo **7c. Ranska**

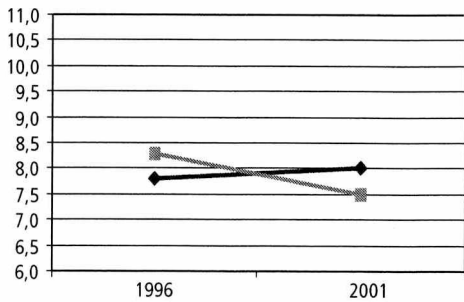
Pisteiden keskiarvo **7d. Irlanti**

Pisteiden keskiarvo **7e. Italia**

Pisteiden keskiarvo **7f. Portugali**

◆ Lapsia
■ Ei lapsia

Lähde: ECHP, Tilastokeskus.

5. Vauvaperheiden asumisen ominaisuudet faktoreissa

Lapsen syntymäasuntoa ja asumista kuvaavista muuttujista pyrittiin löytämään faktoreita, jotka parhaiten selittäisivät asumisen ominaisuuksien vaihtelua. Alussa todettiin, että taloudelliset mahdollisuudet määrittävät paljon sitä, miten laadukasta asuminen on. Siksi muuttujajoukkoon otettiin aluksi mukaan useita taloudellista asemaa kuvaavia muuttujia. Osoittautui, että esimerkiksi käytettävissä olevat tulot tai suhteellinen köyhyys eivät vaihdelleet säännömukaisesti asumista kuvaavien muuttujien kanssa. Sen sijaan eräät kulutukseen liittyvät muuttujat erottuivat kyllä omaksi faktoriksi, mutta niissäkään ei esiintynyt vaihtelua asumista kuvaavien muuttujien kanssa. Suurin osa taloudellista tilannetta kuvaavista muuttujista jätettiin näin pois analyysistä. Faktoreiden määrystä tai tulkinnasta ei ollut etukäteisoletuksia.

Mallia rakennettaessa testattiin useita asumiseen ja perheen talouteen liittyviä muuttujia. Lopulliseen malliin valikoitiin muuttujat niin, että muuttujan lataus jollakin faktorilla oli vähintään 0,3.² Malliin ehdolla olleista muuttujista 13 kuvaa erilaisia asumisen puutteita ja haittoja, neljä kuvaa eri tavoin asunnon taloudellisia aspektoja, kolme kotitalouden muuta toimeentuloa ja kaksi teknisiä seikkoja eli asunnon hallintasuhdetta ja talotyyppiä (liitetaulukko 2). Suomen, Tanskan, Ranskan, Irlannin ja Italian vauvaperheiden asumisominaisuuksille saatiin kahden ja Portugalille kolmen faktorin malli, jolloin faktoreille minimikriteeriksi asetettu ominaisarvo 1,2 täyttyi. Tulokinnan helpottamiseksi faktorit rotatoitiin varimax-menetelmällä.

Saadut faktorit on koottu yhteenvertotaulukkoon (taulukko 2), jossa jokaisen maan vahvimmin latautunut faktori on merkitty xx:llä. Portugalissa faktoreita on siis kolme ja muissa viidessä maassa kaksi. Muuttujien vahvat lataukset vaihtelivat eri maiden aineistoissa itseisarvoltaan 0,3:n ja 0,97:n välillä.

Taulukko 2. Vuosina 1995-2001 syntyneiden lasten kotitalouksien asumisen faktorit syntymäasunnossa.

Asumisfaktorin kuvaus	Suomi	Tanska	Ranska	Irlanti	Italia	Portugali
Omistajuus		xx	xx			
Varusteiden puutteellisuus	x	x		x	xx	xx
Huonokuntoisuus				xx	x	x
Tuettu asuminen	xx		x			
Tasokkuus						x
Selitysosuus, %	45	56	37	46	31	48

xx = vahvimmin latautunut faktori

2 Kirjallisuudessa on esitetty selitysosuuden kelvollisena alarajana 0,3. Joissakin tapauksissa vaatimustaso on ollut 0,5.

Asumisen ulottuvuudet (faktorit) on pyritty nimeämään sen mukaan, mitkä ominaisuudet faktorissa latautuivat vahvasti. Suomen vahvin faktori kuvaa tuettua vuokra-asumista. Se ei esiinny yhtä vahvana muissa maissa. Myös Ranskassa ja Irlannissa esiintyy toisena faktorina tuettu asuminen, mutta niihin liittyy myös erilaisia maksuongelmia. Tanskassa ilmeni myös tällainen heikommin latautunut tuetun asumisen faktori, mutta mallin selitysvaivoja jäi siinä tapauksessa raportointiin valittua mallia huonommaksi.

Kotitalouksien asumisessa uuden perheenjäsenen syntymän aikaan on maiden välillä joitakin yhtäläisyyksiä. Esimerkiksi Tanskassa ja Ranskassa voimakkaimmin latautunut faktori kuvaa velkaista omistusasumista. Tanskassa ja Ranskassa ilmeisesti asunovelan saanti ja asunnon osto onnistuu hyvin pikkulasten kotitalouksiltakin, kun samaan faktoriin ei lataudu asumistuen saantia tai vaikeuksia lainojen lyhentämisessä tai vuokranmaksussa. Ranskan asuntopoliitikassa on keskeistä kodinomistuksen edistäminen, mikä osaltaan saattaa näkyä tuloksissa (Housing Statistics...2004). Italiassa ja Portugalissa vahvin faktori edustaa asunnon puutteellista varustetasoa. Asunnon lämmitysmahdollisuuden puute latautuu vahvimpana asunnon varustevajauksena Italiassa. Irlanti on lähellä eteläistä Eurooppaa, sillä siellä vahvimmin latautunut faktori liittyy asunnon puutteellisiin varusteisiin ja huonoon kuntoon. Irlannin asuntopoliitikan yksi keskeinen päämäärä on mahdollistaa kaikille hyvälaatuinen asunto hyvässä ympäristössä, mikä saattaa myöhemmin vuosina poistaa esimerkiksi tässä esiintulleita ongelmia (Housing Statistics...2004).

Osa eroista selittynee erilaisilla sosiaalipoliittisilla järjestelmillä. Etelä-Euroopassa suku saattaa asua yhdessä sosiaalisesti tuetun asumisen ollessa harvinaista, mikä voi vaikeuttaa nuorten oman asunnon saantia (Housing Statistics... 2004). Pohjoismaissa, joista tässä selvityksessä oli mukana Suomi ja Tanska, sitä vastoin on tapana, että nuoret aikuiset itsenäistyvät varhain. Lisäksi kehittynyt asumistukijärjestelmä myötävaikuttaa osaltaan lapsuudenkodista poismuuttoon.

Suomen aineistossa asumisfaktoreiden kyky selittää havaittujen muuttujien hajontaa on 48 prosenttia eli kaksi faktoria pystyy selittämään lähes puolet mallissa mukana olevien muuttujien hajonnasta. Faktoreiden ominaisarvo oli yhteensä 4,1, mikä suhteutettuna muuttujien lukumäärään (9) antaa em. selitysosuuden. Tätä voitaneen pitää melko kelvollisena mallin selitysvaivana. Selitysvaivoimmaksi osoittautuivat Tanskan asumisfaktorit. Muuttujien hajonnasta voitiin selittää 56 prosenttia. Myös Portugalissa ja Irlannissa kuten Suomessakin selitysosuudet olivat vähintään 45 prosenttia. Ranskan ja Italian asumisfaktorit jäivät selitysosuudeltaan tätä vähäisemmiksi.³

Saadut faktorit eivät sinällään kerro mitään asumisen ominaisuuksien yleisyydestä vauvaperheissä; ne kertovat vain sen, että tietyt asumiseen liittyvät ja malliin mukaan otetut muuttujat esiintyvät jossakin riippuvuussuhteessa toisiinsa. Asumisen ominaisuuksista on kerrottu tässä artikkelissa toisaalla.

3 Syntyneitä lapsia oli muodostetussa aineistossa kaikkiaan 5 403 (liitetaulukko 1). Faktori-analysissä todettiin yhteensä 317 puuttuvaa havaintoa, jotka hylättiin. Niistä Suomen aineistossa oli 19, Tanskan 7, Ranskan 114, Irlannin 3, Italian 0 ja Portugalin 174.

Faktorianalyysin soveltaminen koko väestöön ei tuottanut ainakaan Suomessa yhtä voimakkaita latauksia kuin pikkulapsiperheisiin edellä sovellettu faktorianalyysi. Tämä johtunee siitä, että koko väestössä asumisen ominaisuudet ovat heterogeeniset toisin kuin väestössä, jossa asumiseen liittyvät vaatimukset perhekoon kasvun vuoksi ovat usein samantyyppisiä. Silti faktorianalyysin soveltaminen koko väestöön tai joihinkin väestöryhmiin voi tuottaa kiinnostavaa vertailutietoa.

6. Lopuksi

Lasten asumistilannetta kuvattiin ensin kolmen muuttujan avulla: millaisissa taloissa lapsiperheet asuvat, kuinka usein nämä omistavat asunnon tai ovat vuokralla ja miten usein nämä perheet kokevat asuntonsa ahtaaksi. Varsinaisessa analyysiosassa selvitettiin vauvaperheiden asumistasoa summamuuttujaa käyttäen ja faktorianalyysin avulla. Summamuuttajaan sisällytettiin neljä osa-aluetta, jotka kuvasivat asumisen autonomisuutta, asunnon laatua ja asuinympäristöä, asumiskustannusten rasittavuutta ja rahatilannetta sekä yhteiskunnan tuen tarvetta. Summamuuttuja osoitti, että Suomessa vauvaperheiden asumisen ominaisuudet paranivat selvästi vuosien 1996 ja 2001 välillä. Tämä voidaan todeta, sekä asumisen ominaisuuksia kuvaavan summamuuttujan keskilukujen että jakaumien perusteella.

Vauvaperheiden tilannetta verrattiin yksinhuoltajien ja kahden lapsen ja kahden vanhemman talouksiin. Viimeksi mainituissa asuttiin yleensä parhaiten. Tämä on ymmärrettävää: kun perheen koko kasvaa ja lapset kasvavat, hankitaan yleensä paremmin perheen tarpeita vastaava asunto, mikä käy helpommin kahden huoltajan taloudessa. Yksinhuoltajien asumistilanne ei sen sijaan parantunut tarkasteluajanjakson aikana. Kun kaikkia lapsiperheitä verrattiin koko väestöön, olivat Suomen, Tanskan ja Italian lapsiperheet kaikkein lähimpänä koko muun väestön asumisen ominaisuuksia. Suurimmat erot olivat Ranskassa ja Irlannissa, joissa lapsiperheet asuivat heikommin kuin väestö keskimäärin, vaikka erot kyllä kaventuivat hieman vuodesta 1996.

Myös hyvinvointivaltiotyypeille ominaiset piirteet tulivat esiin vauvaperheiden asumisessa: pohjoisessa (Suomi, Tanska) korostui tuettu asuminen tai omistaminen velalla, keskisessä Euroopassa (Ranska) velalla omistaminen ja etelässä (Italia, Portugali), jota myös liberaali Irlanti lähinnä muistutti, puutteellisesti varustetuissa tai huonokuntoisissa asunnoissa asuminen.

Kirjallisuus

- Ahlqvist, Kirsti (2004): Lapsiperheet muuttavat omakotitaloihin. Teoksessa Ihanne ja todellisuus. Näkökulmia kulutuksen muutokseen (toim. Raijas A. ja Ahlqvist K.). Tilastokeskus. Helsinki.
- Atkinson, Tony, Cantillon, Bea, Marlier, Eric ja Nolan, Brian (2002): Social Indicators. The EU and Social Inclusion. New York: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990): The Three Worlds of Welfare Capitalism. Polity Press. Cambridge.
- Esping-Andersen, Gøsta (1999): Social Foundations of Postindustrial Economies. Oxford University Press.
- Ferrera, Maurizio (1996): The 'Southern Model' of Welfare. Journal of European Social Policy 6(1):17-37.
- Housing Statistics in the European Union 2003 (2004): National Agency for Enterprise and Housing, Denmark. www.naeh.dk/, (11.8.2005).
- Juntto Anneli (2002): Isäntien varjot – asunnon omistaminen yhteiskunnallisena jakona teoksessa Timo Piirainen & Juho Saari ((toim.): Yhteiskunnalliset jaot –1990-luvun perintö? Gaudeamus, Helsinki, 291-315.
- Juntto Anneli (2004): Asumisura onnistuu helpoimmin maaseudulla. Hyvinvointikatsaus 3/2004. Tilastokeskus.
- Juntto, Anneli (2004b): Erotteleeko asumisura suomalaisia? Teoksessa Ahlqvist, K. ja Raijas, A., toim.: Erilaisia kulutusuria Suomessa. Tilastokeskus. Helsinki.
- Kartovaara, Leena ja Sauli, Hannele (2000): Suomalainen lapsi. Väestö 2000:7. Tilastokeskus.
- Penttilä Irmeli (1994): Eurooppalaista ja suomalaista asumistyytyväisyyttä jäljittämässä. Hyvinvointikatsaus 3/2004. Tilastokeskus.
- Rakennukset, asunnot ja asuinolot 2002 (2003): SVT Asuminen 2003:9. Tilastokeskus.
- Rex, John ja Moore, Robert (1967): Race, Community and Conflict. A Study of Sparkbrook. Oxford University Press, Oxford.
- Saunders, Peter (1990): A Nation of Home Owners. Unwin&Hyman, Lontoo.
- Ympäristöministeriö ja Valtion asuntorahasto (eri vuodet): Asuntorakentaminen ja asuntomarkkinat – valtion tukitoimenpiteiden ja suhdannetilanteen seurantaraportti. Moniste. Helsinki.

Liite 1.

Liitetaulukko 1. ECHP-otokselle vuosina 1995–2001 syntyneet lapset maittäin.

	Suomi	Tanska	Ranska	Irlanti	Italia	Portugali	Yhteensä
Syntyneitä	849	585	1 269	646	1 212	842	5 403

Liitetaulukko 2. Faktorianalyysissä käytetyt muuttujat.

Asunnon hallintasuhte	1=omistusasunto 2=vuokra-asunto, yksityinen vuokranantaja 3=vuokra-asunto, julkinen vuokranantaja
Talotyyppi	1=omakotitalo 2=rivi- tai ketjutalo 3=pienkerrostalo (asuntoja<10) 4=kerrostalo (asuntoja=>10) 5=muu
Asumiskustannusten rasittavuus	1=Erittäin rasittavia 2=Jonkin verran rasittavia 3=Eivät ongelmallisia
Asuntovelkaa	1=Kyllä, 0=EI
Vuokranmaksuongelmat	1=Kyllä, 0=EI
Onko haluttaessa varaa:	
Riittävään lämmitykseen	1=Kyllä; 0=EI
Uusiin huonekaluihin	1=Kyllä; 0=EI
Kutsua kotiin ystäviä aterioimaan	1=Kyllä; 0=EI
Asumistuen saanti	1=Saa asumistukea 0=EI asumistukea
Puuttavat asunnon varusteet:	
Kylpy, suihku tai sauna	1=Puuttuu; 0=EI
Sisä-wc	1=Puuttuu; 0=EI
Juokseva vesi	1=Puuttuu; 0=EI
Keskus- tai sähkölämmitys	1=Puuttuu; 0=EI
Asunnon viat ja epäkohdat:	
Pimeys, valon puute	1=Kyllä, 0=EI
Lämmitysmahdollisuus puutteellinen	1=Kyllä, 0=EI
Vuotava katto	1=Kyllä, 0=EI
Kosteutta rakenteissa	1=Kyllä, 0=EI
Näkyvää hometta	1=Kyllä, 0=EI
Asuinympäristössä koetut haitat:	
Saasteet	1=Kyllä, 0=EI
Melu	1=Kyllä, 0=EI
Ilkivalta tai rikollisuus	1=Kyllä, 0=EI
Asunnon koettu ahtaus	1=Kyllä, 0=EI

Henna Isoniemi

Nuorten aikuisten muutto pois lapsuudenkodista

1. Johdanto

Ajankohta, jolloin nuoret muuttavat pois lapsuudenkodistaan, on monien tutkijoiden mukaan (esim. Dumon 2001; Sgritta 2001) keskeisin yksittäinen tekijä nuorten siirtyessä lapsuudesta aikuisuuteen. Nilsson & Strandh (1999) ovat jopa esittäneet, että vasta nuoren muutto pois lapsuudenkodista tekee mahdolliseksi elää ja toteuttaa muut siirtymää aikuisuuteen ilmentävät elämänvaiheet (koulutuksen lopettaminen, työelämään siirtyminen, avioliiton solmiminen ja perheen perustaminen). Vanhempien luota muuttamista voidaan pitää myös itsenäisyyden etsimisenä ja sen hankkimisena. On myös todettu, ettei yksilön ole mahdollista toimia yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä ennen kuin hän on itsenäistynyt, toisin sanoen irtaantunut vanhemmistaan ja päässyt irti nuoruuden asemastaan (Raitanen 2000).

Nilssonin ja Strandhin näkemys siitä, että nuorten kotoa muuttaminen on eräänlainen ”laukaiseva” tekijä muille aikuisuuteen siirtymisprosesseille, sopii hyvin pohjoiseurooppalaisten käyttäytymisen tarkasteluun. Pohjois-Euroopassa nuorten kotoa muuttaminen aloittaa nuoren itsenäistymisprosessin. He muuttavat vanhempiensa kodista suhteellisen nuorina aloittaessaan täysipäiväisen opiskelun tai löytäessään ensimmäisen työpaikan. (Vogel 2001, 131; Sgritta 2001.) Etelä-Euroopassa nuoret puolestaan asuvat vanhempiensa kanssa pidempään. Kotoa muutetaan ”perinteisen” kaavan mukaan usein suoraan avioliittoon ja avioliiton solmimista seuraa nopeasti ensimmäisen lapsen hankinta. Opiskellessaan, työttömänä ollessaan tai työuransa alussa eteläeurooppalaiset nuoret asuvat usein edelleen vanhempiensa kanssa. (Vogel 2001; Iacovou & Berthoud 2001.)

Nuoren kotoa muuttamisen ajankohtaan vaikuttavat myös taloudelliset tekijät. Pohjoismaiden hyvinvointivaltio tukimuotoineen antaa nuorelle aikuiselle mahdollisuuden muuttaa pois lapsuudenkodista. Etelä-Euroopassa vastaavat tukimuodot pitkälti puuttuvat, mikä aiheuttaa sen, että taloudellisen tuen tarjoajana toimii pääasiassa perhe. Kokopäiväiseen työhön pääsy ratkaiseekin usein erityisesti eteläeurooppalaisten miesten itsenäistymisen ja taloudellisen riippumattomuuden.

Viime vuosina tapahtuneet muutokset koulutuksessa ja työelämässä ovat vaikuttaneet omalta osaltaan nuorten muuttoon pois lapsuudenkodistaan. Samalla ne ovat asettaneet uusia haasteita eurooppalaisille hyvinvointiyhteiskunnille. Muuttuneet työmarkkinat ja vaikeudet siirtyä niille ovat saaneet nuoret esimerkiksi kouluttamaan itseään aikaisempaa pidempään. Kouluttautumalla nuoret aikuiset pyrkivät lisäksi välttämään työttömyyttä, ongelmaa, mikä on nykyään yleinen kaikissa EU-maissa. Koulutusaikojen pidentymisen seurauksena ammattiin valmistuminen, työelämään siirtyminen sekä lapsuudenkodista itsenäistyminen myöhentyvät monissa tapauksissa (esim. Rönkä 1992, 5).

Nuoret naiset ja miehet käyttäytyvät lisäksi eri tavoin: esimerkiksi kouluttamattomat nuoret – ja erityisesti nuoret miehet – asuvat pidempään vanhempiensa kanssa ja kokevat siten myös helpommin vaikeuksia aikuisuuteen siirtymävaiheessa. Samanlainen vaikutus on myös työttömyydellä, sillä työttömät miehet asuvat huomattavasti työttömiä naisia useammin vanhempiensa kanssa. (Hammer 1996.)

Tässä artikkelissa käsitellään 18–34-vuotiaiden nuorten aikuisten muuttoa pois lapsuudenkodista, siihen vaikuttavia tekijöitä sekä siinä prosessissa ilmeneviä yhtenäisyyksiä ja eroja suomalaisten, brittiläisten, ranskalaisten ja italialaisten nuorten aikuisten välillä. Nämä maat valikoituivat mukaan siksi, että ne edustavat erilaisia eurooppalaisia hyvinvointimalleja (Esping-Andersen 1990) – Suomi sosiaalidemokraattista, Iso-Britannia liberaalia ja Ranska sekä Italia molemmat konservatiivista mallia. Esping-Andersenin kolmijaon saaman kritiikin vuoksi (esim. Ferrera 1996, 18) ”perinteinen” konservatiivinen malli on tässä jaettu kahtia Ranskan edustamaan mannermaiseen ja Italian ilmentämään Välimeren malliin. Artikkelin empiirisessä osiossa aineistona käytetään Eurooppalaista elinolotutkimusta (ECHP) kyseisistä neljästä maasta. Aineistoa hyödynnetään poikkileikkausaineistona vuosilta 1996 ja 2001.

2. Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot ja nuorten kotoa muuttaminen

Euroopan unionin jäsenmaissa on erilaisia hyvinvointiyhteiskuntamalleja, jotka painottavat eri tavalla valtiota, markkinoita ja perhettä hyvinvoinnin tuottajana ja suojana. Hyvinvointivaltion luomat puitteet saattavat heijastua myös aikuisuvan nuoren elämään, sillä monet nuorten tekemistä ratkaisuista riippuvat yhteiskunnan tarjoamista mahdollisuuksista ja vallitsevista arvoista. Eri maissa harjoitettava sosiaalipolitiikka antaa erilaiset mahdollisuudet nuoren hyvinvoinnin muodostumiselle.

Ideologiset erot eri hyvinvointivaltiomallien välillä näkyvät järjestelmien toimintatavoissa ja painotuksissa. Esimerkiksi Esping-Andersenin (1990; 2002) tekemää hyvinvointimallien kolmijakoa¹ – liberaali, konservatiivinen ja sosiaalidemokraattinen – vastaavat järjestelmät ovat hyvin löydettävissä Euroopan valtioista. Pohjois-Euroopan valtioissa (ts. Skandinaviassa) julkinen valta on keskeinen toimija hyvinvoinnin tuottajana perheen ja markkinoiden jäädessä tässä tehtävässä taka-alalle. Liberaaleissa Irlannissa ja Isossa-Britanniassa taloudelliset markkinat ovat puolestaan tärkeä hyvinvoinnin lähde ja yksilöt ovat siten enemmän itse vastuussa itsestään. Manner-Euroopassa hyvinvointipalvelut taa-taan kansalaisille lähinnä vakuutusjärjestelmien välityksellä etuuksien määräytyessä yksilön suoritusten ja saavutusten – ennen kaikkea työansioiden – kautta.

1 Esping-Andersenin jaottelu on saanut osakseen kritiikkiä, joka koskee erityisesti Manner-Euroopan mallia ja Välimeren alueen valtioiden – Espanjan, Italian, Portugalin ja Kreikan – istuvuutta siihen. Esping-Andersen, kuten myös Castles (1993), perustelee Välimeren alueen valtioiden kuuluvuutta malliin sillä, että vaikka ne ovat hyvinvointivaltiokehityksessä vielä muuta Manner-Eurooppaa jäljessä, ne tulevat kehittymään samankaltaisiksi näiden valtioiden kanssa. Kriitikot (esim. Ferrera 1996, 18) ovat esittäneet, että Etelä-Euroopan maat tulisi irrottaa omaksi mallikseen, sillä valtioiden tavoissa vastata kansalaisten hyvinvoinnin järjestämisestä on merkittäviä eroja.

Myös perinteinen perheen rooli korostuu Manner-Euroopassa: mies toimii perheen elättäjänä naisen vastatessa lasten- ja kodinhoidosta.

Siirtyessään nuoruudesta aikuisuuteen yksilöiden tarpeet käyttää hyvinvointivaltion tarjoamia etuuksia eroavat toisistaan. Mikäli lapsuudenkodista muutetaan opiskeluvaiheessa, taloudellisen tuen tarve ilmenee aivan toisella tapaa kuin jos muutto tapahtuisi työelämään siirtymisvaiheessa. Eroja taloudellisen tuen tarpeessa ilmenee lisäksi niissä tapauksissa, jolloin muutetaan kotoa yksin omaan talouteen, avoliittoon (nämä erityisesti Pohjois-Euroopassa), "kimppakämppiin" (ominaista erityisesti Isossa-Britanniassa) tai suoraan avioliittoon (Etelä-Euroopassa tyypillistä).

2.1. Kotoa muuttaminen eri hyvinvointivaltioissa: aikaisempi tutkimus

Monet tutkijat (esim. Galland 1995; 2001; Iacovou 1998; Vogel 2001) ovat osoittaneet, miten nuorten kotoa muuttamisen ajankohta eroaa eri Euroopan valtioissa. Tämä käy myös hyvin ilmi taulukosta 1. Asiaa pohdittaessa tulee kuitenkin huomata, että käsitteellisellä tasolla termit "leaving home" ja "living away from home" on pidettävä erillään toisistaan. "Leaving home" tulkitaan pysyväksi muutoksi pois vanhempien luota, kun taas "living away from home" on pikemminkin väliaikaista asumista muualla kuin lapsuuden kodissa, esimerkiksi nuoren opiskellessa toisella paikkakunnalla². Tällöin nuoren taloudellinen riippuvuus vanhempiensa normaalisti säilyy. (Buck & Scott 1993, 873; ks. myös Jones 1995, 25.) Siihen, asuuko nuori väliaikaisesti tai pysyvästi omassa kotitaloudessa, saatetaan saada erilainen vastaus riippuen myös siitä, keneltä asiaa kysytään: vanhempien tai nuoren oma käsitys asiasta poikkeaa usein toisistaan (esim. Jones 1995, 64-65).

Vaikka eroja valtioiden väliltä löytyy, Euroopan sisältä on kuitenkin löydetävissä tiettyjä maaryhmiä, joissa nuoret käyttäytyvät hyvin samalla tapaa. Etelä-Euroopassa nuorten kotoamuuttamisprosessi on hidas, se tapahtuu melko myöhäisellä iällä ja he myös muuttavat pois aikaisempaa myöhemmin. Keski- ja Pohjois-Euroopassa kotoa muutetaan puolestaan huomattavasti nuorempina. (Kluve 2004.) Yhteistä ilmiön taustalla on se, että naiset ympäri Euroopan muuttavat pois vanhempiensa luota miehiä aikaisemmin (esim. Ainley 1991; Hammer 1996; Nilsson & Strandh 1999).

Taulukko 1. Lapsuudenkodissa asuvien nuorten aikuisten osuudet eri Euroopan valtioissa ikäryhmittäin vuonna 1996 (%).

Ikä	DK	FI	IE	GB	AT	BE	DE	FR	LU	NL	ES	GR	IT	PT	EU14
18-21	73	72	95	79	85	95	91	86	90	83	98	88	96	93	90
22-25	15	21	74	43	52	68	51	53	64	38	89	67	88	82	63
26-29	5	7	34	15	34	26	21	18	31	10	59	47	63	53	32
Yht.	30	32	71	42	54	61	51	51	57	39	83	67	83	78	60

Lähde: Galland 2001, 53.

2 Suomen asuntotilastoissa opiskelija-asunnoissa tms. asuvan nuoren katsotaan jo itsenäistyneen. Opiskelijoiden asumisen käytännöt vaihtelevat maasta toiseen.

Tarkasteltaessa nuorten muuttoa pois lapsuudenkodistaan voidaan eurooppalaiset hyvinvointivaltiot jakaa erilaisiin ryhmittymiin käyttämällä erilaisia taustamuuttujia tätä jakoa tehtäessä. Esimerkiksi Sgrittan (2001) jaottelu pohjautuu *perheen velvollisuuksiin*. Tässä tarkastelussa eurooppalaiset hyvinvointivaltiot jakautuvat kolmeen ryhmään. Jaottelussa ensimmäisen ryhmän muodostavat Suomi, Ruotsi, Norja ja Tanska. Näissä maissa tietyn asteinen hyvinvointi ja sosiaaliturva ovat kansalaisten perusoikeuksia. Perheen rooli hyvinvoinnin tuottajana on rajoitettu minimiin. Toisen ryhmän muodostavat Keski-Euroopan valtiot, Belgia, Hollanti, Luxemburg, Ranska, Saksa, Itävalta, Irlanti ja Iso-Britannia. Ydinperheen merkitys hyvinvoinnin tuottajana on keskeinen. Viimeinen ryhmä koostuu Etelä-Euroopan valtioista, Espanjasta, Portugalista, Italiasta ja Kreikasta. Näissä valtioissa yksilöstä huolehtiminen on ennen kaikkea suurperheen ja sukulaisverkoston tehtävä.

Vogel (2001) käyttää hyvinvointivaltiojaottelunsa pohjalla ”welfare mix” -ajattelua. Hän jakaa EU:n³ valtiot kolmeen ryhmään yksinkertaisesti sen mukaan, *miten hyvinvointia* maaryhmittymissä *tuotetaan* ja selittää sillä aikuisuuteen siirtymistä. Maat jakautuvat siten, että ensimmäisen ryhmän muodostavat Pohjois-Euroopan valtiot. Ryhmän maissa sekä työllisyysaste että sosiaaliturvan taso ovat korkeita⁴, ja köyhyys vähäistä. Perheen rooli hyvinvoinnin turvaajana on vähäinen. Toisen ryhmän muodostavissa Etelä-Euroopan maissa työllisyysaste ja sosiaaliturvan taso ovat matalia. Etelässä myös tuloerot ovat suuret ja köyhiä on suhteellisen paljon. Perheen rooli on hyvin korostunut. Keski-Euroopan ryhmään kuuluvissa maissa hyvinvointia tuotetaan sekä pohjoisen mallin institutionaalisten tapojen että eteläisen mallin perhekeskeisten piirteiden mukaan. Vogel osoittaa, että kussakin maaryhmässä harjoitettavalla hyvinvointipolitiikalla on keskeinen merkitys siihen, milloin siirtymä aikuisuuteen tapahtuu.

Euroopan maiden jaottelussa myös Galland (1995, 6) päättyy kolmeen erilliseen ryhmään tarkastellessaan nuorten aikuisten siirtymää nuoruudesta aikuisuuteen *taloudellisten tekijöiden valossa* (tarkastelu keskittyy sekä koulutukseen, työelämään, perheen perustamiseen että kotoa muuttamiseen). Galland erotteli tässä näkökulmassa omiksi ryhmikseen Välimeren, Pohjoisen ja brittiläisen mallin. Välimeren mallia leimaavia piirteitä ovat koulutuksen pidentyminen, valmistumisen jälkeen seuraava epävarma työllistyminen ja pätkätöiden todennäköisyys sekä lapsuudenkodissa asuminen valmistumisen ja pysyvän työpaikan saannin jälkeenkin. Kotoa muuttamisen syynä on tyyppillisesti avioituminen. Myös pohjoiseen malliin kuuluvissa maissa (Galland liittää malliin myös Ranskan) koulutukseen käytetään aiempaa pidempiä ajanjaksoja, ja työllistyminen koetaan usein hankalaksi. Lapsuudenkodista muutetaan verrattain varhain yksin omaan kotitalouteen tai avoliittoon. Perhe perustetaan vasta melko myöhäisellä iällä. Britti-

3 Vogel (2001) tutkimuksessa olivat mukana Norja sekä Euroopan unionin jäsenvaltiot (ennen 05/2004 tapahtunutta laajentumista) Itävaltaa lukuun ottamatta.

4 1990-luvun alun laman jälkeen nuorten työllisyysaste jäi Suomessa matalammaksi kuin mitä se oli tätä ennen. Esimerkiksi 15-24-vuotiaiden työllisyysaste oli vuonna 1990 hieman yli 50 prosenttia, vuonna 1994 se laski 27 prosenttiin. 1990-luvun lopun nousukauden myötä työllisyysaste nousi vähitellen ollen vuosituhanen vaihteessa 40 prosenttiin. Työllisyysasteessa tapahtuneet muutokset noudattavat jokseenkin samanlaista linjaa myös vanhemmissa nuorten ikäryhmissä. Työllisyysasteen alenemiseen ovat vaikuttaneet muun muassa nuorisotyöttömyyden yleistyminen sekä myös nuorten opiskeluiden pidentyminen. (Ks. esim. Järvinen & Vanttaja 2005, 13-14.)

läistä mallia noudattavat nuoret lopettavat opintonsa varhaisella iällä ja siirtyvät työmarkkinoille huomattavasti muita eurooppalaisia aiemmin. Lapsettomat avioliitot ovat tähän malliin kuuluville nuorille tyypillisiä. (Ks. myös Julkunen 2002.)

Iacovou (1998) puolestaan tekee jaon ainoastaan Pohjois- ja Etelä-Euroopan välille⁵. Verrattaessa pohjoista ja eteläistä mallia keskenään huomataan lukuisia eroja, jotka vaikuttavat nuorten kotoa muuttamiseen tai ovat sen seurauksia. Euroopan jako kahteen ryhmään on perusteltua erityisesti silloin, kun tarkastellaan yksinomaan nuorten kotoa muuttamisen *ajankohtaa* ja *perheen perustamista*. Pohjoinen-etelä -jaon pohjalta on havaittavissa myös uskonnollinen perusta. Etelä-Euroopan valtiot ovat pääasiassa roomalaiskatolisia, pohjoisen puolestaan protestantteja. Uskonnollinen tausta on keskeinen erityisesti silloin, kun asiaa pohditaan perheen perustamisen kannalta.

Euroopan jako kahtia Iacovoun tavalla kotoa muuttamisen ajankohdan ja perheen perustamisen kannalta on perusteltua. Pohjoiseen ryhmään kuuluvissa valtioissa nuoret muuttavat kotoa varhain, asuvat suhteellisen pitkään yksin tai avoliitossa, hankkivat lapsia jo ennen avioliittoa ja avioituvat melko myöhäisellä iällä. Etelän valtioissa toimitaan kaikissa em. tilanteissa toisin. Vanhempien kodista muutetaan hyvin myöhäisellä iällä eikä yksin asumista tai avoliittoa juurikaan tunnisteta asumisen muotoina. Lapsuuden kodista muutetaan siten tyypillisesti suoraan avioliittoon ja perustetaan perhe.

Euroopan valtioiden jaottelussa kahteen tai kolmeen ryhmään eri taustamuuttujien suhteen esiintyy myös ongelmia. On selvää, että rajatessa Euroopan valtiot ainoastaan kahteen ryhmään ei ehkä huomioida tarpeeksi maakohdaisia eroavuuksia. Esimerkiksi Iacovoun jaottelun pohjoiseen ryhmään kuuluvissa Tanskassa (jota voidaan pitää ”esimerkillisimpänä” pohjoiseen ryhmään kuuluvista maista) ja Belgiassa (jota puolestaan voidaan kuvata ”vähiten” pohjoiseen ryhmään kuuluvana) kotoa muuttaminen tapahtuu hyvin erilaisina ajankohtina⁶. Ongelmallista Iacovoun tutkimuksessa on lisäksi se, että Skandinaviaan kuuluvista valtioista mukana on ainoastaan Tanska. Mikäli myös muita Pohjoismaita olisi ollut tarkastelussa mukana, maiden jaottelu kahden ryhmän sijasta kolmeen (sisältäen siten omana ryhmänään Skandinavian) olisi saattanut tulla kysymykseen.

Maaryhmien välisten erojen lisäksi eurooppalaisten nuorten kotoa muuttamista voidaan tarkastella ”country-by-country” -lähestymistapaa käyttäen (esim. Schizzerotto 2001). Tässä erottelussa esimerkiksi Sgritta (2001) huomasi, että Italiassa, Espanjassa ja Irlannissa 25–29-vuotiaista nuorista miehistä jopa 74 prosenttia oli edelleen naimattomia ja lapsettomia, kun vastaava prosenttiluku esimerkiksi tanskalaisilla tai ranskalaisilla miehillä oli 45. Maiden välistä tarkastelua tehtäessä törmätään kuitenkin esimerkiksi esityksellisiin (miten esittää 15 eri EU-maan tulokset ytimekkäästi) ja/tai metodologisiin

5 Iacovoun (1998) tutkimuksessa olivat mukana Euroopan unionin valtioista Belgia, Espanja, Hollanti, Irlanti, Iso-Britannia, Italia, Kreikka, Luxemburg, Portugali, Ranska ja Tanska. Eteläiseen malliin kuuluvat Portugali, Espanja, Italia, Kreikka ja Irlanti, pohjoiseen Tanska, Hollanti, Belgia, Luxemburg, Ranska ja Iso-Britannia.

6 Belgia ja Tanska kuuluvat molemmat pohjoiseen ryhmään. Belgiassa 20–24-vuotiaista naimattomista ja lapsettomista miehistä 91 prosenttia asuu vanhempiansa kanssa, Tanskassa vastaava prosenttiluku on 53.

(esimerkiksi painokertoimien käyttö) ongelmiin (esim. Wall 2001, 10). Tarkastelua voidaan toki täsmentää vielä entisestään ottamalla tarkastelun kohteeksi kunkin maan sisällä ilmenevät erot, kuten esimerkiksi Italian (esim. Sgritta 2001) tai Ranskan (esim. Galland 1997) kohdalla on ansiokkaasti tehty.⁷

3. Mahdollisuudet kotoa muuttamiselle

Yksilön muuttoa pois lapsuudenkodista voidaan pohtia myös sen mukaan, miten esimerkiksi koulutus, työelämä ja perhe siihen vaikuttavat (esim. Nummenmaa 1996). Viime aikaisissa tutkimuksissa näiden tekijöiden vaikutukseen on kiinnitetty erityisesti huomiota Italiassa, Kreikassa ja Espanjassa, joissa nuorten kotoa muuttaminen on siirtynyt yhä myöhäisempään ajankohtaan. Syynä tähän pidetään ennen kaikkea pidentyneitä koulutusaikoja, mutta myös työmarkkinoiden epävarmuutta. Taloudellisten resurssien ollessa nuorilla aikuisilla heikot, perhe on usein ainoa mahdollinen elämisen rahoittaja ja sosiaalinen tuki.

Nuorten myöhentyneeseen kotoa muuttamiseen vaikuttavatkin keskeisesti taloudelliset tekijät, kuten opintososiaalisten etuuksien ja työttömyysturvan puute tai pienuus tai asumiskustannusten nousu (Avilés Perea 2001, 169-170). Siten monet nuorten tekemistä ratkaisuksista riippuvat hyvinvointivaltioiden tarjoamista mahdollisuuksista. Nuoren omia taloudellisia resursseja painottavat syyt ilmenevätkin siksi erityisesti muissa kuin pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa.

3.1. Koulutuksen pitenemisen ja työelämän muutosten asettamat haasteet

Viime vuosien muutokset koulutuksessa ja työelämässä ovat asettaneet uusia haasteita eurooppalaisille hyvinvointiyhteiskunnille. Muuttuneet työmarkkinat ja vaikeudet siirtyä niille ovat osaltaan aiheuttaneet sen, että nuoret kouluttavat itseään aikaisempaa pidempään. Sama vaikutus on ollut myös sillä, että työelämässä korostuu entistä enemmän tieto-taito -osaaminen. Muutoksilla on ollut vaikutuksensa lisäksi siihen, että koulutuksen laajuuteen kiinnitetään aikaisempaa enemmän huomiota. Yhä useammalla henkilöllä on tänä päivänä useampia tutkintoja suoritettuina. Peruskoulun jälkeen opiskeluun saatetaan käyttää yli kymmenen vuotta. Koulutusurien pidentymisen myötä ammattiin valmistuminen, työelämään siirtyminen, kotoa itsenäistyminen ja perheen perustaminen monissa tapauksissa myöhentyvät (Rönkä 1992, 5; Vogel 2001, 125)⁸.

7 Esimerkiksi australialaisessa tutkimuksessa (Ellis 1996) on tarkasteltu myös vanhempien roolia nuorten kotoa muuttamisprosessissa. Tällöin on keskitytty lähinnä vanhempien antaman taloudellisen tuen merkitykseen.

8 Koulutukseen käytettävän ajan lyhentämiseksi ja nuorten aikuisten saamiseksi nykyistä nopeammin työmarkkinoille on esimerkiksi Vanhasen hallitus Suomessa puuttanut siten, että uusien ylioppilaiden jatkokoulutuspaikan saamista on pyritty nopeuttamaan erilaisin toimenpitein (muun muassa lisäpisteiden saaminen pääsykokeissa). Lisäksi on ehdotettu, että yliopistojen opiskeluaikoihin tultaisiin asettamaan enimmäisvuosimäärä. (Opetusministeriö 2003; vrt. myös Ahola 2004, 20-21.)

Koulutukseen käytetyn ajan piteneminen on seurausta myös siitä, että koulutusta arvostetaan nyky-yhteiskunnassa enemmän kuin ennen. Kun Euroopan unionin (EU15) 25–29-vuotiaista kansalaisista oli vuonna 2001 vähintään lukiokoulutuksen suorittanut 75 prosenttia, 50–63-vuotiaista vastaavan koulutuksen oli suorittanut vain 52 prosenttia (European Youth Forum 2004). Suomessa vuonna 2002 jopa 85,7 prosenttia 25–29-vuotiaista nuorista aikuisista oli suorittanut tutkinnon lukiossa, ammatillisessa oppilaitoksessa, ammattikorkeakoulussa tai yliopistossa (Tilastokeskus 2004). Koulutuksen arvostaminen näkyy myös kovana kilpailuna opiskelupaikoista.

Koulutus vaikuttaa eri tavoin nuorten naisten ja miesten kotoa lähtöön Euroopan valtioissa. Varsinkin kouluttamattomat nuoret ja erityisesti nuoret miehet asuvat pitempään vanhempiensa kanssa ja kokevat siten myös helpommin vaikeuksia aikuisuuteen siirtymävaiheessa. Samanlainen vaikutus on myös työttömyydellä, sillä työttömät miehet asuvat huomattavasti työttömiä naisia useammin vanhempiensa kanssa. (Hammer 1996.)

Työmarkkinoilla tapahtuneet muutokset ovat aiheuttaneet sen, että nuoret aikuiset kohtaavat uusia riskejä siirtyessään koulutuksesta työelämään. Esimerkiksi määräaikainen- ja osa-aikatyö ovat yleistymässä kaikkialla Euroopan unionissa molempien sukupuolten kohdalla (Euroopan Yhteisöjen Komissio 2000). Nuorisotyöttömyys on puolestaan yleinen ongelma kaikissa EU-maissa (EU15), sillä alle 25-vuotiaiden työttömyysprosentti lokakuussa 2004 oli jopa 16. Erot unionin sisällä ovat kuitenkin merkittävät: matalinta nuorisotyöttömyys oli Hollannissa (7,8 prosenttia syyskuussa 2004) ja korkeinta Kreikassa sekä Italiassa (molemmissa 27,1 prosenttia vuoden 2004 vaihteessa). (Eurostat 2004.) Unionin eteläosassa korkeat työttömyysluvut tosin aiheuttavat paljon vähemmän paineita kuin mitä ne aiheuttaisivat pohjoisissa jäsenvaltioissa, sillä etelässä kotitaloudet ovat huomattavasti suurempia ja työttöminä olevat saavat usein taloudellista tukea perheen sisältä (Euroopan Yhteisöjen Komissio 2000).

Pohjoismaisissa yhteiskunnissa nuorten varhaisemman kotoa muuttamisen mahdollistaa monissa tapauksissa hyvinvointivaltion tarjoamat tulonsiirrot: maksutonta opiskelua tuetaan opintotuella, työttömyyttä työttömyyskorvauksella ja asumista asumistuella. Viimesijaisena toimeentulon turvana on lisäksi mahdollista saada toimeentulotukea. Pohjois- ja Keski-Euroopan maissa erityisesti opiskelu, mutta myös työnteko ovat yhteydessä nuorten itsenäistymiseen perheestä. Nuoret muuttavat suhteellisen aikaisin vanhempiensa kodista aloittaessaan täysipäiväisen opiskelun tai löytäessään ensimmäisen työpaikan. Vahva hyvinvointivaltio tukimuotoinen saattaa siten tarjota taloudellisen mahdollisuuden nuorelle muuttaa pois lapsuudenkodista. Etelä-Euroopassa taloudellisen tuen tarjoajana toimii pääasiassa perhe.

3.2. Perheen rooli Etelä-Euroopassa

Etelä-Euroopassa perhe toimii luonnollisena väylänä nuorten aineellisten tarpeiden tyydyttäjänä. Valtio ei juurikaan tue esimerkiksi opiskelevaa tai työtöntä nuorta aikuista taloudellisesti, mikä luonnollisesti vaikeuttaa kokopäiväisten opiskelijoiden tai työttömyydestä kärsivien muutttoa vanhempien kodista⁹. Siten perheen antama epävirallinen taloudellinen tuki on usein ainoa mahdollinen elämisen rahoittamisen lähde¹⁰ – tosin myös muualla Euroopassa nuorten on todettu saavan merkittäviäkin määriä epävirallista tukea vanhemmiltaan (esim. Karjalainen 2003). Kokopäiväiseen työhön pääsy ratkaiseekin usein erityisesti miesten itsenäistymisen ja taloudellisen riippumattomuuden Etelä-Euroopassa. Lisäksi taloudellisia tekijöitä tarkasteltaessa keskeinen syy sille, että nuoret asuvat yhä pidempään vanhempiensa kanssa on se, että omistusasuntojen hinnat ovat korkeat eikä vuokra-asuntoja ole riittävästi tarjolla (Iacovou 1998).

Kulttuuriset vaikutteet sekä myös uskonnon merkitys katolisessa etelässä antavat oman leimansa nuorten kotoa muuttamiselle (esim. Galland 2001; Iacovou & Berthoud 2001). Etelä-Euroopassa perheen traditionaalinen asema on osaltaan vaikuttanut siihen, että nuoret asuvat vanhempiensa kanssa pidempään. Kotoa muutetaan ”perinteisen” kaavan mukaan usein suoraan avioliittoon ja avioliiton solmimista seuraa nopeasti ensimmäisen lapsen hankinta ja vanhemmuus (Vogel 2001; Iacovou & Berthoud 2001; Jones 1995, 28-29). Toisaalta eteläeurooppalaisille on vielä avioitumisen jälkeenkin jokseenkin tavallista asua vanhempiensa ja usein myös isovanhempiensa kanssa yhteisessä taloudessa (Iacovou 1998).

Esimerkiksi Italiaa koskeissa tutkimuksissa on osoitettu, että nuorella on usein hyvin itsenäinen asema perheessä, mikä osaltaan edesauttaa hidasta siirtymää omaan talouteen (Galland 2001). Esimerkiksi Sgrittan (2001) tutkimuksessa italialaiset nuoret kertoivat asuvansa yhä pidempään vanhempiensa kanssa yksinkertaisesti sen vuoksi, että he katsoivat sen sopivan heille parhaiten (”It suits me, I have my freedom”). Kluven (2004) tutkimuksessa italialaiset, espanjalaiset ja portugalilaiset nuoret kertoivat kuitenkin osallistuvansa säännöllisesti, mutta mahdollisuuksiensa mukaan, taloudellisten menojen kattamiseen vanhempiensa kotoa asuessaan. Osallistuessaan perheen kulujen kattamiseen nuoret mahdollisesti myös ikään kuin ”ostivat” itselleen tiettyjä vapauksia (Hammer 1996). Pohjois-Euroopassa nuorten osallistuminen perheen talouden hoitoon oli huomattavasti vähäisempää ja sitä ilmeni ainoastaan silloin, kun nuori kävi töissä.

9 Myös australialaiset nuoret asuvat yhä pidempään vanhempiensa kanssa. Nuorten heikko taloudellinen tilanne on yksi hyvin keskeinen syy tähän (esim. Ellis 1996). Tosin Ellisin tutkimuksessa todettiin, että vanhempien rooli taloudellisen tuen antajina jatkuu suuressa osassa tapauksista vielä senkin jälkeen, kun nuori on muuttanut pois lapsuudenkodistaan.

10 Opiskelijoiden kohdalla opintolainan merkitys henkilön käytettävissä olevaksi tuloksi jää tavallisesti selvittämättä (ks. myös Hämäläinen 2004).

4. Muutto pois lapsuudenkodista

4.1. Aineisto ja menetelmät

Artikkelin aineistona käytetään Eurooppalaista elinolotutkimusta eli European Community Household Panel (ECHP) -paneeliaineistoa. Aineistoa käytetään kahdessa poikkileikkaustilanteessa, vuosina 1996 ja 2001 Suomen, Ison-Britannian, Ranskan ja Italian osalta. Nämä maat otetaan mukaan tarkasteluun siis siksi, että ne edustavat erilaisia eurooppalaisia hyvinvointimalleja. Suomessa ensimmäinen ECHP-aineisto kerättiin vuonna 1996, muissa tässä artikkelissa kiinnostuksen kohteena olevissa maissa jo heti ensimmäisenä keruuvuotena eli vuonna 1994. Aineistojen keruu lopetettiin kaikissa silloisissa EU-maissa vuonna 2001. Kun tutkimuksen kohteeksi valitaan vuosien 1996 ja 2001 aineistot, saadaan tarkasteluun pisin mahdollinen ajallinen ulottuvuus.

Nuoruus ja nuori aikuisuus kuvataan tutkimuksissa yleensä tiettyyn biologiseen ikään kuuluvaksi ajanjaksoksi, joka erotetaan ikärajoilla¹¹. Tässä artikkelissa nuoriksi aikuisiksi määritellään 18–34-vuotiaat. Nuoren aikuisuuden rajaaminen noin 30 ikävuoteen on perusteltua nyky-yhteiskunnissa erityisesti siksi, että perinteisten aikuisuuden tunnusmerkkien, kuten kotoa muuttamisen tai työelämään siirtymisen on aikaisemmissa tutkimuksissa osoitettu tapahtuvan erityisesti Etelä-Euroopassa vasta 30 ikävuoden tienoilla.

Aineistoja analysoidaan frekvenssijakaumia, ristiintaulukoita ja logistista regressioanalyysiä käyttäen. Kuvailevissa analyyseissa käytetään henkilökohtaisia painoja. Analyysien selittävät muuttujat on johdettu artikkelin teoreettisen osan pohjalta. Aiemmissä tutkimuksissa on osoitettu, kuinka nuorten kotoa muuttamisen ajankohta eroaa eri eurooppalaisissa valtioissa toisistaan. Kaikissa analyyseissa erottelua tehdäänkin valtioiden välillä. Lapsuudenkodista muuttamisen ajankohtaan vaikuttavat keskeisesti nuoren aikuisen ikä ja hänen työmarkkina-asemansa¹². Selittäviksi muuttujiksi valitaan siksi ikä luokiteltuna eri ikäluokkiin (18–21-vuotiaat, 22–25-vuotiaat, 26–29-vuotiaat ja 30–34-vuotiaat) ja nuoren aikuisen työmarkkina-asema (opiskelija, työssä, työtön). Koulutuksen on osoitettu jatkuvan useimmissa Euroopan maissa nykyään yhä pidempään ja myöhentävän lapsuudenkodista itsenäistymistä. Nuoren aikuisen korkein koulutus on mukana tarkasteluissa kolmiluokkaisena muuttajana (peruskoulu, toisen asteen tutkinto, ylempi tai alempi korkeakoulututkinto). Myös sukupuolella on osoitettu olevan merkittävä rooli lapsuuden kodista muuttamisessa: aikaisempien tutkimusten mukaan nuoret naiset muuttavat kaikissa Euroopan maissa miehiä aikaisemmin omaan kotitalouteen. Sukupuolen mer-

11 Nuoruuden tai nuoren aikuisuuden ikäraajat poikkeavat useissa tutkimuksissa toisistaan: suomalaisessa tutkimuskäsitteistössä esimerkiksi Nuorisobarometreissä nuorisoksi luetaan 15–29-vuotiaat. Nuoriksi kotitalouksiksi luokitellaan sellaiset taloudet, joiden päämiehen ikä on alle 30 tai 35 vuotta. Nuoriksi aikuisiksi on ollut tavallista kutsua 25–34-vuotiaita (Wilska 1995, 12). Nuoruutta voidaan biologisen iän lisäksi määrittää sen mukaan, mitä ihminen tekee. Tällöin ajatellaan, että tietyt toiminnot kuuluvat nuoruuteen, tietyt puolestaan aikuisuuteen. (Venkula & Rautevaara 1992, 6-7.)

12 Näiden tekijöiden taustalla vaikuttavat luonnollisesti myös esimerkiksi kulttuuriset tekijät, mutta niiden vaikutusta kotoa muuttamiseen ei pystytty käyttäen aineiston avulla tarkastelemaan.

kitystä tarkastellaan siksi myös tässä artikkelissa. Selitettävänä ilmiönä on nuoren aikuisen asumismuoto (asuuko lapsuudenkodissa vai itsenäisesti).

4.2. Asuttiinko lapsuudenkodissa vai itsenäisesti?

Nuorten kotoa muuttamista ja siinä ilmeneviä yhtenäisyyksiä ja eroja tarkastellaan seuraavaksi suomalaisten, brittiläisten, ranskalaisten ja italialaisten nuorten aikuisten välillä. Taulukossa 2 on esitetty lapsuudenkodissa ja itsenäisesti asuvien 18–34-vuotiaiden nuorten aikuisten prosentuaaliset osuudet vuosina 1996 ja 2001.

Taulukko 2. Lapsuudenkodissa ja itsenäisesti asuvien 18–34-vuotiaiden osuudet Suomessa, Iso-Britanniassa, Ranskassa ja Italiassa vuosina 1996 ja 2001, %.								
	Suomi		Iso-Britannia		Ranska		Italia	
	1996	2001	1996	2001	1996	2001	1996	2001
asuu kotona	22 (n=520)	31 (n=480)	31 (n=794)	33 (n=718)	39 (n=1600)	46 (n=1339)	65 (n=3654)	73 (n=2853)
asuu itsenäisesti	78 (n=1824)	69 (n=1050)	69 (n=1783)	67 (n=1436)	61 (n=2465)	54 (n=1583)	35 (n=1987)	27 (n=1036)

$p < .001$ (***) kaikissa tarkasteluissa

Taulukosta käy ilmi, että kaikissa valtioissa kotona asuvien nuorten osuudet olivat kasvaneet tarkasteltujen kuuden vuoden aikana¹³, muissa maissa paitsi Iso-Britanniassa jopa merkittävästi. Merkkejä siitä, että nuoret aikuiset muuttaisivat lapsuudenkodistaan aikaisempaa myöhemmin, ilmeni siis myös tällä, melko lyhyellä tutkimusajanjaksolla. Tulos on saman suuntainen, kuin mitä aiemmissa tutkimuksissa (esim. Iacovou 1998; Vogel 2001; Iacovou & Berthoud 2001) on saatu: vaikka kotoa muuttamisen ajankohta on myöhentynyt, suomalaiset ja britit perustivat oman kotitalouden edelleen keskieurooppalaisia aikaisemmin. Italia tosin erottui selkeästi muista maista: lapsuudenkodissa asuttiin entistä pidempään ja oma kotitalous perustettiin usein vasta yli 30-vuotiaana.

13 Tilastokeskuksen (2002) Perheet 2001 -julkaisussa osoitettiin, että suomalaisista 18–34-vuotiaista nuorista asui vuonna 1996 kotona 27 prosenttia ja vuonna 2001 puolestaan 23 prosenttia. Suunta oli siis päinvastainen kuin mitä tässä osoitetaan. Erot selittynevät sillä, että Tilastokeskuksen Perheet-julkaisun tiedot perustuvat väestörekisterin kokonaisuaineistoon ja ECHP puolestaan satunnaisotantaan kotitalousväestöstä. Myös asutokunnan ja kotitalouden määrittelyt ja muodostaminen poikkeavat toisistaan. Rekisterissä asutokunnan muodostavat samassa osoitteessa asuvat henkilöt, kun taas haastattelututkimuksissa kysytään kotitaloudelta itseltään, keitä kotitalouteen kuuluu. ECHP on lisäksi asetelmaltaan paneeli. Nämä tekijät aiheuttanevat ECHP-aineiston kohdalla vastaajien valikoitumista.

Tarkastellaan vielä tarkemmin kotona asuvia nuoria aikuisia. Taulukossa 3 tulevat hyvin esiin eri valtioissa ja eri ikäryhmissä ilmenevät eroavuudet¹⁴. Jo nuorimmassa ikäryhmässä eli 18–21-vuotiaiden keskuudessa erot olivat selkeitä: kun suomalaisista nuorista kolme neljäsosaa asui yhdessä vanhempiensa kanssa, italialaisista nuorista lähes jokainen asui edelleen lapsuudenkodissaan. Erot maiden välillä säilyivät, tai jopa korostuivat vanhemmissa ikäluokissa. 22–25-vuotiaiden keskuudessa suomalaisista nuorista asui kotona noin kolmannes koko ikäryhmästä, italialaisista jopa 90 prosenttia. 30–34-vuotiaista brittinuorista lähes kaikki ja suomalaisista ja ranskalaisista nuoristakin melkein 90 prosenttia oli jo perustanut oman kotitalouden. Jopa lähes 50 prosenttia kolmekymmppisistä italialaisnuorista asui edelleen vanhempiensa kanssa. Italialaiset nuoret aikuiset erottuivatkin jokaisessa ikäryhmässä täysin omaksi ryhmäkseen. Iacovou (1998, 13) sai vastaavia tuloksia omassa tutkimuksessaan: italialaisista 20–24-vuotiaista naimattomista ja lapsettomista miehistä jopa 98 prosenttia ja naisista 90 prosenttia asui vanhempiensa kanssa, kun vastaavat prosenttiluvut esimerkiksi tanskalaisilla miehillä oli 79 ja naisilla 56.

Taulukko 3. Lapsuudenkodissa asuvien nuorten aikuisten osuus koko ikäryhmästä sekä kotona asuvien miesten ja naisten osuudet eri ikäryhmissä vuonna 2001, %.

	18–21-vuotiaat			26–29-vuotiaat		
	Kotona asuvat: % ikäryhmästä	Kotona asuvat miehet	Kotona asuvat naiset	Kotona asuvat: % ikäryhmästä	Kotona asuvat miehet	Kotona asuvat naiset
Suomi	73,4	80,1	66,3	12,8	15,9	9,0
Iso-Britannia	73,2	81,4	65,0	22,9	32,4	13,3
Ranska	90,6	92,7	88,7	29,2	36,0	22,5
Italia	98,1	98,4	97,6	73,3	80,8	65,5

p < .001 (***)

	22–25-vuotiaat			30–34-vuotiaat		
	Kotona asuvat: % ikäryhmästä	Kotona asuvat miehet	Kotona asuvat naiset	Kotona asuvat: % ikäryhmästä	Kotona asuvat miehet	Kotona asuvat naiset
Suomi	34,1	40,3	27,8	10,7	10,2	11,2
Iso-Britannia	45,5	55,2	37,3	7,2	10,1	4,6
Ranska	61,6	67,7	55,3	14,3	20,3	8,7
Italia	90,4	92,2	88,5	46,7	46,7	34,7

p < .001 (***)

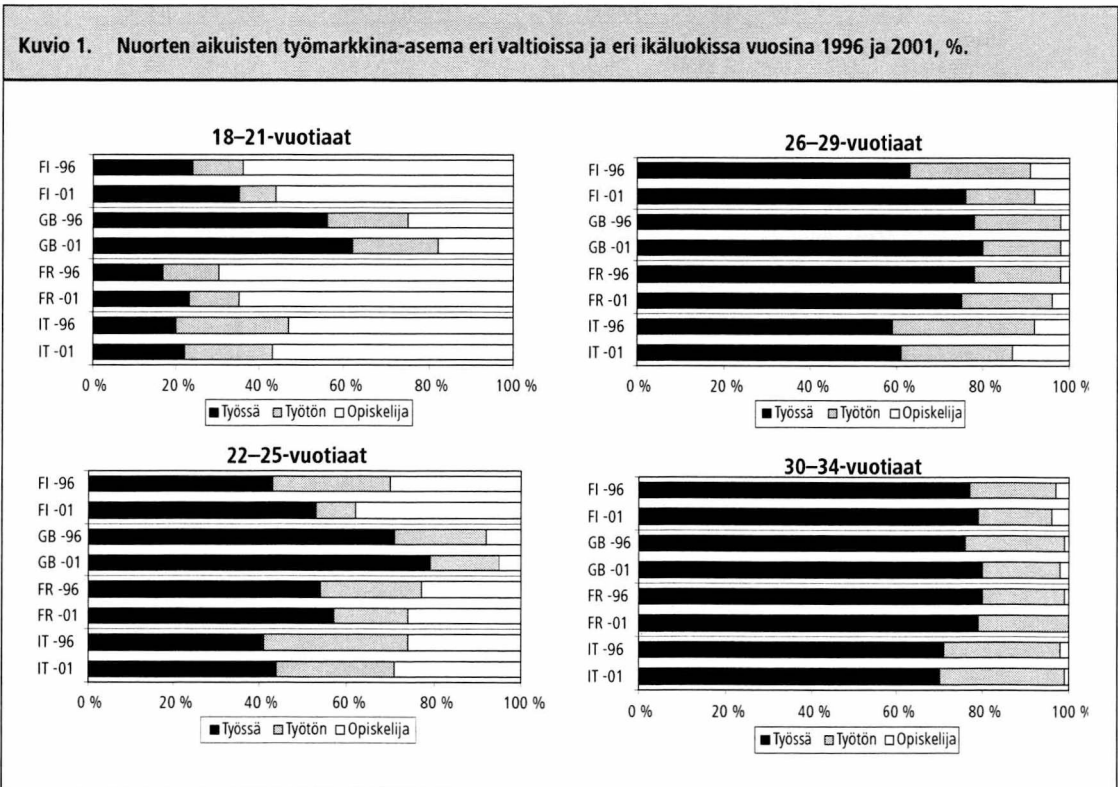
14 Myös taulukossa 3 saadut tulokset poikkeavat Suomen osalta Tilastokeskuksen (2002) Perheet-julkaisun tuloksista, tosin ainoastaan siten, että rekisteriaineiston mukaan prosentuaaliset osuudet ovat jokaisessa ikäryhmässä pienemmät (18–21-vuotiaista asuu kotona 59 %, 22–25-vuotiaista 22 %, 26–29-vuotiaista 9 % ja 30–34-vuotiaista 6 % koko ikäryhmästä). Erot johtuvat ainakin osittain siitä, että rekisteriaineistossa puhutaan asuntokunnista, ECHP:ssä kotitalouksista (ks. myös Ruotsalainen 2004, 2).

Myös sukupuolella oli merkittävä vaikutus kotoa muuttamisen ajankohtaan. Naiset muuttivat omaan kotitalouteen kaikissa artikkelin valituissa maissa selvästi miehiä aikaisemmin, tosin nuorimman ikäluokan kohdalla ranskalaiset ja italialaisten nuoret miehet ja naiset käyttäytyivät melko samalla tavalla. Italialaisten kohdalla miesten ja naisten välille ei tosin ilmennyt suurta eroa vielä 22–25-vuotiaidenkaan kohdalla. Sukupuolen vaikutus kotoa muuttamiseen ajankohtaan on huomattu esimerkiksi Ruotsia ja Isoa-Britanniaa koskevissa tutkimuksissa: nuorten naisten on osoitettu muuttavan kotoa nuoria miehiä aikaisemmin (esim. Nilsson & Strandh 1999; Ainley 1991; myös Hammer 1996).

4.3. Miten työmarkkina-asema erosi eri maiden nuorten välillä?

Viime vuosina tapahtuneet muutokset työelämässä ovat asettaneet uusia haasteita eurooppalaisille hyvinvointiyhteiskunnille. Muuttuneet työmarkkinat ja vaikeudet siirtyä niille ovat osaltaan aiheuttaneet sen, että nuoret opiskelevat aikaisempaa pidempään. Koulutusurien pidentymisen myötä ammattiin valmistuminen ja työelämään siirtyminen ovat myöhentyneet monissa tapauksissa.

Nuorten työmarkkina-asemaa koskevat tarkastelut kuviossa 1 osoittavat, että heidän työmarkkina-asemansa vaihteli huomattavasti sekä eri maiden että eri ikäluokkien välillä. Kuvioista huomataan, että suuria muutoksia nuorten aikuisten opiskeluajkojen pidentymisessä ei ole havaittavissa. Kuitenkin esimerkiksi 22–25-vuotiaiden ikäluokassa opiskelijoiden määrät olivat lisääntyneet sekä

suomalaisten, ranskalaisten ja italialaisten nuorten keskuudessa, mutta prosentuaalinen kasvu oli Suomea lukuun ottamatta melko pientä. Vanhemmissa ikäluokissa opiskelijoiden määrät olivat myös lisääntyneet, mutta vain marginaalisesti. Kiinnostavaa on huomata, että nuorimman ikäluokan kohdalla opiskelijoiden määrät olivat vähentyneet kaikissa muissa maissa paitsi Italiassa.

Myös työssäkäyvien osuudet olivat lisääntyneet kaikissa tarkastelluissa valtioissa. Britanniassa nuorimmissa ikäluokassa työssäkäyviä vuonna 1996 oli 56 prosenttia ja vuonna 2001 jopa reilu 62 prosenttia – kolme kertaa enemmän kuin saman ikäisiä italialaisnuoria. Brittinuorilla alemman korkeakoulututkinnon suorittaminen on hyvin tyypillistä (esim. Opetusministeriö 2005, 34; Coffield 1995, 46), joten työelämään ollaan valmiita siirtymään suhteellisen nuorella iällä. Vanhimmissa ikäluokassa työllisten määrät olivat lisääntyneet kussakin valtiossa vain noin prosentilla, Isossa-Britanniassa kasvu oli noin 5 prosenttia. Työssäkäyvien osuus vaihteli 30–34-vuotiaiden keskuudessa Italian noin 70 prosentista Ison-Britannian noin 80 prosenttiin.

Työttömien nuorten määrä oli kääntynyt laskuun lähes tulkoon kaikissa ikäryhmissä ja kaikissa valtioissa, suunta oli erityisen positiivinen Suomessa ja erityisesti 22–25-vuotiaiden ja 26–29-vuotiaiden keskuudessa: kun 22–25-vuotiaista suomalaisista oli vuonna 1996 työttöminä 27 prosenttia, oli vastaava prosenttiluku vuonna 2001 enää 8,8¹⁵. Työttömyys oli kuitenkin erityisen korkea italialaisten nuorten aikuisten keskuudessa, sillä Italiassa työttömiä 26–29-vuotiaita oli vuonna 2001 noin 26 prosenttia. Työttömyydestä kärsii edelleen huomattava määrä nuoria, sillä nuorisotyöttömyys on yleinen ongelma kaikissa EU-maissa (EU15). Alle 25-vuotiaiden työttömyysprosentti lokakuussa 2004 oli jopa 16 (Eurostat 2004). Unionin eteläosassa korkeat työttömyysluvut kuitenkin aiheuttavat vähemmän paineita kuin mitä ne aiheuttaisivat pohjoisissa jäsenvaltioissa, sillä etelässä kotitaloudet ovat huomattavasti suurempia ja työttöminä olevat saavat usein taloudellista tukea perheen sisältä (Euroopan Yhteisöjen Komissio 2000).

4.4. Muuttoa pois lapsuudenkodista selittävät tekijät

Nuorten kotoa muuttamisen ajankohdan on osoitettu aikaisemmissa tutkimuksissa – samoin kuin jo tässäkin artikkelissa – poikkeavan huomattavasti toisistaan eri Euroopan valtioissa. Nuorten aikuisten erilaisia käyttäytymistapoja on selitetty muun muassa taloudellisilla ja kulttuurillisilla tekijöillä. Myös työmarkkina-aseman on väitetty olevan keskeinen tekijä nuoren tehdessä päätöstä muuttaa omaan talouteen: esimerkiksi Etelä-Euroopassa opiskelijat, työttömät ja työuran alussa olevat nuoret asuvat usein vanhempiensa kanssa. Kuten kuviossa 1 osoitettiin, nuorten työmarkkina-asema poikkesi eri maiden ja eri ikäisten nuorten välillä.

15 Työttömien määrän merkittävä pieneneminen on ainakin osittain seurausta Suomessa 1997 tehdystä lainmuutoksesta. Nuoria pyrittiin aktivoimaan koulutukseen ja työnhakuun kiristämällä työmarkkinatuen saantiehtoja aluksi vuonna 1996 alle 20-vuotiaiden ja vuonna 1997 alle 25-vuotiaiden osalta. Alle 25-vuotiailla ei ole oikeutta työmarkkinatukeen, ellei heillä ole ammatillista tutkintoa tai he eivät osallistu johonkin työhallinnon järjestämään toimenpiteeseen.

Taulukossa 4 testataan logistisen regressioanalyysin avulla niitä tekijöitä, joiden uskotaan vaikuttavan aiempien tutkimusten tulosten pohjalta nuorten aikuisten todennäköisyyteen muuttaa omaan kotitalouteen. Logistisella regressioanalyysillä pyritään ennustamaan todennäköisyyksiä. Analyysin tuloksista raportoidaan ns. vedonlyöntisuhde (odds ratio, OR) ja 95 %:n luottamusväli. Vedonlyöntisuhdetta verrataan referenssikategoriaan, jonka arvo asetetaan ykköseksi. Vedonlyöntisuhde ilmaisee, kuinka moninkertainen tapahtuman todennäköisyys on verrattuna referenssikategoriaan: jos vedonlyöntisuhde on pienempi kuin yksi, on todennäköisyys pienempi kuin referenssikategoriassa ja päinvastoin. (Ervasti 2003, 56.) Nagelkerken R:n tuottama arvo kertoo suoraan, minkä osuuden havaituista malli pystyy selittämään (Metsämuuronen 2003, 615). Selittävinä muuttujina käytetään sukupuolta, ikäluokkia (18–21-vuotiaat, 22–25-vuotiaat, 26–29-vuotiaat ja 30–34-vuotiaat), nuoren aikuisen työmarkkina-asemaa (opiskelija, työssäkäyvä, työtön) ja korkeinta koulutusta (peruskoulu, toisen asteen tutkinto, ylempi tai alempi korkeakoulututkinto).

Maittainen tarkastelu osoittaa, että naiset perustivat kaikissa tarkastelluissa valtioissa miehiä aikaisemmin oman kotitalouden. Ikäluokkien välisessä analyysissä tulokset olivat erittäin selkeitä ja erot ikäluokkien välillä olivat merkittävät kaikissa valtioissa. Todennäköisyydet sille, että vanhimmat ikäluokat asuivat omassa kotitaloudessa, olivat moninkertaiset verrattuna nuorimpaan ikäluokkaan.

Työmarkkina-asemaa kuvaavan tarkastelun tulokset ovat mielenkiintoisia. Sekä Italiassa, Ranskassa ja Suomessa nuorten aikuisten työssäkäynti lisäsi selkeästi todennäköisyyttä muuttaa omaan kotitalouteen. Säännölliset ansiotulot takasivat sen, että nuorilla oli taloudelliset mahdollisuudet muuttaa pois lapsuudenkodistaan. Isossa-Britanniassa tilanne oli toinen: todennäköisyys sille, että nuoret asuivat omassa kotitaloudessa oli työtä tekevien nuorten kohdalla vähäisempää kuin opiskelijoiden kohdalla. Myös työttömät brittinuoret asuivat opiskelevia nuoria tyypillisemmin vanhempiensa kanssa. Muissa maissa työttömyys ei sitonut nuoria lapsuudenkotiinsa (Suomen osalta tulokset eivät olleet tilastollisesti merkitseviä). Tulos on erityisesti eteläeurooppalaisten nuorten kannalta erikoinen: työttömän taloudellinen tilanne on usein heikko ja nuori on käytännössä taloudellisesti riippuvainen vanhempien avustuksista.

Koulutusmuuttuja vaikutti eri valtioiden kohdalla vaihtelevalla tavalla nuoren asumismuotoon. Suomessa, mutta myös Ranskassa ja Isossa-Britanniassa (tulokset eivät tosin olleet Ranskan osalta tilastollisesti merkitseviä ja Ison-Britanniankin osalta ainoastaan tarkasteltaessa toisen asteen tutkinnon suorittaneita) korkeimmin koulutetut asuivat kaikkein suurimmalla todennäköisyydellä omassa kotitaloudessa. Italialaisnuoret käyttäytyivät puolestaan päinvastoin. Mitä korkeampi koulutus nuorilla oli, sitä tyypillisimmin he asuivat lapsuudenkodissaan.

Taulukko 4. Asuiko nuori aikuinen itsenäisesti? Logistinen regressioanalyysi, vuosi 2001, eri valtiot. Odds-ratit (OR), tilastolliset merkitsevyydet (* p < 0.05; ** p < 0.01; * p < 0.001) sekä 95 %:n luottamusvälit. Verrokkikategoriat merkitty numerolla 1.**

Suomi			Ranska		
	OR	95 %:n lv.		OR	95 %:n lv.
Sukupuoli			Sukupuoli		
nainen	1		nainen	1	
mies	0.452***	0.34–0.60	mies	0.446***	0.36–0.55
Ikäluokat			Ikäluokat		
18–21-vuotiaat	1		18–21-vuotiaat	1	
22–25-vuotiaat	5.987***	5.75–10.74	22–25-vuotiaat	6.288***	4.66–8.49
26–29-vuotiaat	11.541***	9.70–25.76	26–29-vuotiaat	24.898***	17.74–34.94
30–34-vuotiaat	14.589***	11.54–30.75	30–34-vuotiaat	47.837***	32.91–69.52
Työmarkkina-asema			Työmarkkina-asema		
opiskelija	1		opiskelija	1	
työssä	1.791***	1.45–2.65	työssä	3.264***	2.40–4.45
työtön	1.494	0.86–2.14	työtön	1.821**	1.26–2.64
Korkein koulutus			Korkein koulutus		
perusaste	1		perusaste	1	
toisen asteen tutkinto	2.553***	1.87–3.48	toisen asteen tutkinto	1.015	0.75–1.37
korkeakoulututkinto	3.962***	2.04–7.68	korkeakoulututkinto	1.174	0.92–1.50
<i>Nagelkerke R square 0.401</i>			<i>Nagelkerke R square 0.533</i>		
Italia			Iso-Britannia		
	OR	95 %:n lv.		OR	95 %:n lv.
Sukupuoli			Sukupuoli		
nainen	1		nainen	1	
mies	0.392***	0.33–0.46	mies	0.537***	0.44–0.66
Ikäluokat			Ikäluokat		
18–21-vuotiaat	1		18–21-vuotiaat	1	
22–25-vuotiaat	4.933***	3.14–7.75	22–25-vuotiaat	3.614***	2.75–4.75
26–29-vuotiaat	15.022***	9.70–23.27	26–29-vuotiaat	10.796***	7.96–14.64
30–34-vuotiaat	40.896***	26.36–63.45	30–34-vuotiaat	34.727***	24.12–50.01
Työmarkkina-asema			Työmarkkina-asema		
opiskelija	1		opiskelija	1	
työssä	7.149***	4.87–10.49	työssä	0.409***	0.28–0.61
työtön	6.300***	4.26–9.31	työtön	0.453***	0.29–0.71
Korkein koulutus			Korkein koulutus		
perusaste	1		perusaste	1	
toisen asteen tutkinto	0.645***	0.55–0.76	toisen asteen tutkinto	1.511**	1.14–2.01
korkeakoulututkinto	0.326***	0.25–0.43	korkeakoulututkinto	1.137	0.85–1.52
<i>Nagelkerke R square 0.421</i>			<i>Nagelkerke R square 0.322</i>		

Tarkastellaan tilannetta vielä siten, että vakioidaan maamuuttuja. Muut se-
littävät muuttajat ovat samat kuin edellä. Tulokset taulukossa 5 osoittavat, että
suomalaiset nuoret aikuiset asuivat suurimmalla todennäköisyydellä omassa
kotitaloudessa italialaisten nuorten asuessa tavallisemmin vanhempiensa kans-
sa. Miehet puolestaan asuivat naisia tyypillisimmin lapsuudenkodissaan. Ikä-
luokkien välisessä tarkastelussa erot olivat hyvin selkeät. Mitä vanhemmista
nuorista aikuisista oli kyse, sen todennäköisemmin he asuivat omassa kotita-
loudessa. Aivan kuten edellä, kun kutakin valtiota tarkasteltiin erikseen, erot
ikäluokkien välillä osoittautuivat erittäin suuriksi ja selkeiksi. Työssäkäyvät
nuoret olivat työttömiä ja opiskelevia nuoria tyypillisimmin muuttaneet omaan
kotitalouteen. Nuoren koulutus vaikutti puolestaan siten, että ainoastaan pe-
ruskoulun suorittaneet nuoret asuivat tyypillisimmin omassa kotitaloudessa.

Taulukko 5. Asuivatko nuoret aikuiset omassa kotitaloudessa? Logistinen regressioanalyysi, vuosi 2001. Odds-ratiot (OR), tilastolliset merkitsevyydet (* p < 0.05; ** p < 0.01; * p < 0.001) sekä 95 %:n luottamusvälit. Verrokkikategoriat merkitty numerolla 1.**

	OR	95 %:n lv.
Valtio		
Suomi	1	
Italia	0.037***	0.03–0.05
Ranska	0.257***	0.22–0.31
Iso-Britannia	0.404***	0.34–0.48
Sukupuoli		
nainen	1	
mies	0.460***	0.42–0.51
Ikäluokat		
18–21-vuotiaat	1	
22–25-vuotiaat	4.922***	4.25–5.71
26–29-vuotiaat	15.360***	13.03–18.11
30–34-vuotiaat	39.142***	32.80–46.72
Työmarkkina-asema		
opiskelija	1	
työssä	2.359***	2.03–2.74
työtön	2.089***	1.76–2.48
Korkein koulutus		
perusaste	1	
toisen asteen tutkinto	0.964	0.86–1.08
korkeakoulututkinto	0.743***	0.65–0.85

Nagelkerke R square 0.498

5. Lopuksi

Tässä artikkelissa tarkasteltiin suomalaisten, brittiläisten, ranskalaisten ja italialaisten 18–34-vuotiaiden nuorten aikuisten lapsuudenkodista muuttamisen ajankohtaa ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Nämä nuoret aikuiset muodostivat hyvin heterogeenisen ryhmän: osa asui edelleen vanhempiensa kanssa, osa itsenäisesti, osa opiskeli ja osa oli jo siirtynyt työelämään. Lisäksi osa vastaajista oli työttömänä.

Tulokset osoittivat, että suomalaiset nuoret aikuiset asuivat tyypillisimmin omassa kotitaloudessa italialaisten nuorten asuessa tavallisimmin vanhempiensa kanssa. Sekä Suomessa, Ranskassa että Italiassa kotona asuvien nuorten osuudet olivat kasvaneet tarkasteltujen kuuden vuoden aikana merkittävästi, Isossa-Britanniassa jonkin verran. Lapsuudenkodista muuton myöhentyminen ilmeni siis myös tällä melko lyhyellä tutkimusajanjaksolla. Kun kotoa muuttamisen ajankohtaa tarkasteltiin eri ikäluokkien välillä, olivat tulokset erittäin selkeitä ja erot ikäluokkien välillä merkittäviä kaikissa valtioissa. Myös sukupuolella oli merkittävä vaikutus kotoa muuttamisen ajankohtaan. Naiset muuttivat omaan kotitalouteen kaikissa artikkeleihin valituissa maissa selvästi miehiä aikaisemmin.

Selittäviä tekijöitä kotoa muuttamisen ajankohdan eroavuuksille eri valtioiden välillä haettiin iän ja sukupuolen lisäksi nuoren aikuisen työmarkkina-asemalla ja koulutuksella. Työmarkkina-asemaa kuvaavan tarkastelun tulokset osoittivat, että Italiassa, Ranskassa ja Suomessa nuorten aikuisten työssäkäynti lisäsi selkeästi muuttoja omaan talouteen: säännölliset ansiotulot takasivat taloudelliset mahdollisuudet kotoa muuttamiselle. Opiskelijat puolestaan asuivat ainoastaan Isossa-Britanniassa työssäkäyviä tai työttömiä tyypillisimmin omassa kotitaloudessa. Työttömyys satoi nuoria lapsuudenkotiinsa ainoastaan Isossa-Britanniassa. Tämä on erikoista erityisesti eteläeurooppalaisten nuorten aikuisten kohdalla: työttömän taloudellinen tilanne on usein heikko ja nuori on siten taloudellisesti riippuvainen vanhemmistaan. Tämän luulisi vaikuttavan siihen, että nuori asuisi työttömänä ollessaan lapsuudenkodissa. Aikaisempien tutkimusten (esim. Vogel 2001; Iacovou & Berthoud 2001) mukaan eteläeurooppalaiset nuoret asuivatkin työttömänä ollessaan usein vanhempiensa kanssa.

Koulutusmuuttuja vaikutti eri valtioiden kohdalla eri tavoin nuoren aikuisen asumismuotoon. Suomessa korkeimmin koulutetut asuivat kaikkein tavallisimmin itsenäisesti, mutta korkea koulutus lisäsi myös ranskalaisten ja brittiläisten nuorten todennäköisyyttä muuttaa omaan kotitalouteen. Italialaisnuoret käyttäytyivät puolestaan päinvastoin: mitä korkeampi koulutus nuorilla oli, sitä tyypillisimmin he asuivat vanhempiensa kanssa.

Nuorten kotoa muuttamisen ajankohtaan vaikuttavat keskeisesti taloudelliset tekijät, kuten opintososiaalisten etuuksien ja työttömyysturvan puute tai pienuus. Siten monet nuorten tekemistä ratkaisuksista riippuvat hyvinvointivaltioiden tarjoamista mahdollisuuksista. Taloudelliset mahdollisuudet muuttaa pois lapsuudenkodista poikkeavat suuresti eri maiden nuorten välillä. Pohjoismaissa hyvinvointivaltio tukimuotoineen antaa nuorelle aikuiselle ehkä muita järjestelmiä paremman mahdollisuuden muuttaa pois lapsuudenkodista. Liberaalissa Isossa-Britanniassa taloudelliset markkinat ovat tärkeä hyvinvoinnin lähde ja nuori on siten enemmän itse vastuussa itsestään. Keski-Euroopassa

hyvinvointipalvelut taataan kansalaisille lähinnä vakuutusjärjestelmien välityksellä etuuksien määräytyessä yksilön suoritusten ja saavutusten kautta. Etelä-Euroopassa perhe toimii luonnollisena väylänä nuorten aineellisten tarpeiden tyydyttäjänä. Perheen antama epävirallinen taloudellinen tuki on usein ainoa mahdollinen elämisen rahoittamisen lähde.

Artikkelin maavalintaa perusteltiin alussa sillä, että kyseiset maat edustavat eri hyvinvointivaltiomalleja: Suomi sosiaalidemokraattista, Iso-Britannia liberaalia, Ranska mannermaista ja Italia välimerellistä. Esping-Andersenin tekemän jaottelun mannermaisesta mallista otettiin mukaan siis kaksi valtiota; Ranska ja Italia. Tätä perusteltiin sillä, että haluttiin testata onko ”perinteinen” konservatiivinen malli jaettavissa kahtia.

Ranskalaiset ja italialaiset nuoret erosivat selkeästi toisistaan tarkasteltiinpa sitten kotona asuvien nuorten osuuksia eri vuosina tai eri ikäryhmissä. Ranskalaiset nuoret aikuiset muuttivat selkeästi aikaisemmin pois lapsuudenkodistaan. Nuoret naiset muuttivat miehiä aikaisemmin omaan kotitalouteen molemmissa maissa, mutta Italiassa muutto tapahtui molempien sukupuolien kohdalla huomattavasti myöhemmin. Työssäkäyvät ja työttömät asuivat opiskelijoita tyypillisemmin itsenäisesti, Italiassa erot osoittautuivat selkeämmiksi.

Se, missä määrin erot kotoa muuttamisen ajassa ja siihen vaikuttavista tekijöistä johtuvat yksinomaan järjestelmistä, on hieman vaikea sanoa. Kulttuuriset tekijät ja uskonnon merkitys katolisessa etelässä antavat varmasti oman leimansa nuorten kotoa muuttamiselle. Näiden tekijöiden vaikutusta ei ollut mahdollista aineiston avulla tutkia. Italiaa ja Ranskaa ei kuitenkaan voida sijoittaa yksiselitteisesti samaan, Esping-Andersenin kuvaamaan konservatiiviseen hyvinvointivaltiomalliin, silloin kun keskustellaan nuorten aikuisten kotoa muuttamisen ajankohdasta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Suomen osalta kiinnostava jatkotutkimuksen aihe olisi, mikä subjektiivisen kokemuksen merkitys on määriteltäessä nuorten kotoa muuton ajankohtaa.

Kirjallisuus

- Ahola Sakari (2004): Yhteishausta yhteisvalintaan. Yliopistojen opiskelijavalinnan kehittäminen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:9. Opetusministeriö, Koulutus- ja tiedepoliittinen osasto. Yliopistopaino. Helsinki.
- Avilés Perea Maria Antonia (2001): Family Forms and the Young Generation in Europe. Family forms and the young generation in Europe. [online]. Viitattu 13.8.2004. <URL: http://europa.eu.int/comm/employment_social/eoss/downloads/milan_report_2001_en.pdf>.
- Buck Nicholas & Scott Jacqueline (1993): She's leaving home: But why? An analysis of young people leaving the parental home. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 55, No. 4, 863 – 874.
- Castles Francis (1993): Families of Nations. Patterns of Public Policy in Western Democracies. Aldershot. Hants.
- Coffield, Frank (1995): Always the trainee, never the employee? Increasingly protracted transitions in the U.K. *Teoksessa Youth in Europe*, toimittaneet Cavalli, Alessandro & Galland, Olivier. Pinter, A Cassell Imprint. London, 45 – 62.
- Ellis Bob (1996): Leaving the nest, not! How young people, with parental support, are living at home longer. *Youth Studies Australia*, Vol. 15, Issue 1.
- Ervasti Heikki (2003): Johdatus monimuuttujamenetelmiin. Turun yliopisto, Sosiaalipoliittikan laitos, sarja C:12. Digipaino. Turku.
- Esping-Andersen Gösta (1990): The three worlds of welfare capitalism. Polity Press. Cambridge.
- Esping-Andersen Gösta (2002): Why we need a New Welfare State. Oxford University Press. New York.
- Euroopan Yhteisöjen Komissio (2000): Raportti sosiaalisesta suojelusta Euroopassa vuonna 1999. KOM (2000), 163 lopullinen. [online]. Viitattu 27.12.2004. <URL:http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc_prot/social/com163/com163_fi.pdf>.
- European Youth Forum (2004): Education, Employment and Young People in Europe. Youth Report. [online]. Viitattu 29.12.2004. <URL:<http://www.youthforum.org/en/press/reports/yr.pdf>>.
- Eurostat (2004): Euro-Indicators. Euro-zone unemployment stable at 8.9 %. [online]. Viitattu 14.12.2004. <URL:http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_PUBLIC/3-01122004-AP/EN/3-01122004-AP-EN.PDF>.
- Ferrera Maurizio (1996): The 'Southern Model' of Welfare. *Journal of European Social Policy*, Vol. 6, No. 1, 17 – 37.
- Galland Olivier (1995): What is youth? *Teoksessa Youth in Europe*, toimittaneet Cavalli, Alessandro & Galland, Olivier. Pinter, A Cassell Imprint. London, 1 – 6.

- Galland Olivier (1997): Leaving Home and Family Relations in France. *Journal of Family Issues*. Vol. 18, No. 6, 645 – 670.
- Galland Olivier (2001): Comments on Walter Bien's Paper. Family forms and the young generation in Europe. [online]. Viitattu 13.8.2004. <URL: http://europa.eu.int/comm/employment_social/eoss/downloads/milan_report_2001_en.pdf>.
- Hammer Torild (1996): Consequences of unemployment in the transition from youth to adulthood in a life course perspective. *Youth and Society*, Vol. 27, No. 4, 450 – 468.
- Hämäläinen Ulla (2004): Nuorten tulojen ja toimeentulon palapeli. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2004:1 ja Palkansaajien tutkimuslaitoksen tutkimuksia 92. Hakapaino Oy. Helsinki.
- Iacovou Maria (1998): Young People in Europe: Two Models of Household Formation. [online] Viitattu 1.10.2004. <URL: <http://www.iser.essex.ac.uk/epag/pubs/workpaps/pdf/2000-06.pdf>>.
- Iacovou Maria (2001): Researching the Lives of Young Europeans using the ECHP: Data, Issues and Findings. Family forms and the young generation in Europe. [online]. Viitattu 13.8.2004. <URL:http://europa.eu.int/comm/employment_social/eoss/downloads/milan_report_2001_en.pdf>.
- Iacovou Maria & Berthoud Richard (2001): Changing Family Patterns across Europe – The Contrasts Between 'Northern/Protestant' and 'Southern/Catholic' Countries. [online]. Viitattu 15.10.2004. <URL: <http://www.iser.essex.ac.uk/press/embargoed/2001-02-14-2.php?wan...>>.
- Jones Gill (1995): Leaving home. Open University Press. Buckingham. Philadelphia.
- Julkunen Ilse (2002): Being Young and Unemployed. Reactions and Actions in Northern Europe. Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet. SSKH Skrifter. Nr 14. University Press. Helsinki.
- Järvinen Tero & Vanttaja Markku (2005): Nuoret koulutus- ja työmarkkinoilla. [online]. Viitattu 7.10.2005. <URL:<http://www.minedu.fi/nuora/julkaisut/Nuoret%20koulutus-%20ja%20tyomarkkinoilla.pdf>>
- Karjalainen Keijo (2003): Toimeentulon palapeliä kasaamassa. Selvitys Helsingin yliopiston opiskelijoiden taloudellisesta tilanteesta 2002–2003. Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan julkaisu 2003. Tampereen yliopistopaino. Tampere.
- Kluve Jochen (2004): The effect of young adults' nest-leaving on parental happiness. [online]. Viitattu 30.12.2004. <URL:<http://www.essex.ac.uk/economics/seminars/seminarpapers/kluve.pdf>>.
- Koivusilta Leena & Rimpelä Arja (2000): Nuoruusiässä luodaan terveyden perusta. Teoksessa *Suomalainen elämäntilanne*, toimittaneet Heikkinen, Eino & Tuomi, Jouni. Tummavuoren Kirjapaino Oy. Vantaa, 155 – 172.

- Nilsson Karina & Strandh Mattias (1999): Nest leaving in Sweden: The Importance of Early Educational and Labor Market Careers. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 61, No. 4, 1068 – 1079.
- Metsämuuronen Jari (2003): Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Nummenmaa Anna Maija (1996): Koulutus, sukupuoli ja elämäntilanne. Nuoruudesta aikuisuuteen yhteiskunnallisessa muutoksessa. Työpoliittinen tutkimus, nro 149. Työministeriö. Hakapaino Oy. Helsinki.
- Opetusministeriö (2003): Korkeakoulujen opintoaikojen lyhentämisen toimenpideohjelma. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:27. Opetusministeriö, Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto. Yliopistopaino. Helsinki.
- Opetusministeriö (2005): Korkeakoulututkintojen viitekehys. Kuvaus suomalaisista korkeakoulututkinnoista. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:4. Opetusministeriö, Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto. Yliopistopaino. Helsinki.
- Raitanen Marko (2000): Kapina konsumeristisessä kulttuurissa. Teoksessa: Nuorisokasvatus ammattina – interventioita osattoman nuoren arkeen, toimittanut Reijo Viitanen. [online]. Viitattu 30.9.2004. <URL:<http://www.alli.fi/nuorisotutkimus/tuhti/julkaisut/raitanen.htm>>.
- Ruotsalainen Pekka (2004): Kotitalous haastattelusta vai rekisteristä? Selvitys kotitalouskäsitteiden vaikutuksista keskeisempiin tulonjakomittareihin. Tilastokeskus. Julkaisematon muistio.
- Rönkä Anna (1992): Nuoren aikuisen sosiaalinen selviytyminen. Katsaus kirjallisuuteen. Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen julkaisuja 319. Jyväskylän yliopiston monistusköyry. Jyväskylä.
- Schizzerotto Antonio (2001): The Transition to Adulthood in Three European Countries as an Empirical Test of Various Theories on the Condition of Today's Youth. Family forms and the young generation in Europe. [online]. Viitattu 14.12.2004. <URL: http://europa.eu.int/comm/employment_social/eoss/downloads/milan_report_2001_en.pdf>.
- Sgritta Giovanni B. (2001): Family and Welfare Systems in the Transition to Adulthood: An Emblematic Case Study. Family forms and the young generation in Europe. [online]. Viitattu 13.8.2004. <URL: http://europa.eu.int/comm/employment_social/eoss/downloads/milan_report_2001_en.pdf>.
- Tilastokeskus (2002): Perheet 2001. Väestö 2002:10. Valopaino. Helsinki.
- Tilastokeskus (2004): Koulutus, tutkinnon suorittanut väestö. [online]. Viitattu 21.10.2004. <URL: http://www.stat.fi/tup/suoluk/taskus_koulutus.html>.
- Venkula Jaana & Rautevaara Ahti (1992): Arvot ja nuorten arvopohdinta. Piirteitä maamme vv. 1960 – 1990 nuorten arvoja koskevista tutkimuksista. Yliopistopaino. Helsinki.

- Vogel Joachim (2001): European Welfare Regimes and the Transition to Adulthood: A Comparative and Longitudinal Perspective. Family forms and the young generation in Europe. [online]. Viitattu 13.8.2004. <URL: http://europa.eu.int/comm/employment_social/eoss/downloads/milan_report_2001_en.pdf>.
- Wall Karin (2001): Introduction. Family forms and the young generation in Europe. [online]. Viitattu 13.8.2004. <URL: http://europa.eu.int/comm/employment_social/eoss/downloads/milan_report_2001_en.pdf>.
- Wilska Terhi-Anna (1995): Kulutusjuhla kaikenikäisille? Tutkimus 1980-luvun nuorten kulutuksesta muihin ikäryhmiin verrattuna. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja 1995:1. Åbo Akademis Tryckeri. Turku.

Työ ja toimeentulo

Milla Salin

Juho Härkönen

Anita Haataja & Anita Nyberg

Pasi Moisio

Milla Salin

Äitien työssäkäynti lapsen saannin jälkeen

1. Johdanto

Lapsen saaminen on merkittävä tapahtuma niin naisen kuin miehenkin elämässä. Työssäkäynnin kannalta lapsen saaminen on kuitenkin naisille huomattavasti miehiä merkityksellisempi tapahtuma. Se saattaa määrittää naisen aseman työmarkkinoilla jopa useiden vuosien ajan. Viime vuosikymmenien aikana naisten työssäkäynti kodin ulkopuolella on lisääntynyt monissa maissa, mikä on osaltaan vaikuttanut siihen, että lapsen saavista äideistä yhä useampi on ollut töissä ennen lapsen syntymää. Tämä on nostanut työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen entistä tärkeämmäksi kysymykseksi hyvinvointivaltioissa. Tutkijat (esim. Bonoli 2003; Taylor-Gooby 2004) puhuvatkin työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen olevan yksi niistä uusista sosiaalisista riskeistä, joihin yhteiskunnan on vastattava. Samanaikaisesti muut perhe-elämän muutokset, kuten avioerojen ja yksinhuoltajien määrän kasvu lisäävät entisestään painetta hyvinvointivaltioiden suuntaan. Nämä kaikki tekijät ovat osaltaan olleet heikentämässä toisen maailmansodan jälkeen monissa maissa vallinnutta yhden ansaitsijan perhemallia (Esping-Andersen 1999, 27; Mahon 2002, 345).

Puhuttaessa työn ja perhe-elämän yhteensovittamisesta uutena sosiaalisena riskinä on huomioitava, että riskin "uutuus" vaihtelee maittain. Ruotsissa ja Suomessa naisten ja äitien työssäkäynnillä on vuosikymmenien perinteet, joten olisi liioiteltua puhua uudesta riskistä. Myös riskin tärkeys vaihtelee maiden välillä. (Timonen 2004, 23.) Pohjoismaissa naisten työssäkäynnin yleisyyden takia lasten hankkiminen ei ole enää samalla tavoin "hoitamaton" riski kuin esimerkiksi Manner- tai Etelä-Euroopan maissa. Riskin hoidon eroista voidaan arvela ainakin osittain johtuvan sen, että vaikka naisten työssäkäynti yleisesti onkin lisääntynyt, niin lapsen saaminen vaikuttaa naisten työssäkäyntiin eri tavoin eri valtioissa. Erilainen työmarkkinakäyttäytyminen lapsen saannin jälkeen on tullut esille aikaisemmissa tutkimuksissa (Gornick, Meyers & Ross 1997; Uunk, Kalmijn & Muffels 2003).

Eurooppalaiset hyvinvointivaltioidet ovat reagoineet eri tavoin työn ja perhe-elämän yhteensovittamisen haasteeseen. Harjoittamallaan politiikalla ne voivat joko tukea naisten ja äitien työssäkäyntiä tai vähentää sitä (Nurmi 2000, 96; Orloff 1993, 318). Erilaisen politiikan sekä erilaisten tukimuotojen olemassaolo tai niiden puuttuminen antavat äideille hyvin erilaisia mahdollisuuksia työssäkäyntiin silloin, kun lapsi/lapset ovat pieniä. Naisten ja äitien työssäkäynnin pidempi perinne on luonut pohjoismaisiin hyvinvointivaltioihin muita eurooppalaisia maita aikaisemmin tukimuotoja, joiden avulla pyritään tukemaan työn ja perhe-elämän yhdistämistä.

Maiden välisiä eroja tutkittaessa luokitellaan hyvinvointivaltioidet usein kuuluviksi erilaisiin regiimeihin. Tunnetuimman lienee tehnyt Gösta Esping-Andersen

(1990 & 1999) luokitellessaan maita sen mukaan, missä suhteessa ne painottavat hyvinvoinnin tuottamisessa valtiota, markkinoita tai perhettä. Sosiaalidemokraattisessa regimissä, jota Pohjoismaat kuvastavat, korostetaan valtiota hyvinvoinnin tuottajana. Markkinoiden merkitys on suurin liberaalissa regimissä, jota Euroopan maista edustavat Iso-Britannia ja Irlanti. Konservatiivisessa regimissä korostuu perheen ohella työperustainen hyvinvoinnin tuottaminen. Manner-Euroopan ja Etelä-Euroopan maat kuvastavat tätä mallia. Vaikka luokittelua on käytetty monissa tutkimuksissa, on se saanut osakseen myös kritiikkiä (ks. esim. Ferrera 1996), josta suuri osa on kohdistunut siihen, että Etelä-Euroopan maat tulisi irrottaa omaksi regimikseen. Jaottelua on kritisoitu myös siitä, että se ei ota huomioon sukupuolen vaikutusta ja ettei se toimi, kun tutkitaan perheeseen ja sukupuoleen liittyviä asioita (esim. Sainsbury 1996). Tarvitaan lisää tutkimusta siitä, toimiiko regimijaottelu, kun tutkimusta tehdään sukupuoli-näkökulmasta. Tämä artikkeli vastaa äitien työssäkäynnin osalta tähän tutkimustarpeeseen.

Instituutioihin ja harjoitettuun politiikkaan liittyvät maiden väliset erot eivät yksin määrittele äitien työssäkäynnin mahdollisuuksia vaan siihen vaikuttavat myös monet yksilölliset tekijät kuten koulutus. Lisäksi esimerkiksi maassa vallitsevat arvot eli se, miten äitien työssäkäyntiin suhtaudutaan saattavat vaikuttaa työssäkäyntiin. Arvoihin ja asenteisiin liittyvät vaikutukset jäävät aineiston luonteen takia tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Tässä artikkelissa tutkitaan äitien työssäkäyntiä lapsen saannin jälkeen Suomessa, Ranskassa, Isonsa-Britanniassa ja Italiassa¹. Maat on valittu edustamaan eri regiemejä eli Suomi sosiaalidemokraattista, Ranska konservatiivista ja Iso-Britannia liberaalia regimiä. Mukana on lisäksi Italia, jonka voidaan ajatella edustavan ns. Välimeren mallia. Tutkimuksen tavoitteena on saada selville, onko maiden välillä eroja äitien työssäkäynnissä siinä vaiheessa, kun lapsen syntymästä on kulu- nut kolme vuotta, ja millainen rooli toisaalta institutionaalisilla tekijöillä ja toisaalta yksilöllisillä tekijöillä on mahdollisissa eroissa. Aikaisemmissa äitien työssäkäyntiä käsittelevissä tutkimuksissa on käynyt ilmi, että lapset vaikuttavat naisten työssäkäyntiin sitä vähentävästi ja että maiden välillä on eroja äitien työssäkäynnissä. Kolme vuotta lapsen syntymästä on mielenkiintoinen hetki tutkia äitien työssäkäyntiä, sillä tuolloin erilaiset vanhemmille tarkoitetut vapaat ovat pääasiassa jo päättyneet kaikissa maissa. Äitien työmarkkinakäyttäytymistä on tutkittu aikaisemmin paljonkin (Macran, Joshi & Dex 1996; Saurel-Cubizolles et al. 1999), mutta Suomi on harvemmin ollut niissä maana mukana. Poikkeuksena on Rønsenin & Sundströmin tutkimus (2002), jossa tarkasteltiin naisten paluuta työmarkkinoille lapsen saannin jälkeen Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa. Aikaisemmissa tutkimuksissa on usein keskitytty joko institutionaalsiin tai yksilöllisiin vaikutuksiin, näiden eri tekijöiden suhteeseen harvemmin.

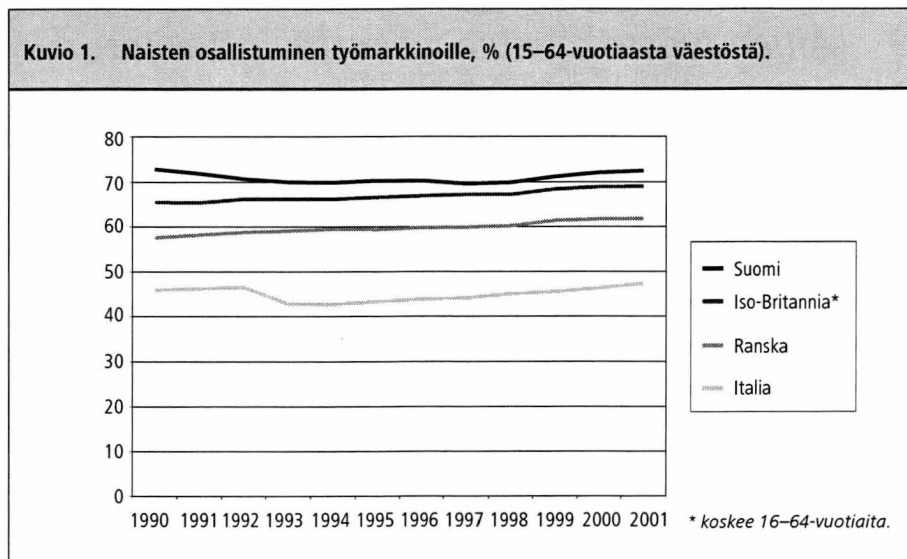
Aineistona käytetään Eurooppalaista elinolututkimusta (ECHP). Artikkelit etenee siten, että luvussa kaksi tarkastellaan maiden välisiä eroja naisten ja äitien työssäkäynnissä tilastojen avulla ja luvussa kolme siirrytään tarkastelemaan aikaisemman tutkimuksen pohjalta niitä tekijöitä, joilla on todettu olevan vaikutusta äitien työssäkäyntiin. Tämän jälkeen on vuorossa tutkimuksen empiirinen osio ja lopuksi luvussa viisi on pohdinta.

1 Tässä artikkelissa kiinnostus kohdistetaan vain naisiin, sillä pienen lapsen voidaan olettaa vaikuttavan äitien työssäkäyntiin huomattavasti enemmän kuin isien.

2. Työssäkäynnin erot tilastojen valossa

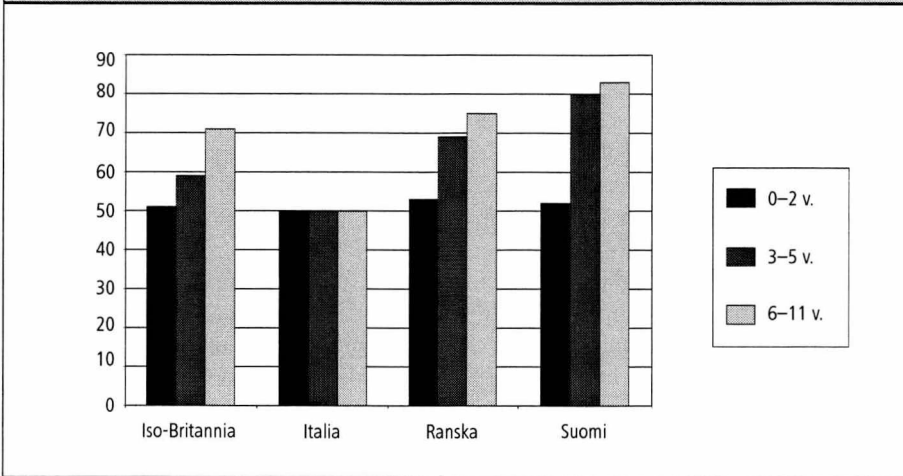
Tässä luvussa tarkastellaan tilastojen valossa sitä, millaisia ovat naisten ja äitien työssäkäynnin erot Suomessa, Isossa-Britanniassa, Italiassa ja Ranskassa. Tarkastelun kohteena on niin naisten kuin äitienkin työssäkäynti. Kuviossa 1 on kuvattu naisten työllisyysasteiden kehitys 1990-luvulla ja vuosituhannen vaihteessa. Muutokset eivät ole kovinkaan suuria, vain pientä nousua on havaittavissa kaikissa muissa maissa paitsi Suomessa. Kun Suomessa naisten työllisyysaste oli vielä 1990-luvun alussa selvästi korkein, oli se vuosituhannen vaihteessa enää hieman korkeampi kuin Isossa-Britanniassa. Erot maiden välillä ovat melko vähäiset Italiaa lukuun ottamatta, missä naisten työssäkäynti on selvästi muita maita harvinaisempaa. Suurin osa naisista – ja italialaisistakin suunnilleen puolet – ovat mukana työmarkkinoilla. Tutkiessaan naisten työssäkäynnin eroja Stier, Lewin-Epstein & Braun (2001, 1743) saivat samansuuntaisen tuloksen ja tuolloinkin Italia muodosti poikkeuksen.

Kuviossa 2 on esitetty äitien työssäkäynti lapsen iän mukaan. Kehitys on samanlainen kaikissa muissa maissa paitsi Italiassa. Mitä nuorempi lapsi, sitä harvemmin äiti on töissä. Lapsen vanhetessa äitien työssäkäynti lisääntyy. Erityisen selviä erot ovat Suomessa, jossa alle 3-vuotiaiden lasten äitien työssäkäynti on selvästi alhaisempaa kuin vanhempien lasten äitien. Lapsen saanti näyttääkin vaikuttavan Isossa-Britanniassa, Ranskassa ja Suomessa äitien työssäkäyntiin sitä vähentävästi useamman vuoden ajan. Italian tilanne on mielenkiintoinen, lapsen iällä ei näyttäisi olevan juurikaan vaikutusta työssäkäynnin yleisyyteen. Pikemminkin voidaan päätellä, että ne naiset, jotka ylipäänsä aikovat töihin lapsen saannin jälkeen, näyttävät tekevän sen jo lapsen ollessa pieni. Bernardin (2001, 141) mukaan italialaiset naiset ovatkin jakaantuneet kahteen ryhmään: niihin, jotka eivät osallistu työmarkkinoille ollenkaan ja niihin, jotka käyvät töissä myös lapsen ollessa pieni. Muihin maihin verrattuna työssäkäynti

Lähde: OECD 1999, 2002 & 2004.

Kuvio 2. Äitien osallistuminen työmarkkinoille lapsen iän mukaan 2003, % (20–49-vuotiaat naiset).

Lähde: Eurostat 2005.

jää lopulta kuitenkin alhaisemmaksi. Verrattaessa tilannetta naisten työssäkäyntiin huomataan, että kaikissa maissa äitien työssäkäynti nousee lopulta samalle tasolle – ja osittainen jopa korkeammaksi – kuin naisten työssäkäynti. Italian osalta näin tapahtuu lapsen ollessa alle 3-vuotias ja Ranskan sekä Suomen osalta lapsen ollessa 3–5-vuotias. Isossa-Britanniassa tässä vaiheessa jäädyään vielä hieman naisten työllisyyden alapuolelle, mutta ei enää lapsen ollessa 6–11-vuotias. Vertailtaessa kuviodien tuloksia on kuitenkin syytä huomioida, että naisten työssäkäynnin luvut ovat peräisin eri lähteistä, eivätkä ole välttämättä täysin vertailukelpoisia keskenään².

3. Äitien työssäkäyntiin vaikuttavat tekijät

Tässä luvussa tarkastellaan aikaisempien tutkimusten pohjalta niitä tekijöitä, joiden on todettu vaikuttavan äitien työssäkäyntiin. Tällaisiksi ovat osoittautuneet institutionaaliset tekijät eli maassa harjoitettu politiikka ja tarjolla olevat etuudet ja palvelut sekä yksilölliset tekijät. Harjoitetun politiikan osalta esitellään myös alle 3-vuotiaita koskevia etuuksia ja palveluita, koska niillä voidaan olettaa olevan vaikutusta äitien myöhemmälle työssäkäynnille. Alle 3-vuotiaan lapsen vanhemmille tarjottu vapaa, jonka aikana työpaikka on turvattu, tarjoaa äidille mahdollisuuden olla lapsen kanssa kotona, mutta palata töihin myöhemmin. Sen sijaan erittäin lyhyet vapaat saattavat vaikuttaa äitien työssäkäyntiä heikentävästi myöhemmin. Jos äiti ei lyhyen vapaan jälkeen ole halukas palaamaan töihin, saattaa hän joutua irtisanoutumaan.

2 Toinen huomion arvoinen seikka on, että naisten ja äitien tekemän osa-aikatyön merkitys vaihtelee maittain, eikä osa-aikatyötä ole tässä eroteltu kokopäiväisestä työstä.

3.1. Institutionaaliset tekijät

Mitä nuorempi lapsi on, sitä enemmän hän tarvitsee aikuisen hoivaa. Siksi hoi-
van järjestäminen yhteiskunnassa nousee tärkeäksi vaikuttavaksi tekijäksi tut-
kittaessa äitien käyttäytymistä työmarkkinoilla lapsen saannin jälkeen. Se, millä
tavoin yhteiskunnassa hoiva tuotetaan, vaikuttaa niin työvoiman kysyntään
kuin tarjontaankin (Daly 2002, 253-255). Oleellista on se, onko hoi-
van järjes-
täminen yhteiskunnassa jätetty pääasiassa perheen vastuulle vai onko vastuuta
siirretty kodin ulkopuolelle joko julkisen sektorin tai markkinoiden tuotetta-
vaksi. Mikäli hoiva tuotetaan pääasiassa kotona, tarkoittaa se heikompia työssä-
käynnin mahdollisuuksia äideille. Mikäli taas perheille tarjotaan mahdollisuus
päivähoitopalveluihin, äitien mahdollisuudet työssäkäyntiin parantuvat. Päivä-
hoidon järjestäminen kodin ulkopuolella lisää myös naisten tekemän työn ky-
syntää, esimerkiksi henkilökunnaksi päiväkoteihin. (Esping-Andersen 1999,
33-86; Sainsbury 1996, 41-46.)

Aikaisemmissa tutkimuksissa on kaksi tekijää noussut ylitse muiden: erilai-
set *vanhemmille tarkoitetut vapaat* sekä päivähoitojärjestelmä (Gornick &
Meyers 2003; Rønsen & Sundström 2002). Erilaiset vanhemmille tarkoitetut
vapaat voidaan jakaa kolmeen luokkaan. Yksinomaan äideille tarkoitettuihin
äitiysvapaisiin, toiselle vanhemmalle tarkoitettuihin vanhempainvapaisiin sekä
yksinomaan isille tarkoitettuihin isyysvapaisiin. Isyysvapaa poikkeaa muista va-
paista siinä, että korvattuun isyysvapaaseen ei kaikissa maissa ole mahdollisuut-
ta. Lisäksi joissain maissa on olemassa vanhempainvapaan päättymisen jälkeen
ns. lastenhoitovapaita toiselle vanhemmista. (Haataja 2004, 26-43.) Esimerkki
lastenhoitovapaasta on Suomen hoitovapaa.

Tarjolla olevien vapaiden luonne vaikuttaa siihen, millainen vaikutus niillä
on äitien työssäkäynnille. Mikäli työpaikka on turvattu vapaan aikana, on va-
paiden ajateltu lisäävän naisten kiinnittymistä työmarkkinoille. Silloin vapaa
mahdollistaa äidille lyhyen poissaolon työmarkkinoilta ilman, että hän menet-
tää työpaikkansa. (Gornick et al. 1997, 5.) Paluu työmarkkinoille vapaan jäl-
keen on helpompaa, jos äidillä on jo valmiina työpaikka, mihin palata. Toinen
oleellinen tekijä on vapaan korvaustaso. Gornickin ja Meyersin (2003, 239)
mukaan vapaat, joilta ei saatu rahallista korvausta, eivät juurikaan vaikuttaneet
äitien paluuseen työmarkkinoille vapaan päättymisen jälkeen. Sen sijaan kor-
vattu vapaa – erityisesti ansiosidonnainen vapaa – lisää äitien paluuta työmark-
kinoille vapaan päättymisen jälkeen (Gornick et al. 1997, 5; Rønsen & Sund-
ström 2002, 140). Ansiosidonnaisen vapaan loppumisen jälkeen jääminen koti-
in hyvin heikosti korvatulla tuella tai kokonaan ilman korvausta, voi olla vä-
hemmän houkutteleva tai taloudellisesti jopa mahdoton vaihtoehto. Vapaan
joustavuudella tarkoitetaan puolestaan sitä, että vapaa on mahdollista ottaa esi-
merkiksi osa-aikaisena niin, että on samalla töissä osa-aikaisena (Haataja 2004,
38). Koska joissain maissa osa-aikatyö on nimenomaan naisten ja äitien työssä-
käynnin muoto, voidaan joustavuuden mahdollisuuden olettaa lisäävän äitien
työssäkäynnin mahdollisuuksia. Lisäksi oikeus vapaaseen voi vaihdella. Se saat-
taa olla sidottu esimerkiksi aikaisempaan työhistoriaan, jolloin sen saaminen
edellyttää työssäkäyntiä ennen lapsen saamista.

Myös vapaan pituudella on todettu olevan vaikutusta äitien työssäkäyntiin.
Tarpeeksi pitkä vapaa lapsen syntymän jälkeen lisää äitien työssäkäyntiä va-
paan päättymisen jälkeen. Useamman vuoden kestävien vapaiden vaikutus

naisten työssäkäyntiin ei sen sijaan ole aivan selvä. Niillä on epäilty olevan heikentävä vaikutus naisten yhteyteen työmarkkinoille. (OECD 2001.) Useamman vuoden poissaolon on ajateltu heikentävän naisten sosiaalista pääomaa. Epäselvää kuitenkin on, mikä on se vapaan pituus, jossa vaikutus työssäkäyntiin muuttuu kannustavasta heikentäväksi. (Gornick & Meyers 2003, 239-245; Rønsen & Sundström 2002, 149.)

Taulukossa 1 on esitetty vanhemmille tarkoitettua vapaata Ison-Britannian, Italiassa, Ranskassa ja Suomessa. Taulukon tiedot ovat vuodelta 2001 eli samalta vuodelta kuin ECHP:n viimeinen aalto. Taulukossa ei ole huomioitu vuoden 2001 jälkeen tapahtuneita muutoksia. Äitiysvapaan osalta huomataan mielenkiintoinen seikka vapaan pituuden ja korvaustason osalta. Ranskassa, jossa vapaa on lyhin, on korvaustaso paras. Sen sijaan Ison-Britanniassa, jossa on pisin vapaa, on huonoin korvaustaso. Italia ja Suomi sijoittuvat molempien

Taulukko 1. Vanhemmille tarkoitettua vapaata eri maissa.

	Iso-Britannia	Italia	Ranska	Suomi
Äitiysvapaa				
Pituus	40 viikkoa	20 viikkoa	16 viikkoa	21 viikkoa
Korvaustaso	6 viikkoa 90 % 12 viikkoa tasakorvaus	80 %	100 %	60 % (työnantajan suostumuksella 3 kuukautta alussa voi olla 100 %)
Oikeutettuja vapaaseen	työssäoloehto	työssäoloehto	universaali	universaali
Osa-aikatyön mahdollisuus	työnantajan suostumuksella	työnantajan suostumuksella	työssäolon perusteella	on
Työ turvataan	kyllä	kyllä	kyllä	kyllä
Vanhempainvapaa				
Pituus	13 viikkoa	40 viikkoa	3 vuotta	32 viikkoa
Korvaustaso	ei korvata	alle 3-vuotiaalle 30 %	ansiosidonnainen tai tasakorvaus	60 %
Osa-aikatyön tai muun jouston mahdollisuus	harkinnan mukaan	ei	kyllä	ei
Työ turvataan	kyllä	kyllä	kyllä	kyllä
Ylimääräinen hoitovapaa				
Pituus	–	–	–	3 ikävuoteen asti
Isyysvapaa				
Pituus	ei ennen vuotta 2001	tarjolla vain jos isä yksinhuoltaja tai äiti sairas	3 päivää	2 viikkoa
Korvaustaso			100 %	60 %

Lähde: Bradshaw & Finch (2002).

etuuskien osalta näiden kahden maan väliin. Vanhempainvapaan kohdalla maiden erot korostuvat. Vanhempainvapaan pituus vaihtelee Ison-Britannian 13 viikosta Ranskan 3 vuoteen. Myös korvaustasoissa on eroja, sillä Isossa-Britanniassa vapaata ei korvata lainkaan, ja Suomessa korvaustaso on 60 prosenttia. Suomessa ja Ranskassa on lisäksi tarjolla isyysevapaa. Tosin Ranskan isyysevapaan pituus on vain muutama päivä. Italiassa isyysevapaa on mahdollista käyttää vain, jos isä on yksinhuoltaja tai äiti sairas. Suomessa on lisäksi mahdollisuus hoitovapaaseen lapsen 3 ikävuoteen asti. Ranskassa ja Suomessa äideillä (tai isillä) on siis mahdollisuus hoitaa lastaan erilaisten vapaiden turvin huomattavasti pidempään kuin Italiassa ja Isossa-Britanniassa.

Päivähoidon merkitys on tullut esille lähes kaikissa äitien työssäkäyntiä käsittelevissä tutkimuksissa. Päivähoidon merkitys äitien työssäkäynnille on ymmärrettävä. Mikäli lapselle ei ole tarjolla hoitopaikkaa, on työhön meno huomattavasti vaikeampaa kuin tilanteessa, jossa päivähoitoa on tarjolla. Myös hoidon muoto vaikuttaa siihen, millaisia vaikutuksia sillä on äitien työssäkäynnille. Mitä laajempi ja kattavampi päivähoitojärjestelmä on, sitä enemmän sen on todettu vaikuttavan äitien työssäkäynnin mahdollisuuksiin. (Gornick et al. 1997, 4; Nurmi 2000, 97; Sainsbury 1996, 96; Uunk et al. 2003, 29). Mikäli oikeus päivähoitoon on lailla turvattu, on äitien työssäkäynti helpompaa, kuin tilanteessa, jossa päivähoitoa on tarjolla vain pienelle osalle lapsista. Laajastakaan oikeudesta päivähoitoon ei kuitenkaan ole hyötyä, mikäli vanhemmilla ei ole varaa maksaa lapsen päivähoitomaksuja. Tutkittaessa lasten päivähoiton vaikutuksia äitien työssäkäynnille onkin korostettu usein nimenomaan julkisen päivähoiton merkitystä. Käytännössä kyse on siitä, miten kustannukset on jaettu valtion ja lapsen vanhempien välillä. (Gornick & Meyers 2003; Rønsen & Sundström 2002; Sainsbury 1996.) Vanhemmille kohtuuhintainen lasten päivähoito on houkutteleva vaihtoehto kotihoidolle. Sen sijaan korkeat päivähoitomaksut voivat lisätä kotona tapahtuvaa, periaatteessa ”ilmaisen” hoidon määrää.

Taulukko 2 kuvaa päivähoiton järjestämistä Isossa-Britanniassa, Italiassa, Ranskassa ja Suomessa. Tässäkään taulukossa ei ole huomioitu vuoden 2001

Taulukko 2. Lasten päivähoito ja sen kustannukset eri maissa.

	Iso-Britannia	Italia	Ranska	Suomi
Alle 3-vuotiaiden oikeus hoitoon	ei	ei	ei	on
Hoidossa olevien alle 3-vuotiaiden lasten osuus, %*	15	9	39	19
3–4-vuotiaiden oikeus hoitoon	4–vuotiailla**	ei**	on**	on
Hoidossa lapsista 3–4 vuotta, %*	42**	71**	100**	44
Kokopäiväisen hoidon nettomaksu pariskunnalla, €/kk***	187–619	0–286	56–248	0–191

* Tiedot ovat eri vuosilta.

** Osa hoidosta koulujärjestelmään liittyvää.

*** Hinta vaihtelee kotitalouden tulojen mukaan. Hinta verojen ja tulonsiirtojen jälkeen eri tulotasoisilla esimerkki-perheillä.

Ostovoimapariteettihinnat.

Lähde: Bradshaw & Finch (2002).

jälkeen tapahtuneita muutoksia. Suomessa ainoana maana on alle 3-vuotiailla subjektiivinen oikeus päivähoidon. Se ei kuitenkaan näy päivähoidossa olevien lasten määrässä, sillä Ranskassa päivähoidossa käy huomattavasti suurempi osa ja Isossa-Britanniassa vain hieman pienempi osa lapsista kuin Suomessa. Yli 3-vuotiaiden kohdalla vertailu on hieman vaikeampaa, sillä osa niin Ison-Britannian, Italian kuin Ranskan korkeasta päivähoidon käytöstä selittyy sillä, että kyseessä on osittain jo koulujärjestelmään liittyvää toimintaa. Silti erityisesti Italiassa ja Ranskassa käyttöasteet näyttäisivät olevan korkeammat kuin Suomessa. Huomattavaa kuitenkin on, että tämän pohjalta ei pystytä erottamaan koko- ja osa-päiväistä päivähoidoa toisistaan.

Päivähoidon nettokustannukset perheelle vaihtelevat kotitalouden tulojen mukaan kaikissa maissa. Suomessa kustannukset ovat yleisesti alhaisemmat kuin Italiassa ja Ranskassa. Isossa-Britanniassa kustannukset ovat selvästi korkeimmat, halvimman maksun ollessa lähes sama kuin Suomen korkeimman maksun.

3.2. Yksilölliset tekijät

Äitien työssäkäynti vaihtelee myös maiden sisällä. Aikaisempien tutkimuksien perusteella esiin ovat nousseet erilaiset taustatekijät eli äidin ikä ja koulutus sekä perheeseen liittyen muiden alle kouluikäisten lasten määrä, puolison työmarkkina-asema sekä puolison tulot (esim. Macran, Joshi & Dex 1996; Saurel-Cubizolles et al. 1999; Takala 2000).

Äidin iällä ei ole samanlaista vaikutusta kaikissa maissa ja tulokset vaihtelevat jopa saman maan osalta. Ison-Britannian osalta Macran et al. (1996, 290) ovat todenneet, että äidin korkeampi ikä lapsen syntyessä nopeuttaa paluuta työmarkkinoille. Saurel-Cubizolles et al. (1999, 192) saivat Italian osalta saman suuntaisen tuloksen, mutta päinvastaisen Ranskan osalta. Bernardin (2001, 137) mukaan Italiassa äidin korkeampi ikä lapsen syntyessä hidastaisi työmarkkinoille paluuta. Suomessa Takala (2000, 40, 62) on havainnut, että hoitovapaan käyttö lisääntyy jonkin verran iän myötä, mutta yhteys ei ole aivan suoraviivainen ikäluokkien välillä. Tässä kohdin on kuitenkin huomioitava, että tulokset ovat peräisin eri tutkimuksista. Niitä ei ole tehty ajallisesti samaan aikaan ja tutkimuksessa mukana olleiden naisten iät vaihtelevat. Lisäksi se, kuinka kauan lapsen saannista oli tutkimushetkeen, vaihteli. Nämä erot saattavat osittain olla syynä erilaisiin tuloksiin.

Koulutuksen vaikutus äitien työssäkäyntiin on ollut samanlainen kaikissa maissa. McCullohin & Dexin (2001, 193) mukaan koulutus lisäsi äitien paluuta työmarkkinoille Isossa-Britanniassa. Italian osalta samanlaiseen tulokseen päätyi Bernardi (2001, 137) ja Saurel-Cubizolles et al. (1999, 191) Ranskan osalta. Suomessa matalamman koulutuksen saaneet käyttävät kotihoidontukea useammin ja pidempään kuin korkeamman koulutuksen saaneet (Anttonen 2003, 182; Korpinen 2000, 182). Korkeamman koulutuksen hankkimisen voidaan ajatella viittaavan siihen, että nainen haluaa panostaa enemmän työuraansa. Erityisesti maissa, joissa esimerkiksi yliopisto-opiskelu on maksullista, rahallinen panostus koulutukseen on merkittävä.

Muiden alle kouluikäisten lasten määrällä on myös vaikutusta äitien työssäkäyntiin. Takalan (2000, 65, 71) mukaan Suomessa päivähoidopalveluiden käyttö on yleisempää perheissä, joissa on vähemmän tai ei ollenkaan muita alle

kouluikäisiä lapsia. Vastaavasti useampien alle kouluikäisten lasten määrä lisää kotona tapahtuvaa hoitoa. McCulloh & Dex (2001, 191-198) ovat saaneet saman suuntaisia tuloksia Ison-Britanniasta. Italian ja Ranskan osalta se, oliko kyseessä ensimmäinen vai toinen synnytys ei ole aikaisemmassa tutkimuksessa noussut merkittäväksi tekijäksi (Saurel-Cubizolles et al. 1999, 189). Useampien lasten vaikutus työssäkäyntiin on helppo ymmärtää. Mitä useampia pieniä lapsia perheessä on, sitä suurempi on myös hoivan tarve. Mitä enemmän on työtä lapsien hoidosta kotona, sitä rankemmaksi tulisi yhdistää tilanteeseen työnteko. Työpäivän päätteeksi useamman lapsen hoitaminen on luonnollisesti raskaampaa kuin yhden lapsen hoitaminen.

Puolison työmarkkina-aseman vaikutus on myös tullut esille aikaisemmissa tutkimuksissa, mutta tulokset eivät ole yhteneviä maiden välillä. Saurel-Cubizolles et al. (1999, 185) saivat tutkimuksessaan Italian ja Ranskan osalta tuloksen, jonka mukaan äidin työssäkäynti on yleisempää, jos puoliso on työtön. Joshi et al. (1996) taas Ison-Britannian osalta tuloksen, että puolison työssäkäynti lisää myös äidin työssäkäyntiä. He epäilivät, että Ison-Britanniassa työttömyysturvan tarveharkinta eli puolison tulojen vaikutus työttömyystuen saamiseen olisi osittain syynä äitien vähäisempään työssäkäyntiin silloin, kun puoliso on työtön. Työttömän puolison työssäkäyntiä lisäävä vaikutus voi olla hyvin yhteydessä myös puolison tuloihin.

Puolison tulojen osalta on esitetty, että äidin työssäkäynti saattaa olla perheelle taloudellinen välttämättömyys. Perhe voi olla tilanteessa, jossa ei ole varaa luopua äidin kotitalouteen tuomasta taloudellisesta panoksesta. Äitien työssäkäynti olisi siten yleisempää silloin, kun puolison tulot ovat pienet. Suomessa esimerkiksi Ervasti (2000, 72) on arvellut taloudellisen välttämättömyyden ohjaavan pienten lasten vanhempien työssäkäyntiä. Samoin puolison korkeiden tulojen voidaan ajatella riittävän perheen elintason turvaamiseen, joten äidin työssäkäynti ei olisi välttämätöntä, vaan äiti voisi jäädä hoitamaan lasta kotiin. Dex & Joshi (1999) ovat saaneet Ison-Britannian osalta tämän suuntaisia tuloksia. Tulojen vaikutus ei kuitenkaan muodostunut kovinkaan suureksi. Italian osalta Bernardi (2001) on tutkinut puolison resurssien vaikutusta (koulutus ja ammattiasema) äitien työssäkäyntiin. Tulosten mukaan puolison korkeammat resurssit vaikuttivat äidin työssäkäyntiä vähentävästi. (Bernardi 2001, 140.)

4. Äitien työssäkäynnin erot

4.1. Tutkimusaineisto ja -menetelmät

Tutkimuksen tavoitteena on saada selville, onko Ison-Britannian, Italian, Ranskan ja Suomen välillä eroja äitien työssäkäynnissä siinä vaiheessa, kun lapsen syntymästä on kulunut kolme vuotta. Lisäksi tarkastellaan, millainen rooli institutionaalisilla tekijöillä ja yksilöllisillä tekijöillä on mahdollisissa maiden välillä ilmenevissä eroissa. Aikaisemmissa äitien työssäkäynnin tutkimuksissa on käynyt ilmi, että lapset vaikuttavat äitien työssäkäyntiin sitä vähentävästi ja että maiden välillä on eroja äitien työssäkäynnissä. Kolme vuotta lapsen syntymästä on mielenkiintoinen hetki tutkia äitien työssäkäyntiä, sillä tuolloin erilaiset vapaat ovat pääasiassa jo päättyneet kaikissa maissa.

Tutkimusaineistona käytetään Eurooppalaista elinolututkimusta (ECHP). Koska 3-vuotiaiden lasten äitien määrä yhdessä aallossa on melko pieni, niin tutkimuksessa yhdistetään äitien tietoja useammasta aallosta³. Lopullisessa aineistossa on mukana 2 417 äitiä, joista brittiläisiä on 574, italialaisia 784, ranskalaisia 625 ja suomalaisia 434. Tutkimuksessa mukana olevien äitien nuorin lapsi on 3-vuotias. Sama henkilö voi siis olla aineistossa mukana vain yhtenä tapauksena, mikä on tärkeää analyysin onnistumisen kannalta. Tutkimus rajoitetaan äiteihin, joiden ikä lapsen syntyessä on 18–45 vuotta. Äitien työssäkäynnin eroja tutkitaan ristiintaulukoinneilla ja logistisella regressioanalyysillä. Mukaan otettavat selittävät muuttujat on valittu artikkelin luvun 3 perusteella. Instituutioiden ja politiikan vaikutusta tutkitaan siten, että maa otetaan mukaan yhdeksi muuttujaksi. Taustatekijöistä iän ja koulutuksen vaikutuksia mitataan äidin iällä synnytyksen aikaan sekä äidin koulutuksen tasolla. Muiden alle kouluikäisten lasten vaikutusta mitataan sillä, onko perheessä muita alle 6-vuotiaita lapsia. Puolison vaikutusta mitataan puolison työmarkkina-aseman ja puolison tulojen mukaan⁴. Mielenkiintoista olisi ollut myös tarkastella puolison olemassaolon vaikututusta työssäkäyntiin, mutta yksinhuoltajien määrä olisi jäänyt niin pieneksi, ettei tätä ollut mahdollista toteuttaa.

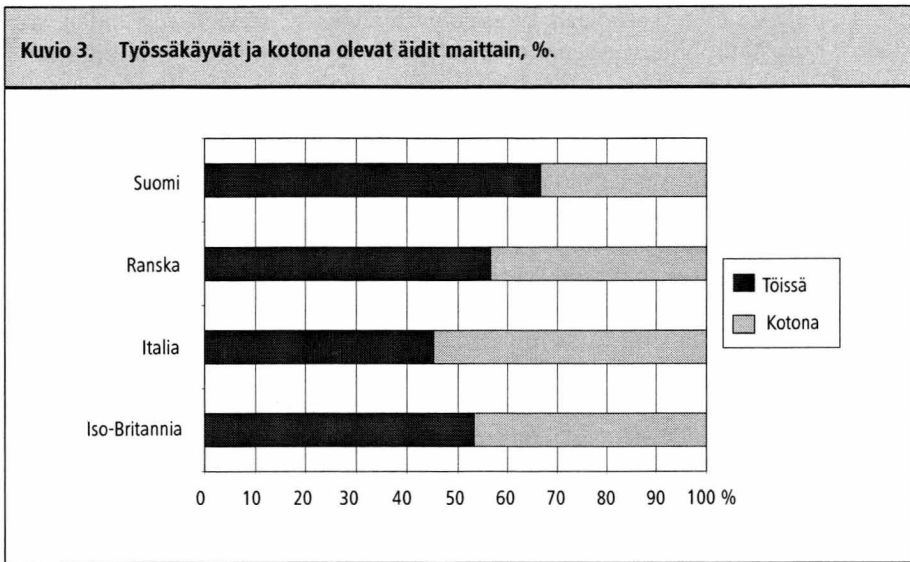
4.2. Työssäkäyvät äidit

Kuviossa 3 on esitetty maiden välillä ilmenevät erot äitien työssäkäynnissä. Sen mukaan työssäkäyvien äitien osuus on Suomessa selvästi korkeampi kuin muissa maissa. Muiden maiden väliset erot ovat selvästi pienemmät Italian ollen ainoa maa, jossa yli puolet äideistä oli kotona. Luvut näyttävät jäävän hieman kuvion 2 äitien työssäkäynnin luvuista. Tämä johtunee siitä, että kuviossa 2 on kyse 3–5-vuotiaista. 4- ja 5-vuotiaiden äitien työssäkäynti nostanee työssäkäynnin astetta. Kuvioiden tiedot eivät myöskään ole ajallisesti yhteneviä. Kuviossa 2 on kyse vuodesta 2005 ja kuviossa 3 vuosista 1996–2001. Äitien työssäkäynti on saattanut näiden vuosien aikana yleistyä ja toisaalta 1990-luvulla ollut huonompi työllisyystilanne on voinut lisätä äitien kotona olemista. Huomioitava on myös, että osa työttömistä ja opiskelevista äideistä on saattanut kokea lapsen hoidon kotona ensisijaiseksi toimekseen.

Mielenkiintoista on myös vertailu naisten työssäkäynnin yleisyyteen kuvion 1 kanssa. Italian osalta erotus on hyvin pieni. Tämä tukee ajatusta, että Italiassa on tapahtunut kahtiajakoa niiden naisten välillä, jotka ovat töissä myös silloin, kun heillä on pieniä lapsia ja niiden, jotka eivät ole ollenkaan työmarkkinoilla. Kotona olevat äidit voivat siis olla naisia, jotka olivat kotona jo ennen lapsen saamista. Suomen ja Ranskan kohdalla äitien työssäkäynti on jonkin verran alhaisempi kuin naisten yleensä. Sen sijaan Ison-Britanniassa äitien työssäkäynti on huomattavasti alhaisempaa kuin naisten yleensä. Ison-Britannian muita maita al-

3 Koska aineistossa on yhdistetty eri vuosia, tarkastettiin eri vuosien vaikutus tuloksiin. Eri vuosien välillä ei ollut tilastollisesti merkittävää yhteyttä Ranskaa lukuun ottamatta. Ranskan osalta tämä on pidettävä mielessä tuloksia arvioitaessa. Ranskan kohdalla kyse oli siitä, että yksi vuosi (1999) poikkesi muista.

4 Tulotiedoissa on huomioitava, että ne viittaavat edelliseen vuoteen. Ranskan ja Suomen osalta tulotiedot viittaavat bruttotuloihin ja Ison-Britannian ja Italian osalta nettotuloihin. Tuloista on siksi muodostettu jokaiselle maalle erilliset kvartiilit. Kvartiilit on nimetty ainoastaan alimasta ylimpään ilman tarkkoja euromääriä, koska ne ovat eri maissa eri suuruiset.

Lähde: ECHP.

haisempi pienten lasten äitien työssäkäynti on tullut esille myös aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Dex & Joshi 1999). Tämän suuren eron äitien ja kaikkien naisten välillä voinee selittää muita maita heikommalla perhepolitiikalla. Ranskassa ja Suomessa päivähoito on turvattu kaikille 3-vuotiaille ja se on kustannuksiltaan halvempaa kuin Isossa-Britanniassa. Lisäksi pidempi ja rahallisesti korvattu vanhempainvapaa antaa suomalaisille ja ranskalaisille äideille mahdollisuuden olla lapsen kanssa pidempään kotona siten, että heidän työpaikkansa on samanaikaisesti turvattu. Tulokset voivatkin viitata siihen, että tarjolla olevat vapaat ovat liian lyhyitä. Niiden jälkeen ei olla vielä halukkaita palaamaan takaisin työhön. Äidit ovat ehkä olleet pakotettuja irtisanoutumaan työstään vapaiden päättymisen jälkeen. Toisaalta myös Italian osalta nämä tekijät eli turvattu päivähoitopaikan puute sekä lyhyemmät ja huonommin korvatut vapaat voivat olla vaikuttamassa äitien matalaan työssäkäyntiin. Suomen ja Ranskan osalta tulokset eivät myöskään tue väitettä, että useamman vuoden pituiset vapaat heikentäisivät naisten sidettä työmarkkinoille. 3-vuotiaiden lasten äitien työssäkäynti on näissä maissa vain jonkin verran harvinaisempaa kuin naisten yleensä.

Tulokset ovat osittain ristiriidassa taulukon 2 kanssa, jossa verrattiin eri maiden päivähoitojärjestelmien kattavuutta. Sen mukaan Italiassa ja Ranskassa huomattavasti suurempi osa lapsista on päivähoidossa kuin Suomessa, ja Isossa-Britanniassakin lähes yhtä suuri osa. Silti äitien työssäkäynti on Suomessa yleisempää. Näiden maiden osalta on huomioitava, että päivähoito voi tarkoittaa vain osa-aikaista hoitoa. Ja vaikka lapsi olisi osa-aikaisessa hoidossa, se ei välttämättä tarkoita sitä, että äiti siirtyy työmarkkinoille. Tulokset saattavat viitata juuri tällaiseen tilanteeseen.

Taulukossa 3 tarkastellaan työssäkäyviä äitejä selittävien tekijöiden suhteen⁵. Eurostatin ohjeistuksen mukaisesti taulukkoon on jätetty merkitsemättä alle 20 tapauksen luokat ja 20–49 tapauksen luokat on merkitty suluilla. Iän suhteen Ranskaa lukuun ottamatta tilanne on yhteneväinen ja tilastollisesti merkitsevä kaikissa maissa, vaikka erot eri ikäluokkien välillä ovatkin pieniä. Mitä vanhempi äiti on lapsen synnyttäessään, sitä todennäköisemmin hän on töissä kolme vuotta lapsen syntymän jälkeen. Tosin yhteys ei ole kaikissa maissa aivan suoraviivainen. Suomen osalta on myös huomioitava vanhimman ikäluokan erityisen korkea työssäkäyntiaste. Italiassa sen sijaan nuorimman ikäluokan työssä oleminen on erityisen harvinaista. Iän vaikutusta voitaneen ainakin osittain selittää sillä, että vanhempana lapsensa saaneet ovat nuorempia useammin ehtineet vakiinnuttaa paikkansa työmarkkinoilla.

Koulutuksen osalta tilanne on kaikissa maissa hyvin selvä ja erot ovat myös tilastollisesti merkitseviä. Mitä korkeampi koulutus äidillä on, sitä todennäköisemmin hän on töissä lapsen ollessa 3-vuotias. Erityisesti Italian osalta koulutuksen vaikutus näyttäisi olevan erityisen voimakas, sillä korkeasti koulutettujen osuus työssäkäyvistä on todella iso, vähiten koulutusta saaneilla taas vastavasti hyvin pieni. Myös muissa maissa korkeasti koulutettujen osuus työssäkäyvistä on suurempi kuin vähän koulutettujen. Suomessa ja Ison-Britannian osalta tilanne on kuitenkin tasaisempi kuin muissa maissa, erityisesti vähiten koulutusta saaneiden osalta. Koulutuksen vaikutus on tullut selvästi esille myös aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Anttonen 2003; Bernardi 2001). Korkeamman koulutuksen saaneiden voidaan ajatella panostaneen työuraansa vähemmän koulutettuja enemmän, mikä ainakin osittain selittänee korkeamman työssäkäynnin asteen.

Sen sijaan perheessä olevien muiden alle 6-vuotiaiden yhteys äidin työssäkäyntiin ei noussut kovinkaan merkittäväksi. Ainoastaan Ranskassa yhteys oli tilastollisesti merkitsevä. Lisäksi tapausmäärät useamman alle 6-vuotiaan lapsen luokissa jäivät pieniksi. Nämä tulokset ovat osittain ristiriidassa aikaisempien tutkimusten tulosten kanssa. Tämä saattaa ainakin osittain johtua käytettävästä aineistosta ja niiden tapausten määrästä, joissa perheessä oli useampi lapsi. Tapausten vähäisen määrän vaikutusta tukee myös se, että tarkasteltaessa maita yhdessä tapausten lukumäärä kasvaa, jolloin useampien alle 6-vuotiaiden lasten äitien työssäkäyntiä vähentävä vaikutus tulee esille. Tosin kyse voi olla myös Ranskan vaikutuksesta koko aineistoon.

Puolison työmarkkina-aseman kohdalla luokka Muu viittaa opiskelijoihin ja muihin taloudellisesti ei-aktiivisiin henkilöihin. Suomea lukuun ottamatta tapausten määrät niin työttömien kuin Muu-luokan osalta jäivät pieniksi. Vaikka ryhmät ovat pieniä, ne näyttävät eroavan suuresta työssäkäyvien puolisoitten ryhmästä selvästi siten, että äitien työssäkäynti oli yleisempää silloin, kun puoliso oli töissä. Tämä käy ilmi myös tarkasteltaessa maita yhdessä. Suomessa äitien, joilla oli työtön puoliso, työssäkäynti olikin erityisen alhaista verrattuna Suomen lukuihin muiden muuttujien osalta. Puolison tulojen vaikutus on yllättäen melko pieni. Erot eri tuloluokkien välillä ovat pienet, ja vain Ison-Britannian ja maita yhdessä tutkittaessa tilastollisesti merkitseviä. Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että kaikissa maissa Italiaa lukuun ottamatta toiseksi

5 Taulukossa 3 merkitsevyyys tarkoittaa: *=tilastollisesti melkein merkitsevä ero, **=tilastollisesti merkitsevä ero, ***=tilastollisesti erittäin merkitsevä ero.

Taulukko 3. Työssäkävien äitien osuus kaikista äideistä, %.

	Kaikki	Iso-Britannia	Italia	Ranska	Suomi
Äidin ikä synnytyksen aikaan					
18–25	41	43	(28)	51	(53)
26–30	56	58	48	58	70
31–36	57	54	49	60	66
37–45	58	(60)	(50)	(48)	(78)
<i>Merkitsevyys</i>	***	**	***	–	**
Äidin koulutus					
Perusaste	37	42	29	40	(54)
Keskiaste	58	61	55	61	58
Korkea-aste	72	63	81	75	76
<i>Merkitsevyys</i>	***	***	***	***	***
Muut alle kouluikäiset lapset					
On	43	(45)			(63)
Ei	56	54	46	59	67
<i>Merkitsevyys</i>	***	–	–	***	–
Puolison työmarkkina-asema					
Työssä	56	53	46	58	70
Työtön	37				(52)
Muu	32				
<i>Merkitsevyys</i>	***	***	***	**	**
Puolison tulot					
Ylin kvartiili	57	54	47	58	72
Toiseksi ylin kvartiili	55	60	45	56	64
Toiseksi alin kvartiili	60	69	46	60	74
Alin kvartiili	48	46	41	53	60
<i>Merkitsevyys</i>	***	**	–	–	–

Lähde: ECHP.

alimpaan kvartiiliin kuuluvat olivat yleisimmin töissä. Tämä voisi tietyiltä osin tukea sitä ajatusta, että äitien työssäkäynti voisi johtua taloudellisesta pakosta. Näissä perheissä äitien kotiin jääminen voisi aiheuttaa tilanteen, jossa puolison tulot eivät riitä takaamaan tarvittavaa elintasoja lapsen saannin jälkeen. Alimassa kvartiilissa kyse voi olla siitä, että taloudellisesti on ollut tiukkaa jo ennen lapsen syntymistä, vaikka nainen olisi töissä ollutkin.

Kaiken kaikkiaan monien tekijöiden osalta maiden väliltä löytyy samanlaisuuksia, vaikka työssäkäynnin yleisyys vaihtelee maittain paljonkin. Koulutuksen, muiden alle 6-vuotiaiden lasten, puolison työmarkkina-aseman ja puolison tulojen vaikutus oli kaikissa maissa samansuuntainen. Korkeampi koulutus, se ettei ole muita alle 6-vuotiaita lapsia sekä puolison työssäolo lisäsivät äidin todennäköisyyttä olla töissä, kun lapsi on 3-vuotias. Puolison tuloilla taas näyttää olevan kahtalainen vaikutus: toisaalta korkeat tulot lisäsivät työssäkäyntiä, mutta toisaalta niin tekivät myös melko alhaiset tulot. Suomen osalta on myös huomioitava se, että kaikissa muissa luokissa paitsi koulutusmuuttujan luokissa korkeakoulu ja keskiaste, työssäkäyntiaste oli muita maita korkeampi.

4.3. Äitien työssäkäyntiin vaikuttavien tekijöiden paikantaminen

Edellisessä jaksossa äitien työssäkäyntiin vaikuttavia tekijöitä tarkasteltiin toisistaan irrallisina muuttujina. Vaikka ne kertovatkin havainnollisesti työssäkävivistä äideistä, ne saattavat tuottaa osin harhaanjohtavia tuloksia, sillä ne eivät huomioi muiden tekijöiden vaikutuksia. Tässä jaksossa analyysia täydennetään logistisella regressioanalyysillä⁶, jolla saadaan tarkennettua kuvaa siitä, mikä on institutionaalisten ja yksilöllisten tekijöiden keskinäinen suhde työssäkäyntiin vaikuttamisessa. Taulukon 4 ensimmäisessä sarakkeessa ovat analyysissa mukana olleet muuttujat. Toisessa sarakkeessa on tehty kaikille maille yhteinen analyysi, jossa maa on mukana yhtenä muuttujana. Maittaisissa analyysseissa tapausmäärät jäävät melko alhaisiksi aineiston koon takia, mikä on huomioitava myös tuloksia tulkittaessa. Maittaisten analyysien perusteella saadaan kuitenkin tarkasteltua sitä, mitkä tekijät nousevat kussakin maassa eniten vaikuttaviksi tekijöiksi.

Koulutuksen vaikutus tulee vahvimmin esille. Korkeimman koulutuksen saaneiden ryhmällä oli yli nelinkertainen todennäköisyys olla töissä kuin vähiten koulutusta saaneilla. Korkeamman koulutuksen hankkineiden voidaan ajatella panostaneen enemmän työuraansa ja he ovat siksi muita äitejä useammin töissä. Maissa, joissa esimerkiksi yliopisto-opiskelu on maksullista, on rahallinenkin panostus koulutukseen merkittävä. Lisäksi korkeamman koulutuksen saaneet tekevät harvemmin fyysistä työtä, mikä saattaa osaltaan vaikuttaa yleisempään työssäkäyntiin. Lapsen hoito fyysisesti raskaan työpäivän jälkeen ei kenties ole houkutteleva vaihtoehto. Osittain selittävänä tekijänä voi olla sekin, että korkeamman koulutuksen saaneiden työtehtävät ovat sen luonteisia, ettei useamman vuoden poissaolo työtehtävistä ole käytännössä mahdollista. Lisäksi useamman vuoden poissaolo voisi heijastua myös tulevaan urakehitykseen sitä heikentävästi.

Maittaisissa analyysseissa koulutuksen vaikutus oli samansuuntainen, Suomen osalta erot eivät kuitenkaan ole tilastollisesti merkitseviä. Erityisen huomattava on Italian tilanne, missä korkeimman koulutuksen saaneilla oli yli 15-kertainen todennäköisyys olla töissä kuin alimman koulutuksen saaneella ryhmällä. Huomattavaa on, että luku on näin suuri nimenomaan korkeimman koulutuksen saaneilla. Keskiasteen koulutuksen saaneiden erot olivat kaikissa kolmessa maassa lähempänä toisiaan. Italian ja Ranskan osalta kyse voi olla siitä, että vähiten koulutusta saaneet ovat niitä, jotka olivat poissa työmarkkinoilta jo ennen lapsen saantia. Heillä saattaa olla paremmat mahdollisuudet maksaa päivähoitomaksuja, vaikka ne kaikissa maissa on porrastettu perheen tulojen mukaan. Se, miksi koulutus ei noussut Suomen osalta tilastollisesti merkitseväksi, voinee johtua siitä, että suomalaisista äideistä suuri osa oli jo joka tapauksessa töissä. Koulutus ei ehkä silloin ole samassa mitassa ratkaiseva tekijä

6 Logistinen regressioanalyysi tuottaa ns. odds ration eli vedonlyöntisuhteen. Taulukossa 4 olevat kertoimet kertovat sen, kuinka suuri todennäköisyys äidillä on olla töissä, jos hän kuuluu kyseiseen luokkaan. Kerrointa verrataan kontrastiluokkaa, joka saa arvon 1. Esim. taulukossa 4 Italian kohdalla sarakkeessa neljä korkeakoulun kerroin 15.919 tarkoittaa, että korkeasti koulutetulla on yli 15-kertainen todennäköisyys olla töissä kuin perusasteen koulutuksen saaneilla. Tilastolliset merkitsevyydet: *=tilastollisesti melkein merkitsevä ero, **=tilastollisesti merkitsevä ero, ***=tilastollisesti erittäin merkitsevä ero.

Liitteessä 1 on esitetty analyysien 95 %:n luottamusvälit.

sen suhteen, onko äiti töissä vai kotona. Tulokset olisivat voineet olla erilaisia, jos tilannetta olisi tutkittu lapsen ollessa nuorempi.

Hieman yllättäen valtio ei osoittaudu kovinkaan merkittäväksi äitien työssäkäynnin selittäjäksi. Suomalaisten äitien todennäköisyys olla töissä oli suurempi kuin muissa maissa, mutta tilastollisesti merkitsevä ero on vain Italian ja Suomen välillä. Syitä vähäiseen merkitykseen voi olla useita. Jo edellä todettiin, että yksilöllisten tekijöiden vaikutus on hyvin samansuuntainen eri maiden välillä, mikä voi vähentää maan vaikutusta. Erityisesti koulutuksen suuri merkitys vaikuttanee tähän. Tätä tukee se, että maan merkittävyys pieneni analyysissä sitä mukaa, kun yksilöllisiä tekijöitä otettiin mukaan. Yksilölliset tekijät näyttäisivätkin Italiaa lukuun ottamatta olevan oleellisempia selittäjiä äidin työssäkäynnin eroja arvioitaessa.

Taulukko 4. Äitien työssäkäyntiin vaikuttavat tekijät. Logistinen regressioanalyysi.

	Kaikki	Iso-Britannia	Italia	Ranska	Suomi
Maa					
Iso-Britannia	.932	–	–	–	–
Italia	.613**	–	–	–	–
Ranska	.896	–	–	–	–
Suomi	1	–	–	–	–
Äidin ikä synnytyksen aikaan					
37–45	1.692**	2.817**	1.972**	.749	2.588*
31–36	1.556**	1.742	1.962**	1.004	1.236
26–30	1.621**	1.814	1.946**	1.072	1.448
18–25	1	1	1	1	1
Koulutus					
Korkea-aste	4.216***	2.283**	15.919***	5.196***	1.816
Keskiaste	2.434***	2.625**	3.452***	2.259***	.868
Perusaste	1	1	1	1	1
Onko perheessä muita alle 6-vuotiaita					
On	.485***	.614	.748	.318**	.721
Ei	1	1	1	1	1
Puolison työmarkkina-asema					
Muu	.332***	.547	.926	1.147	.283**
Työtön	.519**	.688	.629	1.096	.465**
Työssä	1	1	1	1	1
Puolison tulot					
Ylin kvartiili	.635**	.682	.527**	.720	.875
Toiseksi ylin kvartiili	.814	1.187	.746	1.038	.680
Toiseksi alin kvartiili	1.168	2.043**	.982	1.309	1.344
Alin kvartiili	1	1	1	1	1

Lähde: ECHP.

Äidin ikä sen sijaan osoittautui merkittäväksi tekijäksi. Erityisesti nuorin ja vanhin ikäryhmä erottuivat toisistaan. Vanhempana lapsensa saaneet ovat usein jo vakiinnuttaneet paikkansa työmarkkinoilla. Lisäksi he ovat ehtineet edetä työurallaan pidemmälle. Kannattaa huomioida myös ajankohta, jolloin aineisto kerättiin. 1990-luvun lopulla Eurooppa oli vasta nousemassa vuosikymmenen alun lamasta. Epävarmassa työtilanteessa kotiin jääminen lasta hoitamaan on voinut olla hyvinkin houkutteleva vaihtoehto monelle nuorelle äidille. Lama ei kenties koskettanut vanhempia ikäluokkia yhtä paljon, suurempi osa oli jo ehtinyt hankkia vakinaisen työpaikan itselleen. Maittaisissa analyyseissa äidin ikä nousi Ranskaa lukuun ottamatta vaikuttavaksi tekijäksi kaikissa maissa, tosin Suomen ja Ison-Britannian osalta tilastollisesti merkitseväksi vain nuorimman ja vanhimman ikäluokan osalta.

Perheen muiden alle 6-vuotiaiden lasten vaikutus on myös tilastollisesti merkitsevä. Muiden alle 6-vuotiaiden läsnäolo perheessä vähensi äidin todennäköisyyttä olla töissä lapsen ollessa 3-vuotias. Koska äidit kuitenkin edelleen vastaavat suurimmaksi osaksi kotona tuotettavasti hoivasta, useamman lapsen hoitaminen kuormittaa äitiä enemmän. Kotona olo vapaiden jälkeen saattaa olla houkuttelevampi vaihtoehto kuin kantaa kahta vastuuta: työstä kodin ulkopuolella ja lapsista kotona työpäivän jälkeen. Maittaisissa analyyseissa vaikutus oli samansuuntainen, mutta tilastollisesti merkitsevä vain Ranskassa. Muissa maissa syynä tilastollisen merkitsevyyden puutteeseen voi olla se, aineistossa on niin pieni määrä tapauksia, joissa perheessä oli useampi alle 6-vuotias lapsi.

Myös puolison työmarkkina-aseman merkitys on tilastollisesti merkitsevä. Puolison ollessa töissä myös äidin todennäköisyys olla töissä on suurempi. Tulokset ovat osin ristiriidassa aikaisempien tutkimusten kanssa, joiden mukaan työssäkäynti olisi yleisempää puolison ollessa työtön. Työttömien ja Muu-luokkaan kuuluvien määrä suhteessa työssäkäyntiin puolisoihin oli kuitenkin hyvin pieni, mikä osittain selittää tulosta. Tämä näkyy myös maittaisissa analyyseissa. Muu-luokkaan kuuluvien äitien työssäkäyntiä vähentävä vaikutus voi viitata siihen, että äiti on vasta lopettanut opiskelunsa. Mikäli ei ole tietoa työpaikasta, saattaa kotiin jääminen olla houkuttelevampi vaihtoehto. Toisaalta äidit itsekin voivat olla opiskelijoita, vaikka ilmoittavatkin lapsen hoidon ensisijaiseksi toimekseen. Maittaisissa analyyseissa vaikutus on Ranskaa lukuun ottamatta samansuuntainen, mutta tilastollisesti merkitsevästi vain Suomessa.

Puolison tulojen osalta tulos on tilastollisesti merkitsevä vain ylimmän kvartiilin osalta. Mielenkiintoista on, että ristiintaulukoinnin tuloksista poiketen puolison korkeat tulot vähensivät hieman äitien työssäkäynnin todennäköisyyttä. Tämä tukee ylimmän kvartiilin osalta ajatusta, että äitien työssäkäynti voisi olla taloudellisen tilanteen sanelemaa. Mikäli puolison tulot ovat korkeat, ei äidin pitempikään kotona olo vahingoita perheen taloudellista tilannetta, vaan tarvittava tulotaso saavutetaan puolison tuloilla. Maittaisissa analyyseissa vaikutus on samansuuntainen, mutta tilastollisesti merkitsevä vain Isossa-Britanniassa toiseksi alimman kvartiilin ja Italiassa ylimmän kvartiilin osalta. Ison-Britannian kohdalla näissä perheissä äitien kotiin jääminen pidemmäksi aikaa voisi tuottaa tilanteen, jossa puolison tulot eivät riitä takaamaan ennen lapsen tuloa ollutta elintasoaa. Alimassa kvartiilissa kyse saattaa olla siitä, että taloudellisesti on ollut tiukkaa jo ennen lapsen syntymistä, vaikka nainen olisi töissä käynytkin. Italian kohdalla näyttää pätevän selitys puolison korkeiden tulojen työssäkäyntiä vähentävästä vaikutuksesta.

5. Lopuksi

Artikkelin tavoitteena oli tutkia, onko maiden välillä eroja äitien työssäkäynnissä siinä vaiheessa, kun lapsen syntymästä on kulunut 3 vuotta, ja millainen rooli institutionaalisilla ja yksilöllisillä tekijöillä on mahdollisissa maiden välisissä eroissa. 3 vuotta lapsen syntymästä antoi mielenkiintoisen hetken tutkia äitien työssäkäyntiä, sillä tuolloin erilaiset vapaat olivat pääasiassa jo päättyneet: olttiinko vapaiden jälkeen menty töihin vai jääty kotiin?

Äitien työssäkäynnin yleisyys vaihteli maiden välillä. Suomessa se oli selvästi yleisintä ja Italiassa vähäisintä. Italia olikin ainut maa, jossa yli puolet äideistä oli kotona lapsen ollessa 3-vuotias. Ranskassa ja Isossa-Britanniassa työssäkäynti oli lähes yhtä yleistä maiden sijoittuessa Suomen ja Italian väliin. Tuloksia verrattiin tilastoihin naisten työssäkäynnistä. Italian osalta havaittiin, että äitien työssäkäynti oli melkein samalla tasolla kuin naisten yleensä. Tulokset tukivat aikaisemmissa tutkimuksissa esille tullutta ajatusta (esim. Bernardi 2001), että Italiassa on tapahtunut kahtiajakoa niiden naisten välillä, jotka ovat kokonaan poissa työmarkkinoilta ja jotka ovat töissä, vaikka heillä olisi pieni lapsi. Suomessa ja Ranskassa äitien työssäkäynti osoittautui vain hieman alhaisemmaksi kuin naisten työssäkäynti yleensä. Näiden maiden osalta tulos ei tukenut ajatusta, että pitkät, useamman vuoden kestävät vapaat lapsen saannin jälkeen heikentäisivät naisten sidettä työmarkkinoille. Sen sijaan Isossa-Britanniassa äitien työssäkäynti jäi selvästi naisten yleistä työssäkäyntiä alhaisemmaksi. Alhaisempi työssäkäynti erityisesti alle kouluikäisten keskuudessa on tullut esille myös aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Dex & Joshi 1999). Suuri ero äitien ja naisten työssäkäynnin välillä antoi aiheita epäillä, että erot maiden harjoittamassa politiikassa ja etuuksissa voisivat olla vaikuttavina tekijöinä. Ranskassa ja Suomessa päivähoito on turvattu kaikille 3-vuotiaille ja se on kustannuksiltaan halvempaa kuin Isossa-Britanniassa. Lisäksi pidempi ja rahallisesti korvattu vanhempainvapaa antaa Suomessa ja Ranskassa äideille mahdollisuuden olla lapsen kanssa pidempään kotona, niin että heidän työpaikkansa on turvattu.

Tästä huolimatta jatkoanalyysissa valtio ei osoittautunut äitien työssäkäyntiä selittäväksi tekijäksi Italiaa ja Suomea lukuun ottamatta. Vaikka suomalaiset äidit olivat muita todennäköisemmin töissä, erot Ison-Britannian ja Ranskan osalta eivät olleet tilastollisesti merkitseviä. Tulos on yllättävä ja sen takana voi olla useita syitä. Ensinnäkin yksilölliset tekijät osoittautuivat hyvin merkittäviksi. Maan vaikutus heikkenikin sitä mukaan, kun analyysiin otettiin mukaan yksilöllisiä tekijöitä. Toiseksi yksilöllisten tekijöiden vaikutus oli hyvin usein samansuuntainen eri maissa. Tämä tuli esille verrattaessa tuloksia maiden yhteisessä analyysissa ja maittäisissa analyysissa. Kolmanneksi voidaan pohtia, onko maa muuttujana liian karkea. Maiden välillä on eroja sen suhteen, miten ne järjestävät toisaalta vanhemmille tarkoitettut vapaat ja toisaalta päivähoiton. Maassa vallitsevat arvot ja asenteet jäivät aineiston luonteen takia tutkimuksen ulkopuolelle. Näiden tekijöiden mukaan saaminen olisikin voinut osaltaan tarkentaa maiden välisiä eroja ja vaikuttaa saatuihin tuloksiin. Lisäksi maavaliinalla oli varmasti oma merkityksensä tuloksiin.

Yksilöllisistä tekijöistä äidin korkeampi ikä, korkeampi koulutus, vähäisempi muiden alle kouluikäisten lasten määrä sekä puolison työssäkäynti lisäsivät todennäköisyyttä olla töissä. Puolison tulojen osalta korkeat tulot vähensivät

todennäköisyyttä olla töissä, mutta niin tekivät myös matalat tulot. Maita erikseen tarkasteltaessa tapausten lukumäärät jäivät aineiston koon takia melko pieniksi. Äidin työssäkäynnin todennäköisyyttä nostivat Isonsa-Britanniassa äidin korkeampi ikä, korkeampi koulutus sekä puolison tulot toiseksi alimman kvartiilin osalta ja Italiassa äidin korkeampi ikä, korkeampi koulutus sekä puolison matalammat tulot. Ranskassa äidin työssäkäynnin todennäköisyyttä lisäsi korkeampi koulutus sekä vähäisempi muiden alle kouluikäisten lasten määrä ja Suomessa puolestaan äidin korkeampi ikä ja puolison työssäkäynti.

Italian ja Suomen osalta valtio osoittautui selittäväksi tekijäksi. Italian ja Suomen osalta myös äitien työssäkäynnin erot olivat suurimmat. Maiden harjoittama politiikka ja tarjolla olevat vapaat sekä päivähoito poikkeavat toisistaan paljonkin verrattuna Suomen ja Ranskan välisiin eroihin. Italiassa vapaat ovat huomattavasti lyhyempiä ja vanhempainvapaa selvästi heikommin korvattu kuin Suomessa. Myöskään päivähoitoa ei ole turvattu kaikille. Tosin päivähoiton käyttö on yleisempää, mutta kyse voi usein olla vain osa-päiväisestä hoidosta. Mielenkiintoinen kysymys on, miksei samankaltaiset – ja vielä suuremmat institutionaaliset erot – Ison-Britannian ja Suomen välillä nousseet paremmin esille. Syynä voi olla, että Italian ja Suomen osalta yksilöllisten tekijöiden vaikutukset olivat osittain eri suuntaisia, minkä takia valtio osoittautui juuri näiden kohdalla merkittäväksi. Suomen ja Ison-Britannian osalta eroja ei ole yhtä paljon. Ison-Britannian ja Suomen osalta yksilöllisten tekijöiden samanlaiset vaikutukset saattoivatkin heikentää maan vaikutusta.

Manner-Euroopan maita tutkimuksessa edusti Ranska. Perhepolitiikan sekä naisten ja äitien työssäkäynnin kysymyksissä Ranska eroaa paljon toisesta Manner-Euroopan maasta Saksasta. Saksassa niin naisten kuin äitienkin työssäkäynti on alhaisempaa kuin Ranskassa (Eurostat 2005). Myös vapaiden ja päivähoiton järjestämisessä on eroja (Bradshaw & Finch 2002). Mikäli Saksa olisi ollut mukana tutkimuksessa, tulokset olisivat voineet olla erilaisia. Ranskan perhepolitiikan voidaankin sanoa olevan melko ”epämanner-eurooppalaista”. Ranska on myös aikaisemmissa tutkimuksissa osoittautunut olevan naisten ja äitien työssäkäynnin tukemisessa pikemmin lähempänä Pohjoismaita kuin Manner-Euroopan maita (Gornick et al. 1997). Tutkimuksen tulokset viittaavatkin siihen, että regiimijako ei olisi täysin toimiva tutkittaessa perheeseen ja sukupuoleen liittyviä kysymyksiä ja Sainsburyn (1996) esittämä kritiikki olisi aiheellista. Italian tapaus tukee edelleen sitä, että Manner- ja Etelä-Euroopan maita ei tulisi sijoittaa samaan regiimiin ainakaan perhe- ja sukupuolinäkökulmasta.

Liite 1.

Liitetaulukko 1. Logististen regressioanalyysien 95 %:n luottamusvälit.

	Kaikki	Iso-Britannia	Italia	Ranska	Suomi
Maa					
Iso-Britannia	.681–1.276	–	–	–	–
Italia	.460–.815	–	–	–	–
Ranska	.667–1.203	–	–	–	–
Suomi	1	–	–	–	–
Äidin ikä synnytyksen aikaan					
37–45	1.154–2.480	1.198–6.624	1.002–3.881	.353–1.589	.994–6.735
31–36	1.170–2.070	.930–3.266	1.213–3.173	.572–1.764	.592–2.581
26–30	1.223–2.149	.970–3.394	1.211–3.126	.614–1.873	.697–3.009
18–25	1	1	1	1	1
Koulutus					
Korkeaste	3.243–5.496	1.430–3.646	7.815–32.424	3.134–8.616	.828–3.985
Keskiaste	1.941–3.025	1.410–4.887	2.458–4.874	1.479–3.451	.401–1.880
Perusste	1	1	1	1	1
Onko perheessä muita alle 6-vuotiaita					
On	.337–.698	.336–1.124	.416–1.345	.153–.662	.379–1.371
Ei	1	1	1	1	1
Puolison työmarkkina-asema					
Muu	.186–.584	.253–1.183	.403–2.131	.376–3.500	.115–.698
Työtön	.245–.780	.300–1.487	.335–1.181	.516–2.326	.215–1.003
Työssä	1	1	1	1	1
Puolison kuukausitulot kvartileissa					
Ylin kvartiili	.476–.848	.349–1.334	.330–.840	.408–1.274	.441–1.736
Toiseksi ylin kvartiili	.623–1.063	.655–2.119	.484–1.150	.618–1.745	.355–1.303
Toiseksi alin kvartiili	.882–1.546	1.078–3.871	.625–1.544	.751–2.281	.705–2.560
Alin kvartiili	1	1	1	1	1

Lähde: ECHP.

Kirjallisuus

- Anttonen, Anneli (2003): Lastenhoidon kaksi maailmaa. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Gaudeamus. Helsinki. S. 159-185.
- Bernardi, Fabrizio (2001): The Employment Behavior of Married Women in Italy. Blossfeld, Hans-Peter & Drobnic, Sonja (eds.): Careers of Couples in Contemporary Societies. Oxford University Press. S. 121-145.
- Bonoli, Giuliano (2003). The Politics of the New Social Risks. Paper prepared for presentation the conference "The politics of new social risks", Lugano, Switzerland 25-25 September 2003.
- Bradshaw, Jonathan & Finch, Naomi (2002): A Comparison of Child Benefit Packages in 22 Countries. Department for Work and Pensions. Research Report No 174.
- Daly, Mary (2002): Care as Good for Social Policy. *Journal of Social Policy* 31(2):251-270.
- Dex, Shirley & Joshi, Heather (1999): Careers and Motherhood: Policies for Comparability. *Cambridge Journal of Economics* 32:641-659.
- Ervasti, Heikki (2000): Suomalaisten perhe- ja sukupuolirooleja koskevat asenteet. Teoksessa Ritakallio, Veli-Matti; Ervasti, Heikki; Forssén, Katja & Nurmi, Kaarina (toim.): Eriarvoisuutta paikantamassa. Juhlakirja Kari Salavuon täyttäessä 60 vuotta. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimus 55. Turku. S. 115-133.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990): The Three Worlds of Welfare Capitalism. Polity Press. Cambridge.
- Esping-Andersen, Gøsta (1999): Social Foundations of Postindustrial Economies. Oxford University Press.
- Eurostat (2005): Gender Gaps in the Reconciliation between work and family life. *Statistics in Focus. Population and Living Conditions* 4/2005.
- Ferrera, Maurizio (1996): The 'Southern Model' of Welfare. *Journal of European Social Policy* 6(1):17-37.
- Gornick, Janet C.; Meyers, Marcia K. & Ross, Katherin E. (1997): Supporting the Employment of Mothers: Policy Variation Across Fourteen Welfare States. Luxembourg Income Study (LIS) Working Paper 139.
- Gornick, Janet C. & Meyers, Marcia K. (2003): Families that Work. Policies for Reconciling Parenthood and Employment. Russel Sage Foundation. New York.
- Haataja, Anita (2004): Pohjoismaiset vanhempainvapaat kahden lasta hoitavan vanhemman tukena. *Janus* 12(1): 25-48.
- Joshi, Heather; Dex, Shirley & Macran, Susan (1996): Employment over Childbearing and Subsequent Labour Force Participation: Evidence from the 1958 Birth Cohort. *Journal of Population Economics* 9: 325-348.

- Korpinen, Johanna (2000): Child Home Care Allowance – Framing the Finnish Experience. In Kalliomaa-Puha, Laura (ed.): Perspectives of Equality. Work, Women and Family in the Nordic Countries and EU. Nord 2000:5. Copenhagen. P. 174-186.
- Macran, Susan; Joshi, Heather & Dex, Shirley (1996): Employment after Childbearing: A survival Analysis. Work, Employment and Society 10(2): 273-296.
- Mahon, Rianne (2002): Child Care: Toward What Kind of "Social Europe?" Social Politics 9. Fall 2002: 343-379.
- McCulloh, Andrew & Dex, Shirley (2001): Married Women's Employment Patterns in Britain. Blossfeld, Hans-Peter & Drobnic, Sonja (eds.): Careers of Couples in Contemporary Societies. Oxford University Press. S. 175-200.
- Nurmi, Kaarina (2000): Epätyypillisuus ja sukupuolten tasa-arvo 1990-luvun EU:n työmarkkinoilla. Ritakallio, Veli-Matti; Ervasti, Heikki; Forssén, Katja & Nurmi, Kaarina (toim.): Eriarvoisuutta paikantamassa. Juhlakirja Kari Salavuon täyttäessä 60 vuotta. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimus 55. Turku. S.77-109.
- OECD (2001): Employment Outlook 2001. Paris. OECD Publications.
- OECD (2002): Employment Outlook 2002. Paris. OECD Publications.
- OECD (2004): Employment Outlook 2004. Paris. OECD Publications.
- OECD (1999): Labour Force Statistics 1999. Paris. OECD Publications.
- Orloff, Ann (1993): Gender and the Social Rights of Citizenship: the Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States. American Sociological Review 50(3): 303-328.
- Rønsen, Marit & Sundström, Marianne (2002): Family Policy and After-Birth Employment Among New Mothers – A Comparison of Finland, Norway and Sweden. European Journal of Population. Vol 18: 121-152.
- Sainsbury, Diane (1996): Gender, Equality and Welfare State. Cambridge University Press.
- Saurel-Cubizolles, Marie; Ronito, Patrizia; Escriba-Agur, Vicenta; Lelong, Nathalie; Mas Pons, Rosa & Ancel, Pierre-Yves (1999): Returning to Work After Childbirth in France, Italy and Spain. European Sociological Review 15(2): 179-194.
- Stier, Haya; Lewin-Epstein, Noah & Braun, Michael (2001): Welfare Regimes, Family-Supportive Policies and Women's Employment along the Life-Course. American Journal of Sociology 106(6): 1731-1760.
- Takala, Pentti (2000): Lastenhoito ja sen julkinen tuki. Stakes tutkimuksia 110. Gummerrus Kirjapaino Oy. Saarijärvi.
- Taylor-Gooby, Peter (2004): New Risks and new Welfare in Europe. Oxford University Press. Oxford.

Timonen, Virpi (2004): Uudet sosiaaliset riskit suomalaisessa ja ruotsalaisessa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Ritakallio, Veli-Matti (toim.): Riskit, instituutiot ja tuotokset. Esseitä hyvinvointitutkimuksesta professori Olli Kankaan täyttäessä 50 vuotta. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimus 59. TCWR tutkimuksia 1. Turku. S. 19-42.

Uunk, Wilfred; Kalmijn, Matthijs & Muffels, Ruud (2003): The Impact of Children on Women's Labour Supply in Europe. A Reassessment of the Role of Institutions. EPAG Working Paper 2003-39. Colchester. University of Essex.

Juho Härkönen

Lapset työttömissä kotitalouksissa

1. Johdanto

Työmarkkinoita kuvaavien tilastojen – kuten työttömyyslukujen – taustalta löytyy yleensä yksilötasolla tehtyjä mittauksia. Elinoloja, taloudellista hyvinvointia, kulutusta ja näiden puutteita raportoivat tilastot perustuvat sen sijaan useimmiten kotitaloustasoisille tiedoille. Esimerkiksi yleisimmin käytetyissä köyhyyden määrittelyissä köyhyyttä mitataan yksilöiden tulojen sijaan kotitalouksien tulojen funktiona (Jäntti & Danziger 2000). Eri mittausyksiköistä johtuen työmarkkina- ja köyhyysluvuilla ei ole yksinkertaista vastaavuutta. Työttömyysindikaattoreiden monipuolistaminen kotitaloustason työttömyyden mittareilla lisääkin ymmärtämystämme työttömyyden ja köyhyyden yhteyksistä ja sosiaalisten riskien jakautumisesta (Gregg et al. 2004). Työllisyyden ja työttömyyden jakaantumiseen kotitalouksien välillä on viime aikoina kiinnitetty yhä enemmän huomiota paitsi tutkijoiden, myös muun muassa Euroopan unionin ja OECD:n sosiaalisten indikaattoreiden laatijoiden toimesta (Atkinson et al. 2002; OECD 2003). Syynä tähän ovat tutkimustulokset, joiden mukaan yhteys yksilötasoisten ja kotitaloustasoisten työttömyysmittareiden välillä ei ole lineaarinen. Kotitaloustasoinen työttömyys (eli tilanne, jossa kotitaloudessa ei ole ainuttakaan työssäkäyvää henkilöä)¹ saattaa olla yleistä matalan työttömyyden maissa, ja toisin päin. Työttömyysasteiden aleneminen ei myöskään ole riittävä ehto kotitaloustasoisen työttömyyden vähenemiselle.

Työllisyyden ja työttömyyden jakautumista tarkastelleet tutkimukset ovat yleisesti päätyneet tulokseen, jonka mukaan työttömyys ja työllisyys jakautuvat kotitalouksien välillä hyvinkin epätasaisesti: joissain kotitalouksissa on useampia vakituisesti työskenteleviä henkilöitä, kun taas toisissa ei ole ainuttakaan työssäkäyvää. Tästä yleisestä tendenssistä huolimatta maiden välillä esiintyy myös eroja. Useiden tutkimusten mukaan työttömyyden kasautuminen samojen kattojen alle on erityisen merkittävä ongelma Isossa-Britanniassa, mutta myös esimerkiksi Irlannissa, Belgiassa ja Pohjoismaissa (Aalto 1996; Virmasalo 2002; Pyy-Martikainen & Keinänen 2002; Iacovou 2003; OECD 1998; Gregg et al. 2004; De Graaf & Ultee 2000). OECD raportoi vuotta 1996 koskevassa tutkimuksessaan (OECD 1998, kuvat 1.2 ja 1.3), että yli neljännes kaikista suomalaisista työikäisistä kotitalouksista oli kokonaan vailla työtä, ja yli puolet suomalaisista työtä vailla olevista henkilöistä asui kotitaloudessa, jossa ei ollut ainuttakaan työssäkäyvää. Nämä luvut olivat OECD-maiden korkeimmat. Eräissä tutkimuksissa on lisäksi todettu näiden ”työttömien kotitalouksien” määrän ja työttömyyden kasautumistendenssin lisääntyneen useissa maissa viime vuosikymmenten aikana (OECD 1998; Gregg et al. 1999; 2004). Työttö-

1 Tässä artikkelissa termillä ”työttömät kotitaloudet” tarkoitetaan kaikkia kotitalouksia, joissa ei ole ainuttakaan työssäkäyvää henkilöä. Vaikka ”työttömillä” sanan tiukassa mielessä tarkoitetaan suppeampaa joukkoa, päädyin tähän ratkaisuun kankeamman ”työssäkäymättömien kotitalouksien” sijaan.

mien kotitalouksien lisääntymisen on puolestaan nähty olevan yhteydessä tu-
loerojen kasvuun ja köyhyyden lisääntymiseen (Gregg ym. 2004; Jimeno ym.
2000; Dickens & Ellwood 2003).

Työttömien kotitalouksien osuus kaikista kotitalouksista sekä yksilötason ja
kotitaloustason työttömyyslukujen yhteys riippuu pitkälti kolmesta tekijästä.
Yleisen työmarkkinatilanteen lisäksi kotitaloustasoinen työttömyys riippuu ko-
titalouksien rakenteesta ja työmarkkina-asemien jakautumiseen vaikuttavista
mekanismeista. Yksinasuvien ja yksinhuoltajien suhteellisen osuuden lisäänty-
misen kaikissa länsimaissa on nähty olevan yhteydessä kotitaloustasoisien työt-
tömyyden yleistymiseen. Yksinasuvien ja yksinhuoltajien työllisyysasteissa on
kuitenkin tunnettuja maiden välisiä eroja, ja yhteys kotitalousrakenteiden ja
työttömien kotitalouksien välillä ei ole täysin yksiselitteinen. Kuitenkin koska
kotitalousrakenteissa on tapahtunut trendinomaista muutosta työmarkkinati-
lanteiden syklisyyden sijaan, on kotitalousrakenteiden muutoksella tulkittu ole-
van syvällisempiä ja kauaskantoisempia vaikutuksia (Micklewright & Stewart
2000). Koska sekä yleisen työmarkkinatilanteen että kotitalousrakenteiden
suhde kotitaloustasoiseen työttömyyteen ei ole yksinkertainen, useissa tutki-
muksissa on pyritty selvittämään niitä mekanismeja, jotka kasaavat työttö-
myyttä tiettyihin kotitalouksiin. Kasautumiseen vaikuttaviksi tekijöiksi on pai-
kallistettu muun muassa puolisoiden valikoituminen koulutuksen mukaan,
puolisoiden sosiaalinen pääoma sekä työttömyys- ja sosiaaliturvajärjestelmän
luomat kannustinloukut (De Graaf & Ultee 2000; Gregg & Wadsworth 2001).
Kyseisistä tuloksista huolimatta käsitys työttömyyden kasautumiseen vaikutta-
vista mekanismeista on varsin vajavainen (Härkönen 2003).

Kotitaloustasoinen työttömyys on ongelma myös useissa lapsiperheissä. Esi-
merkiksi Ison-Britanniassa lapsilla on aikuisia suurempi todennäköisyys asua
työttömässä kotitaloudessa (Piachaud & Sutherland 2002). Erittymisen yleistä ko-
titaloustasoinen työttömyys on yksinhuoltajakotitalouksissa, kun taas kahden
tai useamman aikuisen lapsiperheissä se on selkeästi harvinaisempaa (OECD
1998). Osin tästä syystä lapsiperheiden työttömyys on ollut Etelä-Euroopassa
varsin harvinaista, ajoittain korkeista työttömyysluvuista huolimatta. Lapsiper-
heiden työttömyydellä on vahva yhteys köyhyyteen: näissä perheissä köy-
hyysasteen on arvioitu olevan EU-maissa keskimäärin 55 prosenttia (verrattuna
kaikkien työttömien kotitalouksien 39 prosenttiin), joskin vaihteluväli ulottui
Kreikan 32 prosentista Ison-Britannian 66 prosenttiin. (OECD 1998.) Stephen

Taulukko 1. Viiden maan työmarkkina-, perherakenne-, ja köyhyydlukuja (%).

	Työttömyys- aste 2001	Pitkäaikais- työttömyys 2000	Työllisyys- aste 2001	Lapset (0–17) yksinhuoltaja- kotitalouksissa	Lapsiköyhyys 2000
Suomi	9,1	29,0	67,7	7,2	4,8
Tanska	4,4	20,0	75,9	5,4	5,6
Saksa	7,8	51,5	65,8	7,1	13,4
Iso-Britannia	5,0	28,0	72,8	17,6	22,0
Italia	9,5	61,3	54,9	4,6	26,1

Lähteet: OECD (2004) *Employment Outlook*; Eurostat (2003) *European Community Household Panel*, kahdeksas
aalto, omat painotetut laskelmat.

Nickell (2004) puolestaan arvioi, että yli puolet köyhistä brittiläisistä asuu työttömässä kotitaloudessa. Välittömien vaikutusten – kuten köyhyyden – lisäksi lasten vanhempien työttömyydellä voi olla myös myöhemmin realisoituvia vaikutuksia. Eri tutkimuksissa on todettu vanhempien työttömyyden ja lapsuusaikuisen köyhyyskokemusten vaikuttavan negatiivisesti muun muassa aikuisena saavutettuun koulumenestykseen, työmarkkina-aktiivisuuteen, tulotasoon ja terveys- ja riskikäyttäytymiseen (Hobcraft 1999; Esping-Andersen 2002; Ermisch et al. 2004; Nickell 2004).

Tässä artikkelissa keskitytään tarkastelemaan kotitaloustasoista työttömyyttä – eli tilannetta, jossa yksikään kotitalouden jäsen ei käy työssä – nimenomaan lapsiperheissä. Tarkasteluissa keskitytään kuvaileviin analyyseihin, ja niiden keskiössä ovat lapset ja heidän todennäköisyytensä elää työttömässä kotitaloudessa. Työmarkkina-asemien mittaaminen kotitaloustasolla on erityisen perusteltua lapsiin keskittyvän tutkimuksen näkökulmasta, koska työmarkkinatilanteiden vaikutus heijastuu lapsiin heidän vanhempiensa kautta. Artikkelissa tarkastellaan aluksi kotitaloustasoisen työttömyyden esiintymisen todennäköisyyksiä eri kotitaloustyypeissä ja siinä asumisen todennäköisyyttä aikuisilla ja lapsilla vuonna 2001. Tämän jälkeen kotitaloustasoista työttömyyttä ja työttömässä kotitaloudessa elämisen todennäköisyyttä tarkastellaan pitkittäisesti käyttäen sekä yhden että viiden vuoden seurantajaksoja. Pitkittäistarkastelussa kiinnostuksen kohteena ovat kotitaloustasoisen työttömyyden esiintyvyys, sen toistuvuus ja sen pituudet.

Kirjan muiden artikkelien tavoin Suomi on keskeisimmän kiinnostuksen kohteena. Suomea kuitenkin verrataan neljään muuhun maahan: Tanskaan, Saksaan, Isoon-Britanniaan ja Italiaan. Nämä maat valittiin edustamaan eri hyvinvointiregimejä (esim. Esping-Andersen 1999): Tanska (ja Suomi) pohjoismaista, Saksa konservatiivis-mannermaista, Iso-Britannia liberaalia ja Italia väli-merellistä. Vaikka kyseisen regimijaottelun on todettu erittelevän kotitalouksien työmarkkinoille kiinnittymisen malleja varsin hyvin (Härkönen & Kosonen 2003), haluttiin Suomelle saada vertailukohta myös Pohjoismaista. Aineistona käytetään Eurooppalaisen elinolotutkimuksen (ECHP) kyseisten maiden aineistoja. Mukaan valittiin kotitaloudet, joiden jäsenet ovat alle kuusikymmen-vuotiaita. Lapsiksi määriteltiin 0–17-vuotiaat.

Poikkileikkausaineistolla tehdyt analyysit viittaavat vuoteen 2001. Koska aineistoa ryhdyttiin keräämään Suomessa vasta vuodesta 1996, pitkittäisanalyyseissa käytetään aaltoja 3–8 (kerätty vuodesta 1996 vuoteen 2001). Pitkittäisanalyyseissa käytettävä muuttuja viittaa edellisen vuoden jokaisen kuukauden työmarkkina-asemia koskeviin tietoihin, eli vuoden 1996 aallon tiedot viittaavat vuoteen 1995, ja niin edelleen. Kotitalouskohtaiset tiedot ovat kuitenkin saatavissa vasta vuodesta 1996 lähtien. Tämän vuoksi pitkittäisseuranta kattaa vain viisi vuotta, vuodesta 1996 vuoteen 2000.

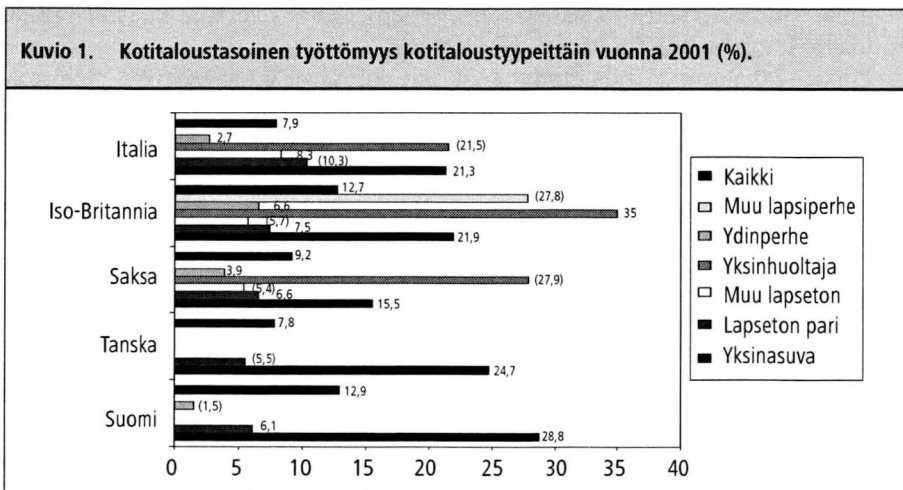
Eurostatin ohjeiden mukaisesti poikkileikkausaineistosta laskettuja tuloksia, joissa ilman painoja laskettujen solukohtaisten tapausten määrä on alle 20, ei esitetä. Kuvioiden 1-3 tyhjät palkit tarkoittavat siis sitä, että kyseisissä tapauksissa ilman painoja laskettujen tapausten lukumäärä on alle 20. Suluissa esitetyt luvut viittaavat 20-49 havainnon solukokoihin. Seuranta-aineistosta saatujen tulosten osalta suluissa esitetyt luvut viittaavat 10–29 havainnon solukokoihin. Kaikki tulokset perustuvat painotetuilla aineistoilla tehtyihin analyyseihin. Poikkileikkausanalyyseissa käytettiin poikkileikkausanalyyseja varten laskettuja

kotitalous- ja henkilökohtaisia painoja, pitkittäisaineiston analyyseissa peruspainoa. Pitkittäisanalyyseissa ei pyritty korjaamaan mahdollista vasemmalta tai oikealta sensorointia. Tulokset eivät kuitenkaan juurikaan muuttuneet, kun sensoroidut tapaukset poistettiin.

2. Työttömät kotitaloustyypit

Kotitaloustasoinen työttömyys on yleisintä Suomessa ja Isossa-Britanniassa, joissa kummassakin hieman alle 13 prosentissa kotitalouksista ei ole yhtään työssäkäyvää henkilöä. Vähiten työttömiä kotitalouksia löytyy Italiasta ja Tanskasta (Kuvio 1). Nämä luvut suhteutuvat mielenkiintoisesti maakohtaisiin työttömyys- ja työllisyyslukuihin. Vuonna 2001 työttömyys oli vähäisintä Tanskassa (4,4 %) ja Isossa-Britanniassa (5,0 %), yleisintä Suomessa (9,8 %) ja Italiassa (10,4 %). Työllisyysasteet olivat vastaavasti korkeimmat Tanskassa (75,9 %) ja Isossa-Britanniassa (72,8 %), matalin Italiassa (54,9 %) (OECD 2004). Kotitaloustasoiset mittarit antavatkin kovin erilaisen kuvan kunkin maan sosiaalisesta tilanteesta ja kuvaavat eritoten Isolle-Britannialle tyypillistä työmarkkina-asemien polarisoitumista kotitalouksien välillä (Gregg & Wadsworth 2001; Gregg ym. 2004; Iacovou 2003). Maita verratessa kiinnittyy huomio myös Tanskan ja Suomen lukuisiin puuttuviin tietoihin. Näissä maissa työttömien kotitalouksien vähäisyys esti monessa tapauksessa tulosten raportoinnin. Nämä kaksi Pohjoismaata eroavat silmiinpistävästi etenkin yksinhuoltajakotitalouksien osalta, joiden työttömyysriski on muissa maissa merkittävästi Pohjoismaita korkeampi.

Kotitaloustasoinen työttömyys näyttää kohdistuvan erityisesti yksinasuviin ja yksinhuoltajiin. Tämä ei tietenkään ole yllättävää, näissä kotitalouksissahan ainoan aikuisen jääminen ilman työtä tarkoittaa koko kotitalouden työttömyyttä. Lisäksi etenkin Suomessa ja Tanskassa merkittävä osa yksinasuvista on opiskelijoita, mikä osaltaan selittää näiden maiden korkeita lukuja. Mielenkiintoista on havaita, että kummankin puolison työttömyys on lapsettomilla pariskunnil-

Lähde: Eurostat (2003) Eurooppalainen elinolututkimus (ECHP), kahdeksas aalto, omat painotetut laskelmat. () tapausten lukumäärä ilman painoja 20–49; ei palkkia: tapausten lukumäärä ilman painoja alle 20

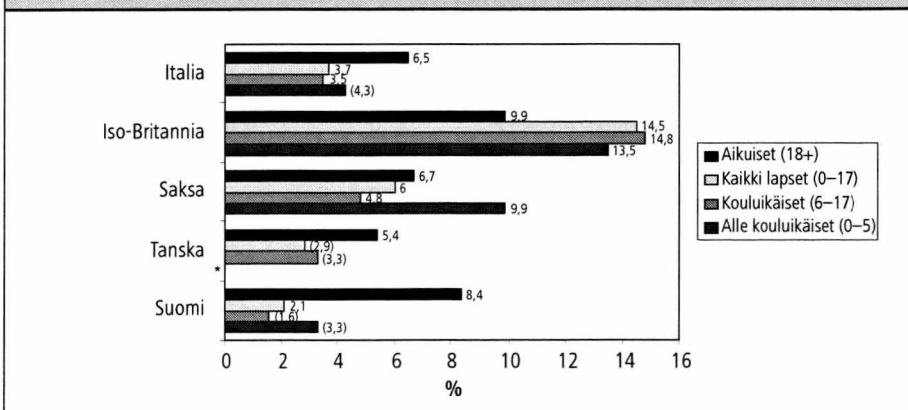
la korkeampi kuin ydinperheissä, eli kahdesta vanhemmasta ja lapsista koostuvissa perheissä (vrt. OECD, 1998). Kahden aikuisen lapsiperheet ovat siis joko positiivisesti valikoituneita – lapsia esimerkiksi hankitaan vasta työuran vakiinnuttua – tai lapset lisäävät vanhempien (lähinnä isien) työvoiman tarjontaa kahden vanhemman perheissä (esim. Lundberg & Rose 2000).

3. Lasten ja aikuisten todennäköisyys elää työttömässä kotitaloudessa

Seuraavassa siirrymme tarkastelemaan kotitaloustason työttömyyttä yksilötasolla, ja tarkastelemme aikuisten ja lasten todennäköisyyksiä asua kotitaloudessa, jossa kukaan ei käy työssä. Lapset jaettiin kahteen ryhmään, vastasyntyneistä viisivuotiisiin (alle kouluikäiset) ja kuusivuotiaista seitsemäntoistavuotiisiin (kouluikäiset). Aikuisina tarkasteltiin täysi-ikään saavuttaneista kuusikymmenvuotiisiin ulottuvaa ryhmää.

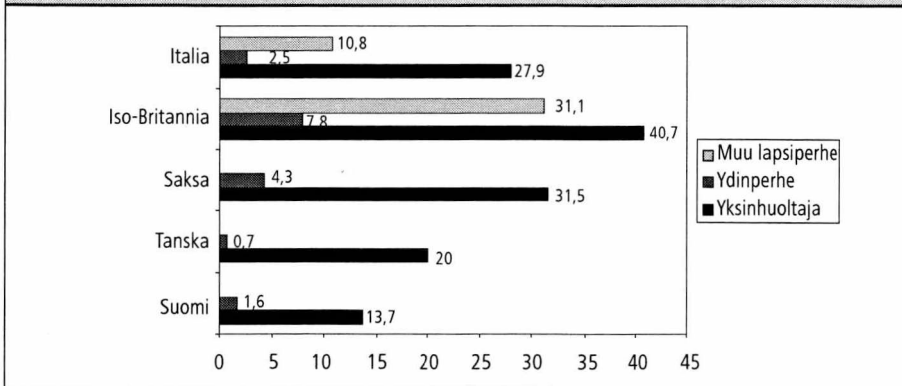
Kuvio 2 esittää työttömässä kotitaloudessa asuvien aikuisten ja lasten osuudet. Isoa-Britanniaa lukuun ottamatta lasten (0–17-vuotiaiden) todennäköisyys asua kotitaloudessa, jossa kukaan ei käy työssä, on pienempi kuin aikuisten. Tämä tulos ei ole yllättävä, kun otetaan huomioon edellä esitetyt tulokset kotitaloustasoisesta työttömyyden yleisyydestä yksinasuvien parissa ja sen harvinaisuus ydinperheissä. Isossa-Britanniassa työttömässä kotitaloudessa asumisen todennäköisyys on suurempi kaikissa tarkastelluissa ikäryhmissä. Korkein todennäköisyys on kouluikäisillä lapsilla (lähes 15 prosenttia), joskin ero kouluikäisten ja alle kouluikäisten välillä on vähäinen. Vähiten työttömissä kotitalouksissa asuvia lapsia löytyy Suomesta, mutta myös Tanskasta ja Italiasta. Suurimmat erot alle kouluikäisten ja kouluikäisten välillä ovat Saksassa ja Suomessa, edellisessä työttömässä kotitaloudessa elämisen todennäköisyys on tosin kolminkertainen jälkimmäiseen verrattuna.

Kuvio 2. Lasten ja aikuisten todennäköisyys (%) elää työttömässä kotitaloudessa vuonna 2001.

Lähde: Eurostat (2003) Eurooppalainen elinolutkimus (ECHP), kahdeksas aalto, omat painotetut laskelmat. () tapausten lukumäärä ilman painoja 20–49; ei palkkia: tapausten lukumäärä ilman painoja alle 20

Kuvio 3. Lasten todennäköisyys (%) elää työttömässä kotitaloudessa kotitaloustyypeittäin vuonna 2001.

Lähde: Eurostat (2003) Eurooppalainen elinolotutkimus (ECHP), kahdeksas aalto, omat painotetut laskelmat.
() tapausten lukumäärä ilman painoja 20–49; ei palkkia: tapausten lukumäärä ilman painoja alle 20

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että yksinhuoltajien lapset elävät muita useammin työttömässä kotitaloudessa. Suomessa työttömän yksinhuoltajan kanssa asuvien lasten osuus on muihin maihin verrattuna matala, kun taas Isossa-Britanniassa se on muita maita korkeampi. Tämä selittyy osin hyvinvointivaltioiden palvelu- ja tukirakenteiden eroilla, osin (brittiläisten) yksinhuoltajien nuoruudella ja alhaisella koulutusasteella (McLanahan 2004). Toisin päin katsottuna, puolet brittiläisistä työttömässä kotitaloudessa asuvista elää ainoastaan toisen vanhempansa kanssa. Italiaa lukuun ottamatta tämä osuus vaihtelee muissakin maissa kolmanneksen ja puolen välillä (tuloksia ei esitetä). ”Ydinperheissä” eli kahden vanhemman ja lasten muodostamassa kotitaloudessa asuvilla lapsilla on puolestaan huomattavasti matalampi riski elää työttömässä kotitaloudessa. ”Muissa lapsiperheissä” -ryhmässä elävien lasten todennäköisyys asua työttömässä kotitaloudessa on puolestaan ydinperheissä asuvia lapsia suurempi.

4. Lapset ja työttömät kotitaloudet pitkäikäisessä tarkastelussa

Poikkileikkausanalyysien perusteella voimme todeta, että lasten riski asua työttömässä kotitaloudessa on usein varsin korkea, etenkin Isossa-Britanniassa ja yksinhuoltajakotitalouksissa. Poikkileikkausaineistojen perusteella tehtyjen analyysien perusteella ei kuitenkaan voida tehdä päätelmiä kotitaloustasoisesta työttömyyden kestosta tai toistuvuudesta. Tähän tarvitaan seuranta-aineistoilla tehtyä analyysia.

Aivan kuten yksilöiden työttömyyden, myös kotitaloustasoisesta työttömyyden kohdalla työttömyyden pitkittyminen on sen lopputulosten kannalta haitallisinta. Pitkittänyt ja pysyväluontoinen työttömyys täyttää sosiaalisen syrjäytymisen tunnusmerkkejä ja saattaa lisätä köyhyyden ja deprivaaation riskiä. Vanhempien pitkittänyttä työttömyyttä voidaan pitää lyhyitä työttömyysjaksoja haitallisempina myös lasten kannalta. Pitkittäisanalyysien tarpeellisuudesta huolimatta kotitaloustasoisesta työttömyysjaksojen kestoista ja toistuvuudesta on niukalti tietoa.

Teemme ensin ”lyhyen pitkittäistarkastelun” ja tutkimme kuukausittaisten työmarkkina-asetietojen avulla, miten yleistä kotitaloustasoisien työttömyyden kokeminen oli yhden vuoden, vuoden 2000, aikana (taulukko 2). Tarkasteltavan ajanjakson lyhytkin venyttäminen lisää kotitaloustasoista työttömyyttä kokeneiden lasten osuutta. Isossa-Britanniassa noin joka viides lapsi asui työttömässä kotitaloudessa ainakin kuukauden, italialaisista, saksalaisista ja suomalaista lapsistakin seitsemästä kahdeksaan prosenttia. Tanskassa osuus oli pienempi. Tulokset viittaavat siihen, että kotitaloustasoinen työmarkkinaliikkuvuus on kohtuullisen suurta. Koko vuoden 2000 työttömässä kotitaloudessa asuvia lapsia on jokaisessa maassa selkeästi vähemmän kuin sen vähintään kerran kokeneita. Isossa-Britanniassa tämä luku on yli kymmenen prosenttia.

Seuraavaksi siirrymme tarkastelemaan lasten riskiä asua työttömässä kotitaloudessa viiden vuoden seurantajaksoilla 1996–2000. Seurantaan valittiin lapset, jotka olivat lapsia (0–17-vuotiaita) koko seurantajakson ajan eli ne, jotka olivat syntyneet viimeistään vuonna 1993 ja aikaisintaan 1983. Seurantaan ei otettu lapsia, joiden kotitalouksien työttömyystiedoissa esiintyi puuttuvia tietoja. Seurantajakson kasvattaminen viiteen vuoteen lisää kotitaloustasoista työttömyyttä kokeneiden lasten osuutta jokaisessa maassa (taulukko 3): sen vähintään kerran kokeneita lapsia löytyy jälleen eniten Isosta-Britanniasta, joskin Suomen luvut ovat lähellä brittiläisiä. Myös muissa maissa esiintyy paljon kotitaloustasoista työttömyyttä kokeneita lapsia. Suurimmassa osassa tapauksista kotitaloustasoista työttömyyttä esiintyy seurantajakson aikana ainoastaan kerran. Suomessa yli puolet ensimmäisistä jaksoista toistuu, kun taas muissa maissa toistuvuus on vähäisempää. Kääntöpuolena on suomalaisten kotitalouksien työttömyysjaksojen lyhyet kestot (taulukko 3 ja kuvio 4). Suomalaisten lasten kokemaa kotitaloustasoisien työttömyyden dynamiikka muistuttaa siis jokseenkin suomalaista köyhyysdynamiikkaa (Moisio 2004).

Taulukko 2. Vuoden 2000 aikana työttömässä kotitaloudessa eläneet lapset (%).

	Suomi	Tanska	Saksa	Iso-Britannia	Italia
Ainakin kuukausi	8,3	5,9	8,4	19,7	7,2
Koko vuosi	(2,1)	(3,1)	2,7	12,5	3,9

Lähde: Eurostat (2003) Eurooppalainen elinolotutkimus (ECHP), kahdeksas aalto, omat painotetut laskelmat.
() tapausten lukumäärä ilman painoja 10–29.

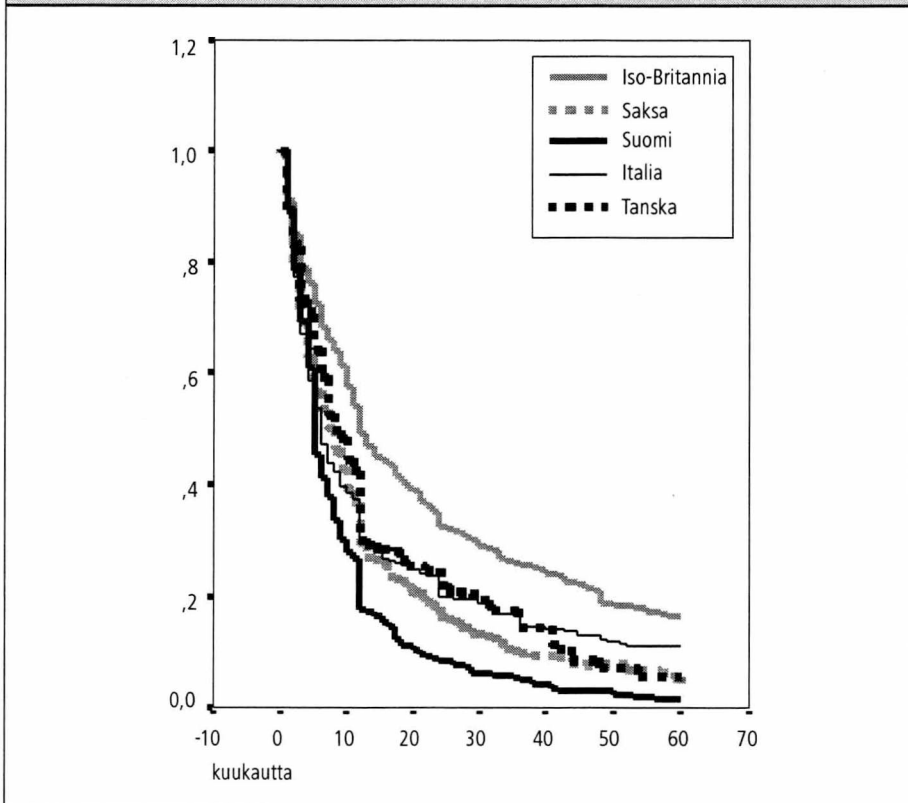
Taulukko 3. Vuosina 1996–2000 työttömässä kotitaloudessa eläneet lapset (%).

	Suomi	Tanska	Saksa	Iso-Britannia	Italia
Ainakin kerran	28,2	18,2	17,6	33,5	18,1
Ainakin kahdesti	15,3	6,1	6,6	11,7	7,8
Mediaanikesto (kk)	5,0	8,0	7,0	12,0	6,0
Yht. väh. 12 kk	17,5	11,5	9,0	25,1	12,7
Yli vuoden	26,7	39,1	33,4	51,4	33,5

Lähde: Eurostat (2003) Eurooppalainen elinolotutkimus (ECHP), aallot 3–8, omat painotetut laskelmat.

Suomessa lasten kokemat kotitaloustasoiset työttömyysjaksot päättyvät usein nopeasti, mediaanikesto on viisi kuukautta, ja vain hieman yli neljäsosaa lapsista se koskettaa yli vuoden. Muissa maissa mediaanikestot ovat pitempiä, ja "kotitaloustasoinen pitkäaikaistyöttömyys" yleisempää. Isossa-Britanniassa puolet lasten kokemista kotitaloustasoisista työttömyysjaksoista kestää yli vuoden, ja noin viidennes koko viiden vuoden seurantajakson (taulukko 3 ja kuvio 4). Lasten kokemat kotitalouden työttömyysjaksot ovat ehkä hieman yllättäen varsin pitkiä myös Tanskassa, joskaan koko seurantajakson kestäviä jaksoja ei juurikaan esiinny. Tämä viitanee tanskalaisen kotitaloustasoisien suureen valikoivuuteen: kotitaloustasoinen työttömyys keskittyy syrjäytyneisiin ryhmiin maassa, jossa ilmiö on muuten harvinainen (vrt. Esping-Andersen, 2002). Italiassa sen sijaan suurin osa jaksoista päättyy varsin nopeasti, mutta noin kymmenessä prosentissa tapauksista jaksot kestävät koko viisivuotiskauden ajan. Suomalaisten lasten kokemuksia kuvaavat siis varsin lyhytkestoiset, mutta helposti toistuvat kotitaloustasoisien työttömyyden jaksot. Muualla jaksot ovat keskimäärin pidempiä, mutta eivät toistu yhtä herkästi. Etenkin Isoa-Britanniaa kuvaa kotitaloustasoisien työttömyysjaksojen pitkäkestoisuus ja sosiaaliseen syrjäytymiseen viittaava tilanne, joissa merkittävä osa lapsista asuu pysyvästi työttömässä kotitaloudessa tai kotitalouksissa. Suomen lyhytkestoiset, mutta

Kuvio 4.
Kaplan-Meier kuvat lasten kokemien kotitalouden työttömyysjaksojen kestoista (kk).

Lähde: Eurostat (2003) Eurooppalainen elinolutkimus (ECHP), aallot 3-8, omat painotetut laskelmat.

herkemmin toistuvat kotitalouden työttömyysjaksot johtavatkin siihen, että varsin suuri osa suomalaisista lapsista eli kyseisen viiden vuoden seurantajakson aikana työttömässä kotitaloudessa yhteensä vähintään 12 kuukautta.

Näitä tuloksia on mielenkiintoista verrata yksilötason työmarkkinalukuihin (taulukko 1). Kuten aiemmin, yksilötasoisten ja kotitaloustasoisten työmarkkinalukujen välillä ei vallitse suoraviivaista yhteyttä. Vähäisen pitkäaikaistyöttömyyden Tanskassa lasten kokemien kotitaloustasoisten työttömyysjaksojen kestot ovat keskimäärin pidempiä ja ”kotitaloustasoinen pitkäaikaistyöttömyys” yleisempää kuin pitkäaikaistyöttömyyden vaivaamassa Italiassa. Joustavista työmarkkinoistaan tunnetussa Isossa-Britanniassa lasten kokemat kotitaloustasoiset työttömyysjaksot ovat puolestaan pitkiä.

Vaikka tämän artikkelin tarkoituksena ei ole kyseisten tulosten selittäminen, voidaan taustalla vaikuttavista tekijöistä esittää joitain hypoteeseja. Ensinnäkin oletus työttömien kotitalouksien heterogeenisyydestä (toiset ovat epäonnisia ja lyhytaikaisesti työttömiä, toiset taas pitempiaikaisesti huono-osaisia ja syrjäytyneitä) näyttää saavan tukea (Esping-Andersen 2002, 39-42). Merkittävä osa lasten kokemista kotitaloustasoisista työttömyysjaksoista päättyy varsin nopeasti, muttaosalle ne ovat pysyviä tai toistuvia. Taustatekijöitä on luultavasti lukuisia. Ison-Britannian hankalaa tilannetta selittänee osittain yksinhuoltajuuden yleisyys, yksinhuoltajien sosiaalinen rakenne (alhainen koulutustaso) ja teiniäitien yleisyys (esim. McLanahan 2004), toisaalta liberaalille hyvinvointivaltiolle tyypilliset tarveharkintaiset, pienipalkkaiseen työhön kannustamattomat sosiaalietuudet ja julkisten lastenhoitopalveluiden vähyys (esim. Esping-Andersen 1999; Dex et al. 1995). Muissa maissa yksinhuoltajuus on harvinaisempaa, yksinhuoltajien sosiaalinen rakenne erilainen, teiniraskaudet harvinaisempia ja hyvinvointivaltiolliset tuet ja palvelut erilaisia. Suomen lyhytkestoiset, mutta toistuvat kotitaloustasoisien työttömyyden jaksot saattavat puolestaan toisaalta liittyä laman jälkeen lisääntyneisiin väliaikaisiin työsopimuksiin, toisaalta kansainvälisesti siedettävän mataliin pitkäaikaistyöttömyyslukuihin.

5. Lopuksi

Tässä artikkelissa tarkasteltiin kotitaloustasoisien työttömyyden esiintymistä Suomessa, Tanskassa, Saksassa, Isossa-Britanniassa ja Italiassa keskittyen lapsiperheisiin ja erityisesti lasten todennäköisyyteen elää täysin työtä vailla olevassa kotitaloudessa. Kotitaloustasoiseen työttömyyteen on viime aikoina alettu kiinnittää yhä enemmän huomiota. Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että yksilötasoiset ja kotitaloustasoiset työmarkkinatilastot eivät välttämättä anna yhdenmukaista kuvaa työllisyyden jakautumisesta. Kotitalouksien työttömyys voi olla yleistä alhaisen työttömyysasteen maissa, ja toisinpäin. Tämän artikkelin vertailevat tulokset tukevat tässä suhteessa aiempia tuloksia – matalan työttömyysasteen Isossa-Britanniassa kotitaloustasoinen työttömyys on yleistä, kun taas matalan työllisyyden ja korkean työttömyyden Italiassa se on selkeästi harvinaisempaa. Sama koskee lasten todennäköisyyttä kokea kotitaloustasoisista työttömyyttä. Brittilasten todennäköisyys elää työttömässä kotitaloudessa on selkeästi korkeampi kuin muissa maissa. Muissa maissa lapsilla on myös pienempi todennäköisyys elää työttömässä kotitaloudessa kuin aikuisilla.

Kotitaloustasaisen työttömyyden esiintyminen on yleisempää kuin aiempien, poikkileikkausasetelmia käyttävien tutkimustulosten perusteella olisi voitu päätellä. Lasten kokemana kotitalouden työttömyys on useimmissa tapauksissa kuitenkin varsin lyhytkestoista, mutta eräissä tapauksissa, ja jälleen etenkin Ison-Britanniassa, hyvinkin pysyvää. Suomessa jaksojen kestot ovat lyhyempiä, mutta sen kokoneita lapsia on kuitenkin runsaasti, ja kotitaloustasoiset työttömyysjaksot toistuvat useammin kuin muissa maissa. Tästä syystä suomalaiset lapset elävät kaikki kuukaudet yhteenlaskettuina, Isoa-Britanniaa lukuun ottamatta, pitempään työttömässä kotitaloudessa kuin muissa maissa. Pitkittäisaineistolla saadut tulokset ovatkin omiaan rikastuttamaan kuvaa kotitaloustasoisesta työttömyydestä. Pitkittäisaineistojen mahdollisuuksia tulisinkin tulevissa tutkimuksissa käyttää paitsi deskriptiivisissä tutkimuksissa, myös syiden ja seurausten tarkastelussa.

Kuva kotitalouksien työttömyydestä ei siis täysin vastaa yksilötason tietojen perusteella saamaamme kuvaa eri maiden työmarkkinatilanteista. Vastaavtko maakohtaiset erot sitten hyvinvointiregiimiteorioiden ennustuksia maiden välisistä eroista? Osittain kyllä. Suomessa ja Tanskassa lapsiperheiden, ja eritoten yksinhuoltajien, työttömyys on harvinaisempaa kuin muissa maissa. Tämä on juuri mitä voitaisiin olettaa, regiimien julkisten palvelujen erot muistaen. Italiassa suvun laajempi hoivarooli puolestaan mahdollistaa äitien työntöön esimerkiksi Saksaa paremmin. Ison-Britannian poikkeavuus saattaa puolestaan osin liittyä kyseisen maan liberaalin sosiaalipoliittisen järjestelmän tarveharkintaisuuteen, joustaviin työmarkkinoihin ja vähäisiin julkisiin palveluihin. Regiimien selitysvoimaa ei kuitenkaan pidä yliarvioida. Maiden väliset erot saattavat selittyä myös esimerkiksi yksinhuoltajien ja yleisemminkin vanhempien sosiaalisella valikoitumisella. Maiden välisten erojen ymmärtämiseksi tarvittaisiinkin useamman maan vertailua ja eri järjestelmien piirteiden hienovaraisempaa erittelyä.

Kirjallisuus

- Aalto, Tiina (1996): Epävakaisten työmarkkina-asemien kasautuminen samaan parisuhteeseen. Teoksessa Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (eds.): *Kuka on Köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa*. Tutkimuksia 65. Stakes, Helsinki.
- Atkinson, Anthony B., Cantillon, Bea, Marlier, Eric & Nolan, Brian (2002): *Social Indicators. EU and Social Inclusion*. Oxford University Press, Oxford.
- De Graaf, Paul M. & Ultee, Wout C. (2000): *United in Employment, United in Unemployment? Employment and Unemployment of Couples in the European Union in 1994*. Teoksessa Gallie, D. & Paugam, S. (toim.) *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe*. Oxford University Press, Oxford, 265-285.
- Dex, Shirley, Gustafsson, Siv, Smith, Nina & Callan Tim (1995): *Cross-National Comparisons of the Labour Market Participation of Women Married to Unemployed Men*. *Oxford Economic Papers*, 47(3): 611-635.
- Dickens, Richard & Ellwood, David T. (2003): *Child poverty in Britain and the United States*. *The Economic Journal*, 113(June): F219-F239.
- Ermisch, John, Francesconi, Marco & Pevalin, David J. (2004): *Parental partnership and joblessness in childhood and their influence on young people's outcomes*. *Journal of the Royal Statistical Society - Series A (Statistics in Society)*, 167(1): 69-102.
- Esping-Andersen, Gøsta (1999): *Social Foundations of Postindustrial Societies*. Oxford University Press, Oxford.
- Esping-Andersen, Gøsta (2002): *A Child-Centred Social Investment Strategy*. Teoksessa Esping-Andersen, Gøsta with Gallie, Duncan, Hemerijck, Anton ja Myles, John (toim.) *Why We Need a New Welfare State*. Oxford University Press, Oxford, 68-95.
- Gregg, Paul & Wadsworth, Jonathan (2001): *Everything You Ever Wanted to Know About Measuring Worklessness and Polarization at the Household Level but Were Afraid to Ask*. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 63 (Special Issue): 777-806.
- Gregg, Paul, Hansen, Karen & Wadsworth, Jonathan (1999): *The Rise of the Workless Household*. In Gregg, Paul & Wadsworth, Jonathan (eds.) *The State of Working Britain*. Manchester University Press, Manchester, 75-89.
- Gregg, Paul, Scutella, Rosanna & Wadsworth, Jonathan (2004): *Reconciling workless measures at the individual and household level: theory and evidence from the United States, Britain, Germany, Spain and Australia*. CEP Discussion Paper No 635. Centre for Economic Performance, London.

- Henkens, Kéne, Kraaykamp, Gerbert & Siegers, Jacques (1993): Married Couples and Their Labour Market Status. A Study of the Relationship Between the Labour Market Status of Partners. *European Sociological Review*, 9(1): 67-78.
- Hobcraft, John & Kiernan, Kathleen (1999): Childhood poverty, early motherhood, and adult social exclusion. CASEpaper 28. Centre for Analysis of Social Exclusion. London School of Economics and Political Science. London.
- Härkönen, Juho (2003): Jobless couples in Europe: what do we know on the basis of previous research?. Teoksessa Toivonen, Timo & Virtanen, Taru (toim.) *Individuality, Rationality, and Social Structure. Essays and Studies on Economic Sociology*. Sarja keskusteluja ja raportteja 3:2003. Turun kauppakorkeakoulu, Turku. 2003.
- Härkönen, Juho & Kosonen, Pekka (2003): Kotitaloudet ja työmarkkinat Euroopan unionissa – eroavatko hyvinvointiregiimit toisistaan? *Sosiologia*, 40(1): 23-39.
- Iacovou, Maria (2003): Work-Rich and Work-Poor Couples. Polarisation in 14 Countries in Europe. EPAG Working Paper 45. University of Essex, Colchester.
- Jimeno, Juan F., Cantó, Olga, Cardoso, Ana Rute, Izquierdo, Mario, Rodríguez, Carlos Farinha (2000): Integration and Inequality: Lesson from the Accessions of Portugal and Spain to the EU. FEDEA Working Paper 2000-10. FEDEA, Madrid.
- Jäntti, Markus & Danziger, Sheldon (2000): Income Poverty in Advanced Countries. Teoksessa Atkinson, Anthony B. & Bourguignon, François (toim.) *Handbook of Income Distribution*. Volume 1. Elsevier Science. Amsterdam. SIVUT
- Lundberg, Shelley & Rose, Elaine (2000): Parenthood and the Earnings of Men and Women. *Labour Economics*, 7(6): 689-710.
- McLanahan, Sara (2004): Diverging Destinies: How Children Are Faring Under the Second Demographic Transition. *Demography*, 41(4): 607-627.
- Mickelwright, John & Stewart, Kitty (2000): The Welfare of Europe's Children. Are EU Member States Converging? UNICEF, Florence.
- Moisio, Pasi (2004): Köyhyyden pitkittäinen rakenne. Tilapäis-, toistuvais- ja pitkäaikaisköyhyys Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 69(4): 341-359.
- Nickell, Stephen (2004): Poverty and Worklessness in Britain. *The Economic Journal*, 114(March): C1-C25.
- OECD (1998): Recent Labour Market Developments and Prospects. Special Focus on Patterns of Employment and Joblessness from a Household Perspective. Teoksessa OECD: *Employment Outlook*. OECD, Paris, 1-30.
- OECD (2003): Society at a Glance. OECD Social Indicators 2002 Edition. OECD, Paris.
- OECD (2004): OECD Employment Outlook. OECD, Paris.

- Piachaud, David & Sutherland, Holly (2002): Changing Poverty Post-1997. CASEpaper 63. Centre for Analysis of Social Exclusion. London School of Economics and Political Science. London.
- Pyy-Martikainen, Marjo & Keinänen, Päivi (2002): EU-maiden kotitaloudet työmarkkinoilla. Teoksessa Tilastokeskus: Arki EU-maissa. Työ, tulot ja asuminen. Elinolot 2002:1. Tilastokeskus, Helsinki.
- Virmasalo, Ilkka (1998): Puolisoiden työmarkkina-asemien välisestä yhteydestä. Janus 6(3): 313-323.

Anita Haataja & Anita Nyberg

Vahvistuiko vai heikkenikö kahden ansaitsijan malli Suomessa ja Ruotsissa 1990-luvulla?

1. Johdanto

Sekä suomalaisessa että ruotsalaisessa politiikassa on 1970-luvulta lähtien pyritty vahvistamaan kahden ansaitsijan mallia. Molemmissa maissa oli säädetty 1980-luvun vaihteeseen tultaessa äitiysloman lisäksi jaettavasta vanhempainvapaasta ja isyysvapaasta. Lisäksi molemmissa maissa säädettiin jo 1970-luvun alussa laki kunnallisesta valtionavuin tuetusta lasten päivähoidosta. Palvelujen tarjonta ei kuitenkaan vuosikausiin pystynyt vastaamaan kysyntään.

Suomessa päivähoitopalvelujen puute 1980-luvun puolivälissä edesauttoi päivähoitokompromissin syntymistä vasemmisto- ja keskustapuolueiden välillä (Bergqvist ym. 1999). Sen seurauksena alle kolmivuotiaat lapset saivat subjektiivisen oikeuden joko päivähoitopaikkaan tai kotihoidon tukeen. Lain seurauksena pienten lasten päivähoitopalvelujen tarjonta vastasi kysyntää jo 1990-luvun vaihteessa. Samanaikaisesti kotihoidontuki tuli hyvin suosituksi, vaikkakaan sitä ei aina käytetty siihen asti, että lapsi täytti kolme vuotta. Vuosikymmenen jälkipuolella päivähoito-oikeudet laajennettiin koskemaan kaikkia alle kouluikäisiä. Päivähoitopalveluja käytettiin kuitenkin 1990-luvulla Suomessa vähemmän kuin missään muussa Pohjoismaassa (Nososco 2003).

Ruotsissa 1990-luvun alkupuolella keskusta-oikeistohallitus hyväksyi lain kotihoidon tuesta ja kuukauden isäkiintiöstä vanhempainvapaaseen. Laki ehti kuitenkin olla voimassa vain puoli vuotta, sillä sosiaalidemokraattien palattua hallitukseen laki kumottiin, koska tukea pidettiin siellä ”naisansana”. Isäkiintiö sen sijaan jäi voimaan, ja tässä politiikassa Ruotsi on Suomea edellä. Ruotsissa subjektiiviset päivähoito-oikeudet toteutettiin vasta 2000-luvun alussa, mutta palvelujen käyttö kasvoi voimakkaasti jo 1990-luvulla².

Kahden ansaitsijan mallia tuettiin siis kummassakin maassa myös 1990-luvulla. Ruotsissa kannustettiin äitejä töihin kannustamalla myös isää lastenhoidon jakamiseen, kun taas Suomessa kotihoidontukijärjestelmän on tulkittu hei-

1 Artikkelin on käännös kirjoittajien artikkelista ”Did the dual-earner model become stronger or weaker in Finland and in Sweden in the 1990s?”, joka on julkaistu LIS Working Papers -sarjassa no 415 (www.lisproject.org/publications/WorkingPapers). Työpäperi on kirjoitettu taustaksi kirjoittajien artikkelille ”Redesign of the dual-earner dual-carer model in the Nordic countries”, joka tullaan julkaisemaan Anne-Lise Ellingsæterin ja Arnlaug Leiran toimittamassa artikkelijulkaisussa *Politicising Parenthood: Gender Relations in Scandinavian Welfare State Restructuring*. Policy Press, London. Työpäperin tarkoituksena on esitellä yksityiskohtaisemmin empiirisiä tuloksia, joista pääosa perustuu LIS-aineistoon. Työpäperin käännöksestä, siihen tehdyistä muutamista lyhennyksistä ja lisäyksistä suomalaista lukijakuntaa varten vastaa Anita Haataja.

2 Ks. Haataja ja Nyberg (tulossa).

kentävän mallia politiikan tasolla. Muutokset politiikassa eivät välttämättä tarkoita muutoksia vanhempien käytännöissä. Poliitiikan lisäksi myös taloudellisen tilanteen voidaan olettaa vaikuttavan kahden ansaitsijan malliin. Molemmissa maissa oli 1990-luvun alussa syvä lama, Suomessa vielä syvempi kuin Ruotsissa. Talouskriisin voi olettaa lisäävän naisten ja miesten välistä erottelua siten, että naisten määrittely lasten hoitajana ja miesten perheen elättäjinä vahvistuisivat eli lama heikentäisi kahden ansaitsijan mallia. Kehitys voi olla kuitenkin erilainen kahden maan välillä.

Tämä artikkeli arvioi kahden ansaitsijan mallin kehitystä Suomessa ja Ruotsissa 1980-luvun lopulta 2000-luvun vaihteeseen. Aikaväli on kyllin pitkä, jotta vertailu on mahdollista ennen ja jälkeen laman. Aluksi vertailemme äitien työllisyys- ja työttömyysasteiden kehitystä. Tämän jälkeen, esiteltyämme ensin tässä tutkimuksessa käytetyn aineiston, arvioimme, miten kahden ansaitsijan lapsiperheiden osuus sekä ansiotuloja saavien yksinhuoltajien osuus on kehittynyt. Kolmanneksi vertaamme äitien ansioita isien ansioihin. Neljänneksi tarkastelemme, miten puolisoitten ja yksinhuoltajien henkilökohtaisten ansiotulojen sekä muiden tulolähteiden tulo-osuudet ovat muuttuneet osana perheen kokonaistuloja. Lopuksi tarkastelemme muutoksia lapsiperheiden köyhyysasteissa.

Mitä korkeammat äitien työllisyysasteet ovat ja mitä lähempänä äitien tulot ovat isien tuloja, sitä vahvempana kahden ansaitsijan malli esiintyy, ja päinvastoin, sekä verrattaessa maita keskenään että kehitystä kummassakin maassa ajassa.

2. Äitien työllisyys- ja työttömyys

Koska työllisyys on tulojen perusta, tarkastelemme ensin miten äitien työllisyys- ja työttömyysasteet kehittyivät sekä kahden että yhden huoltajan perheissä vuodesta 1989 vuoteen 2000 Suomessa ja Ruotsissa. Yksinhuoltajaäitien asema on tärkeä osviitta sille, miten eronneet äidit pärjäisivät ja missä laajuudessa naiset voivat perustaa miesten tuloista riippumattomia, autonomisia kotitalouksia. Koska perhevapaat, lapsista ja lasten hoidosta maksetut tulonsiirrot sekä palvelut kohdentuvat eri-ikäisten lasten perheille eri tavoin, tarkastelemme tuloksia perheen nuorimman lapsen iän mukaan.

Taulukko 1 osoittaa, että äitien työllisyysaste on alhaisempi tarkasteluajanjakson lopussa kuin alussa. Työllisyys on vähentynyt erityisesti alle kouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien keskuudessa ja enemmän Suomessa kuin Ruotsissa. Äitien työllisyysaste oli vuonna 1989 korkeampi Ruotsissa kuin Suomessa muissa ryhmissä paitsi pienten lasten yksinhuoltajaäideillä. Vuonna 2002 ruotsalaisten äitien työllisyysasteet ylittivät suomalaisten äitien työllisyysasteet kaikissa ryhmissä, ja erot olivat suurimmat pienten lasten äitien kesken.

Työllisyysaste kuitenkin yliarvioi naisten osallistumista palkkatyöhön, erityisesti Ruotsissa. Ensiksikin suomalaisilla naisilla kokoaikatyö on tyypillisintä, kun taas osa-aikatyö on yleistä ruotsalaisilla naisilla. Tässä suhteessa Suomen ja Ruotsin välillä on kuitenkin tapahtunut lähentymistä. Suomessa alle 35 viikkotuntin työaikaa tekevien äitien osuus kasvoi alle kouluikäisten lasten äideillä 17:stä 25 prosenttiin ja kouluikäisten lasten äideillä 15:sta 17 prosenttiin vuosina 1989–2002 (Haataja 2005b, tulossa). Ruotsissa vastaava osuus laski 55:stä 41 prosenttiin alle kouluikäisten ja 45:stä 34 prosenttiin kouluikäisten lasten äideillä (AKU).

Taulukko 1. Äitien työllisyysaste nuorimman lapsen iän mukaan Suomessa ja Ruotsissa 1989, 1993, 1997 ja 2002, %.

	Avo- ja avioäidit 7–16/17 vuotta*		0–6 vuotta		Yksinhuoltajaäidit 7–16/17 vuotta*		0–6 vuotta	
	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi
1989	92,8	90,4	85,6	76,0	91,1	88,3	81,2	84,7
1993	87,9	79,0	76,5	62,2	81,1	72,2	64,4	47,5
1997	83,3	83,0	73,0	61,2	72,2	84,3	58,8	50,0
2002	88,7	86,3	80,0	67,8	80,4	73,1	63,5	52,9
2002–1989	-4,1	-4,1	-5,6	-8,2	-10,7	-15,2	-17,7	-31,8

* 7–16 vuotta Ruotsissa ja 7–17 vuotta Suomessa.

Lähteet: Haataja 2005b; AKU Ruotsissa.

Toiseksi työllisyysaste yliarvioi äitien työssäkäyntiä, koska äitiys- ja vanhempainvapaalla olevat lasketaan työllisiksi. Yliarviointi on suurempi Ruotsissa kuin Suomessa, koska äitien vanhempainvapaa voi olla Ruotsissa 14 kuukautta, ja sitä voi jaksottaa pidemmälle aikavälille, mutta Suomessa se on enintään noin 10 kuukautta. Pienten lasten hoitovapaalla olevia äitejä, jotka voivat siirtää työhön paluuta, kunnes nuorin lapsi täyttää kolme vuotta, ei lasketa työllisiksi (Haataja 2005).

Työttömyysaste oli 1980-luvun lopussa vain 1–2 prosenttia, lukuun ottamatta pienten lasten yksinhuoltajaäitejä Ruotsissa ja kouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitejä Suomessa. Vuonna 2002 työttömyysasteiden erot olivat huomattavasti suuremmat. Työttömyysasteet olivat korkeammat Suomessa kuin Ruotsissa, yksinhuoltajaäitien työttömyys oli yleisempää kuin äitien työttömyys kahden huoltajan perheissä ja pienten lasten äitien työttömyysasteet olivat korkeammat kuin kouluikäisten lasten molemmissa maissa. (Taulukko 2).

Jos työllisyysasteet yliarvioivat äitien työssäoloa, työttömyysasteet sen sijaan aliarvioivat naisten työttömyyttä. Osa-aikatyöttömyys ei näy työttömyysasteissa (Nyberg 2003). Koska naiset tekevät Ruotsissa useammin osa-aikatyötä kuin Suomessa, on osa-aikatyöttömyys todennäköisesti yleisempää Ruotsissa kuin Suomessa, ja ruotsalaisten naisten työttömyys aliarvioidumpaa kuin Suomessa.

Taulukko 2. Äitien työttömyysaste nuorimman lapsen iän mukaan Suomessa ja Ruotsissa 1989, 1993, 1997 ja 2002, %.

	Avo- ja avioäidit 7–16/17 vuotta*		0–6 vuotta		Yksinhuoltajaäidit 7–16/17 vuotta*		0–6 vuotta	
	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi
1989	0,9	2,0	1,3	2,0	2,2	3,6	4,2	1,7
1993	4,5	13,1	7,5	14,4	9,1	17,7	18,9	37,2
1997	6,6	8,1	9,0	15,6	13,5	8,5	22,8	19,2
2002	2,2	5,4	3,3	7,0	4,8	9,1	9,8	14,3
2002–1989	+1,3	+3,4	+2,0	+5,0	+2,6	+5,5	+5,6	+12,6

* 7–16 vuotta Ruotsissa ja 7–17 vuotta Suomessa.

Lähteet: Työvoimatutkimuksiin perustuva TASTY-tietokanta Suomessa (Haataja 2005b); AKU Ruotsissa.

Yhteenvedona voi todeta, että lama vahingoitti yksinhuoltajien työllisyystilannetta enemmän kuin muiden äitien. Myös nuorimman lapsen iällä on ollut suuri vaikutus äitien työmarkkina-asemaan. Kielteiset vaikutukset olivat Suomessa suuremmat kuin Ruotsissa. Sen sijaan kouluikäisten lasten äitien työmarkkina-asema säilyi kohtalaisen hyvänä muihin ryhmiin verrattuna, myös laman aikana. Toisaalta myös isien ja miesten työllisyysasteet alenivat ja työttömyys kasvoi talouslaman seurauksena.

Muutokset 1990-luvun työmarkkinoilla viittaavat paitsi naisten ja miesten taloudellisen aseman myös kahden ansaitsijan mallin heikkenemiseen. Seuraavaksi arvioimme äitien ja isien tulokehitystä molemmissa maissa. Tätä ennen esittelemme kuitenkin tutkimuksessa käytetyn aineiston ja tulokäsitteet.

3. *Aineisto ja tulokäsitteet*

Tuloanalyysissä käytämme Luxemburgin tulonjakotutkimuksen tietoja, ns. LIS-aineistoja. Aineiston valinta liittyy ensisijaisesti tutkimusongelmaamme, jossa on tavoitteena tarkastella yhtäältä tulojen kehitystä ja toisaalta muutoksia politiikassa, taloudessa ja työmarkkinoilla pidemmällä aikavälillä. Koska kirjan muut artikkelit käyttävät ECHP-aineistoja, on seuraavassa lyhyesti esitelty kummankin tietolähteen eroja ja yhtäläisyyksiä.

LIS-aineistot, kuten ECHP-aineistotkin sisältävät tietoa yksilöistä ja kotitalouksista. Aineistojen suurimmat erot ovat niiden kattama aikaväli, otosasetelmat sekä tietojenkeruumenetelmät ja osittain niistä johtuvat tietosisältöjen erot. LIS-aineistoja on Suomesta ja Ruotsista saatavana jo 1980-luvulta, Ruotsista pidemmältä ajanjaksolta kuin Suomesta. Tätä artikkelia kirjoitettaessa tuoreimmat aineistot olivat vuodelta 2000. LIS-aineistot kootaan noin viiden vuoden välein kansallisista poikkileikkaustutkimuksista Luxemburgissa sijaitsevaan tutkimusaineistojen tietopankkiin (www.lisproject.org). Tietopankissa on mukana noin 30 maata. ECHP on sen sijaan paneeliaineisto, jossa on seurattu Euroopan unionin jäsenmaissa samoja otoshenkilöitä ja heidän kotitalouksiaan 1990-luvun alkupuolelta 2000-luvun alkuun asti. Tutkimusaineistoa voi hyödyntää myös poikkileikkausaineistona. Suomi liittyi mukaan ECHP-tutkimukseen vuonna 1996 ja Ruotsi vuotta myöhemmin mutta vain kansallisilla poikkileikkausaineistoillaan. Molemmissa maissa oli talouslama tässä vaiheessa jo ohitettu.

ECHP-aineistoissa on paljon elinolosuhteita kuvaavaa haastattelutietoa, kun taas LIS-aineistoissa tulotiedot sekä kotitalouksien rakennetta koskevat tiedot ovat keskeisellä sijalla. Tulokäsitteet on molemmissa aineistoissa harmonisoitu siten, että ne ovat mahdollisimman vertailukelpoisia keskenään. LIS-aineistoissa kotitalouskohtaiset tulotiedot ovat henkilötasoisia tulotietoja huomattavasti laajemmat. Kotitalouskohtaiset tulot ovat molemmissa aineistoissa sekä bruttotuloina että nettotasoisina eli käytettävissä olevina tuloina. Molempien aineistojen tulotiedot ovat vuosituloja. ECHP-aineistoissa henkilökohtaiset tulotiedot ovat kattavammat kuin LIS:ssä. Kumpikaan aineisto ei kuitenkaan anna mahdollisuutta muodostaa henkilökohtaisia nettotuloja, jotka olisivat tarpeen arvioitaessa naisten ja miesten henkilökohtaisten tulojen panna kotitalouksille. Tämä on ollut mahdollista toistaiseksi vain kansallisissa aineistoissa (vrt. Haataja 2000 ja 2004). Toisaalta henkilökohtaisia nettotuloja

ei saa eriteltyinä tulolajeittain yhtä tarkasti kuin bruttotuloja, koska eri tulolajeja verotetaan hieman eri tavalla. Vaikka LIS-aineistoissa on vain muutama henkilökohtainen tulolaji, on niiden perusteella tehty runsaasti naisten ja miesten välisten palkka- ja tuloerojen tutkimusta. Tutkimuksissa on sovellettu erilaisia tulokäsitteitä ja metodeja³. Koska tämän tutkimuksen tavoitteena on analysoida kahden ansaitsijan mallia, ovat henkilökohtaiset tulot ensisijaisen kiinnostuksen kohteena. Aloitamme tutkimalla kahden ansaitsijan perheiden osuuden kehitystä kaikista lapsiperheistä ja ansiotuloja saavien yksinhuoltajien osuutta yksinhuoltajaperheistä. ”Ansaitsojiksi” määrittelemme kaikki ne, joilla on vuoden aikana palkkatuloja, vaikka vähäisiäkin. Tämän jälkeen vertaamme ansioäitien palkkatulojen suhdetta kahden ansaitsijan perheiden isien palkkatuloihin.

Kun arvioimme kotitalouksien eri tulolähteiden osuuksien ja lapsiperheiden köyhyyden kehitystä, käytämme ensimmäisenä tulolähteenä kaikkia saatavana olevia henkilökohtaisia tuloja. Näitä ovat palkkatulot, työttömyyspäivärahat⁴ ja eläkkeet. Näiden perusteella muodostetaan äitien ja isien ansiotulot. Tämän jälkeen tuloihin lisätään lasten hoidosta ja lasten elatusta varten maksetut tuloonsiirrot, jotka saadaan vain kotitaloustasoisina. Näitä ovat äitiys-, isyys- ja vanhempainrahat⁵, lapsilisät, yksinhuoltajan elatustuet ja maksut sekä suomalainen kotihoidon tuki. Nämä tuloonsiirrot maksetaan usein, mutta ei aina, äideille. Muut kotitalouskohtaiset tulot koostuvat kotitalouden muista tuloeristä, eli bruttotulojen ja edellä lueteltujen tuloerien erotuksesta (ks. liite 1). Arvioitaessa köyhyysasteen kehitystä ja kotitalouksien käytettävissä olevien tulojen reaalikehitystä, tuloerät lasketaan OECD:n kulutusyksikköä kohti⁶ (liite 2).

Tutkimusaineistona ovat neljän viimeisimmän LIS-poikkileikkausaineiston lapsiperheet 1980-luvun lopulta vuoteen 2000 (liite 1). Yrittäjätulot on saatavana yksilötasolla ensimmäistä kertaa vuonna 2000. Niiden ottaminen huomioon henkilökohtaisissa tuloissa kuvaisi parhaiten naisten ja miesten markkinatulojen kokonaisuutta, mutta onnistuisi vain yhdeltä vuodelta. Yrittä-

-
- 3 Yleisin tapa on analysoida vain palkkatuloja, jotka ovat olleet yksiselitteisin yksilöllinen tulolähde yksilötason aineistoissa (esim. Stier ja Mandel 2003/WP 359; Sørensen 2001/WP 251; Manafi 2000/WP 239; Gornick 1999/WP 206; Gornick ja Jacobs 1997/WP 168). Joissakin tutkimuksissa on käytetty hyväksi sekä yksilöllisiä palkkatuloja ja kotitalouskohtaisia tuloja (Dickman 2003/WP 360; Huber ym. 2001/WP 279). Jotkut tutkijat ovat käyttäneet ”perhekuilun” (family gap) käsitettä ja metodeja (Sigle-Ruston ja Wladfogel 2004/WP 382; Sierminska 2004/WP 377) tai vertailleet nais- ja mies”päämiesten” kotitalouksien tuloja tai muokanneet kotitalouskohtaisia tuloja naisten tai miesten tuloiksi (esim. Daly ja Rake 2002/WP 332) tai arvioineet yksinkertaisesti köyhien naisten ja miesten osuuksia kotitaloustulojen pohjalta (Wiepking ja Maas 2004/WP 389) tai tuloja yksinhuoltajien ja kahden huoltajan perheiden välillä (e.g. Christopher 2001/WP 287; Hakovirta 2001/WP 282). Kaikki edellä mainitut tutkimukset on saatavana LIS-työpapereiden sarjassa (LIS Working paper series): [http://lisproject.org \(Publications\)](http://lisproject.org/Publications).
 - 4 Työttömyysturvaetuksia koskevat tiedot ovat Suomen osalta puutteelliset, koska suhteellisen yleistä työmarkkinatukea ei lasketa yksilölliseksi työttömyysturvaksi. LIS-aineistossa työmarkkinatuki on summattu tarveharkintaisiin kotitalouskohtaisiin tuloonsiirtoihin.
 - 5 Ruotsalaiseen vanhempainpäivärahaan on summattu myös päiväraha, jota vanhemmille maksetaan sairaan lapsen hoidosta kotona. Suomessa ei vastaavaa päivärahaa ole, mutta sairaan lapsen hoitovapaa on useissa työehtosopimuksissa sovittu palkalliseksi vapaaksi. Vanhempainrahan ja kotihoidontuen merkitys voi olla suuri äitien ja isien taloudelliselle toimeentulolle silloin kun he jäävät ansiotyöstä kotiin hoitamaan lasta.
 - 6 Tässä yksikössä ensimmäinen aikuinen saa arvon 1, seuraavat aikuiset arvon 0,7 ja alaikäiset lapset kukin arvon 0,5.

jätulojen summaaminen kotitalouskohtaisiin tuloihin vähentäisi kotitalouksien markkinatulojen vertailukelpoisuutta, koska yrittäjätulot summautuisivat kotitalouksien ”muihin” tuloihin, kun taas palkkatulot näkyvät henkilökohtaisina tuloina. Jotta perheiden markkinatulot ja ns. muut tulot olisivat mahdollisimman vertailukelpoisia, olemme rajanneet lapsiperheistä pois kaikki ne kotitaloudet, joilla on yrittäjätuloja. Tällä rajauksella tutkimuksessa on mukana 70–76 prosenttia suomalaisista ja 75–80 prosenttia ruotsalaisista kahden huoltajan lapsiperheistä. Yksinhuoltajaperheistä valikoituu tutkimukseen näillä kriteereillä vielä suurempi osuus (liite 3).

4. Kahden ansaitsijan lapsiperheet ja ansaitsija-yksinhuoltajien perheet

Aluksi tarkastelemme kahden ansaitsijan lapsiperheiden osuutta kahden huoltajan perheissä ja ansaitsija-yksinhuoltajien osuutta yksinhuoltajaaideistä. Kahden ansaitsijan lapsiperheitä ovat vain ne parit, joissa molemmilla puolisoilla on vuoden aikana palkkatuloja. Mitä suurempi näiden perheiden osuus on, sitä vahvempi on kahden ansaitsijan malli. Vastaavasti ansaitsija-yksinhuoltajia ovat vain palkkatuloja saaneet.

Olemme tietoisia määritelmän rajoituksista, sillä ansaitsijaksi voi luokituttaa hyvinkin pienillä ansioilla tai esimerkiksi vanhempainrahoja tai kotihoidon tukea ei oteta huomioon henkilökohtaisina tuloina. Näitä tuloja on erityisesti pienten lasten äideillä, joten äitien tulot tulevat erityisen aliarvioituksi. Yksinhuoltajaäitien otoskoko on puolestaan niin pieni, ettei se salli perheiden jakamista nuorimman lapsen iän mukaan yhtä tarkasti kuin kahden huoltajan perheissä, eli alle ja yli 3-vuotiaisiin. Yksinhuoltajaaäidit on jaettu vain alle kouluikäisten (0–6-vuotiaiden) ja kouluikäisten lasten vanhempiin.

Taulukosta 3 käy ilmi, että palkkatuloja saaneiden, alle kouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien osuus laski vuodesta 1987 vuoteen 2000 Suomessa 96 prosentista 61 prosenttiin ja Ruotsissa 97 prosentista 74 prosenttiin. Kouluikäisten lasten yksinhuoltajaaideillä kehitys on samansuuntainen, mutta lievempi: palkkatuloja saaneiden äitien osuus aleni yli 90 prosentista 88 prosenttiin Suomessa ja 84 prosenttiin Ruotsissa.

Taulukko 3. Kahden ansaitsijan perheiden osuus lapsiperheistä ja ansaitsija-yksinhuoltaja-äitien osuus yksinhuoltajaaideistä 1987, 1991/1992, 1995 ja 2000, %.

Lapsen ikä Maa	Kahden ansaitsijan perheet						Ansaitsija-yksinhuoltajat			
	7–17 vuotta		3–6 vuotta		0–2 vuotta		7–17 vuotta		0–6 vuotta	
	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi
1987	91	92	95	90	93	85	93	94	97	96
1991/92	91	91	89	90	81	79	84	93	85	85
1995	86	84	85	82	76	63	85	86	75	57
2000	88	88	86	84	81	65	84	88	74	61
2000–1987	–3	–4	–9	–6	–12	–20	–9	–6	–23	–35

Myös kahden ansaitsijan perheiden osuus on vähentynyt kaikissa ryhmissä vuosina 1987–2000. Muutos on erityisen suuri alle 3-vuotiaiden lasten perheissä Suomessa. Vuonna 2000 vain 65 prosentissa kahden huoltajan lapsiperheistä oli kaksi ansaitsijaa, kun vuonna 1987 vastaava prosenttiluku oli 85. Ruotsissa vastaava osuus aleni 93:sta 81 prosenttiin. Kouluikäisen lasten perheissä erot olivat sen sijaan pienet Suomen ja Ruotsin välillä vuonna 2000.

Kaikissa muissa paitsi alle 3-vuotiaiden lasten perheissä Suomessa, kahden ansaitsijan perheiden osuus oli vuonna 2000 84–88 prosenttia. Muut kahden huoltajan lapsiperheet ovat pääasiassa mieselättäjäperheitä, mutta jonkin verran on myös naiselättäjäperheitä (ei esitetty taulukossa). Kouluikäisten lasten perheissä mies- ja naiselättäjäperheitä on suunnilleen sama osuus molemmissa maissa, 4–9 prosenttia vuodesta riippuen.

Mielikuva mieselättäjäperheistä on usein sellainen, että miehillä on oltava keskimääräistä suuremmat tulot, jotta he voivat elättää kotityötä tekevän puolisonsa. Tämä ei näytä kuitenkaan pitävän paikkaansa Suomessa eikä Ruotsissa. Vuonna 1987 mieselättäjäperheiden miesten tulot olivat keskimäärin 95 prosenttia kahden ansaitsijan perheiden miesten tuloista. Vuonna 2000 osuus oli Suomessa laskenut 85 prosenttiin, mutta kasvanut Ruotsissa 106 prosenttiin.

Mies ainoana ansaitsijana oli yleinen perhetyyppi (27–28 prosenttia) alle 3-vuotiaiden lasten perheissä vuosina 1995 ja 2000. On kuitenkin muistettava, että suurella osalla näiden perheiden kotiäideistä, samoin kuin yksinhuoltajaäideistä, on jonkinlainen tulonsiirto lapsenhoidosta ja oikeus pitkään poissaoloon työpaikalta. Toisaalta määräaikaisten työsuhteiden kasvusta johtuu, että myös niiden äitien osuus on kasvanut, joilla ei ole työpaikkaa, johon palata. Työttömyys on myös yleisesti ottaen kasvanut.

Myös tässä jaksossa esitellyt tulokset viittaavat siihen, että kahden ansaitsijan malli olisi heikkenemässä ja äitien asema jäämässä muista jälkeen. Lisäksi yksinhuoltajaäitien mahdollisuudet elättää itseään ja perhettään omilla ansioiltaan ovat heikentyneet.

5. Äitien palkkatulojen vertailu isien palkkatuloihin

Seuraavaksi vertaamme kahden huoltajan perheiden ja yksinhuoltajaperheiden äitien palkkatuloja isien palkkatuloihin. Vertailu tehdään vain niiden äitien ja isien kesken, joilla on vuoden aikana ollut palkkatuloa. Isien palkkatasoa edustaa kahden ansaitsijan lapsiperheiden kaikkien isien keskimääräinen vuosipalkka. Äitien palkkatuloja verrataan isien keskimääräiseen vuosipalkkaan äidin nuorimman lapsen iän mukaisissa ryhmissä, koska tavoitteena on verrata eri asemassa olevien äitien ansiokehitystä.

Aikaisempien tutkimusten mukaan suomalaisten naisten tulot ovat suuremmat suhteessa puolison tuloihin kuin Ruotsissa, eli suomalaiset naiset ovat vähemmän riippuvaisia puolisonsa tuloista kuin ruotsalaiset. Toisaalta ruotsalaisten naisten riippuvuus miesten tuloista on useita muita maita vähäisempää (Huber ym. 2001: Taulukko 2; Sørensen 2001: Taulukko 5.3; ks. myös Stier ja Mandel 2003). Tuloksia ei kuitenkaan ole esitetty laman jälkeiseltä ajalta eikä lapsen iän vaikutusta ole aikaisemmin otettu huomioon. Taulukon 4 luvut tukevat aikaisempia tuloksia.

Taulukko 4. Äitien keskimääräiset vuosipalkkatulot kahden ansaitsijan perheiden miesten keskimääräisestä vuosipalkasta 1987, 1991/1992, 1995 ja 2000 Suomessa ja Ruotsissa, %.

Lapsen ikä Maa	Äidit, kahden ansaitsijan pareissa								Ansaitsija-yksinhuoltajaäidit					
	7–17 v.		3–6 v.		0–2 v.		Kaikki		7–17 v.		0–6 v.		Kaikki	
	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi	Ruotsi	Suomi
1987	61	66	50	61	28	40	49	58	62	72	39	56	52	65
1991/92	66	72	55	63	29	40	52	61	64	71	37	50	52	65
1995	64	75	54	65	33	40	52	63	60	68	42	50	52	64
2000	64	69	55	63	32	39	53	60	57	67	43	46	52	62
2000–1987	+3	+3	+5	+2	+4	-1	+4	+2	-5	-5	+4	-10	0	-3

Suomalaisten äitien palkkatulot suhteessa isien palkkoihin olivat kaikissa ryhmissä korkeammat kuin ruotsalaisten äitien kahden ansaitsijan perheissä. Tämä johtuu osittain siitä, että ruotsalaiset äidit tekevät suomalaisia äitejä useammin osa-aikatyötä ja ovat suomalaisia äitejä useammin perheen ”juniorielättäjiä” (Ellingsæter 1998). Äitien ansiotaso vaihteli nuorimman lapsen iän mukaan siten, että äitien tulojen osuus isien tuloista kasvoi lapsen iän kasvaessa. Vuonna 2000 suomalaisten kouluikäisten lasten äitien palkkatulot olivat lähes 70 ja ruotsalaisten äitien keskimäärin 64 prosenttia isien tuloista. Kahden ansaitsijan perheissä äitien palkkatulojen osuus isien vuosipalkasta kasvoi molemmissa maissa kaikissa muissa ryhmissä vuodesta 1987 vuoteen 2000 paitsi suomalaisilla alle 3-vuotiaiden pienten lasten äideillä.

Ruotsissa pienten lasten yksinhuoltajaäitien palkkatulojen osuus isien palkkatuloista on kasvanut, mutta kouluikäisten äitien palkkatulojen osuus on vähentynyt. Molempien yksinhuoltajaryhmien vuosipalkat ovat kuitenkin kasvaneet absoluuttisesti 1980-luvulta lähtien, joskin hitaammin kuin palkkatulo- ja saaneiden äitien ja isien tulot kahden ansaitsijan perheissä (Nyberg 2005). Alle kouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien palkkatulojen kasvu voidaan tulkita seuraukseksi harjoitetusta politiikasta, mutta myös tulokseksi valikoitumisesta. Niillä äideillä, joilla on hyvä asema työmarkkinoilla, on paremmat edellytykset työpanoksensa ja ansiotasonsa kasvattamiseen kuin äideillä, joiden edellytykset työmarkkinoilla ovat heikommat ja joilla työttömyys on yleistä.

Suomessa alle kouluikäisten lasten yksinhuoltajaäidit ovat menettäneet vuosiansioidensa tasossa kahden ansaitsijan perheiden isiin verrattuna. Näiden äitien vuosiansiot ovat vähentyneet myös reaalisesti. Sen sijaan kouluikäisten yksinhuoltajaäitien vuosiansiot ovat kasvaneet reaalisesti, mutta ei yhtä paljon kuin muiden äitien ja isien. Tähän on saattanut vaikuttaa erilaiset sosio-ekonomiset muutokset. Esimerkiksi yliopistollisen loppututkinnon suorittaneiden osuus yksinhuoltajaäideistä kasvoi hitaammin kuin muiden äitien keskuudessa. Alle kouluikäisten lasten yksinhuoltajaäitien vuosiansiotulojen lasku johtuu lisäksi siitä, että äidit ovat nykyisin pidempiä aikoja pois työmarkkinoilta sekä lasten hoidon että työttömyyden johdosta kuin 1980-luvun lopussa. (Ks. myös Forssén ym. 2004).

Suomessa yksinhuoltajaäitien palkkatulot ovat vähentyneet kahden ansaitsijan perheiden äitien palkkatuloihin verrattuna. Ruotsissa näin on käynyt lähinnä kouluikäisten lasten yksinhuoltajaäideillä. Onkin paradoksaalista, että äitien mahdollisuudet elättää itsensä ja lapsensa ovat nykyisin paremmat kahden huoltajan perheissä kuin yksinhuoltajana, silloin kun perheessä on kouluikäisiä lapsia.

6. Eri tulolähteet kotitalouksien tulonmuodostuksessa

Tässä jaksossa tarkastellaan eri tulolähteiden osuuksien muutoksia perheiden bruttotuloista. Tulolähteet ovat 1) puolisoiden ansiotulot (miesten ansiotulot sekä miesten ja naisten yhteenlasketut ansiotulot), 2) tulonsiirrot lapsista ja lastenhoidosta kotitaloustaustalla sekä 3) muut kotitalouden tulot, joista kaikista summautuvat kotitalouden bruttotulot. Yksilöllisiin ansiotuloihin sisältyvät näissä laskelmissa palkkojen lisäksi myös työttömyysturvaetuudet ja eläkkeet. (Ks. liite 1.)

Laskelmat on tehty myös tässä nuorimman lapsen iän mukaan, koska lapsen ikä määrittelee, minkälaisiin perhepoliittisiin etuuksiin perheet ovat oikeutettuja. Suomessa alle 3-vuotiaiden lasten vanhemmat saavat vanhempainrahaa noin 10 kuukauden ajan ja tämän jälkeen on mahdollisuus saada kotihoidontukea kunnes nuorin lapsi täyttää kolme vuotta. Ruotsissa vanhempainrahakausi kesti vuosina 1987–2000 maksimissaan 15 kuukautta.

Perheille, joiden nuorin lapsi on 3–6-vuotias tai kouluikäinen, maksetaan molemmissa maissa lähinnä vain verotonta lapsilisää. Suomessa lapsiperheet saivat verotukea vuoteen 1993 asti, mutta verotuen hyöty ei näy tulolähteenä. Vuonna 1994 verotuet poistettiin ja kompensoitiin osittain korottamalla lapsilisiä (Haataja 2004). Ruotsissa verotuksen kautta kohdennettu verotuki lapsiperheille on ollut pientä 1940-luvulta lähtien, ja niistä viimeisistäkin luovuttiin vuonna 1991 (Hiilamo 2002). Lisäksi Ruotsissa vanhemmat saavat päivärahaa hoitaessaan kotona sairasta lasta kunnes lapsi täyttää 12 vuotta. LIS-aineistoissa nämä tulonsiirrot on yhdistetty vanhempainrahoihin. Suomessa sairaan lapsen hoitoloman ajalta ei makseta tulonsiirtoja, mutta nämä hoitovapaat on yleensä neuvoteltu työehtosopimuksissa palkallisiksi.

Kahden vanhemman perheet

Suomessa kahden vanhemman perheissä *puolisoiden yhteisten henkilökohtaisten ansiotulojen* osuus bruttotuloista aleni kaikissa lasten ikäryhmissä vuosina 1987–2000 (taulukko 5). Sen sijaan Ruotsissa ei tässä suhteessa ilmennyt yhdenmukaista kehitystä.

Äitien ansiotulo-osuuden kehitys kotitalouden bruttotuloista voidaan ymmärtää eräänlaisena indeksinä, joka kuvaa naisten yleistä integroitumista työmarkkinoille ja talouteen. Kehitys kuvastaa naisten ja miesten välisiä eroja työllisyydessä, vuotuisessa ja päivittäisessä työajassa, ansiotasossa sekä eräissä tulonsiirroissa. Lisäksi indeksi voi toimia mittarina, joka yhdistää useita erilaisia sekä sukupuolten välisen tasa-arvon että kahden ansaitsejan mallin piirteitä. Taulukoiden 3 ja 4 tulokset edellä viittasivat osittain ristiriitaisiin tuloksiin siitä, miten äitien ansiotulojen osuus perheen bruttotuloista voisi kehittyä; ensiksikin kahden ansaitsejan perheiden osuuden väheneminen ennustaisi äitien tulo-osuuden laskua, mutta toisaalta äitien vuosiansioiden kasvu viittaisi äitien tulo-osuuden kasvuun.

Äitien perheeseen tuomien ansiotulojen osuuden kehitys oli alle kouluikäisten lasten perheissä erilainen Suomessa ja Ruotsissa. Suomalaiset äidit toivat vähemmän ansiotuloja perheeseen vuonna 2000 kuin vuosikymmen aikaisemmin,

Taulukko 5. Kahden huoltajan perheiden tulot kotitalouden bruttotuloista ja bruttveroaste, %, nuorimman lapsen iän mukaan Suomessa ja Ruotsissa 1987, 1991/1992, 1995 ja 2000.*

Kahden huoltajan perhe	Suomi				Ruotsi			
	1987	1991	1995	2000	1987	1992	1995	2000
Lapsi 0–2								
Puolisoiden ansiotulot	81	76	71	75	72	68	71	77
Isien tulot	58	56	52	57	55	51	53	58
Äitien tulot	23	20	19	18	17	17	18	19
Lapset ja lastenhoito	14	18	21	17	18	21	20	16
Vanhempainraha	6	7	8	7	12	15	15	12
Muut	8	11	13	10	5	6	5	4
Muut perhetulot	5	6	8	7	10	10	9	7
Tarveharkintaiset	2	2	3	2	1	4	4	1
Muut	3	4	5	5	9	6	5	6
Bruttotulot yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
Bruttoveroaste, %	27	23	29	30	30	24	28	31
Lapsi 3–6								
Puolisoiden ansiotulot	92	89	85	86	85	83	84	85
Isien tulot	58	55	52	55	57	53	54	54
Äitien tulot	34	34	33	31	28	30	30	31
Lapset ja lastenhoito	3	5	9	7	7	8	7	6
Muut perhetulot	5	6	6	7	8	9	9	9
Bruttotulot yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
Bruttoveroaste, %	27	23	29	30	30	24	28	31
Lapsi 7–17								
Puolisoiden ansiotulot	90	90	87	85	88	88	88	85
Isien tulot	56	54	52	50	57	56	55	54
Äitien tulot	34	36	35	35	31	33	33	31
Lapset ja lastenhoito	2	2	5	4	4	4	4	3
Muut perhetulot	8	8	8	11	8	8	8	12
Bruttotulot yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
Bruttoveroaste, %	29	28	32	31	33	26	30	32

* Ks. liitteet 1 ja 2.

ja erityisesti silloin kun nuorin lapsi oli alle kolmivuotias. Kehitys oli samansuuntainen, mutta lievempi, kun nuorimman ikä oli 3–6-vuotta. Sen sijaan Ruotsissa alle kouluikäisten lasten äidit toivat vuonna 2000 enemmän ansiotuloja perheeseen kuin aikaisemmin. Suomessa ansioäitien ansiotulojen kasvu ei ole ollut riittävän voimakas, jotta se olisi eliminoinut kahden ansaitsijan perheiden vähenemisen vaikutuksen. Sen sijaan Ruotsissa ansioäitien palkkatulojen kasvu kompensoi jossain määrin kahden ansaitsijan lapsiperheiden osuuden vähenemistä.

Pienten lasten äitien tulo-osuuksien kehitys ei näytä heijastuvan kouluikäisten lasten perheisiin. Molemmassa maissa kouluikäisten lasten äitien ansiotulojen osuus perheiden bruttotuloista on pysynyt lähes ennallaan. Äitien ansiotulo-osuuksien pieni kasvu vuosina 1987–1995 ei kuvaa varsinaisesti naisten tulojen kasvua, vaan miesten tulojen heikkenemistä. Lamavuosien suurtyöttömyys kosketti miehiä enemmän kuin naisia.

Suomessa lapsiperheiden tuloista *lapsilisät ja lastenhoidosta maksetut tulonsiirrot* muodostivat suuremman osuuden vuonna 2000 kuin vuonna 1987, ja ansiotulojen osuus oli vähentynyt. Ruotsissa näin ei tapahtunut. Suomessa lapsista maksettujen tulonsiirtojen osuus oli myös kouluikäisten lasten perheissä suurempi 1990-luvun puolivälistä lähtien kuin tätä aikaisemmin. Tämä johtuu osittain verovähennyksen korvaamisesta korotetuilla lapsilisillä vuonna 1994. Lapsista ja lasten hoidosta maksettavien tulonsiirtojen osuus on kuitenkin ollut suunnilleen yhtä suuri ja huomattava osuus lapsiperheiden tuloista molemmissa maissa, etenkin kun perheen nuorin on alle kolmivuotias (taulukko 5). Pääosa näistä tuloista kohdentuu äideille.

Muut kotitalouden tulot ovat niitä tuloja, joita perheillä on, kun edellä mainitut tulolähteet on vähennetty. Tuloihin sisältyvät niin pienituloisuuden perusteella maksetut tarveharkintaiset tulonsiirrot kuin pääomatulotkin. Molemmissa maissa pääomatulot ovat kasvaneet vuosina 1995–2000, osittain siitä syystä, että kummassakin maassa uusittiin pääomaverotus 1990-luvun alkupuolella.

Ansiotulojen osuuden väheneminen kotitalouden tuloista alle kouluikäisten lasten perheissä Suomessa johtui siitä, että sekä äitien että isien ansiotulo-osuudet pienenevät. Pienten lasten perheissä äitien taloudellinen riippuvuus puolison ja valtion maksamista tuloista lisääntyi. Kouluikäisten lasten äitien ansiotulo-osuus sen sijaan kasvoi Suomessa ja kompensoi osittain miesten ansiotulo-osuuden laskun. Ruotsissa isien ansiotulo-osuus pieneni hieman yli kolmivuotiaiden lasten perheissä, mutta kasvoi jonkin verran alle kolmivuotiaiden perheissä. Sen sijaan äitien tulo-osuus lisääntyi tai pysytteli suunnilleen samana lapsen iästä riippumatta. Äitien riippuvuus puolison ja hyvinvointivaltion maksamista tuloista väheni samalla.

Yksinhuoltajaäidit

Yksinhuoltajaäideillä ansiotulojen osuus väheni kotitalouden bruttotuloista huomattavasti pienten lasten perheissä Suomessa ja selvästi kouluikäisten lasten perheissä molemmissa maissa. Sen sijaan ruotsalaisten pienten lasten yksinhuoltajaäitien ansiotulo-osuudet alenivat lievimminkin, joskin ansiotulojen osuus näissä perheissä oli vuonna 1987 pienin (taulukko 6). Toisaalta pienten lasten suomalaisten yksinhuoltajaäitien ansiotulojen osuus jää näissä laskelmissa pienemmäksi kuin se olisi ollut, jos yksinhuoltajien ansiotuloihin olisi voitu summata myös työmarkkinatuki. Työmarkkinatuki on LIS-aineistoissa summattu kotitaloustasolla tarveharkintaisiin tulonsiirtoihin (ks. alaviite 5).

Suomalaisten yksinhuoltajien tulonmuodostuksessa lasten ja lastenhoidon perusteella saadut tulonsiirrot ovat lisääntyneet osittain vuoden 1994 lapsilisä- ja verouudistuksen, osittain yksinhuoltajien sosioekonomisen rakenteen muutoksen johdosta. Alle kouluikäisten lasten yksinhuoltajat hoitivat vuonna 2000 enemmän lapsia kotona tai olivat useammin työttömiä kuin 1980-luvun lopussa. (Forssén ym. 2004.) Ruotsissa sen sijaan lapsista ja lastenhoidosta saatavien tulonsiirtojen merkitys on vähentynyt ja muiden kotitaloustulojen osuus kasvanut. Suomessakin muiden perhetulojen merkitys on kasvanut, mutta vain alle kouluikäisten lasten yksinhuoltajilla.

Yksinhuoltajaäitien ansiotulojen osuus on siis vähentynyt molemmissa maissa ja kummassakin ryhmässä. Tämä viittaisi siihen, että yksinhuoltajilla on

Taulukko 6. Yksinhuoltajaäitien tulot kotitalouden bruttotuloista ja keskimääräinen bruttveroaste, %, nuorimman lapsen mukaan Suomessa ja Ruotsissa 1987, 1991/1992, 1995 ja 2000.

Yksinhuoltaja- äidit	Suomi				Ruotsi			
	1987	1991	1995	2000	1987	1992	1995	2000
Lapsi 0–6								
Äitien ansiotulot	68	57	35	40	47	40	37	44
Lapset ja lastenhoito	16	22	33	30	31	33	28	25
Muut perhetulot	16	21	32	29	22	27	35	31
Bruttotulot yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
Bruttoveroaste, %	14	12	15	14	20	14	17	20
Lapsi 7–17								
Äitien ansiotulot	72	73	60	65	63	59	54	56
Lapset ja lastenhoito	7	9	14	14	16	14	13	14
Muut perhetulot	20	18	26	21	20	27	32	30
Bruttotulot yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100
Bruttoveroaste, %	19	17	22	22	23	18	20	24

* Ks. liitteet 1 ja 2.

nykyisin suuremmat vaikeudet elättää itseään ja perhettään omilla ansiotuloillaan, ja että kahden huoltajan perheiden äitien aikaisempi tulojen jälkeensä jääneisyys yksinhuoltajiin nähden on vähentynyt.

7. Köyhyys

Talouselämä 1990-luvun alussa muutti lapsiperheiden tulokehityksen negatiiviseksi vuosien 1991/1992 ja 1995 välillä (ks. liite 2). Vuonna 2000 lapsiperheiden tulotaso ylitti kuitenkin jo reaalisesti 1990-luvun alun ja 1980-luvun lopun tasot, Ruotsissa enemmän kuin Suomessa. Yksinhuoltajaperheissä tulokehitys oli molemmissa maissa muita hitaampaa.

Köyhyysasteita verrataan perinteisessä tulonjakotutkimuksessa tavallisesti tuotannontekijätuloista, bruttotuloista ja lopuksi käytettävissä olevista tuloista laskettujen köyhyysasteiden kesken. Tulonsiirtojen ja verotuksen köyhyyttä alentava vaikutus lasketaan vertaamalla tuotannontekijätuloista ja käytettävissä olevista tuloista laskettuja köyhyysasteita. Tässä tutkimuksessa tarkastelemme köyhyysasteiden muutoksia käytettävissä oleviin tuloihin asti samojen tulolähteiden avulla kuin edellisessä kappaleessa. Köyhyysrajaksi on asetettu 60 prosenttia kaikkien kotitalouksien (OECD:n) kulutusyksikköä kohti lasketuista käytettävissä olevista mediaanituloista.

Ensin köyhyysasteet arvioidaan miesten (yksinhuoltajaäitien) ansiotuloilla. Näin saadaan käsitys siitä, kuinka suuri osa lapsiperheistä ylittäisi köyhyysrajan, jos käytettävissä olisi vain miesten (yksinhuoltajaperheissä äitien) ansiot. Seuraava köyhyysaste lasketaan kahden huoltajan perheille naisten ja miesten yhteisistä ansiotuloista. Näin saadaan selville, kuinka suuren osan miesten tuloilla köyhyysrajan alapuolelle jääneistä lapsiperheistä naisten tulot nostavat köyhyysrajan yläpuolelle. Kolmas köyhyysaste kuvaa lapsista ja lasten hoidosta

Taulukko 7. Köyhyyssasteet kotitalouden tulolähteiden mukaan sekä äitien ansiotulojen ja muiden tulolähteiden köyhyyttä alentava vaikutus verrattuna vain isien ansiotuloista laskettuihin köyhyyssasteisiin; kahden huoltajan perheet nuorimman lapsen iän mukaan Suomessa ja Ruotsissa 1987, 1991/1992, 1995 ja 2000.

Kahden huoltajan perhe	Suomi Nuorin lapsi 0–6				Ruotsi Nuorin lapsi 0–6			
	1987	1991	1995	2000	1987	1992	1995	2000
Köyhyyssaste (%)								
Vain isien ansiotuloilla	28	35	38	36	13	42	40	33
Isien ja äitien yhteisillä ansiotuloilla	12	14	18	21	7	19	19	15
Lapsista ja lasten hoidosta saatujen tulonsiirtojen jälkeen	7	6	8	11	3	10	11	9
Talouden bruttotuloilla	2	2	1	5	0	4	2	5
Käytettävissä olevilla tuloilla	5	3	4	13	1	6	5	9
Köyhyyttä alentava vaikutus (%)								
Äitien ansiotulot ¹⁾	58	60	51	40	43	56	54	56
Kaikki tulot ja verot isien tulojen jälkeen ²⁾	82	91	89	64	94	86	88	72
<hr/>								
Kahden huoltajan perhe	Suomi Nuorin lapsi 7–17				Ruotsi Nuorin lapsi 7–17			
	1987	1991	1995	2000	1987	1992	1995	2000
Köyhyyssaste (%)								
Vain isien ansiotuloilla	21	26	27	28	9	21	22	25
Isien ja äitien yhteisillä ansiotuloilla	4	3	5	8	3	4	8	9
Lapsista ja lasten hoidosta saatujen tulonsiirtojen jälkeen	4	3	4	6	2	2	7	7
Talouden bruttotuloilla	1	1	0	2	0	0	1	2
Käytettävissä olevilla tuloilla	2	2	1	5	1	1	2	4
Köyhyyttä alentava vaikutus (%)								
Äitien ansiotulot ¹⁾	79	87	80	73	71	83	64	65
Kaikki tulot ja verot isien tulojen jälkeen ²⁾	92	94	95	82	88	93	90	85

1) Äitien ansiotulojen köyhyyttä alentava vaikutus = isien tuloista lasketun köyhyyssasteen sekä äitien ja isien yhteisistä ansiotuloista lasketun köyhyyssasteen välinen erotus.

2) Tällä rivillä on laskettu kotitalouden kaikkien muiden tulojen (ei isien ansiotulot) ja maksettujen verojen köyhyyttä alentava vaikutus vain isien ansiotuloista laskettuun köyhyyssasteeseen. Toisin sanoen muiden tulojen vaikutus kotitalouksen köyhyyssasteeseen = miesten tuloista lasketun köyhyyssasteen ja kotitalouden käytettävissä olevista tuloista lasketun köyhyyssasteen välinen erotus.

maksettavien tulonsiirtojen köyhyyttä alentavaa vaikutusta. Tämän jälkeen tuloihin lisätään kotitalouden muut tulot ja saadaan bruttotuloista laskettu köyhyyssaste. Viimeinen köyhyyssaste lasketaan, kuten perinteisessäkin köyhyystutkimuksessa, lapsiperheiden käytettävissä olevista tuloista. Köyhyyssasteen muutokset asteittain kahden huoltajan lapsiperheissä nähdään taulukosta 7 ja yksinhuoltajatalouksissa taulukosta 8.

Kahden huoltajan perheissä olisi 1980-luvun lopussa köyhyysrajan alapuolelle jäänyt miesten ansiotuloilla 21–28 prosenttia lapsiperheistä Suomessa, mutta Ruotsissa vain 9–13 prosenttia, nuorimman lapsen iästä riippuen. 1990-luvun alussa köyhyysasteet olisivat nousseet kummassakin maassa dramaattisesti, jos perheillä olisi ollut käytettävissä vain miesten tulot, koska miesten työttömyys kasvoi huomattavasti. Hypoteettiset köyhyysasteet vain miesten ansiotuloilla mitattuina ovat jääneet laman jälkeenkin aikaisempaa korkeammiksi osoittaen mieselättäjyyden heikkenemistä kummassakin maassa. Vuonna 2000 olisi kahden vanhemman lapsiperheistä jäänyt köyhyysrajan alapuolelle miesten ansiotuloilla Ruotsissa 25–33 prosenttia ja Suomessa 28–36 prosenttia vaihdellen nuorimman lapsen iän mukaan.

Kun naisten ansiotulot lisättiin miesten ansiotuloihin, alenivat köyhyysasteet noin 50 prosenttia alle kouluikäisten lasten perheissä ja jopa 70–80 prosenttia kouluikäisten lasten perheissä. Suomessa köyhyysasteet alenivat 36 prosentista 21 prosenttiin ja Ruotsissa 33 prosentista 15 prosenttiin vuonna 2000. Äitien tulojen köyhyyttä alentavat vaikutukset olivat suurimmillaan lamavuosina molemmissa maissa. Vuonna 2000 äitien ansiotulojen köyhyyttä alentava vaikutus oli vähentynyt Suomessa, mutta kasvanut Ruotsissa vuoteen 1987 verrattuna pienten lasten perheissä. Kouluikäisten lasten perheissä äitien tulojen vaikutus heikkeni samalla ajanjaksolla molemmissa maissa noin kuusi prosenttiyksikköä.

Pienten lasten perheissä kaikki muut tulolähteet alentavat köyhyyttä suhteellisesti enemmän kuin kouluikäisten perheissä. Lapsista ja lasten hoitamisesta maksettujen tulonsiirtojen merkitys köyhyyden alentajana oli pienten lasten perheissä suurempi Suomessa kuin Ruotsissa vuonna 2000. Käytettävissä olevien tulojen köyhyysaste kasvoi molemmissa maissa. Suomessa köyhyysaste oli, nuorimman lapsen iästä riippuen, 5 tai 13 prosenttia ja Ruotsissa 4 tai 9 prosenttia vuonna 2000.

On väitetty, että naisten aktiivisuus työmarkkinoilla ja omat ansiotulot ehkäisevät paremmin naisten ajautumista köyhyyteen kuin muut tulolähteet, myös eron jälkeisessä tilanteessa. Väite on saanut tukea myös empiirisesti: maissa, joissa kahden ansaitsijan malli on vallitseva, kuten Pohjoismaissa, ovat myös yksinhuoltajien köyhyysasteet alhaisimmat (esim. Büchel ym. 2003; Hakovirta 2001). Suomessa ja Ruotsissa ”naiset ovat kykenevämpiä muodostamaan autonomisia, miehistä riippumattomia ei-köyhiä kotitalouksia” (Christopher 2001, 12).

Yksinhuoltajatalouksissa eri tulolähteiden merkitys köyhyyden alentajana eroaa muista lapsiperheistä siten, että jokaisella ansiotuloja seuraavalla tulolähteellä on suurempi merkitys kuin kahden huoltajan perheissä, joissa naisten tuloilla oli miesten tulojen jälkeen suurin vaikutus. Taulukossa 8 yksinhuoltajaäitien köyhyysasteiden tarkastelu on aloitettu äitien ansiotuloista.

Vuonna 1987 noin joka kolmas yksinhuoltaja olisi jäänyt köyhyysrajan alapuolelle molemmissa maissa, jos heillä olisi ollut käytettävissään vain omat ansiotulonsa. Vuonna 2000 vastaavat köyhyysasteet olivat 46 prosenttia Suomessa ja 51 prosenttia Ruotsissa. Lasten ja lasten hoidon perusteella saadut tulonsiirrot alensivat molemmissa maissa köyhyysastetta enemmän ennen 1990-luvun puoliväliä kuin sen jälkeen. Tarveharkintaiset tulonsiirrot, elatusavut ja -tuet sekä muut tulot alensivat köyhyysastetta edelleen, mutta vähenevästi erityisesti 1990-luvun jälkipuolella. Lopulliset käytettävissä olevien tulojen köy-

Taulukko 8. Köyhyysasteet tulolähteittäin yksinhuoltajaäitien perheissä, joissa on alle 18-vuotiaita lapsia, sekä tulojen köyhyyttä alentava vaikutus verrattuna vain äitien ansiotuloista laskettuun köyhyysasteeseen, Suomessa ja Ruotsissa 1987, 1991/1992, 1995 ja 2000.

Yksinhuoltaja- äidit	Suomi				Ruotsi			
	1987	1991	1995	2000	1987	1992	1995	2000
Köyhyysaste (%)								
Äitien ansiotuloilla	31	30	41	46	33	46	47	51
Lapsista ja lasten hoidosta saatujen tulonsiirtojen jälkeen	21	22	20	34	12	25	23	38
Talouden bruttotuloilla	5	6	4	10	3	4	6	11
Käytettävissä olevilla tuloilla	7	7	6	13	4	8	12	16
Köyhyyttä alentava vaikutus (%)								
Lapsista ja lasten hoidosta saadut tulonsiirrot	33	28	51	25	63	47	51	26
Muut tulot ja verot	76	76	84	71	89	82	74	69

hyysasteet jäivät vuonna 2000 paljon korkeammiksi kuin 1980-luvun lopussa molemmissa maissa. Suomessa köyhyysaste oli kasvanut seitsemästä 13 prosenttiin ja Ruotsissa neljästä 16 prosenttiin. (Taulukko 8.)

Yksinhuoltajien köyhyysasteen kasvulle on useita selityksiä. Niistä tärkein on yksinhuoltajien työmarkkina-aseman heikkeneminen, kuten edellä on käynyt ilmi. Toinen selitys on, että yksinhuoltajien suhteellinen taloudellinen asema heikkeni molemmissa maissa kahden vanhemman perheisiin verrattuna, ja heidän keskimääräinen tulokehityksensä jäi jälkeen muista perheistä (liite 2).

Ruotsissa yksinhuoltajien köyhyyttä voidaan selittää osittain sillä, että yksinhuoltajista on nykyisin työllisiä aikaisempaa vähemmän ja osa on osa-aikatyöttömiä, sekä osittain sillä, että yksinhuoltajien ja kouluikäisten lasten äitien suhteellinen ansiokehitys on jäänyt jälkeen kahden huoltajan perheiden ansioisien tulokehityksestä (Gähler 2001; Nyberg 2005). Suomessa ansiotulojen väheneminen oli dramaattisempaa kummassakin yksinhuoltajaryhmässä. Yksinhuoltajat jäävät aikaisempaa useammin hoitamaan lapsia kotiin tai he ovat työttömiä, jolloin heidän tulonsa riippuvat kokonaan tulonsiirroista. Perhe-etuuksien leikkaukset 1990-luvun jälkipuolella vähensivät eniten yksinhuoltajien tuloja (Haataja 2004). Korkeimmat köyhyysasteet (yli 30 prosenttia) olivatkin molemmissa maissa kasautuneet alle kouluikäisten lasten perheisiin, kun taas kouluikäisten lasten perheissä lopulliset köyhyysasteet olivat vain 6–7 prosenttia (ei esitetty taulukossa).

Yksi merkittävä syy köyhyyden yleistymiseen lapsiperheissä on se, että työikäisistä aikuisista, erityisesti äideistä, oli aikaisempaa useampi koko vuoden ilman ansiotuloja, kuten taulukosta 3 voitiin nähdä. Myös tulottomien isien osuus on jonkin verran kasvanut. Äitien ansiotulottomuuteen vaikuttaa eniten nuorimman lapsen ikä, ja ansiotulottomien alle kolmivuotiaiden lasten äitien osuudet ovat kasvaneet sekä Suomessa että Ruotsissa. Äidit ovat kuitenkin siirtyneet takaisin ansiotyöhön, kun nuorin lapsi on täyttänyt kolme vuotta.

8. Lopuksi

Tässä artikkelissa arvioitiin, onko kahden ansaitsijan malli heikentynyt vai vahvistunut suomalaisissa ja ruotsalaisissa lapsiperheissä 1980-luvun lopulta 2000-luvun vaihteeseen tultaessa. Pääasiallisena aineistona käytettiin neljää viimeisintä LIS-aineistoa, vuosilta 1987, 1991/1992, 1995 ja 2000. Tulokehitystä tarkasteltiin sekä yksilö- että kotitaloustasoisina sekä näiden yhdistelminä.

Tutkimus kohdistui sekä kahden huoltajan perheisiin että yksinhuoltajaäiteihin, koska jälkimmäisen ryhmän asema on tärkeä mittari sen suhteen, missä laajuudessa äitien ansiot ylipäättään riittävät taloudellisesti itsenäisten kotitalouksien muodostamiseen. Perhevapaat ja etuudet kohdentuvat lapsiperheille useimmiten sen mukaan, minkä ikäisiä lapset ovat. Siksi analysoimme tulokset perheen nuorimman lapsen iän mukaan. Tutkimuksemme kiinnostuksen kohteina olivat ensisijaisesti äitien asema työmarkkinoilla, äitien ansiotulot, kahden ansaitsijan perheiden osuus sekä äitien ansiotulojen merkitys kotitalouden tulonmuodostuksessa ja köyhyyden vähentämisessä. Sen sijaan, että tarkastelisimme tulonmuodostusta ja köyhyysasteita alkaen tuotannontekijätuloista ja edeten asteittain käytettävissä oleviin tuloihin, valitsimme toisenlaisen lähestymistavan; aloitimme miesten kotitalouteen tuomista ansiotuloista, siirtyen seuraavaksi tuloihin, joihin lisättiin äitien ansiotulot, tämän jälkeen perheiden saamat tulonsiirrot lapsista jne. aina käytettävissä oleviin tuloihin asti.

Huolimatta siitä, että Suomi ja Ruotsi ovat toteuttaneet osittain erilaista lastenhoito- ja vanhempainvapaapolitiikkaa, empiiriset analyysit kahden ansaitsijan mallista osoittivat sekä kasvavia eroja että lisääntyviä yhtäläisyyksiä. Yksi yhteinen tekijä on ollut se, että molemmat maat kokivat 1990-luvun alussa syvän talouslaman. Laman voidaan olettaa myös vaikuttaneen kahden ansaitsijan mallin kehitykseen.

Työllisyysaste on laskenut ja työttömyys on kasvanut molemmissa maissa. Myös kahden ansaitsijan perheiden ja palkkatuloja saaneiden yksinhuoltajien osuus on laskenut ja köyhyysaste kasvanut. Yksinhuoltajien asema on heikentynyt eniten. Edellä esitetyt muutokset ovat koskettaneet kuitenkin voimakkaammin Suomea kuin Ruotsia. On kuitenkin muistettava, että muutokset työmarkkinoilla eivät koskeneet vain naisia, vaan myös miehiä. Myös miesten palkkatulojen merkitys kotitalouksien tulonmuodostuksessa ja köyhyyden vähentämisessä ovat vähentyneet. Talouskehityksen seurauksena aikaisempaa suurempi osuus aikuisväestöstä on ilman työtä. Kehitys heikensi omalta osaltaan kahden ansaitsijan mallia molemmissa maissa.

Toisaalta äitien palkkatulot kahden ansaitsijan perheissä ovat suhteessa isien palkkatuloihin nykyisin suuremmat kuin 1980-luvun lopulla. Tämä kehitys on vahvistanut kahden ansaitsijan mallia ja naisten asemaa näissä perheissä. Ja jos äitien ansiotulojen osuus kotitalouden tuloista tulkitaan eräänlaiseksi indeksiksi naisten yleisestä integroitumisesta työmarkkinoille ja talouteen – indeksiin heijastaa naisten ja miesten välisiä eroja työllisyydessä, vuotuisessa ja päivittäisessä työajassa sekä ansiotasossa – olivat Suomen ja Ruotsin kahden ansaitsijan malli sekä äitien osuus kotitalouksien tulonmuodostuksesta lähempänä toisiaan vuonna 2000 kuin 1980-luvun lopulla. Suomalaiset äidit tuottivat kuitenkin yhä suuremman osan perheen ansiotuloista kuin ruotsalaiset äidit, ja jos palkkatyö olisi mitattu kokoaikatyönä, olisivat suomalaiset äidit olleet todennäköisesti edellä ruotsalaisia äitejä.

Alle kouluikäisten lasten perheissä suomalaisten ja ruotsalaisten äitien ansiot muodostivat vuonna 2000 suunnilleen yhtä suuren osuuden kotitalouden bruttotuloista. Kehityksen suunnissa on kuitenkin ero. Suomalaiset pienten lasten perheet ovat siirtyneet kohti kotiäiti – ansaitsija isä -mallia, eli kahden ansaitsijan malli on niissä heikentynyt. Tämä voi johtua sekä heikentyneestä työllisyydestä että lasten kotihoidontukipolitiikasta. Molemmat tekijät pidentävät äitien poissaoloa työmarkkinoilta. Ruotsissa sen sijaan käyttäytyminen on muuttunut pienten lasten perheissä, vaikkakin hitaasti, samaan suuntaan mitä politiikka on tavoitellut. Äidit tekevät pidempiä työpäiviä ja vastaavat aikaisempaa suuremmasta osasta perheen tulonmuodostusta. Siitä, pysyvätkö nämä maiden väliset erot, kun talous ja työmarkkinat kehittyvät edelleen, voidaan tehdä lopullisia johtopäätöksiä vain pitkän aikavälin empiiristen tutkimusten avulla.

Kirjallisuus

- AKU Arbetskraftsundersökningarna (Labour Force Surveys). Statistics, Sweden.
- Bergqvist, C., Kuusipalo, J. ja Styrkärsdóttir, A. (1999): "The Debate on Childcare Policies", Teoksessa C. Bergqvist, A. Borchorst, A-D. Christensen, V. Ramstedt-Silén, N. C. Raaum and A. Styrkärsdóttir (toim.) *Equal Democracies? Gender and Politics in the Nordic Countries*, pp.137-157. Oslo: Scandinavian University Press.
- Büchel F., Mertens A. ja Orsini K. (2003): *Is Mother's Employment an Effective Means to Fight Family Poverty? Empirical Evidence from Seven European Countries*. Luxembourg Income Study Working Paper No. 363. <http://www.lisproject.org/publications/wpapers.htm>
- Christopher, K. (2001): *Caregiving, Welfare States and Mothers' Poverty*. Luxembourg Income Study Working Paper No. 287. <http://www.lisproject.org/publications/wpapers.htm>
- Daly, M. ja Rake, K. (2002): *Gender, Household and Individual Income in France, Germany, Italy, the Netherlands, Sweden, the USA and the UK*. Luxembourg Income Study Working Papers No 332. <http://www.lisproject.org/publications/wpapers.htm>
- Ellingsæter, A. L. (1998): 'Dual breadwinner societies: provider models in the Scandinavian welfare states', *Acta Sociologica* 41(1):59-73.
- Forssén, K., Haataja A. ja Hakovirta M. (2004): *Policy Changes, Employment and Single Parenthood in Finland*, paper presented in the ESPAnet 2004 Conference. European Social Policy. Meeting the Needs of the New Europe. September. University of Oxford. Stream Family Policy in European Countries.
- Haataja, A. (2005): *Family leave and employment in the EU: transition of working mothers in and out of employment*. In Pfau-Effinger B. and Geissler B. (eds.) *Care and Social Integration in European Societies*. University of Bristol: Policy Press, 255-278.
- Haataja A. (2005b, tulossa): *Ansiotyössä vai kotona? Pienten lasten vanhemmat ja ikääntyvät työmarkkinoilla äitien ja isien työssäkäyntiä koskevan osan käsikirjoitus*. Sosiaali- ja terveystieteiden Vetoa työelämään -ohjelman rahoittama tutkimusprojekti.
- Haataja, Anita (2004): *Yhden tai kahden ansaitsijan malli: vaikutukset ansiotyön, hoivan ja tulojen jakoon*. Julkaisussa Heikki Räisänen ja Reino Hjerppe (toim.) *'Hyvinvointi ja työmarkkinoiden eriytyminen'*, VATT-julkaisuja 40, s 162-186.
- Haataja, A. (2000): *Naiset taloudellisen toimeentulon vakauttajana*. Teoksessa Vainio T. (toim.) *Naisten talouskirja*, Helsinki: Gaudeamus, 58-92.

- Haataja, A. ja Nurmi, K. (2000): Työnjako 1990-luvulla. Naiset työelämässä – ja sen ulkopuolella [Division of Labour in the 1990s – Women in and out of Employment]. Tasa-arvotyön raportteja 3. Helsinki: The Council for Equality between Women and Men. Ministry of Social Affairs and Health.
- Haataja, A. ja Nyberg, A. (tulossa): “Redesign of the dual-earner dual-carer model in the Nordic countries”, teoksessa Anne-Lise Ellingsæter ja Arnlaug Leira (toim.) Politicising Parenthood: Gender Relations in Scandinavian Welfare State Restructuring. Policy Press.
- Hakovirta, M. (2001): The Income Sources of Single Parents: A Comparative Analysis. Luxembourg Income Study Working Paper No. 279. <http://www.lisproject.org/publications/wpapers.htm>
- Hiilamo, H. (2002): The Rise and Fall of Nordic Family Policy? Historical Development and Changes During the 1990s in Sweden and Finland. Research Report 125. Helsinki: Stakes.
- Huber, E., Stephens, J. D., Bradley, D., Moller, S. ja Nielsen, F. (2001): “The Welfare State and Gender Equality”, Luxembourg Income Study Working Paper No. 279. <http://www.lisproject.org/publications/wpapers.htm>
- Misra, J. and Moller, S. (2005): Familialism and Welfare regimes: Poverty, Employment and Family Policies. Luxembourg Income Study Working Paper No. 399. <http://www.lisproject.org/publications/wpapers.htm>
- Nososco (2003:19): Nordic/Baltic Social Protection Statistics 2000. Copenhagen: Nordic Social Statistical Committee.
- Nyberg, A. (2003): Deltidsarbete och deltidslöshet - en uppföljning av DELTA-utredningen (SOU 1999:27) Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Nyberg, A. (2005): “Har den ekonomiska jämställdheten ökat sedan början av 1990-talet”, Makt att forma samhället och sitt eget liv - jämställdhetspolitiken mot nya mål. SOU 2005:66. Stockholm: Fritzes.
- Sørensen, A. (2001): “Gender Equality in Earnings at Work and Home”. Luxembourg Working Paper No. 251. Luxembourg. <http://www.lisproject.org/publications/wpapers.htm>
- Stier, H. and Mandel H. (2003): Inequality in the Family: The Institutional Aspects of Wife’s Earning Dependency. Luxembourg Working Paper No. 359. Luxembourg. <http://www.lisproject.org/publications/wpapers.htm>

Liite 1.

Tutkimusaineistot ja tutkimuksessa käytetyt tulokäsitteet

LIS-aineistot, kotitalouskohtaiset ja henkilötason aineistot (<http://www.lisproject.org>):

- Ruotsi: Tulonjakotilastot (HINK) vuosilta 1987, 1992, 1995 ja 2000 (SW00HH, SW00PP, SW95HH, SW95PP, SW92HH, SW92PP, SW87HH ja SW87PP).
- Suomi: Tulonjakotilastot vuosilta 1987, 1991, 1995 ja 2000 (FI00HH, FI00PP, FI95HH, FI95PP, FI92HH, FI92PP, FI87HH ja FI87PP).

Tulolähteiden määrittely "palkansaajaperheissä":

Tulonmuodostus ja tulolähteet on muodostettu seuraavasti (Mukana LIS-muuttujien nimet):

Henkilökohtaiset ansiotulot:

- Miesten ja naisten henkilökohtaiset palkat (PGWAGE)
- Miesten ja naisten henkilökohtaiset ansiotulot = Palkat (PWAGE) + työttömyyspäivärahat (PUNEMP) + eläkkeet (PSOCRET, PPUBPEN, PPRVPEN). Työttömyyspäivärahaan ei sisälly työmarkkinatuki, joka on luokiteltu tarveharkintaisena tulona kotitalouskohtaiseksi tulonsiirroksi LIS-aineistossa.

Kotitalouskohtaisesti lasketut tulot lapsista ja lastenhoidosta:

- Tulonsiirrot lastenhoitoon = Äitiys-, isyys- ja vanhempainraha (Maternity pay V22). Ruotsissa vanhempainrahaan on laskettu myös kotona sairasta lasta tilapäisesti hoitavan vanhemman päiväraha.
- Tulonsiirrot lapsista = Lapsilisät ja perhelisät (V20, sisältää kotihoidontuen Suomessa) + Elatusavut ja elatustuet (V34)

Muut perhetulot

- Muiden kotitalouksien saamien tulonsiirtojen ja markkinatulojen summa, joita ei ole mainittu edellä, pääomatulot mukaan lukien. Muut tulot on laskettu seuraavasti: Muut perhetulot = Bruttotulot (GI) – Miesten ja naisten henkilökohtaiset ansiotulot – Tulot lapsista ja lastenhoidosta

Kotitalouden bruttotulot (GI)

Kotitalouden käytettävissä olevat tulot (DPI)

Liite 2.

Käytettävissä olevat tulot OECD:n kulutusyksikköä kohti vuonna 2000 ja keskimääräisten käytettävissä olevien tulojen kehitys vuodesta 1987 lähtien (indeksi 1987 = 100, käyvin hinnoin) "palkansaajaperheissä", kahden huoltajan lapsiperheet ja yksinhuoltajaäidit nuorimman lapsen iän mukaan, 1987–2000. ¹⁾

Suomi, parit

Nuorimman lapsen ikä	1987	1991	1995	2000	FIM 2000
0–2	100	114	97	103	69 100
3–6	100	115	102	116	76 600
7–17	100	114	103	115	85 700
Keskimäärin	100	114	101	112	78 400
Kulutussyks. keskim	2,66	2,66	2,69	2,73	

Ruotsi, parit

Nuorimman lapsen ikä	1987	1992	1995	2000	SEK 2000
0–2	100	116	108	128	118 700
3–6	100	116	107	128	125 800
7–17	100	122	110	127	141 800
Keskimäärin	100	118	107	127	131 500
Kulutussyks. keskim	2,58	2,63	2,63	2,72	

Suomi, yksinhuoltajaäidit

Nuorimman lapsen ikä	1987	1991	1995	2000	FIM 2000
0–6	100	118	107	103	59 400
7–17	100	112	107	111	71 300
Keskimäärin	100	115	109	110	68 000
Kulutussyks. keskim	1,82	1,76	1,82	1,84	

Ruotsi, yksinhuoltajaäidit

Nuorimman lapsen ikä	1987	1992	1995	2000	SEK 2000
0–6	100	109	108	113	95 400
7–17	100	121	118	111	108 400
Keskimäärin	100	115	113	113	103 700
Kulutussyks. keskim	1,71	1,75	1,81	1,91	

Yksinhuoltajaäitien keskimääräisten tulojen osuus (%) kahden huoltajan perheiden keskimääräisistä tuloista

	1987	1992	1995	2000
Suomi	88	89	95	87
Ruotsi	89	87	94	79

1) "Palkansaajaperheissä" ovat mukana kaikki muut yhden ja kahden huoltajan lapsiperheet paitsi yrittäjätuloja saaneet perheet.

Liite 3.

"Palkansaajalapsiperheiden" lukumäärä ja osuus kaikista lapsiperheistä nuorimman lapsen iän mukaan, %, 1987–2000. ¹⁾

	1987 Luku- määrä	% kaikista perheistä	1991 Luku- määrä	% kaikista perheistä	1995 Luku- määrä	% kaikista perheistä	2000 Luku- määrä	% kaikista perheistä
Suomi								
Parit								
Nuorimman ikä								
0–2	108 000	74	111 100	73	125 700	80	114 600	81
3–6	104 900	73	91 000	66	89 600	73	90 900	77
7–17	176 000	65	178 000	65	186 200	69	171 500	70
Yhteensä	388 900	70	380 000	67	401 500	73	377 000	75
Yksinhuoltajaäidit								
Nuorimman ikä								
0–6	29 200	89	27 500	87	27 600	97	30 800	91
7–17	42 100	87	54 200	88	60 400	90	62 900	88
Yhteensä	71 200	88	81 700	87	88 000	92	93 700	89
Ruotsi								
Parit								
Nuorimman ikä								
0–2	183 000	81	222 600	85	207 300	84	177 700	85
3–6	129 000	74	151 300	78	153 700	78	167 400	80
7–17	315 000	72	300 300	76	263 100	75	307 500	75
Yhteensä	628 000	75	674 200	79	624 100	78	652 600	79
Yksinhuoltajaäidit								
Nuorimman ikä								
0–6	62 000	97	81 256	95	109 582	93	75 518	96
7–17	90 000	96	106 498	93	113 885	97	133 034	91
Yhteensä	152 000	95	187 754	94	223 467	95	208 552	93

1) "Palkansaajaperheissä" ovat mukana kaikki muut yhden ja kahden huoltajan lapsiperheet paitsi yrittäjätuloja saaneet perheet.

Pasi Moisio

Lapsiväestön tulo- ja köyhyysliikkuvuus Suomessa

1. Johdanto

Lapsiköyhyys on ollut köyhyystutkimuksen kiinnostuksen kohteena jo ensimmäisistä sosiaalitieteellisistä köyhyystutkimuksista lähtien. 1800-luvun lopulla Seebohm Rowntree (1941) suoritti Yorkin kaupungissa useita köyhyystutkimuksia, joiden pohjalta hän esitti vielä tänäkin päivänä relevantin teorian köyhyyden ja elämänkaaren yhteydestä. Hän päätyi tutkimustensa perusteella esittämään, että teollisessa palkkatyöhön perustuvassa yhteiskunnassa köyhyys oli työväestölle (eli suurimmalle osalle väestöä) odotettavissa oleva tila kahta elämänvaihetta lukuun ottamatta: ollessaan työkäinen ja lapseton sekä ollessaan työkäinen lasten muutettua pois kotoa. Näin tarkasteltaessa köyhyys näyttäytyi elämänkaareen mukaan syklistenä kiertona: lapsiperhevaihe (ja lapsuus) sekä vanhuus merkitsivät yleensä köyhyyttä. Myöhemmin hyvinvointivaltioiden sosiaalivakuutukset, ennen kaikkea vanhuuseläkkeet ja perhepoliittiset tulonsiirrot, ovat heikentäneet ja muuttaneet Rowntreen kuvaamaa köyhyyden ja elämänvaiheen välistä yhteyttä (Kangas & Palme 2000, European Foundation...2004).

Elämänkaareen liittyvillä tapahtumilla kuten perheellistymisellä tai perheen lisäyksellä, on kuitenkin edelleen selkeä yhteys ihmisten toimeentulon kanssa. Perheen lisäys on usein köyhyysjakson laukaiseva tekijä perheissä, joiden toimeentulo on jo entuudestaan niukkaa. (Bradbury et al. 2001.) Samoin köyhyysriskin ja iän yhteys on edelleen selkeä myös Suomessa, vaikka yhteys ei enää noudatakaan Rowntreen kuvaamaa sykliä. Suomessa köyhyysriski on nykyään korkeimmillaan nuorilla aikuisilla ja vanhuksilla. Opiskeluaikojen pidentyminen sekä naisten leskeytyminen pienelle (kansan)eläkkeelle selittävät tätä köyhyysriskin ja iän yhteyttä Suomessa. (Moisio 2004a.)

Pitkälle 1990-luvun loppuun asti Suomi oli maa, jossa köyhyys oli alhaisempaa lapsiperheiden parissa kuin koko väestössä. Euroopan unionin pienituloisuusrajalla mitattuna köyhyys kasvoi Suomessa 1990-luvun lopulla, mutta köyhyys kasvoi erityisen voimakkaasti lapsiperheiden keskuudessa. Vuosikymmenen puolivälissä, heti laman jälkeen, köyhiksi luetuissa perheissä asui noin viisi prosenttia lapsista, vuosituhannen vaihteeseen tultaessa osuus oli noussut kymmeneen prosenttiin. Lapsiköyhyyden kasvu pysähtyi vuosituhannen vaihteen jälkeen. Tosin viimeisimmät tilastotiedot antavat viitteitä, että lapsiköyhyys olisi jälleen lähtenyt kasvuun Suomessa (Tulonjakotilasto 2003).

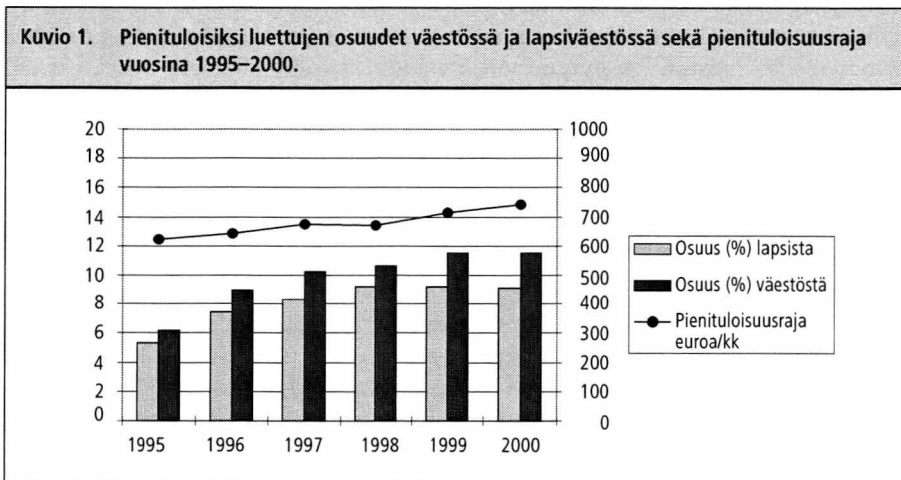
Köyhyyden kasvu voi tapahtua kahdella tavalla: joko pienituloisuusrajan alapuolelle siirtyy uusia perheitä tai/ja köyhyysjaksojen keskimääräiset pituudet pidentyvät (ks. Müller 2002). Tässä tutkimuksessa pyritään vastaamaan siihen, kummasta syystä lapsiköyhyyden nopea kasvu 1990-luvun lopulla aiheutui. Tutkimuksessa tarkastellaan myös, ovatko köyhyyteen siirtyneet lapset liikkuneet pienituloisuusrajan yli lyhyen vai pitkän matkan takaa. Kolmas tutki-

muskysymys on, aiheuttaako itse lapsiperheellistyminen liukumista tulojaossa alaspäin? Toisin sanoen, onko perheenlisäyksen taloudellinen vaikutus lyhytaikainen, vai onko perheenlisäyksellä pitkäaikaisia vaikutuksia perheen asemaan tulojaossa? European Community Household Panel (ECHP) -aineiston Suomen kuusi aaltoa, jotka kattavat koko 1990-luvun lopun, antavat mahdollisuuden näiden tutkimuskysymysten tarkasteluun.

2. Lapsiperheiden sisään- ja ulosvirtaukset pienituloisuusrajan ympärillä

Tutkimuksessa käytetään Eurostatin pienituloisuusrajaa, joka määrittelee henkilöt pienituloisiksi, jos kotitalouksien käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohden jäävät alle 60 prosenttiin mediaanitulosta. Kulutusyksikköä kohti lasketuilla tuloilla voidaan verrata kooltaan ja rakenteeltaan erilaisia kotitalouksia toisiinsa. Tulot kulutusyksikköä kohden on muodostettu OECD:n muunnella skaalalla, joka painottaa viitehenkilöä ykkösellä ja lisäksi jokaista perheessä olevaa yli 14-vuotiasta painolla 0.5 ja jokaista 0–13-vuotiasta painolla 0.3. (Atkinson et al. 2002, 99.) Tällä skaalalla painotettuna köyhyysraja esimerkiksi isän, äidin ja kahden lapsen (alle 14 v.) kotitaloudelle on 2.1-kertainen ($1+0.5+0.3+0.3$) verrattuna yhden hengen kotitalouden rajaan. Tutkimuksessa käytetty tulokäsite vastaa käytettävissä olevien rahatulujen käsitettä sisältäen tuotannontekijätulot ja saadut tulonsiirrot sekä vähennettynä verot ja veroluonteiset maksut. Aineisto on painotettu ECHP-paneelin peruspainon avulla (ks. Peracchi 2002; Pyy-Martikainen et al. 2004).

Kuviossa 1 on esitetty pienituloisiksi luettujen lasten osuus kaikista lapsista sekä pienituloisiksi luettujen osuus koko väestöstä vuosina 1995–2000. Pienituloisuus kasvoi koko väestössä noin kuudesta yhteentoista prosenttiin 1990-luvun lopulla, lapsiväestössä osuus kasvoi noin neljästä prosentista yhdeksään samalla

* Käytettävissä olevat rahatulot kulutusyksikköä kohden, muunnettu OECD skaala. Pienituloisuusraja 60 % mediaanitulosta.

Lähde: ECHP

ajanjaksolla. Pienituloisuuden kasvu ei liittynyt samaan aikaan tapahtuneeseen ylimpien tuloluokkien tulojen voimakkaaseen kasvuun, sillä pienituloisuusraja ei ole riippuvain mediaanitulojen yläpuolella tapahtuvasta tulokehityksestä. Pienituloisuusraja tosin kasvoi noin 19 prosenttia kyseisellä ajanjaksolla eli noin kaksi ja puoli kertaa nopeammin kuin inflaatio elinkustannusindeksillä arvioiden. Pienituloisuusraja oli vuonna 1995 yhden hengen kotitaloudella noin 620 euroa kuukaudessa, vuonna 2000 vastaavasti 740 euroa kuukaudessa.

Köyhyysliikkuvuuden täydellinen analysointi vaatisi sen kolmen ajallisen ominaisuuden yhtäaikaista tarkastelua: köyhyysjaksojen keston, köyhyysjaksojen uusiutumiskasvuun sekä köyhyysjaksojen jakautumisen tarkastelua (Jäntti & Danziger 2000, 324). Tietyllä hetkellä köyhyysrajan alapuolella olevien henkilöiden määrä eli köyhyysaste, määräytyy myös kolmen tekijän kautta: edellisen vuoden pienituloisuusasteesta, sisäänvirtauksesta pienituloisuusrajan alapuolelle ja ulosvirtauksesta pienituloisuusrajan yläpuolelle. Jokaisella sisään- ja ulosvirtauksien parilla on tietty marginaalijakauman tasapainoarvo, jota kohden pienituloisuusaste konvergoituu. Pienituloisuusastetta voidaan siis tarkastella köyhyysliikkuvuuden sisään- ja ulosvirtausten tuottamana marginaalijakaumana. Marginaalijakauman tasapainoarvo α , jota kohden pienituloisuusaste konvergoituu, voidaan laskea iteratiivisesti kaavalla (Moisio 2004b, 150):

$$\alpha_{t+1} = P_{\text{sisäänvirtaus}}(1 - \alpha_t) + \alpha_t(1 - P_{\text{ulosvirtaus}}) \quad [1]$$

jossa α_t on pienituloisuusaste vuonna t , α_{t+1} pienituloisuusaste vuonna $t+1$ ja P sisään- ja ulosvirtauksien todennäköisyydet. Sisäänvirtaus kuvaa siis pienituloisuusrajan yläpuolella olevien todennäköisyyttä liikkua pienituloisuusrajan alapuolelle. Ulosvirtaus kuvaa vastaavasti pienituloisuusrajan alapuolella olevien todennäköisyyttä liikkua pienituloisuusrajan yläpuolelle.

Taulukossa 1 on esitetty pienituloisuuden sisään- ja ulosvirtausten todennäköisyydet lapsiväestössä vuosina 1995–2000, eli ajanjakso, jolloin lapsiköyhyys kasvoi voimakkaasti Suomessa. Tarkastelun alla on siis viisi kahden vuoden tasapainotettua paneelia. Viimeisellä rivillä on esitetty marginaalijakauman tasapainoarvo α , johon kyseisten vuosien väliset sisään- ja ulosvirtausten todennäköisyydet johtivat, mikäli virtaukset pysyivät muuttumattomina. Tasapainoarvo α siis tiivistää sisään- ja ulosvirtausten sisältämän informaation yhteen tunnuslukuun. Taulukon ulosvirtaukset ovat huomattavasti suurempia kuin sisäänvirtaukset, mikä heijastaa pienituloisuuden marginaalijakauman vinoutta: ulosvirtaus kuvaa pienituloisten eli noin kymmenen prosentin liikkumista ulos köyhyydestä ja sisäänvirtaus kuvaa noin 90 prosentin liikkumista sisään noin kymmenen prosentin pienituloisten joukkoon.

Taulukko 1. Lapsiväestön sisään- ja ulosvirtaukset pienituloisuusrajan yli sekä pienituloisuusasteen tasapainoarvo.

	95/96	96/97	97/98	98/99	99/00
Sisäänvirtaus	.038	.036	.050	.043	.039
Ulosvirtaus	.398	.400	.378	.437	.427
α	.087	.083	.117	.090	.084

Lähde: ECHP.

Pienituloisuuden kasvu lasten parissa näyttää alkaneen jo vuonna 1995, sillä vuosien 1995 ja 1996 väliset sisään- ja ulosvirtaukset olisivat tuottaneet 8,7 prosentin pienituloisuusasteen, mikä on huomattavasti korkeampi kuin vuonna 1995 havaittu pienituloisuusaste, 5,3 prosenttia (kuvio 1). Vuosien 1995 ja 1998 välillä havaittiin siis voimakkain kasvu lapsiköyhyydessä, mikä selittyy taulukon 1 mukaan sisäänvirtauksen kasvulla 0.038:sta 0.050:an. Vuoden 1997 jälkeen lapsiköyhyyden kasvu taittui, mikä näyttää selittyvän sisäänvirtauksen laskulla (0.05 -> 0.04) ja ulosvirtauksen kasvulla (0.38 -> 0.43) vuosien 1997 ja 2000 välillä. Mikäli näin ei olisi tapahtunut vaan sisään- ja ulosvirtaukset olisivat pysyneet vuosien 1997 ja 1998 välisellä tasolla, pienituloisuusaste olisi kasvanut 11,7 prosenttiin. Näin ei kuitenkaan siis tapahtunut, sillä vuoden 1997 jälkeen sisäänvirtaus laski ja ulosvirtaus kasvoi.

Vuosien 1999 ja 2000 välillä sisäänvirtaus laski takaisin vuosien 1995 ja 1996 väliselle tasolle. Samalla pienituloisuuden kasvu pysähtyi lasten parissa, sillä köyhyysaste saavutti vallitsevien sisään- ja ulosvirtauksien tasapainoarvon. Pienituloisuuden kasvu lasten parissa 1990-luvun lopulla tapahtui, kun uusia lapsiperheitä liikkui köyhyysrajan alapuolelle, tosin toistuvaikäköyhyyden osuus köyhyysliikkuvuudesta on korkea (ks. Moisio 2004a; Whelan et al. 2004). Köyhyysjaksojen keskimääräisissä pituuksissa lapsiperheissä ei sen sijaan näytä tapahtuneen muutoksia Suomessa 1990-luvun lopulla.

3. Pienituloisuusliikkuvuus lapsiperheissä

Pienituloisuus lasten parissa kasvoi siis nopeasti neljästä prosentista yhdeksään prosenttiin vuosien 1995 ja 1998 välisenä aikana. Sisään- ja ulosvirtauksia tarkastelemalla voitiin todeta, että pienituloisuuden kasvu aiheutui ennen kaikkea siitä, että uusia lapsiperheitä (ja lapsia niiden mukana) liikkui tulonjaossa alle pienituloisuusrajan. Mutta liikkuivatko nämä lapset lyhyen vai pitkän matkan tulonjaossa liikkueensa köyhyysrajan alapuolelle? Mikäli keskimääräinen matka tulonjaossa on ollut lyhyt, pienituloisuuden kasvu ei todennäköisesti ole vaikuttanut näiden lasten hyvinvointiin. Mikäli keskimääräinen matka alaspäin tulonjaossa on ollut pitkä, tällä on ollut todellisia vaikutuksia näiden lasten hyvinvointiin.

Koska köyhyysaste on noin kymmenen prosenttia, se rajaa tulojakauman alapäästä saman joukon kuin mitä kuuluu suunnilleen alimpaan tulokymmenykseen. Näin voimme tarkastella köyhyysliikkuvuutta osana laajempaa tulo-liikkuvuutta ja saada rikkaamman kuvan liikkuvuudesta köyhyysrajan ympärillä. Taulukossa 2 on esitetty lapsiväestön liikkuminen tulokymmenyksissä vuosien 1995 ja 1998 välillä. Tuloluokat ovat järjestetty pienimmästä suurimpaan. Riveillä on kuvattu lapsen tuloluokka vuonna 1995 ja sarakkeissa vuonna 1998. Marginaalijakaumia tarkastelemalla voidaan todeta, että lasten osuus alimmassa tulokymmenyksessä kasvoi kahdeksasta prosentista kolmeentoista vuosien 1995 ja 1998 välisenä aikana. Sen sijaan lasten osuus toiseksi ja kolmanneksi alimmassa tuloluokassa laski 12–13 prosentista kymmeneen prosenttiin. Marginaalijakaumia tarkastelemalla näyttääkin siltä, että alimpaan tuloluokkaan liikutettiin etupäässä toiseksi ja kolmanneksi alimmasta tulokymmenyksestä.

Taulukko 2. Lapsiväestön liikkuminen tulokymmenyksissä vuosina 1995–1998.

1995	1998										%	N
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X		
I	26	15	11	6	6	2	1	2	1	1	8	200
II	19	34	23	17	7	6	3	3	2	1	12	301
III	15	18	24	22	14	13	6	6	2	0	13	320
IV	12	16	17	22	19	16	8	1	3	0	12	308
V	6	6	9	12	18	22	14	9	3	0	10	260
VI	7	5	8	9	17	17	17	10	11	7	11	270
VII	3	3	5	3	10	15	23	19	17	2	10	242
VIII	6	0	2	2	6	5	21	30	14	9	9	225
IX	3	2	1	6	1	4	5	12	27	20	7	173
X	3	2	0	2	1	0	1	8	20	60	8	187
%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100		
%	13	10	10	12	11	11	10	9	8	7	100	
N	326	237	252	288	284	262	243	230	195	169		2 486

* Tasapainotettu ja painotettu paneeli, joten mukana olevat lapset ovat 0–14-vuotiaita paneelin alussa.
Tulokymmenykset on muodostettu koko väestön vakioituista (muunnettu OECD skaala) käytettävissä olevista rahatuloista.

Lähde: ECHP.

Vuoden 1995 lähtötuloluokan prosenttijakauman tarkastelu vuoden 1998 alimmassa tuloluokassa tukee tätä päätelmää (ensimmäinen sarake). Noin neljännes vuonna 1998 alimpaan tuloluokkaan kuuluvista lapsista oli ollut alimmassa tuloluokassa myös vuonna 1995, noin viidennes oli kuulunut toiseksi alimpaan ja 15 prosenttia kolmanneksi alimpaan tuloluokkaan. Kaiken kaikkiaan vuonna 1998 alimpaan tuloluokkaan kuuluvista lapsista 60 prosenttia oli kuulunut kolmeen alimpaan tuloluokkaan vuonna 1995. Tosin 28 prosenttia vuonna 1998 alimpaan tuloluokkaan kuuluvista lapsista oli vuonna 1995 kuulunut viidenteen tai korkeampaan tulokymmenykseen. Toisin sanoen, noin neljännes alimpaan tuloluokkaan liikkuneista lapsista oli liikkunut sinne suhteellisen pitkän matkan tulojaossa.

Jos lasten tuloliikkuvuutta verrataan koko väestön tuloliikkuvuuteen (Liite-*taulukko 1*), on liikkuvuus hyvin samanlaista, vaikka koko väestön liikkuvuus-taulussa marginaalijakaumat ovat aina samat. Toisin sanoen väestön tulodesiilit ovat määritelmän mukaisesti aina samansuuruiset koko väestössä. Ainoa ero lasten ja koko väestön tuloliikkuvuudessa näyttää olevan, että pysyvyys alimmassa tulokymmenyksessä on korkeampi koko väestössä kuin lasten parissa: 38 prosenttia vuonna 1995 alimpaan tulokymmenykseen kuuluvista oli samassa tuloluokassa vuonna 1998.¹

Ehdollisten jakaumien vertailu on hyvin ongelmallista kahden tuloliikkuvuustaulun kesken, kun toisen taulun marginaalit ovat kiinnitettyjä ja toisen eivät. Esimerkiksi lasten liikkuvuustaulussa alimman tuloluokan koko kasvoi kahdeksasta prosentista kolmeentoista, ja tällä marginaalijakauman muutoksella on suora vaikutus ehdollisiin jakaumiin. Toisin sanoen lasten alin tuloluokka

1 Alimpaan tulodesiiliin kuuluvista 53–61 prosenttia oli löydettävissä samasta tulokymmenyksestä seuraavanakin vuonna 1990-luvulla Riihelän ja Sullströmin tutkimuksen (2002, 24–25) mukaan.

kasvoi tarkastelujakson aikana, joten marginaalien muutos on aiheuttanut ”pakotettua” liikkuvuutta tähän kasvaneeseen luokkaan. Näin ollen liikkuvuutta ei voida suoraan vertailla marginaaleiltaan erilaisten liikkuvuustaulujen ehdollisten rivi- tai sarakejakaumien avulla. Näin on laita esimerkiksi lasten ja koko väestön tuloluokkiin perustuvissa liikkuvuustauluissa.

Jos osassa liikkuvuustauluja marginaalijakaumat ovat kiinnitetyt ja osassa ei, voidaan liikkuvuuden muodon ja voimakkuuden vertailu tehdä log-lineaarisisilla malleilla, jossa marginaaliefektejä kuvaavat parametrit on vapaasti estimoitu. Kiinnostus kohdistuu tällöin suhteelliseen, marginaaleista riippumattomaan liikkuvuuteen, jota kuvaavat yhdysvaikutusparametrit. Tähän tarkoitukseen on kehitetty esimerkiksi ns. Uniform difference -malli, joka vertailee liikkuvuuden suhteellista volyyymia ja muotoa kahdessa liikkuvuustaulussa (Breen 2004, 34). Jos nimeämme kahden tulokymmenysliikkuvuustaulun yhdistettyä $2 \cdot 10 \cdot 10$ frekvenssitaulua nimellä TAB, niin taulun odotetut solufrekvenssit F_{ijk}^{TAB} voidaan tuottaa Uniform difference -mallin kaavalla:

$$\log F_{ijk}^{TAB} = \theta + \lambda_i^T + \lambda_j^A + \lambda_k^B + \lambda_{jk}^{AB} + \lambda_{jk}^{AB} \beta_i \quad [2]$$

missä alaindeksi $i=\{1,2\}$ kuvaa muuttujan T luokkia (arvo 1 on koko väestön tuloliikkuvuustaulu ja arvo 2 on lasten tuloliikkuvuustaulu), $j=\{1,\dots,10\}$ kuvaa muuttujan A luokkia eli tuloluokkaa vuonna 1995 ja $k=\{1,\dots,10\}$ kuvaa muuttujan B luokkia eli tuloluokkaa vuonna 1998. Malli [2] testaa oletusta, että liikkuvuus on identtistä näissä kahdessa tuloliikkuvuustaulussa; ainoastaan suhteellisen liikkuvuuden voimakkuus (λ_{jk}^{AB} parametrien matriisi) voi vaihdella parametrin β ilmoittavan määrän verran lasten ja koko väestön liikkuvuustauluissa. Muuttujien viimeiset luokat on asetettu nolliksi eli referenssiluokiksi. Mallin estimoidut solufrekvenssit ijk taululle muodostetaan iteratiivisesti EM-algoritmilla (Dempster et. al. 1977).

Mallilla [2] on 80 vapausastetta ja se sopii hyvin aineistoon. Sen tuottamat solufrekvenssit eivät poikkea tilastollisesti merkitsevällä tavalla havaivuussuhteen (likelihood-ratio chi-squared) arvo on 74.8 p-arvolla 0.644.² Lasten liikkuvuustaulun liikkuvuuden voimakkuus eroa suhteessa koko väestön tauluun kuvaava β_2 parametri saa arvon 1.054, mikä indikoi sitä, että suhteellinen tuloliikkuvuus on hieman vähäisempää lasten tuloliikkuvuustaulussa kuin koko väestön taulussa ($\beta_1 = 1.00$). Toisin sanoen, lapsilla vuoden 1995 tuloluokka ennustaa hieman voimakkaammin vuoden 1998 tuloluokkaa kuin koko väestössä keskimäärin.³

2 Log-lineaarisen mallin uskottavuussuhde lasketaan kaavalla $G^2 = 2 \sum f_{ijk} \text{Log}(f_{ijk} / F_{ijk})$, missä f_{ijk} on havaittu solufrekvenssi solussa ijk ja F_{ijk} on mallin tuottama odotettu frekvenssi. G^2 arvo noudattaa X^2 jakaamaa. (Vermunt 1997, 74.)

3 Riihelä ja Sullström (2002) ovat tutkimuksessaan tarkastelleet tuloliikkuvuutta alimmassa tulokymmenyksessä ikäluokittain ja he löysivät, että tuloliikkuvuus on yleisempää 25–44-vuotiaiden parissa, ja vähäisempää 45–54-vuotiaiden parissa, kuin tuloliikkuvuus koko väestössä. Näin ollen lapsiperheet ovat todennäköisesti heterogeeninen joukko tuloliikkuvuuden suhteen.

4. Perheenisäyksen vaikutus perheen asemaan tulonjaossa

Edellä on tarkasteltu lapsiväestön tuloliikkuvuutta, mutta kuinka itse lapsen tulo perheeseen vaikuttaa perheen asemaan tulonjaossa? Aikaisemman tutkimustiedon mukaan tiedämme, että perheenisäyksellä on ainakin lyhyellä aikavälillä negatiivinen vaikutus tuloihin (Burgess et al. 2000). Tosin lapsiluvun kasvun ja perheen tulojen yhteys ei ole yksiselitteinen yli koko tulonjaon, sillä lapsiluvun lisääntymisen on todettu lisäävän liikkuvuutta ulos köyhyydestä (Penttilä et al. 2003, 70).

Taulukossa 3 on vertailtu liikkuvuusindeksien jakaumia vuosina 1995–2000 kahdessa eri ryhmässä. Ensimmäinen ryhmä koostuu alle 40-vuotiaista pareista (vuonna 1997), joille on syntynyt lapsi vuoden 1997 aikana. Toinen ryhmä koostuu lapsettomista alle 40-vuotiaista pareista. Liikkuvuusindeksi on muodostettu yksinkertaisesti ottamalla perheen vuosien 1997, 1998, 1999 ja 2000 tulokymmenensluokan ja vuoden 1995 tulokymmenensluokan erotuksen käänteisarvo. Näin saadaan neljä liikkuvuusindeksiä, joiden arvot vaihtelevat miinus yhdeksästä (tuloluokka laskenut ylimmästä alimpaan) yhdeksään (tuloluokka noussut alimmasta ylimpään).⁴ Vertailut tehtiin yksilötason aineistolla.

Taulukossa 3 nähdään, että vuonna 1997 lapsen saaneiden parien asema tulonjaossa näyttää jäävän noin yhdestä puoleentoista yksikköä jälkeen verrattuna lapsettomiin alle 40-vuotiaisiin pareihin. Käytännössä tämä tarkoittaa, että perheenisäys laskee tai hidastaa perheen tulokehitystä yhdestä puoleentoista

Taulukko 3. Vuonna 1997 saadun lapsen vaikutus alle 40-vuotiaiden parien asemaan tulokymmenyksissä 1997–2000 liikkuvuusindeksillä tarkasteltuna.

	Levene (F-arvo)	Lapsi 1997	N	Keski- hajonta	Keskisarvo	Keskisarvojen ero	p-arvo
Liike 95/97	0,4	Ei	337	2,47	0,13	0,66	<0.001
		Kyllä	178	2,19	-0,53		
Liike 95/98	17,1	Ei	336	2,86	0,28	1,13	<0.001
		Kyllä	184	1,99	-0,85		
Liike 95/99	8,7	Ei	337	3,00	0,61	1,34	<0.001
		Kyllä	188	2,33	-0,73		
Liike 95/00	32,1	Ei	351	3,37	1,17	1,84	<0.001
		Kyllä	191	2,30	-0,67		

Lähde: ECHP.

4 ECHP-aineistossa tulotiedot viittaavat edellisen kalenterivuoden tuloihin, joten vuoden 1997 kyselyn (eli vuoden 1996) tulotietoja ei ole mielekästä tarkastella tässä. Perheeseen vuonna 1997 syntynyt lapsi nostaa perheen kulutusyksikkölukua, jolla vuoden 1996 tulot vakioidaan.

tulokymmenystä verrattuna samassa elinvaiheessa oleviin lapsettomiin pareihin. Kaikki taulussa esitetyt keskiarvojen erot ovat tilastollisesti merkitseviä (0.001 tasolla) eikä Levenen varianssien yhtäsuuruudesta anna aiheutta epäillä t-testien luotettavuutta.

Saman vuoden eli vuoden 1997 tuloihin lapsen syntymä vaikuttaa vain 0.66:n liikkuvuusindeksin laskulla lapsettomiin pareihin verrattuna. Tämä selittyy luonnollisesti sillä, että kaikki lapset eivät synny vuoden alussa. Mutta seuraavana vuonna eli vuonna 1998 liikkuvuusindeksin ero lapsettomiin pareihin on kasvanut 1.13:sta ja ero kasvaa edelleen seuraavina kahtena vuotena (1999 ja 2000). Tosin vuonna 1997 lapsen saaneista pareista osa on saanut lisää lapsia seuraavina vuosina, joten vuonna 1997 syntyneen lapsen vaikutus perheen tulokehitykseen sekoittuu osaltaan myöhemmin syntyneiden sisarussten vaikutukseen.

Osa liikkumisesta alaspäin kulutusyksikkökohtaisessa tulojaossa selittyy luonnollisesti sillä, että perheenisäys nostaa perheen kulutusyksikkölukua, joka kuvaa perheen kokoa ja rakennetta. Perheen kulutusyksikköluvun kasvu vähentää perheen tuloja kulutusyksikköä kohden, vaikka kotitalouden tuloissa ei olisikaan tapahtunut muutosta. Koska ECHP aineistossa vuoden 1996 tulot kulutusyksikköä kohden on laskettu vuoden 1997 perhetiedoilla, vuoden 1996 tulot kuvaavat perheen tuloja vuotta ennen lapsen syntymää vakioituna vuoden 1997 suuremmalla kulutusyksikköluvulla, jossa syntynyt lapsi on jo mukana. Asetelmassa ei siis kontrolloida tai erotella ajan suhteen vakioita tai vaihtuvia tekijöitä (vrt. DiPrete 2002; Burgess et al. 2000).

Voimme vertailla lapsen saaneiden parien tulokehitystä lapsettomien parien kanssa niin, että lapsen syntymä vuonna 1997 ei enää vaikuta näiden lapsiperheiden kulutusyksikköluvun tulokehitystä tarkasteltaessa. Suurin osa perheen liikkumisesta alaspäin tulojaossa lapsen syntymän jälkeen näyttää selittyvän perheen kasvaneella kulutusyksikköluvulla, jos kulutusyksikön kasvun vaikutuksen näin kontrolloida. Vakioitaessa kulutusyksikköluvun kasvu perheenisäyksen vaikutus perheen asemaan tulojaossa on edelleen negatiivinen, mutta ero liikkuvuusindeksien keskiarvoissa lapsettomiin pareihin verrattuna ei ole tilastollisesti merkitsevä (0.10 luottamustasolla) seuraavana ja sitä seuraavana vuonna lapsen syntymän jälkeen. Mutta kolmantena vuonna lapsen syntymän jälkeen eli vuonna 2000, ero on 0.8 yksikköä ja ero on tilastollisesti merkitsevä (0.001 luottamustasolla). Tosin perheen vuoden 1997 jälkeen syntyneet lapset vaikuttavat todennäköisesti näiden perheiden tulokehitykseen seuraavina vuosina.

5. Lopuksi

Tutkimuksen taustana on ollut 1990-luvun lopulla havaittu lapsikäyhyden nopea kasvu Suomessa. Aikaisempien tutkimusten ja selvitysten perusteella tiedetään, että tämä kehitys liittyy 1990-luvun lopulla tapahtuneeseen yleiseen tuloerojen kasvuun ja sukupolvien välisen tulonjaon muutokseen, jossa nuoret ovat siirtyneet alaspäin tulojaossa suhteessa vanhempiin ikäluokkiin. Molemmat tulonjaon muutokset selittyvät pitkälti 1990-luvulla tapahtuneella työttömyyden kasvulla ja työmarkkinoiden epävakautumisella. Nämä koskettivat erityisesti työmarkkinoille tulevia nuoria. Nuorten ongelmat työmarkkinoihin

kiinnittymisessä ovat yhteydessä lapsiperheiden taloudelliseen tilanteen heikkenemiseen. Lapsiperheiden aseman painuminen alaspäin tulonjaossa selittyy kuitenkin paremmin taloudellisella polarisaatiolla kuin lapsiperheiden yleisellä heikolla tulokehityksellä. Taloudellinen eriarvoistuminen näyttääkin lisääntyneen voimakkaammin lapsiperheiden sisällä kuin koko väestössä. Tästä kertoo köyhyyden nopeampi kasvu lasten parissa kuin koko väestössä. (Ks. Moisio 2005.)

Tutkimuksessa tarkasteltiin tulo- ja köyhyysliikkuvuutta lapsiväestön keskuudessa Suomessa vuosina 1995–2000. Aineistona käytettiin European Community Household Panel -aineiston sisältämää Suomen kuutta toistomittausta. Aineisto kattaa ajanjakson, jolloin lapsiköyhyysaste kaksinkertaistui Suomessa. Tarkoituksena oli selvittää, aiheutuiko lapsiköyhyyden kasvu köyhyysjaksojen pidentymisestä vai siitä, että pienituloisuusrajan alapuolelle liikkui enemmän lapsiperheitä kuin aiemmin. Sisään- ja ulosvirtausten tarkastelu pienituloisuusrajan ympärillä paljasti, että lapsiköyhyyden kasvu 1990-luvun lopulla selittyy ennen kaikkea sillä, että aikaisempaa useampi lapsiperhe liikkui pienituloisuusrajan alapuolelle. Köyhyysjaksojen keskimääräiset pituudet sen sijaan pysyivät suunnilleen samana tarkastelujakson aikana. Toisin sanoen, lapsiköyhyysasteen kasvu 1990-luvun lopulla ei aiheutunut siitä, että köyhyysjaksot olisivat pidentyneet lapsiperheissä.

Tutkimuksessa tarkasteltiin myös kuinka suuren (perheen) tulojen alenemisen köyhyysrajan alapuolelle liikkuneet lapset ovat keskimäärin kokeneet. Suurin osa lapsista, joiden perheet liikkui köyhyysrajan alapuolelle 1990-luvun lopulla, ovat liikkuneet sinne suhteellisen lyhyen matkan tulonjaossa. Noin viidennes alimpaan tulokymmenykseen 1990-luvun lopulla luetuista lapsista voidaan katsoa kokeneen suoranaisten tulotason romahduksen, sillä he ovat liikkuneet alimpaan tulokymmenykseen keskimmaisista tai ylemmistä tulokymmenyksistä. Tutkimuksessa tarkasteltiin lyhyesti myös itse lapsen saamisen vaikutusta perheen asemaan tulonjaossa. Perheenisäys näyttää laskevan perheen asemaa tulonjaossa yhdestä puoleentoista tulokymmenystä ja tämä vaikutus näyttää säilyvän ainakin lapsen syntymää seuraavat kolme vuotta. Tosin suuri osa tästä tippumisesta tulonjaossa lapsen syntymän jälkeen selittyy perheen kasvaneella kulutusyksikköluvulla, mikä laskee perheen tuloja kulutusyksikköä kohden.

Köyhyysjaksojen keston pysyminen samana lapsiväestössä köyhyysasteen kasvusta huolimatta viittaisi siis siihen, että lapsiköyhyyden kasvu 1990-luvun lopulla ei aiheutunut köyhyyden syvenemisestä tai sitkistymisestä jo köyhiksi luetuissa lapsiperheissä. Lapsiköyhyysasteen kasvu 1990-luvun lopulla näyttää liittyvän paremminkin pienituloisten lapsiperheiden suhteellisen aseman heikkenemiseen tulonjaossa. Kysymykseen siitä, onko lapsiköyhyyden kasvun taustalla lapsiperheiden taloudellisen aseman suhteellinen vai absoluuttinen heikkeneminen, ei voida kuitenkaan tyhjentävästi tässä vastata. Asian selvittäminen vaatisi lisätutkimusta.

Liite.

Liitetaulukko 1. Koko väestön liikkuminen tulokymmenyksissä vuosina 1995–1998.

1995	1998										%	N
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X		
I	38	23	12	8	5	3	2	3	2	1	~10	798
II	15	32	21	14	6	5	4	2	1	1	10	848
III	12	13	23	18	12	11	6	4	1	1	10	863
IV	9	12	15	24	17	12	7	3	4	0	10	880
V	6	6	10	13	21	19	14	9	4	1	10	878
VI	7	5	6	7	16	19	16	10	8	5	10	857
VII	3	3	7	5	10	15	22	16	13	3	10	821
VIII	5	2	2	4	7	8	18	29	16	10	10	870
IX	2	2	3	4	3	6	9	16	32	17	10	836
X	3	2	1	3	2	2	2	9	18	60	10	896
%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100		
%	10	~10	10	10	10	10	10	10	10	10	100	
N	815	802	841	853	858	870	866	857	895	890		8547

* Tasapainotettu paneeli, jonka vuoksi marginaalijakaumien luokat eivät ole täysin yhtä suuria eli 10 prosenttia. Tulokymmenykset on muodostettu käytettävissä olevista rahatuloista kulutusyksikköä kohti (muunnettu OECD skaala) koko väestön vuosien 1995 ja 1998 poikkileikkausaineistoista.

Lähde: ECHP.

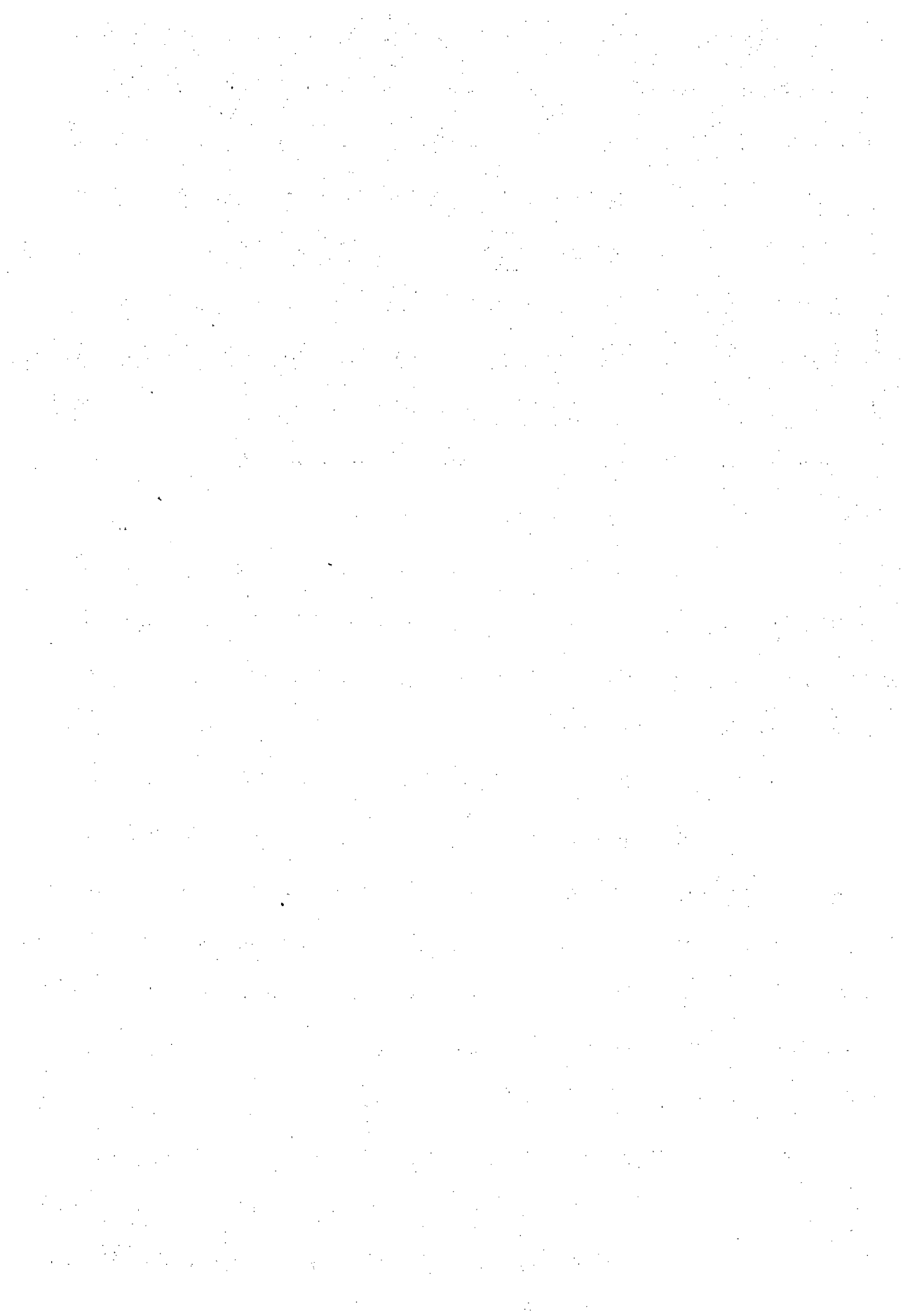
Kirjallisuus

- Burgess, Simon & Gardiner, Karen & Jenkins, Stephen & Propper, Carol (2000): *Measuring Income Risk. CASE Papers from Centre for Analysis of Social Exclusion*, London School of Economics.
- Bradbury, B. & Jenkins, S. P. & Micklewright, J. (2001): *The Dynamics of Child Poverty in Industrialised Countries*. Cambridge University Press.
- Breen, Richard (toim.) (2004): *Social Mobility in Europe*. Oxford University Press, Oxford.
- Dempster, A. P. & Laird N.M. & Rubin D. B. (1977): Maximin Likelihood from Incomplete Data via the EM Algorithm. *Journal of the Royal Statistical Society. Series B*, Vol. 39:1, s. 1-38.
- DiPrete, Thomas A (2002): Life Course Risks, Mobility Regimes, and Mobility Consequences: A Comparison of Sweden, Germany, and the United States. *American Journal of Sociology* 108:2, s. 267-310.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2004): *Low income and deprivation in an enlarged Europe*. www.eurofound.eu.int/publications/files/EF03105EN.pdf
- Jäntti, Markus & Danziger, Sheldon (2000): Financial poverty in Advanced Countries teoksessa *Handbook of income distribution* (toim. Atkinson, Anthony B. & Bourguignon, François) Amsterdam Elsevier. s. 309-378.
- Kangas, O. & Palme, J. (2000): Does Social Policy Matter? Poverty Cycles in OECD Countries. *International Journal of Health Services* 30:2, s. 335-352.
- Moisio, Pasi (2004a): Köyhyyden pitkittäinen rakenne. Tilapäis-, toistuvais- ja pitkäaikaisköyhyys Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 69:4, s. 341-59.
- Moisio, Pasi (2004b): Poverty dynamics according to direct, indirect and subjective measures. *Modelling Markovian processes in a discrete time and space with error*. Stakes, Research Report 145, Helsinki, 2004.
- Moisio, Pasi (toim.) 2005: *Lapsiperheiden taloudellisen tilanteen kehitys Suomessa 1990-2002*. Stakes, Raportteja 4/2005. Helsinki 2005.
- Müller, Georg (2002): Explaining Poverty: on the Structural Constraints of Income Mobility. *Social Indicators Research* 59, 301-319.
- Penttilä, I. & Kangas, O. & Nordberg, L. & Ritakallio, V-M. (2003): *Suomalainen köyhyys 1990-luvun lopulla – välikaikasta vai pysyvää? Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja*, Helsinki.
- Peracchi, F. (2002): The European Community Household Panel: A review. *Empirical Economics* 27, s. 63-90.
- Pyy-Martikainen, Marjo & Sisto, Johanna & Reijo, Marie (2004): *The ECHP Study in Finland. Quality Report*. Elinolot 2004:1, Tilastokeskus.

- Riihelä, M. & Sullström, R. (2002): Käytettävissä olevien tulojen liikkuvuus vuosina 1990–1999. VATT-keskustelualoitteita 270. Valtion Taloudellinen Tutkimuskeskus, Helsinki.
- Rowntree, B.S.(1941): Poverty and Progress: A Second Social Survey of York. Longmans, Green, London. Teoksessa Rein, M. (1971): Problems in the Definition and Measurement of Poverty in The Concept of Poverty (ed. Townsend, P.) Heinemann Educational Books, Lontoo. s. 49.
- Vermunt, J. K. (1997): LEM: A general program for the analysis of categorical data - Manual. Tilburg University.
www.kub.nl/faculiteiten/fsw/organisatie/departementen/mto/software2.html
- Whelan, Chris & Layte, Richard & Maitre, Bertrand (2004): Understanding the Mismatch Between Income Poverty and Deprivation: A Dynamic Comparative Analysis. *European Sociological Review* 20:4, 287-302.

Paneelitutkimus tietopohjana

Leif Nordberg

Leif Nordberg

Paneeliasetelma tutkimusaineistona

1. Johdanto

Paneeliasetelmalla ymmärretään yleisesti tutkimusasetelma, jossa samojen yksiköiden osalta havaitaan samoja muuttujia useampana peräkkäisenä ajankohdana. Yksikkönä voi olla esimerkiksi henkilö, kotitalous, kunta tai maa ja muuttujina esimerkiksi tulot, terveys tai asenteet. Tavoitteena on tutkia mahdollisia dynaamisia syy-seuraussuhteita mikrotasolla. Toinen yleinen tapa tutkia ajassa tapahtuvia muutoksia on suorittaa useita toisistaan riippumattomia poikkileikkaustutkimuksia. Paneeliasetelmasta tämäntyyppinen tiedonkeruutapa eroaa siinä suhteessa, että jokaista mittauskertaa kohden käytetään omaa erillistä otosta. Virallisessa tilastotuotannossa käytetään myös yleisesti paneeli- ja poikkileikkaustutkimusten eräänlaista sekamuotoa, jossa otos osittain uusitaan ja jossa se osittain pysyy samana mittauskerrasta toiseen ("rotatoiva paneeli"). Kolmas tavallinen tapa tutkia muutosprosessien dynamiikkaa on hyödyntää aikasarja-analyysin tarjoamia mahdollisuuksia.

Ns. sosioekonomisille paneeleille on tyypillistä, että havaintoyksiköitä ja muuttujia on paljon, mutta havaintoja muuttujaa kohden on suhteellisen vähän. Erittäin tunnettuja ja edelleenkin yleisessä käytössä olevia tämäntyyppisiä aineistoja ovat mm. Panel Study of Income Dynamics (PSID) ja European Community Household Panel (ECHP). PSID on University of Michiganin vuonna 1968 käynnistämä paneelitutkimus, jonka ensimmäiseen haastattelukierrokseen eli "aaltoon" osallistui 4 802 satunnaisesti valittua kotitaloutta (ks. esim. Baltagi 2001, 1-3; Panel Study of Income Dynamics). Tutkimuksessa yritetään seurata mahdollisimman kattavasti otokseen kuuluvien kotitalouksien ja henkilöiden sosioekonomisen aseman muuttumista ajan kuluessa. Muuttujia on kaiken kaikkiaan noin 5 000. Vuoteen 1997 saakka tietoja kerättiin vuosittain, sen jälkeen tutkimus on toistettu joka toinen vuosi. Kun perusotokseen on lisätty ne henkilöt, jotka myöhemmin jossakin vaiheessa ovat eläneet samoissa kotitalouksissa kun perusotoksen kotitalouksiin kuuluneet henkilöt, sisältyy PSID-aineistoon vuoden 2003 tiedonkeruun jälkeen tietoja yli 65 000 henkilön osalta. Jo alusta alkaen mukana olevien osalta tietosisältö kattaa siis 36 vuoden periodin. Pitkän kestoensa vuoksi PSID poikkeaa useammasta muusta sosioekonomisesta paneelistä.

ECHP on Eurostatin koordinoima kotitalouksien elinoloja laajasti kuvaava paneelitutkimus, joka käynnistyi silloisissa EU:n jäsenmaissa vuonna 1994 (ks. esim. European Community Household Panel – Epunet). Itävalta liittyi mukaan vuonna 1995 ja Suomi vuonna 1996. Ruotsi ei ole mukana ECHP:ssa, mutta se on toimittanut Eurostatin käyttöön vastaavia omaan kansalliseen elinolo tutkimukseen perustuvia tietoja. Eurostatin alkuperäisenä tavoitteena oli, että ECHP olisi kattanut ainakin kymmenen vuoden jakson, mutta aineiston keruu päätettiin keskeyttää jo vuonna 2001. Aineisto sisältää näin ollen Belgian, Hollannin, Luxemburgin, Tanskan, Saksan, Ranskan, Ison-Britannian, Irlannin, Italian, Krei-

kan, Espanjan ja Portugalin osalta kahdeksan aaltoa. Itävallan aineisto käsittää seitsemän, Suomen aineisto kuusi aaltoa. Alkuaan tavoitteena oli, että aineiston keruu olisi ollut mahdollisimman pitkälle harmonisoitu niin otosasetelman, kuin tietosisällön suhteen. Täydellisestä harmonisoinnista jouduttiin kuitenkin kustannus- yms. syistä luopumaan jo varsin varhaisessa vaiheessa. Alkuperäistä ECHP-formaattia noudatettiin loppujen lopuksi ainoastaan Tanskassa, Ranskassa, Irlannissa, Italiassa, Kreikassa, Espanjassa, Portugalissa, Itävallassa ja Suomessa. ECHP:n käynnistyessä tiedot perustuvat muiden maiden osalta ainakin osittain jo olemassa oleviin kansallisiin paneelitutkimuksiin. Nämä aineistot on kuitenkin yritetty muokata mahdollisimman pitkälle ECHP-standardien mukaisiksi.

Tietosisällöltään ECHP:n keskeisimmät aihealueet ovat tulot ja työelämä. Haastatteluissa kerättiin tietoja myös mm. terveydestä ja sosiaalisesta kanssakäymisestä. Tietoja löytyy soveltuvin osin niin henkilö- kuin kotitaloustasolla.

Ensimmäinen ECHP aalto kerättiin kunkin maan osalta satunnaisotannalla kaikkien yksityisten kotitalouksien muodostamasta populaatiosta. Jokaisen otokseen kuuluvan kotitalouden osalta pyrittiin haastattelemaan kaikkia vähintään 16-vuotiaita kotitalouden jäseniä. Muiden jäsenten osalta kerättiin vain perustiedot, kuten esim. ikä sukupuoli ja suhde muihin kotitalouden jäseniin. Ensimmäiseen aaltoon valittujen kotitalouksien jäsenet ovat ns. "otoshenkilöitä", joita pyrittiin seuraamaan koko paneelin ajan. Otoshenkilöiksi laskettiin myös ensimmäisessä aallossa mukana olleiden naisten saamat lapset. Jotta otoshenkilöiden taloudellisessa ja muussakin hyvinvoinnissa tapahtuvia muutoksia pystyttäisiin seuraamaan, kerättiin kussakin aallossa tietoja otoshenkilöiden lisäksi kaikilta heidän kanssa samassa kotitaloudessa asuvilta henkilöiltä.

ECHP sisältää tietoja kaikkiaan 282 615 henkilöstä, jotka olivat mukana ainakin yhdessä tiedonkeruussa. Vastaavasti kaikissa kahdeksassa tiedonkeruussa oli mukana 92 350 henkilöä. Ensimmäisenä tutkimuskertana haastateltiin noin 130 000 henkilöä, joista puolet eli noin 65 000 henkilöä pystyttiin haastattelemaan jokaisena tiedonkeruukertana. (European Community Household Panel - Epunet ECHP User Guide 2004, 1-9.)

2. Paneeliaineiston hyvät ja huonot puolet

Paneeliaineiston kokoaminen on yleensä varsin vaativa ja pitkäkestoinen tehtävä. Tärkein hyöty paneeliasetelman käytöstä liittyy muutosten tutkimiseen. Kun toistuvilla poikkileikkaustutkimuksilla voidaan selvittää ainoastaan esimerkiksi populaation sosioekonomisissa rakenteissa tapahtuvia nettomuutoksia, paneeliasetelman käyttö tarjoaa mahdollisuuden tutkia makrotason muutosten takana olevien mikrotason vaihteluja ja siirtymiä. Ajatelkaamme esimerkiksi tilannetta, jossa köyhiin kotitalouksiin kuuluvien lasten suhteellinen osuus pysyy lähes samana useampana peräkkäisenä vuotena ollen vuosittain noin 15 %. Yhteiskuntapoliittisesti on suuri ero sen välillä, selittyykö tämä sillä, että kaikki lapset elävät muutaman vuoden köyhyydessä tai sillä, että kaikista lapsista 15 % on pysyvästi köyhiä muiden lasten eläessä koko lapsuutensa ei-köyhissä kotitalouksissa. Nämä ovat luonnollisesti ääritapauksia ja käytännössä voidaan odottaa, että köyhyysjaksojen pituudessa on paljon vaihtelua. Pelkästään poikkileikkaustiedoilla ei kuitenkaan pystytä erottamaan ääritapauksia toisistaan.

Toisena esimerkkinä olkoon kulutusfunktion estimointiin liittyvät ongelmat. Kotitalouksien kulutusfunktioita estimoidaan usein sillä tavalla, että kerätään poikkileikkausaineisto, joka sisältää tietoja eri hyödykkeiden kulutuksesta tietyssä ajanjaksona ja arvioita kotitalouksien käytettävissä olevista tuloista vastaavana aikana. Ajatellaan regressiomallia, jossa selitettävänä muuttujana on tietyn hyödykkeen kulutus ja selitettävänä muuttujana tulotaso (ja mahdollisesti joitakin kotitalouden rakennetta kuvaavia muuttujia). Jotta mallin perusteella voitaisiin arvioida kuinka mahdollinen muutos tietyn yksittäisen kotitalouden tuloissa vaikuttaa sen kulutukseen, täytyy voida olettaa, että täsmälleen sama kulutusfunktio pätee kaikkien kotitalouksien osalta ja myös pysyy muuttumattomana yli ajan. Ainoa tapa selvittää, pitävätkö nämä oletukset edes kohtuullisessa määrin paikkansa, on käyttää paneeliaineistoa. Paneeliaineiston avulla voidaan tutkia paitsi yksikkötasolla ajassa tapahtuvia muutoksia, myös niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat näiden muutosten vaihteluun eri yksiköiden välillä. Uusien paneeliaineistojen analysointiin soveltuviin tutkimusmenetelmien kehittäminen on oleellisesti parantunut esimerkiksi 1960- ja 1970-lukujen tilanteeseen verrattuna, jolloin tutkijoita lähinnä varoitettiin yrittämästään analysoida mikrotasolla tapahtuvia muutoksia. Sen ajan käsityksiä hyvin kuvaava on L.J. Cronbachin ja L. Furbyn vuonna 1970 julkaiseman artikkelin otsikko "How we should measure "change" – or should we?"

Myös tavanomaiseen, aggregoituihin muuttujiin perustuvaan aikasarja-analyysiin verrattuna paneeliaineisto tarjoaa monia etuja. Taloudelliset aikasarjat ovat yleensä ei-stationaarisia ja monestakin syystä keskenään vahvasti korreloituneita, mikä vaikeuttaa syy-seuraussuhteiden analysointia. Paneeliaineistossa havaintojen lukumäärä ja yksittäisten muuttujien vaihtelu on myös normaalisti aivan eri luokkaa kuin aikasarja-aineistossa. Jos esimerkiksi halutaan tutkia, mitkä tekijät lisäävät lapsikäyhyysriskiä, niin yksi mahdollisuus on kerätä tietoja köyhien lasten suhteellisen osuuden muutoksista vuodesta toiseen ja vastaat tiedot käytettävissä olevista tuloista, työttömyydestä, yksihuoltajien osuudesta jne. Näille muuttujille on kuitenkin tyypillistä, että ne muuttuvat suhteellisen hitaasti ajassa. On myös selvää, että esimerkiksi lakiuudistusten ja etuusjärjestelmissä tapahtuvien muutosten takia ei ole relevanttia käyttää analyysissä kovinkaan pitkiä aikasarjoja. Havaintojen lukumäärä jää siten pakosta suhteellisen pieneksi. Tässäkin mielessä esimerkiksi ECHP-tyyppinen paneeliaineisto tarjoaa aivan uudenlaisia mahdollisuuksia.

Paneeliasetelmaan perustuva aineisto tarjoaa siis monia etuja puhtaisiin poikkileikkaus- tai aikasarjamateriaaleihin verrattuna. Tärkein syy siihen, että paneeliaineistoja on ryhdytty keräämään suuremmassa mittakaavassa vasta viime vuosikymmeninä on, että niiden kokoamiseen ja analyysiin liittyy monenlaisia ongelmia. On selvä, että jo paneelitutkimuksen suunnittelu on varsin vaativa tehtävä. Tässä artikkelissa ei kuitenkaan puututa otanta-asetelman suunnitteluun ja tietojen keräämiseen liittyviin käytännön ongelmiin, vaan keskitytään jo kerätyn paneeliaineiston hyödyntämisessä esille tuleviin pulmiin. Näistä tärkeimmät ovat ilman muuta kadon ja attrition sekä niihin liittyvien valikoitumistekijöiden tuottamat ongelmat. Myös erityyppiset mittausvirheet ja haastattelijavaikutukset saattavat vaikeuttaa paneeliaineiston käyttöä. Lisäksi on huomattava, että paneeliaineiston tehokas hyödyntäminen edellyttää monien uusien ja nimenomaan tähän tarkoitukseen kehitettyjen tilastollisten menetelmien syvällistä hallintaa.

Kadolla, tarkemmin sanottuna yksikkökadolla (unit-nonresponse), tarkoitetaan sitä, että osasta alkuperäiseen otokseen kuuluvista yksiköstä ei saada kerättyä minkäänlaista tietoa. Attritiolla ymmärretään taas paneelin kestäessä ilmenevää katoa niiden joukossa, jotka ovat ainakin kerran jo osallistuneet tutkimukseen. Tuttu ilmiö kaikissa survey-tutkimuksissa on myös, että osa vastaajista kyllä suostuu haastatteluun, mutta jättää vastaamatta joihinkin tiettyihin kysymyksiin. Tällöin puhutaan osio-kadosta (item-nonresponse).

Kato ja attritio pienentävät otoskokoja ja kasvattavat näin estimaattien keskivirheitä. Ongelmallisempaa on kuitenkin, että niin kato kuin attritio saattavat johtaa harhaisiin parametriestimaatteihin, mikäli vastanneet eroavat ei-vastanneista sellaisten ominaisuuksien osalta, jotka ovat kytköksissä mielenkiinnon kohteena oleviin muuttujiin. Tämä pätee erityisesti, kun halutaan kuvata otoksen taustana olevan populaation ominaisuuksia. On selvää, että mitä pitkäkestoisemmasta paneelistä on kysymys, sitä suuremmiksi attrition tuottamat ongelmat muodostuvat.

Monessa EU-maassa suuri kato on etenkin viime vuosina merkittävästi heikentänyt koko väestöön kohdistettujen survey-tutkimusten luotettavuutta. ECHP:n ensimmäisessä aallossa noin 72 % kaikista otokseen kuuluvista kotitalouksista osallistui tutkimukseen, mikä sinänsä on kohtuullisen hyvä tulos. Huomio kiinnittyy kuitenkin siihen, että vaihtelu eri maiden välillä oli erittäin suuri, mikä ei voi olla vaikuttamatta mahdollisuuksiin verrata eri maita koskevia tuloksia keskenään. Erittäin suuri kato oli Irlannissa (44,2 %) sekä Saksassa (52,3 %) ja Luxemburgissa (59,3 %) (Perachi 2002). Viimeksi mainittujen maiden osalta alkuperäinen ECHP-aineisto onkin myöhemmin korvattu kansallisilla, jo aikaisemmin aloitetuilla paneelitutkimuksiin perustuvilla aineistoilla. Vaikkakin attritio eri aaltojen välillä on oleellisesti pienempi kuin varsinainen kato, niin sen kumulatiivinen vaikutus jopa niinkin lyhytkestoisessa paneelissa kuin ECHP on, kuten jo edellä kävi ilmi, kuitenkin merkittävä. Mielenkiintoista on, että Suomen ECHP-aineistoon perustuvissa tutkimuksissa on selvinnyt, että etenkin kato saattaa johtaa harhaisiin estimaatteihin, kun taas attritiolla ei näyttäisi tässä mielessä olevan niin suurta merkitystä (Pyy-Martikainen et al. 2004, 32). Missä määrin nämä tulokset ovat yleistettävissä myös muihin maihin, on kuitenkin täysin avoin kysymys.

Tärkein tapa torjua kadon ja attrition vaikutusta estimaattien mahdolliseen harhaisuuteen on muokata alkuperäiset asetelmapainot niin, että otos, painot huomioiden, vastaa rakenteeltaan sitä populaatiota, johon inferenssi kohdistuu. Tilastollisessa tutkimuksessa pääperiaatteena on tietysti aina, että otoksen perusteella tehtävät päätelmät koskevat vain sitä populaatiota, mistä otos on peräisin. Paneelitutkimuksen osalta tämä tarkoittaa, että painojen muokkauksen ja kalibroinnin perustana tulee olla "lähtöpopulaation" ominaisuudet. Jos otoksen perusteella halutaan tehdä myös päätelmiä, jotka koskevat muita populaatiota kuin se mistä otos on peräisin, tämä edellyttää erillisten painojen käyttöä. On selvää, että paneelitutkimusta ei voida korvata useilla peräkkäisillä poikkileikkaustutkimuksilla. Toisaalta paneeliaineiston käyttö ikään kuin kysymys olisi useammasta riippumattomasta poikkileikkaustutkimuksesta, on myös aina ongelmallista.

Paneelitutkimuksessa, jossa yksikkönä on kotitalous, on myös ongelmana, että kotitaloudet eivät ole pysyviä, vaan ne saattavat esimerkiksi jakaantua useammaksi yksiköksi. Kotitalous voi lisäksi kasvaa tai pienentyä, jos syntyy lapsia tai alkuperäisessä otoksessa mukana ollut henkilö kuolee. Näin syntyvät

ongelmat siitä, miten määritellä mitkä kotitaloudet ja henkilöt kuuluvat paneeliin kunakin tutkimusvuotena. Esimerkiksi ECHP:ssa tämä on ratkaistu siten, että kotitalous on katsottu kuuluvaksi otokseen, jos sen jäsenenä on ainakin yksi henkilö, joka sisältyi alkuperäiseen otokseen eli kuuluu otoshenkilöihin. Jos otokseen esimerkiksi avioitumisen kautta tulee mukaan henkilö, joka ei ollut mukana ensimmäisessä aallossa, niin hänen painonsa määräytyy samaan kotitalouteen kuuluvien ensimmäisessä aallossa mukana henkilöiden painojen kautta.

Jos tavoitteena on tutkia nimenomaan ajan mittaan tapahtuvia muutoksia eli tehdä varsinaista paneelitutkimusta, on syytä käyttää sellaista yksikköä, joka pysyy ajallisesti ainakin suhteellisen stabiilina. Esimerkiksi ECHP:n tyyppisessä tutkimuksessa tämä tarkoittaa yleensä henkilöä eikä kotitaloutta. Kadon ja attrition vaikutusta voidaan, kuten ECHP:ssa onkin tehty, vähentää käyttämällä painojen laskemiseen menetelmiä, jotka hyödyntävät paitsi aaltokohtaisia vastaamistodennäköisyyksiä, myös kalibrointia ja skaalausta.

Osoio-kadon merkitystä yritetään yleensä vähentää käyttämällä imputointia eli korvaamalla puuttuvat havainnot jonkun menetelmän avulla lasketuilla tiedoilla. Imputointimenetelmiä on nykyisin käytössä varsin monenlaisia. Puuttuva arvo voidaan korjata esimerkiksi käyttämällä samaa arvoa, kun muuttujalla on jollakin toisella yksiköllä, joka ominaisuuksiltaan muistuttaa ko. yksikköä ja on vastannut kysymykseen. Imputointi voi myös perustua enemmän tai vähemmän mutkikkaiden mallien hyödyntämiseen. Käytännössä on osoittautunut, että haastattelututkimuksissa mukana olevat henkilöt ja kotitaloudet jättävät usein kertomatta tulojaan tai annetut vastaukset ovat ilmeisen vääriä. Eurostat on nähnyt paljon vaivaa kehittääkseen menetelmiä, joita voidaan käyttää nimenomaan puuttuvien tai ilmeisen väriiden tulotietojen imputointiin. Suomen aineistossa, jossa tulotiedot perustuvat pääosin rekisteritietoihin, tarve imputointien käyttöön on oleellisesti pienempi, kuin niissä maissa, joissa tulotiedot perustuvat pääosin haastattelutietoihin. ECHP:n ensimmäisessä aallossa esim. Ranskan ja Saksan aineistoissa yli 40 % kotitalouksista on sellaisia, joissa tulotiedot ainakin osittain perustuvat imputointeihin (Peracchi 2002, 77).

Paneelitutkimusten yhteydessä puhutaan usein myös ns. paneelivaikutuksesta. Tällä tarkoitetaan, että paneeliin kuuluminen saattaa vaikuttaa henkilöiden käyttäytymiseen ja heidän antamiin tietoihin. On esimerkiksi ajateltavissa, että kun henkilö tietää, että häneltä kerätään vuosittain tietoja tuloista, menoista, veloista jne., hän alkaa tarkemmin seurata taloudellista tilannettaan, mikä taas saattaa vaikuttaa hänen taloudenpitoon ja käyttäytymiseen taloudellisissa asioissa. Toisaalta voidaan myös ajatella, että esiintyy jonkinlaista ”oppimiseffektii” eli haastateltava oppii ajan myöten tietyn ”tavan” vastata kysymyksiin. On selvää, että jos paneelin kuulumisella on vaikutusta henkilöiden käyttäytymiseen, on tämä omiaan heikentämään paneelin edustavuutta populaatioon nähden. Vaarana on, että paneelivaikutuksen merkitys kasvaa kasvamistaan paneelin vanhetessa. On myös ilmeistä, että mahdollisen paneelivaikutuksen tunnistaminen ja korjaaminen on hankalaa muulla tavalla, kun täydentämällä alkuperäinen otos uusilla yksiköillä (rotatoiva paneeli) tai aloittamalla kokonaan uusi paneeli. Paneelivaikutukset saattavat lisäksi olla hyvin erilaisia eri maissa, mikä on omiaan heikentämään kansainvälisten vertailujen luotettavuutta.

Kun analysoidaan haastatteluilla tai muilla vastaavilla tavoilla kerättyjä aineistoja, on aina kiinnitettävä huomiota mahdollisiin mittausvirheisiin. Tämä

koskee myös paneelitutkimuksia. Edellä mainittiin, että pitkäaikainen kuuluminen samaan paneeliin saattaa johtaa tiettyyn opittuun tapaan vastata ainakin osaan kysymyksistä. Monissa tutkimuksissa on osoitettu, että mm. haastattelijan vaihtuminen tai siirtyminen esimerkiksi kotona tapahtuvasta haastattelusta postikyselyyn saattaa tuoda ylimääräistä vaihtelua vastauksiin. Lisäksi on ilmeistä, että tiettyjen kysymysten tulkinta saattaa muuttua ajan myötä. Toisaalta kysymysten vaihtaminen toisiin on myös omiaan vähentämään vastausten vertailtavuutta yli ajan.

Paneeliaineiston mallittaminen

Jos tavoitteena on mallittaa paneeliaineiston pohjalta muuttujan y riippuvuutta muuttujista x_1, x_2, \dots, x_K , ja kaikki ko. muuttujat ovat kvantitatiivisia, sopii seuraavaa malli usein lähtökohdaksi:

$$y_{it} = \beta_{1it} + \sum_{k=2}^K \beta_{kit} x_{kit} + \varepsilon_{it} \quad i = 1, 2, \dots, n \quad t = 1, 2, \dots, T \quad k = 2, 3, \dots, K,$$

missä

$$\begin{aligned} y_{it} &= \text{selitettävän muuttujan arvo yksiköllä } i \text{ ajanjaksona } t \\ x_{kit} &= k\text{:n:n selittävän muuttujan arvo yksiköllä } i \text{ ajanjaksona } t \\ \beta_{11T}, \dots, \beta_{KnT} &= \text{regressiokertoimia} \\ \varepsilon_{it} &= \text{virhetermi, } E(\varepsilon_{it}) = 0 \quad E(\varepsilon_{it}\varepsilon_{it'}) = \sigma_{it'}. \end{aligned}$$

Erona perinteisen lineaariseen regressiomalliin on, että regressiokertoimien ajatellaan vaihtelevan niin yksikön kuin ajanjakson mukaan. Malli mahdollistaa myös huomattavasti yleisempiä oletuksia virhetermin ominaisuuksista, kuin mitä on lähtökohtana klassisessa regressionanalyysissä. Selittävästä muuttujasta osa saattaa olla saman muuttujan viivästettyjä arvoja.

Vaikka edellä esitelty malli sopii hyvin paneeliaineiston analyysin perustaksi, niin on saman tien todettava, että mallin parametrit eivät ole estimoitavissa ilman lisäoletuksia. Yleisimmässä muodossaan malliin sisältyy yksinomaan regressiokertoimia $K \times n \times T$ kappaletta. Tarvitaan siis yksinkertaisia lisäoletuksia, joista useimmat kirjallisuudessa esitetyt vaihtoehdot kuuluvat johonkin seuraavista pääryhmistä:

- 1) Regressiokertoimet oletetaan vakioiksi ja mahdolliset yksikkö- ja/tai ajanjakso- vaikutukset huomioidaan sallimalla niin autokorrelaatiota kuin heteroskedasti-suutta virhetermissä.
- 2) Muut paitsi vakioon liittyvät regressiokertoimet oletetaan vakioiksi.
- 3) Sallitaan, että kaikki regressiokertoimet saattavat vaihdella yksikön ja mukaan, mutta oletetaan jokin "yksinkertainen rakenne" tälle vaihtelulle.

Viimeksi mainittu vaihtoehto on varsin yleisessä käytössä esimerkiksi lääketieteellisissä sovellutuksissa siten, että selitettävän muuttujan riippuvuutta selittävästä muuttujasta täydennetään vielä regressionkertoimien vaihtelua kuvaavalla (usein varsin yksinkertaisella) mallilla (Verbeke 1997). Ekonometrisissä sovellutuksissa on taas tullut tavaksi käyttää joko jompaa kumpaa ensin maini-

tuista vaihtoehtoista tai sitten niiden jonkintyyppistä yhdistelmää. Voidaan esimerkiksi olettaa, että "kulmakertoimet" $\beta_2, \beta_3, \dots, \beta_K$ ovat vakioita, kun taas "vakio-kertoimet" $\{\beta_{it}\}$ vaihtelevat joko vain yksikön tai sekä yksikön että ajanjakson mukaan.

Käytetään siis joko mallia

$$\beta_{it} = \beta_1 + \mu_i ,$$

tai mallia

$$\beta_{it} = \beta_1 + \mu_i + \lambda_t .$$

Jos μ - ja λ -parametrit käsitellään ei-stokastisina parametreinä, niin täydentämällä havaintomatriisi sopivilla dummy-muuttujilla niiden arvot voidaan estimoida tavanomaisessa regressioanalyysissä käytettävillä menetelmillä, kunhan otetaan huomioon virhetermin ominaisuuksista mahdollisesti tehtävät oletukset. Jos, kuten on tavanomaista sosioekonomisissa paneeleissa, otoskoko on suhteellisen iso, kun taas havaintoja on kohtalaisen lyhyeltä ajanjaksolta, voi olla järkevämpää käsitellä μ -parametrit ei-havaittavina satunnaismuuttujina. Tämän tyyppisiä malleja kutsutaan kirjallisuudessa tavallisesti satunnaiskomponenttimalleiksi ("error component models").

Ilmeisesti malli voidaan kirjoittaa muotoon

$$y_{it} = \beta_1 + \sum \beta_k x_{kit} + v_{it} ,$$

$$v_{it} = \mu_i + \varepsilon_{it} ,$$

kunhan x -muuttujiin lisätään ajanjaksoja indikoivat dummy-muuttujat (Judge et al. 1985, 515–551).

Vaikka tämä malli muistuttaa peruspiirteiltään tavanomaista regressiomallia, on huomioitava, että virhekomponentin spesifiointi asettaa omat vaatimuksensa käytettävälle estimointimenetelmälle. Pohtimatta tässä yhteydessä tarkemmin sitä, mikä on optimaalinen estimointimenetelmä, voidaan todeta, että useimmat yleisessä käytössä olevat menetelmät ovat yleistetyt pienemmän neliösumman menetelmän (GLS) eräänlaisia sovellutuksia tai yleistyksiä. Estimointi helpottuu olennaisesti, jos voidaan otaksua, että ε_{it} -arvot ovat riippumattomia ja noudattavat samaa jakaumaa. Jos sen sijaan, kuten ilmeisesti usein on tilanne, nämä arvot ovat autokorreloituneita, mallin parametrien estimointi mutkistuu entisestään. Virhetermin ominaisuuksien spesifiointia edesauttaa lukuisat nimenomaan tähän tarkoitukseen kehitetyt testit. Esimerkiksi mahdollista autokorreloituneisuutta voidaan tutkia tavanomaista Durbin-Watson -testiä muistuttavalla testillä (Baltagi 2001, 95-96).

Kriittinen oletus satunnaiskomponenttimallin estimoinnin kannalta on, että "yhdistetty virhetermi" v_{it} on riippumaton selittävästä muuttujista eli tarkemmin ilmaistuna

$$E(v_{it} | x_{2it}, x_{3it}, \dots, x_{Kit}) = 0 .$$

Tämä tarkoittaa, että jos selitämme esimerkiksi otokseen kuuluvien henkilöiden ansiotulojen kehitystä ja meillä on selittäväenä muuttujana mm. henkilön koulutus, niin μ :n tulee noudattaa samaa jakaumaa kaikilla koulutustasoilla.

Toisaalta saattaa tuntua luontevalta ajatella, että tämä osio virhekomponenttissa kuvastaa sellaisia ansiotuloihin vaikuttavia tekijöitä, jotka eivät ole mitattavissa, kuten esim. älykkyys, ahkeruus jne. eli muuttujia, jotka mitä ilmeisimmin ovat kytköksissä myös koulumenestykseen. Virhetermin tämäntyyppistä ”endogeenisuutta” voidaan tutkia ns. Hausman’in spesifikaatiotestin avulla (Baltagi 2001, 65-73). Jos on syytä olettaa, että virhetermi on korreloitunut yhden tai useamman selittävän muuttujan kanssa, tulee estimoinnissa käyttää joitakin ns. instrumentti-muuttujia hyödyntäviä estimointimenetelmiä. Näistä tunnetuimmat ovat Hausman-Taylorin ja Amemiya-MacCurdyin -menetelmät (Baltagi 2001, 118-122).

Paneeliasetelman avulla kerättäviä tietoja luokittelevista muuttujista, kuten esim. työmarkkina- tai köyhyysstatuksesta, voidaan mallittaa monella eri tavalla. Yksi yksinkertaisimmista ja samalla tunnetuimmista malleista on ns. Markovin ketju (Mooijaart 1998, 318-370). Tämäntyyppistä mallia käytettäessä päähuomio kiinnitetään tavallisesti ns. siirtymätodennäköisyyksien estimointiin. Ollaan siis kiinnostuneita arviomaan millä todennäköisyyksillä yksikkö, joka ajankohtana t on tietyssä tilassa siirtyy ajankohtaan $t+1$ mennessä johonkin toiseen tilaan tai pysyykö se samassa tilassa. Mallia voidaan myös yleistää sallimalla esimerkiksi yksiköiden jakaantuminen ryhmiin joko havaittavien tai ei-havaittavien ominaisuuksien perusteella, siten että siirtymätodennäköisyydet ovat samat kaikkien samaan ryhmään kuuluvien yksiköiden osalta mutta vaihtelevat ryhmästä toiseen. Siirtymätodennäköisyydet saattavat olla ajassa vakioita tai muuttua ajan myöten. Usein on myös järkevää yhdistää perusmalliin mittausvirheitä mahdollistava osio eli sallia se, että yksikkö todellisuudessa voi olla jossakin toisessa tilassa, kuin mitä hän ilmoittaa.

ECHP-tyyppinen paneeliasetelmä tarjoaa hyviä mahdollisuuksia myös ns. eloonjäämisanalyysille. Voidaan esimerkiksi selvittää, mitkä tekijät vaikuttavat työttömyysjaksojen pituuteen tai onko köyhyys yleensä lyhyt- tai pitkäkestoista. Tällöin on kuitenkin huomioitava, että paneeliasetelmassa voidaan yleensä identifioida vain ne mittauskerrat, joiden välissä muutosta on tapahtunut, ei muutoksen tai muutosten tarkkaa ajankohtaa. Tosin esimerkiksi ECHP:ssa kysyttiin tietoja haastateltavien työmarkkina-asemasta erikseen kunkin kuukauden osalta. Siten työttömyysjaksojen alkaminen ja loppuminen saadaan ajoitettua hyvin tarkasti. Toisaalta tiedot esimerkiksi kotitalouden käytettävissä olevista tuloista on ilmoitettu vain vuositasolla eli aineiston perusteella voidaan nähdä vain, jos esim. köyhyysstatus on muuttunut tai pysynyt samana mittauskerrasta toiseen, ei muutoksen tarkkaa ajankohtaa. Tätä tulee huomioida myös mallittaessa ja estimoidessa eri riskitekijöiden vaikutusta ko. muutoksen todennäköisyyteen. Esimerkiksi eloonjäämisanalyysissä varsin yleisessä käytössä oleva ns. Coxin suhteellisen riskin malli ei sellaisenaan sovi tämäntyyppisen aineiston mallittamiseen. On kuitenkin kohtalaisen helppoa spesifioida vastaavantyyppisiä, nimenomaan paneeliasetelmalla kerättyjen aineistojen analysointiin soveltuvia malleja (ks. esim. Singer & Willett 2003).

Paljon on keskusteltu siitä, tulisiko mallien parametrien estimoinnissa huomioida myös painot vai onko painojen käyttö relevanttia ainoastaan siinä tapauksessa, että pyritään estimoimaan esimerkiksi käytettävissä olevien tulojen keskiarvoa tai köyhyysastetta eli jonkun tietyn äärellisen populaation ominaisuuksia kuvaavia parametrejä. Ratkaisevaa tässä suhteessa on, miten yleispäteväenä pidämme estimoitavaa mallia. Jos oletetaan, että täsmälleen sama malli

pätee sellaisenaan kaikille otoksessa mukana oleville yksiköille eikä ole pelättävissä valikoitumisvaikutuksia, niin on vaikeata löytää perusteet painojen käytölle. Toisaalta, jos ajattelemme, että mallittaminen on vain eräs tapa muiden joukossa kuvata populaation ominaisuuksia, niin painojen käyttö on yhtä relevanttia kun esimerkiksi keskiarvon estimoinnissa.

3. Lopuksi

Paneeliaineiston käyttö tarjoaa mahdollisuuden tutkia monia sellaisia asioita, joihin ei esimerkiksi toistuvat poikkileikkaustutkimukset tai aggregaattitaso aikasarjan-analyysit anna mahdollisuuksia. Toisaalta paneeliaineiston kerääminen ja analysointi vaatii monia sellaisia uusia taitoja ja analyysiteknikoita, jotka eivät perinteisesti ole kuuluneet edes tilastotieteilijän työkalupakkiin. Menetelmäpuolella on myös paljon edelleen kehitettävää.

Kirjallisuus

- Baltagi, B.H. (2001): *Econometric Analysis of Panel Data*. Sec.ed. John Wiley & Sons.
- Cronbach, L.J. & L. Furby (1970): How should we measure "change" – or should we? *Psychological Bulletin* 74, 68–80.
- Judge, G.G., & Griffiths, W.E. & Hill, R.C. & Lutkepohl, H. & Lee T.-C. (1985): *The Theory and Practice of Econometrics*. Sec.ed. John Wiley & Sons.
- Mooijaart, A. (1998): Log-linear and Markov modelling of categorical longitudinal data.
- Teoksessa C.C.J.H. Bijleveld & L.J.Th. van der Kamp (toim.): *Longitudinal Data Analysis. Designs, Models and Methods*. SAGE Publications, 318–370.
- Peracchi, F. (2002): The European Community Household Panel: A review. *Empirical Econometrics* 27, 63–90.
- Pyy-Martikainen, M. & Sisto, J. & Reijo M. (2004): *The ECHP Study in Finland. Quality Report*. Elinolot 2004:1. Tilastokeskus.
- Singer, J.D. & Willett J.B. (2003): *Applied Longitudinal Data Analysis. Modeling Change and Event Occurrence*. Oxford University Press.
- Verbeke, G. (1997): *Linear Mixed Models for Longitudinal Data*. Teoksessa G. Verbeke ja G. Molenberghs (toim.) *Linear Mixed Models in Practice. A SAS-Oriented Approach*. Lecture Notes in Statistics 126. Springer, 63–153.

Internetviitteet

- Panel Study of Income Dynamics 2005-01-07:
<http://psidonline.isr.umich.edu/Guide>
- European Community Household Panel 2005-01-07:
http://epunet.essex.ac.uk/echp_userguide_toc_content.html

TUTKIMUKSIA-SARJA RESEARCH REPORTS SERIES

Tilastokeskus on julkaissut Tutkimuksia v. 1966 alkaen,
v. 1990 lähtien ovat ilmestyneet seuraavat:

164. **Henry Takala**, Kunnat ja kuntainliitot kansantalouden tilinpidossa. Tammikuu 1990. 60 s.
165. **Jarmo Hyrkkö**, Palkansaajien ansiotasoindeksi 1985=100. Tammi-kuu 1990. 66 s.
166. **Pekka Rytkönen**, Siivouspalvelu, ympäristöhuolto ja pesulapalvelu 1980-luvulla. Tammikuu 1990. 70 s.
167. **Jukka Muukkonen**, Luonnonva-
ratilinpito kestävän kehityksen ku-
vaajana. 1990. 119 s.
168. **Juha-Pekka Ollila**, Tieliikenteen
tavarankuljetus 1980-luvulla. Hel-
mikuu 1990. 45 s.
169. **Tuovi Allén – Seppo Laaksonen**
– **Päivi Keinänen – Seija Ilma-
kunnas**, Palkkaa työstä ja suku-
puolesta. Huhtikuu 1990. 90 s.
170. **Ari Tyrkkö**, Asuinolotiedot väes-
tölaskennassa ja kotitaloustiedus-
telussa. Huhtikuu 1990. 63 s.
171. **Hannu Isoaho – Osmo Kivinen –
Risto Rinne**, Nuorten koulutus ja
kotitausta. Toukokuu 1990. 115 s.
171b. **Hannu Isoaho – Osmo
Kivinen – Risto Rinne**, Education
and the family background of the
young in Finland. 1990. 115 pp.
172. **Tapani Valkonen – Tuija Marte-
lin – Arja Rimpelä**, Eriarvoisuus
kuoleman edessä. Sosioekonomi-
set kuolleisuuserot Suomessa
1971–85. Kesäkuu 1990. 145 s.
173. **Jukka Muukkonen**, Sustainable
development and natural resource
accounting. August 1990. 96 pp.
174. **Iiris Niemi – Hannu Pääkkönen**,
Time use changes in Finland in the
1980s. August 1990. 118 pp.
175. **Väinö Kannisto**, Mortality of the
elderly in late 19th and early 20th
century Finland. August 1990.
50 pp.
176. **Tapani Valkonen – Tuija Marte-
lin – Arja Rimpelä**, Socio-
economic mortality differences in
Finland 1971–85. December 1990.
108 pp.
177. **Jaana Lähteenmaa – Lasse Siu-
rala**, Nuoret ja muutos. Tammikuu
1991. 211 s.
178. **Tuomo Martikainen – Risto
Yrjönen**, Vaalit, puolueet ja yh-
teiskunnan muutos. Maaliskuu
1991. 120 s.
179. **Seppo Laaksonen**, Comparative
Adjustments for Missingness in
Short-term Panels. April 1991. 74
pp.
180. **Ágnes Babarczy – István Harcsa**
– **Hannu Pääkkönen**, Time use
trends in Finland and in Hungary.
April 1991. 72 pp.
181. **Timo Matala**, Asumisen tuki
1988. Kesäkuu 1991. 64 s.
182. **Iiris Niemi – Parsla Eglite – Algi-
mantas Mitrikas – V.D. Pat-
rushev – Hannu Pääkkönen**,
Time Use in Finland, Latvia, Lithua-
nia and Russia. July 1991. 80 pp.
183. **Iiris Niemi – Hannu Pääkkönen**,
Vuotuinen ajankäyttö. Joulukuu
1992. 83 s.
- 183b. **Iiris Niemi – Hannu Pääkkönen**
– **Veli Rajaniemi – Seppo Laak-
sonen – Jarmo Lauri**, Vuotuinen
ajankäyttö. Ajankäyttötutkimuk-
sen 1987–88 taulukot. Elokuu
1991. 116 s.
184. **Ari Leppälahti – Mikael
Åkerblom**, Industrial Innovation
in Finland. August 1991. 82 pp.

185. **Maarit Säynevirta**, Indeksiteoria ja ansiotasoindeksi. Lokakuu 1991. 95 s.
186. **Ari Tyrkkö**, Ahtaasti asuvat. Syyskuu 1991. 134 s.
187. **Tuomo Martikainen – Risto Yrjönen**, Voting, parties and social change in Finland. October 1991. 108 pp.
188. **Timo Kolu**, Työelämän laatu 1977–1990. Työn ja hyvinvoinnin koettuja muutoksia. Tammikuu 1992. 194 s.
189. **Anna-Maija Lehto**, Työelämän laatu ja tasa-arvo. Tammikuu 1992. 196 s.
190. **Tuovi Allén – Päivi Keinänen – Seppo Laaksonen – Seija Ilmankunnas**, Wage from Work and Gender. A Study on Wage Differentials in Finland in 1985. 88 pp.
191. **Kirsti Ahlqvist**, Kodinomistajaksi velalla. Maaliskuu 1992. 98 s.
192. **Matti Simpanen – Irja Blomqvist**, Aikuiskoulutukseen osallistuminen. Aikuiskoulutustutkimus 1990. Toukokuu 1992. 135 s.
193. **Leena M. Kirjavainen – Bistra Anachkova – Seppo Laaksonen – Iiris Niemi – Hannu Pääkkönen – Zahari Staikov**, Housework Time in Bulgaria and Finland. June 1992. 131 pp.
194. **Pekka Haapala – Seppo Kouvonnen**, Kuntasektorin työvoimakustannukset. Kesäkuu 1992. 70 s.
195. **Pirkko Aulin-Ahmavaara**, The Productivity of a Nation. November 1992. 72 pp.
196. **Tuula Melkas**, Valtion ja markkinoiden tuolla puolen. Kanssaihmissien apu Suomessa 1980-luvun lopulla. Joulukuu 1992. 150 s.
197. **Fjalar Finnäs**, Formation of unions and families in Finnish cohorts born 1938–67. April 1993. 58 pp.
198. **Antti Siikanen – Ari Tyrkkö**, Koti – Talous – Asuntomarkkinat. Kesäkuu 1993. 167 s.
199. **Timo Matala**, Asumisen tuki ja aravavuokralaiset. Kesäkuu 1993. 84 s.
200. **Arja Kinnunen**, Kuluttajahintaindeksi 1990=100. Menetelmät ja käytäntö. Elokuu 1993. 89 s.
201. **Matti Simpanen**, Aikuiskoulutus ja työelämä. Aikuiskoulutustutkimus 1990. Syyskuu 1993. 150 s.
202. **Martti Puohiniemi**, Suomalaisten arvot ja tulevaisuus. Lokakuu 1993. 100 s.
203. **Juha Kivinen – Ari Mäkinen**, Suomen elintarvike- ja metallituote-teollisuuden rakenteen, kannattavuuden ja suhdannevaihteluiden yhteys; ekonometrinen analyysi vuosilta 1974 – 1990. Marraskuu 1993. 92 s.
204. **Juha Nurmela**, Kotitalouksien energian kokonaiskulutus 1990. Marraskuu 1993. 108 s.
- 205a. **Georg Luther**, Suomen tilastotöiden historia vuoteen 1970. Joulukuu 1993. 382 s.
- 205b. **Georg Luther**, Statistikens historia i Finland till 1970. December 1993. 380 s.
206. **Riitta Harala – Eva Hänninen-Salmelin – Kaisa Kauppinen-Toropainen – Päivi Keinänen – Tuulikki Petäjaniemi – Sinikka Vanhala**, Naiset huipulla. Huhtikuu 1994. 64 s.
207. **Wangqiu Song**, Hedoninen regressioanalyysi kuluttajahintaindeksissä. Huhtikuu 1994. 100 s.
208. **Anne Koponen**, Työolot ja ammattillinen aikuiskoulutus 1990. Toukokuu 1994. 118 s.
209. **Fjalar Finnäs**, Language Shifts and Migration. May 1994. 37 pp.
210. **Erkki Pahkinen – Veijo Ritola**, Suhdannekäänne ja taloudelliset aikasarjat. Kesäkuu 1994. 200 s.
211. **Riitta Harala – Eva Hänninen-Salmelin – Kaisa Kauppinen-Toropainen – Päivi Keinänen – Tuulikki Petäjaniemi – Sinikka Vanhala**, Women at the Top. July 1994. 66 pp.

212. **Olavi Lehtoranta**, Teollisuuden tuottavuuskehityksen mittaminen toimialatasolla. Tammikuu 1995. 73 s.
213. **Kristiina Manderbacka**, Terveydentilan mittarit. Syyskuu 1995. 121 s.
214. **Andres Vikat**, Perheellistyminen Virossa ja Suomessa. Joulukuu 1995. 52 s.
215. **Mika Maliranta**, Suomen tehdasteollisuuden tuottavuus. Helmikuu 1996. 189 s.
216. **Juha Nurmela**, Kotitaloudet ja energia vuonna 2015. Huhtikuu 1996. 285 s.
217. **Rauno Sairinen**, Suomalaiset ja ympäristöpolitiikka. Elokuu 1996. 179 s.
218. **Johanna Moisander**, Attitudes and Ecologically Responsible Consumption. August 1996. 159 pp.
219. **Seppo Laaksonen** (ed.), International Perspectives on Nonresponse. Proceedings of the Sixth International Workshop on Household Survey Nonresponse. December 1996. 240 pp.
220. **Jukka Hoffrén**, Metsien ekologisen laadun mittaaminen. Elokuu 1996. 79 s.
221. **Jarmo Rusanen – Arvo Naukkarinen – Alfred Colpaert – Toivo Muilu**, Differences in the Spatial Structure of the Population Between Finland and Sweden in 1995 – a GIS viewpoint. March 1997. 46 pp.
222. **Anna-Maija Lehto**, Työolot tutkimuskohteena. Marraskuu 1996. 289 s.
223. **Seppo Laaksonen** (ed.), The Evolution of Firms and Industries. June 1997. 505 pp.
224. **Jukka Hoffrén**, Finnish Forest Resource Accounting and Ecological Sustainability. June 1997. 132 pp.
225. **Eero Tanskanen**, Suomalaiset ja ympäristö kansainvälisestä näkökulmasta. Elokuu 1997. 153 s.
226. **Jukka Hoffrén**, Talous hyvinvoinnin ja ympäristöhaittojen tuottajana – Suomen ekotehokkuuden mittaaminen. Toukokuu 1999. 154 s.
227. **Sirpa Kolehmäinen**, Naisten ja miesten työt. Työmarkkinoiden segregoituminen Suomessa 1970–1990. Lokakuu 1999. 321 s.
228. **Seppo Paananen**, Suomalaisuuden armoilla. Ulkomaalaisten työnhakijoiden luokittelu. Lokakuu 1999. 152 s.
229. **Jukka Hoffrén**, Measuring the Eco-efficiency of the Finnish Economy. October 1999. 80 pp.
230. **Anna-Maija Lehto – Noora Järnefelt** (toim.), Jaksaen ja joutaen. Artikkeleita työolotutkimuksesta. Joulukuu 2000. 264 s.
231. **Kari Djerf**, Properties of some estimators under unit nonresponse. January 2001. 76 pp.
232. **Ismo Teikari**, Poisson mixture sampling in controlling the distribution of response burden in longitudinal and cross section business surveys. March 2001. 120 pp.
233. **Jukka Hoffrén**, Measuring the Eco-efficiency of Welfare Generation in a National Economy. The Case of Finland. November 2001. 199 pp.
234. **Pia Pulkkinen**, ”Vähän enemmän arvoinen” Tutkimus tasa-arvokokeuksista työpaikoilla. Tammikuu 2002. 154 s.
235. **Noora Järnefelt – Anna-Maija Lehto**, Työhulluja vai hulluja töitä? Tutkimus kiirekokemuksista työpaikoilla. Huhtikuu 2002. 130 s.
236. **Markku Heiskanen**, Väkiältä, pelko, turvattomuus. Surveytutkimusten näkökulmia suomalaisten turvallisuuteen. Huhtikuu 2002. 323 s.
237. **Tuula Melkas**, Sosiaalisesta muodosta toiseen. Suomalaisten yksityiselämän sosiaalisuuden tarkastelua vuosilta 1986 ja 1994. Huhtikuu 2003. 195 s.

238. **Rune Höglund – Markus Jäntti – Gunnar Rosenqvist (eds.)**, Statistics, econometrics and society: Essays in honour of Leif Nordberg. April 2003. 260 pp.
239. **Johanna Laiho – Tarja Nieminen (toim.)**, Terveys 2000 -tutkimus. Aikuisväestön haastatteluaineiston tilastollinen laatu. Otanta-asetelma, tiedonkeruu, vastauskato ja estimointi- ja analyysiasetelma. Maaliskuu 2004. 95 s.
240. **Pauli Ollila**, A Theoretical Overview for Variance Estimation in Sampling Theory with Some New Techniques for Complex Estimators. September 2004. 151 pp.
241. **Minna Piispa**. Väkivalta ja parisuhde. Nuorten naisten kokeman parisuhdeväkivallan määrittely surveytutkimuksessa. Syyskuu 2004. 216 s.
242. **Eugen Koev**. Combining Classification and Hedonic Quality Adjustment in Constructing a House Price Index. (Tulossa).
243. **Henna Isoniemi – Irmeli Penttilä (toim.)**, Perheiden muuttuvat elinolot. Artikkeleita lapsiperheiden elämänmuutoksista. Syyskuu 2005. 168 s.

Tutkimuksia-sarja kuvaa suomalaista yhteiskuntaa ja sen kansainvälistä asemaa tutkittujen tietojen pohjalta. Sarjassa julkaistaan Tilastokeskuksessa laadittuja tai Tilastokeskuksen aineistoihin perustuvia tieteellisiä tutkimuksia.

Julkaisun aiheena ovat keskeiset kysymykset nuorten aikuisten elämässä: perheen perustaminen, asumisen järjestäminen sekä työ ja toimeentulo. Lapsiperheiden elämänmuutoksista syntyi kymmenen asiantuntijan työn tuloksena kahdeksan artikkelin kokoelma, jossa on käytetty tietopohjana pääasiassa Eurooppalaista elinolotutkimusta (European Community Household Panel, ECHP).

Artikkeleissa pyritään vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: Mitkä asiat vaikuttavat vanhemmuuteen siirtymiseen, miten asuminen järjestetään perheen kasvaessa, millä tavoin äidit osallistuvat työelämään, kuinka työttömyys kohtelee lapsiperheitä, tarvitseeko perhe kaksi elättäjää, kuinka pysyvää köyhyys on lapsiperheissä ja mitkä tekijät vaikuttavat siihen, milloin nuori aikuinen muuttaa pois lapsuudenkodistaan? Yhdessä artikkelissa pohditaan ECHP:n paneelimonaisuuden käyttömahdollisuuksia tutkimuksessa. Useimmat artikkelit sisältävät myös kansainvälistä vertailua.

Tilastokeskus, myyntipalvelu
PL 4C
00022 TILASTOKESKUS
puh. (09) 1734 2011
faksi (09) 1734 2500
myynti@tilastokeskus.fi
www.tilastokeskus.fi

Statistikcentralen, försäljning
PB 4C
00022 STATISTIKCENTRALEN
tfn (09) 1734 2011
fax (09) 1734 2500
myynti@stat.fi
www.stat.fi

Statistics Finland, Sales Services
P.O.Box 4C
FI-00022 STATISTICS FINLAND
Tel. +358 9 1734 2011
Fax +358 9 1734 2500
myynti@stat.fi
www.stat.fi

ISSN 0355-2071
= Tutkimuksia
ISBN 952-467-479-3
Tuotenumero 9024
BG

